

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 13 / ISSUE • SAYI: 1 MARCH • MART 2025
ONLINE ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi

Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 13 / Issue • Sayı: 1 March • Mart 2025

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal
Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University
Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof. Dr. Emre ERŞEN

Alan Editörü • Managing Editor: Doç. Dr. Merve ÖZDEMİRKIRAN EMBEL, Arş. Gör. Dr. Ali Murat KURŞUN

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Haşim ÖZPOLAT, Feride Saliha TAŞPINAR, Ahmet Berk BOZ

Editör Kurulu • Editorial Board

Ersel AYDINLI (Bilkent Üniversitesi)
James M. CONNELLY (University of Hull, İngiltere)
Andrew COOPER (University of Waterloo, Kanada)
Mitat ÇELİKPALA (Kadir Has Üniversitesi)
Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray Üniversitesi)
Ahmet İÇDUYGU (Koç Üniversitesi)
Pınar İPEK (TOBB Üniversitesi)
Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Oxana KHARITONOVA (MGIMO University, Rusya)
Mustafa KİBAROĞLU (MEF Üniversitesi)
Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians University, Almanya)
Rajan KUMAR (Jawaharlal Nehru University, Hindistan)
Daniela NASCIMENTO (University of Coimbra, Portekiz)
Tarık OĞUZLU (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Ziya ÖNİŞ (Koç Üniversitesi)
Gregory SIMONS (Turība University, Letonya)
Jirayudh SINTHUPHAN (Chulalongkorn University, Tayland)
Dimitrios TRIANTAPHYLLOU (Panteion University, Yunanistan)
İlter TURAN (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo, Mısır)
Ayşe ZARAKOL (University of Cambridge, İngiltere)

Dizgi

Burcu DİKER, Burcu YILDIRIM, Elif TUFAN KIRKIL

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Recep Tayyip Erdoğan Külliyesi Aydınnevler Mah. 34854 Maltepe, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Göztepe Kampüsü 34722 / Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Bu derlemede yer alan çalışmalarda, çağımızın siyasal ve toplumsal dinamiklerini etkileyen çeşitli konular ele alınmıştır. Hollanda siyasetinde temsil krizinden, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin oy verme eğilimlerine, uluslararası ilişkilerde risk dengeleme stratejilerinden, Batı Akdeniz'in enerji politikalarına kadar geniş bir perspektif sunulmaktadır.

Osman Erdoğan ve Fikret Topal'ın makalesi, Hollanda siyasetinde göçmen partilerinin ortaya çıkışını ve bu partilerin ideolojik konumlanışlarını analiz ederek, Avrupada yükselen aşırı sağın göçmen politikalarına etkisini tartışmaktadır. Bu çalışma, özellikle Hollanda'daki BİJ1, DENK ve NIDA gibi partilerin siyasi arenada nasıl yer edindiğini, ideolojik tutumlarının ve aday profillerinin seçmen nezdinde nasıl bir karşılık bulduğunu ele almaktadır. Bu analiz, Avrupa siyasetinde giderek artan göçmen karşıtı söylemlerin merkez siyaseti nasıl etkilediğini anlamamıza da katkı sağlamaktadır.

Gökçe Özkılıççı ve Merve Hazer Yiğit Uyar'ın çalışması ise, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimindeki tercihlerini nitel yöntemlerle inceleyerek, oy verme davranışına dair önemli bulgular sunmaktadır. Çalışma, öğrencilerin siyasal tercihlerini belirleyen etkenlerin yalnızca ideolojik veya partizan sebeplerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kişisel özellikler, değişim beklentisi ve lider imajı gibi faktörlerin de önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın siyasal iletişim ve seçim kampanyaları konusundaki stratejik planlamalara yönelik sunduğu öneriler dikkate değerdir.

Can Donduran'ın makalesi, Türkiye'nin Rusya'ya yönelik risk dengeleme stratejisini ele alırken, bu stratejinin uluslararası politikada nasıl bir yol haritası sunduğunu detaylandırmaktadır. Risk dengeleme stratejisinin yalnızca Türkiye'ye özgü olmadığı, aynı zamanda farklı coğrafyalardaki diğer itidalli orta güçlerin de benzer stratejiler izleyebileceği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin Ukrayna krizi sonrası izlediği politikaların bu bağlamda nasıl bir dengeleme stratejisi izlediği, çalışmada somut örneklerle ortaya konmaktadır.

Berkan Özgür'ün araştırması, Cezayir'in İtalya ve İspanya ile olan doğalgaz ilişkilerini kıyaslayarak, enerji güvenliği bağlamında kritik bir analiz ortaya koymaktadır. Çalışma, Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında Cezayir'in kritik bir aktör olduğunu ve İtalya ile İspanya'nın bu süreçte nasıl farklı stratejiler izlediğini analiz etmektedir. Cezayir'in doğalgaz kaynaklarının Avrupa'nın enerji güvenliği için taşıdığı önemin altı çizilmekte ve bölgedeki jeopolitik dengeler ışığında bu ilişkilerin nasıl şekillendiği detaylı olarak ele alınmaktadır.

Nur Çetinoğlu Harunoğlu'nun çalışması, Biden dönemi ABD dış politikasında Çin'e yönelik stratejik tutumu Senato tartışmaları çerçevesinde değerlendirirken, ABD-Çin rekabetinin güncel boyutlarına ışık tutmaktadır. Bu çalışma, özellikle Biden yönetiminin Çin politikasında hangi unsurları öne çıkardığını, rekabet ve iş birliği ekseninde nasıl bir denge kurmaya çalıştığını detaylandırmaktadır. Çalışma aynı zamanda ABD Kongresi'ndeki tartışmaların bu politikalara nasıl etki ettiğini de kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Ülkü Arıkboğa'nın araştırması ise, İngiltere'deki yerel yönetimlerin mali yapısını inceleyerek, bu yapının OECD ortalamalarıyla karşılaştırmalı analizini sunmaktadır. İngiltere'nin köklü yerel yönetim geleneği ve mali yapısı, eğitim ve sosyal hizmetlerde yerel yönetimlerin rolü açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma, İngiltere'deki "council tax" uygulamasının yerel gelir kaynakları açısından ne denli önemli olduğunu ve transferlerin yerel yönetim finansmanındaki ağırlığını detaylandırmaktadır.

Abdulahkim Allahdad'ın çalışması, Soğuk Savaş öncesi dönemde Afganistan-ABD ilişkilerinin tarihsel seyrini inceleyerek, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin erken dönem gelişimlerini analiz etmektedir. Çalışma, Afganistan'ın ABD ile diplomatik ilişkiler kurma çabalarının Washington'daki temkinli yaklaşım nedeniyle nasıl geciktiğini ortaya koymaktadır. Afganistan'ın bağımsızlığının tanınması ve diplomatik misyonların açılmasında yaşanan zorluklar, jeopolitik endişeler ve yanlış anlaşılımlar bağlamında ele alınmaktadır.

Fırat Mollaer'in çalışması ise Aiskhylos'un tragedyalarını inceleyerek, kent-devletin doğuşu ve demokrasinin sınırlarına yönelik önemli çıkarımlar yapmaktadır. Aiskhylos'un "Persler" ve "Oresteia" üçlemesi üzerinden yaptığı analiz, Atina demokrasisinin gelişim sürecini ve bu süreçte ölçülülük ilkesinin ne denli kritik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Aiskhylos'un eserlerindeki etik ve politik unsurlar, demokratik düzenin sınırlarını tartışmak açısından oldukça değerlidir.

Giray Gerim'in çalışması, Türkiye'de göç karşıtı siyasi tutumların Zafer Partisi örneği üzerinden seçmen davranışına etkisini ele almakta ve bu alandaki siyasal dinamiklerin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Çalışma, Türkiye'deki göç karşıtı siyasi atmosferin yalnızca toplumsal kaygılarla değil, aynı zamanda siyasal kutuplaşma ve partizan kimliklerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Zafer Partisi'nin seçim performansını etkileyen faktörlerin analiz edilmesi, göç karşıtı partilerin gelecekteki siyasal etkilerine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Son olarak Emirhan Altunkaya, Ensar Kıvrak ve Kerem Yıldırak tarafından hazırlanan 3 kitap incelemesi ile bu sayıya katkıda bulunmaktalar.

Bu derleme, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve toplumsal dinamiklere dair kapsamlı ve nitelikli analizler sunarak, akademik literatüre değerli katkılar sağlamaktadır.

Saygılarımızla,

Emre Erşen
Haşim Özpolat
Feride Saliha Taşpınar
Ahmet Berk Boz
Merve Özdemirkıran Embel
Ali Murat Kurşun

İçindekiler / Contents

Takdim.....IV

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hollanda Siyasetinde Temsil Krizi ve Göçmen Partilerinin Ortaya Çıkışı Representation Crisis and the Emergence of Immigrant Parties in Dutch Politics Osman ERDOĞDU, Fikret TOPAL	1
2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Eğilimi: Nitel Bir İnceleme Voting Tendency of University Students in the 2023 Presidential Election of Türkiye: A Qualitative Study Gökçe ÖZKILIÇCI, Merve Hazer YİĞİT UYAR	23
Hedging as a Security Strategy for Restrained Middle Powers: The Case of Türkiye İtidalli Orta Güçler İçin Bir Güvenlik Stratejisi Olarak Risk Dengeleme (Hedging): Türkiye Örneği Can DONDURAN	51
Batı Akdeniz'in Doğalgaz Siyasetini Anlamak: Cezayir'in İspanya ve İtalya ile İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi Understanding Natural Gas Politics in the Western Mediterranean: A Comparative Analysis of Algeria's Relations with Spain and Italy Berkan ÖZGÜR	68
Biden Dönemi ABD Dış Politikasında Çin: Senato Tartışmaları Çerçevesinde Bir Değerlendirme (2021 – 2024) China in U.S. Foreign Policy during the Biden Era: An Evaluation within the Framework of Senate Debates (2021-2024) Nur ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU	93
İngiltere'de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı Fiscal Structure of Local Governments in the United Kingdom Ülkü ARIKBOĞA	113
Afghan-American Relations in the Pre-Cold War Era: 1921–1948 Soğuk Savaş Öncesi Dönemde Afgan-Amerikan İlişkileri: 1921–1948 Abdulahkim ALLAHADAD	141

Ne Anarşi Ne de Despotizm: Aiskhylos Tragedyalarında Kent-Devletin Doğuşu ve Radikal Demokrasinin Sınırları
Neither Anarchy nor Despotism: The Birth of the City-State and the Limits of Democracy in Aeschylus' Tragedies
Fırat MOLLAER 161

Influence of Anti-Immigration Attitudes on Voter Behavior and Its Limits: Turkish Politics and the Case of the Victory Party
Göç Karşıtı Tutumların Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Sınırları: Türk Siyaseti ve Zafer Partisi Örneği
Giray GERİM..... 181

BOOK REVIEWS / KİTAP İNCELEMELERİ

Zafer Saygılı, Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024, 195 s.
Emirhan ALTUNKAYA..... 200

Paolo Gerbaudo, Büyük Geri Tepme: Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika (Çev. Kıvanç Tanrıyar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022, 336 s.
Ensar KIVRAK..... 203

İsmail Ermağan, Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisi, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 332 s.
Kerem YILDIRAK..... 207

Hollanda Siyasetinde Temsil Krizi ve Göçmen Partilerinin Ortaya Çıkışı

Representation Crisis and the Emergence of Immigrant Parties in Dutch Politics

Osman ERDOĞDU*

Fikret TOPAL**

Öz

Aşırı sağ partilerin Avrupa siyasi sistemindeki ağırlığı gün geçtikçe artmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde bu partiler iktidar ilişkilerinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu partilerin yükselişle beraber geleneksel veya ana akım olarak görülen partilerin de pozisyonları değişmekte ve göçmen karşıtlığı merkez siyasete taşınmaktadır. Her ne kadar bu karşıtlık sağ siyasetin politik araçlarından biri olarak görülse de sol siyasi aktörlerin de söylemlerinde değişiklik gözlemlenmektedir. Eski soldan farklı olarak yeni sol siyasetin gündemini meşgul eden konular arasında göçmenlerin sorunları oldukça azalmaktadır. Dolayısıyla uzun bir süredir özellikle sol ve sosyal demokrat partiler içerisinde kendine yer bulan göçmen gruplar ile bu partiler arasında bir temsil sorunu ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim bu kapsamda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde de göçmen gruplarını temsilen göçmen partileri kurulmaktadır. Bu çalışma dönüştürülen Avrupa yapısal ortamını Hollanda örneğini merkeze alarak incelemektedir. Hollanda, farklı göçmen gruplarına ev sahipliği yapmasının yanı sıra bir göçmen partisinin ilk defa meclise girdiği örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma Hollanda'da son dönemde kurulan göçmen partilerinin partileşme sürecini ve temsil kabiliyetlerini BIJ1, DENK ve NIDA partileri üzerinden analiz etmektedir. Bu analiz sonucunda partilerin başarısının ideolojik tutum, aday kimliği ve rekabete girilen partilerin pozisyonu gibi faktörlerden etkilendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Göçmen Partiler, Hollanda Siyaseti, Temsil Krizi, DENK Partisi

Abstract

Far-right parties have been increasing their influence in the European political system day by day. In many European countries, these parties have emerged as important actors in power relations. The rise of far-right parties is changing the positions of traditional parties and bringing anti-immigrant

* Bağımsız Araştırmacı, cosmanerdogdu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3601-3703

** Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, fikret.topal@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7579-0017

How to cite this article/Atıf için: Erdoğan, O. ve Topal, F. (2025). Hollanda Siyasetinde Temsil Krizi ve Göçmen Partilerinin Ortaya Çıkışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-22. DOI: 10.14782/marmarasbd.1499512

sentiment to the forefront of politics. Although anti-immigration was previously seen as a tool of right-wing politics, left-wing political actors are also altering their discourse. Issues concerning migrants are significantly less prioritized in the agenda of the new leftist politics. As a result of these shifts, a representation problem has emerged between these parties and immigrant groups, which have historically found support within leftist and social democratic parties. In this context, immigrant parties representing these groups are being established in various European countries. This study examines this transformation by focusing on the Netherlands, notable for being the first country where an immigrant party entered parliament. It analyzes the party formation process and representation capabilities of the recently established immigrant parties in the Netherlands, specifically through the BIJ1, DENK, and NIDA parties. The findings indicate that the success of these parties is influenced by factors such as ideological stance, candidate identity, and the positioning of competing parties.

Keywords: Far-right, Immigrant Parties, Dutch Politics, Representation Crisis, DENK Party

1. Giriş

Avrupa siyaseti, özellikle 2000'lerin başından itibaren aşırı sağ partilerin ve söylemlerinin parti sistemini domine ettiği siyasal atmosfere şahitlik etmektedir. İtalya'da Lega Nord (Lega) ve Fratelli di Italia (FdI), Almanya'da Alternative für Deutschland (AfD), Fransa'da Rassemblement National (RN), Avusturya'da Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) ve Hollanda'da Partij voor de Vrijheid (PVV) gibi çeşitli partiler özellikle son yıllarda hem seçimsel başarıları hem de söylemsel etkinlikleri bağlamında güç kazanmaktadır. İtalya'da son iki genel seçimdir aşırı sağ partilerin sistemdeki ağırlığı artmaktadır. Fransa'da Marine Le Pen önderliğindeki RN son iki cumhurbaşkanlığı seçiminde de ikinci tura kalmış ve oylarını arttırmıştır. Almanya'da AfD meclisteki yerini sağlamlaştırırken Hollanda'da PVV 2023 seçimlerinden birinci çıkmıştır (Politico, n.d.). Tüm bunlar birçok Avrupa ülkesinde bugün aşırı sağ partilerin sistem içinde artan etkinliğini göstermesi açısından önemli göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan 20 yıl öncesine kadar birçok ülkede fikirleri aşırı olarak görülüp sistem dışı kabul edilen siyasetçiler veya partiler günümüzde birçok ülkede temel aktörler olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Aşırı sağ aktörler çoğu zaman göç ve göçmenlere yaklaşımları üzerinden ele alınsalar da güvenlik siyaseti, elit düşmanlığı ve elitlerin yolsuzluğa battığı söylemi ve Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütlere karşıtlık gibi başlıklarda da benzer tutum içerisinde yer almaktadır (Mudde, 2019). Bu partilerin göç ve göçmen karşıtlığı ile anılmasının başlıca sebebi ise diğer gündemlerinde (Örneğin, AB ve NATO karşıtlığı gibi başlıklarda) zaman zaman yumuşama görülmesine rağmen göç ve göçmen karşıtlığındaki bayrak taşıyıcı rollerinin devam etmesidir. Bu partiler göçmen meselesini sürekli gündemde tutmalarının yanı sıra bu söylemlerin merkez siyasete taşınmasında da önemli bir rol oynamaktadırlar. Merkez siyaseti temsil eden partiler uzun süredir aşırı sağ partilerin görüşlerine, AB müktesebatına ve liberal demokrasiye aykırı olduğu için karşı çıkmaktaydılar. Fakat göçmen karşıtı aşırı sağ partilerin oylarının düzenli olarak artması ve bu oyların ekseriyetle ana akım partilerden kayması sebebiyle birçok ana akım partinin politikası veya programı giderek göç meselesine ilişkin maddeler içermeye başlamıştır (Dancygier, 2019; van Spanje, 2010). Örneğin Almanya'da Hristiyan-demokrat Christlich Demokratische Union (CDU),

2015'te Suriye'deki iç savaştan kaçanlara kapıları açarken, AfD'nin 2017 seçimlerinde oyunu artırmayla tutumunu değiştirmiş alımları sınırlandırmıştır (Amann vd., 2018). 2021 sonrası kurulan Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SDP), Freie Demokratische Partei (FDP) ve Bündnis 90/Die Grünen (Grüne) üçlü koalisyon hükümetinde göçmen karşıtı olmayan partiler dahi zaman zaman göçmen karşıtı politikalara destek vermiştir. Grüne lideri Ricarda Lang göçün engellenmesi için hükümete çağrıda bulunurken diğer ortak FDP sığınmacıların geri dönüşünü kolaylaştırmak için adımlar atılmasını ve sosyal yardımların kısılmasını talep etmektedir (Politico, 2023). SPD lideri Olaf Scholz AB'nin mülteci politikasını sıkılaştırmaya yönelik düzenlemesini veto etmeyeceklerini ifade etmiştir (DW, 2023). Yine benzer şekilde sol parti Die Linke içerisinde yaşanan tartışmalar partinin bölünmesine neden olarak 2024 yılında Bündnis Sahra Wagenknecht (BSW) adlı göç karşıtı sol bir partinin ortaya çıkmasına yol açarken bu parti 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Die Linke'yi geride bırakmayı başarmıştır (BSW %6,20 oy oranına ulaşırken Die Linke 2,70'te kalmıştır) (European Parliament, 2024). Nitekim benzer bir durum Hollanda'da PVV'nin 2006 yılından bu yana devam eden başarısı karşısında liberal-muhafazakar Volkspartij voor Vrijheid en Democratie'nin (VVD) göçmenlere karşı giderek sertleşen politikalarında da kendisini göstermektedir (Akkerman, 2018). Ya da 2023'te kurulan Nieuw Sociaal Contract (NSC) gibi merkez partiler göçmen sayısının sınırlandırılmasına yönelik politika önerilerini parti programlarına almaktadır (NSC, 2024, s.24). Tüm bunları rahatlıkla Avrupa siyasetinin politik yelpazesinde sağa doğru hareketlenmenin göstergeleri olarak okumak mümkündür. Bu partilerin kimisi kurumsal olarak göçmen karşıtı olmasalar dahi buna ilişkin politikalara destek vermek ya da belli dönemlerde göçmen karşıtı pozisyon almak zorunda kalmaktadır. Bu durum göçmenleri problem haline getiren aşırı sağ siyasal söylemlere ve atmosfere de doğrudan/dolaylı destek sağlamaktadır.

Aşırı sağ siyasetin söylemleri, görüldüğü üzere, sadece merkez ya da merkez sağ partileri etkileyen bir dinamik olmaktan öte, sosyal demokrat ve sol partilere de sirayet etmiştir (Bale vd., 2010). Merkez sol veya sosyal demokrat partilerin işçi hakları, sosyal güvenlik, barınma gibi konularda toplumun daha dar gelirli kısımlarını destekleyen politikalarının yanında göçmen kökenlilerin kendi etnik ve dini kimliklerine karışmayan politikaları, uzun yıllar boyunca göçmen kökenliler arasında büyük destek bulmalarını sağlamıştır (Dancygier & Saunders, 2006; Uluscan & Sauer, 2020). Fakat aşırı sağ partilerin göçmen karşıtlığının bu partilere de sıçraması sonucunda sol partileri destekleyen göçmen kökenlilerle arasındaki mesafe açılmış ve göçmen nüfusunun, en azından bir kısmı için, siyasal temsil krizini daha da derinleştirmiştir.

Avrupa siyasetinde yaşanan bu dönüşüm karşısında çeşitli göçmen kökenli gruplar temsil krizini aşmak için siyasal partileşme sürecine gitmiştir. Hollanda özelinde göçmen kökenli isimler etrafında bağımsız adaylarla temsil denemeleri 1980'lere kadar götürülebilirse de bu girişimlerin başarılı olamadıkları ve devamının gelmediği görülmektedir (Rath, 1985). Ancak son yıllarda, temsil krizinin de derinleşmesiyle birlikte, daha kalıcı örgütlenmeler kurularak göçmen partileri siyasal aktör olma yolunda ilerlemektedirler. İşte bu çalışma göçmen kökenlilerin siyasal partileşme sürecini, diğer bir ifadeyle göçmen partileri incelemektedir. Bu noktada değinilmesi gereken konu göçmen parti tanımlamasıdır. Bir etnik grubu temsil eden partiler genellikle etnik

partiler olarak ifade edilmektedir (Chandra, 2011). Ancak makalede incelenen partiler hem göçmen kökenliler tarafından kurulan hem de göçmen yanlısı politikalar benimseyerek daha çok göçmenlerden oy alan partiler olarak belirgin bir şekilde diğerlerinden ayrılan örgütlenmeler olarak karşımıza çıktığından göçmen partisi terimi tercih edilmektedir.

Çalışma göçmen partilerini Hollanda'yı merkeze alarak incelemektedir. Hollanda'yı bu bağlamda önemli kılan noktaysa: Hollanda siyasetinin göçmen kökenlilerin siyasal temsiline alan açmasıdır. Avrupa ülkeleri arasında göçmen kökenli nüfusun, nüfusa oranla en yüksek siyasal temsile sahip olduğu ülke Hollanda'dır (Bloemraad, 2013). Nitekim Hollanda siyasetinde 2010 yılı sonrasında ortaya çıkan ve ulusal düzeyde seçimlere katılan NIDA, Artikel 1/BIJ1 ve DENK gibi çeşitli partiler siyasal tartışmaların merkezinde yer almakta ve adından söz ettirmektedir. DENK ve BIJ1 gibi partiler bu sürede parlamentoda temsil hakkı dahi elde edebilmiştir. Özellikle Türk kökenli göçmenlerin de tercih ettiği ve bu partiler arasında en başarılısı sayılabilecek DENK gibi partiler de Türk kamuoyu tarafından takip edilmektedir.

Bu çalışmanın ilk kısmında Hollanda siyasetinin çözülmesiyle beraber aşırı sağ partilerin yükselişine odaklanılacaktır. Ardından ikinci kısımda temsil krizi yaşayan göçmen kökenlilerin siyasal partileşme süreci merkeze alınacaktır. Üçüncü kısım bu partilerin sosyo-politik pozisyonları, temsil kabiliyetleri ve seçimlerdeki performanslarını incelemektedir. Son kısımdaysa bu partiler arasında farklılaşmayı sağlayan ve öne çıkaran gelişmeler tartışılarak neden bazı partilerin daha başarılı olduğu sorusu cevaplanacaktır.

2. Hollanda Parti Sisteminin Çözülmesi ve Aşırı Sağın Yükselişi

Anayasal bir monarşi olan Hollanda'da Parlamento iki kanatlı bir yapıdadır. Parlamentonun üst kanadını *Eerste Kamer* adı verilen senato oluştururken alt kanadını *Tweede Kamer* adı verilen temsilciler meclisi oluşturmaktadır. *Eerste Kamer*'in toplam 75 üyesi bulunmakta ve bu üyeler 12 eyaletin eyalet meclislerindeki üyeler (ikinci seçmen) aracılığıyla dört yıllık aralıklarla seçilmektedir. *Tweede Kamer* ise 150 üyeden oluşmakta ve yine dört yıllık aralıklarla halk tarafından seçilmektedir. Hollanda seçim sisteminde diğer birçok ülkenin aksine temsilciler seçim bölgelerine bölünmemekte ve bütün ülke tek bir bölge sayılmaktadır. Bu durum da seçimlerde yaklaşık %0.67 üzerinde oy alan her partinin 150 üyeli meclise vekil gönderebilmesini sağlamaktadır (*Eerste Kamer*, n.d.; *Tweede Kamer*, n.d.). Seçim sisteminin bu bağlamda önemli olan boyutu tek bir sorun/gündem etrafında kümelenen partilerin veya siyasetçilerin temsil hakkı kazanmasına olanak sağlamasıdır. Dolayısıyla seçim sistemi partilerin o dönemde gündemde olan sorunlara karşı ilgisiz kalmasını cezalandırma potansiyeli taşımaktadır ve sistemin toplumsal duyarlılığı yüksektir. Bu sistem Hollanda'da küçük partilerin siyasal temsiline imkân sağlayan en önemli açıklayıcılardan biridir.

Her ne kadar Hollanda'da uygulanan bu yöntem oy çokluğu yöntemi, dar bölge seçim sistemi, tek turlu seçim sistemleri gibi büyük partilerin meclise hakim olmasını sağlayan sistemlere veya seçim barajları sebebiyle küçük partileri engelleyen sistemlere kıyasla seçmenlerin daha büyük bir

kesiminin temsil bulmasına olanak sağlasa da aynı zamanda meclise birçok partinin girmesinden dolayı siyasal parçalanmanın artmasına ve hükümet kurulması sırasında büyük zorluklar yaşanmasına da yol açmaktadır (Krouwel & Lucardie, 2018). Örneğin, diğer birçok ülkede yeşil partiler içerisinde varlık gösteren hayvan hakları hareketleri Hollanda'da 2012 seçimlerinden bu yana Partij voor de Dieren (PvdD) ismi altında meclise girmekte ve parçalanmayı arttırmaktadır. 2012 seçimlerinde meclise giren 11 partinin altısı 10 vekilden fazla vekile sahipken bu sayı 2017 seçimlerinde 13 parti içerisinde altı; 2021 seçimlerinde 17 parti içerisinde dört; 2023 seçimlerinde 15 parti içerisinde dört olmuştur. 2023 seçimlerinde bu dört partinin, PVV, VVD, NSC ve İşçi Partisi-Yeşil Parti ittifakı GroenLinks/Partij van de Arbeid (GL/PvDA), tamamı 20'den fazla vekil kazanırken aynı zamanda seçime katılan 26 partinin 15'inin meclise girmesi parçalanmanın devam ettiğini göstermektedir (Kiesraad, 2023). Bunun yanında en büyük dört partinin bazılarının birbiriyle koalisyon kurmayı reddetmesi parçalanmanın sadece meclisi bölmekle kalmayıp daha derin bir hale getirdiğini, diğer bir ifadeyle kutuplaştırdığını göstermektedir. Aşırı sağ partiler bağlamında ise 2012 seçimlerinde mecliste göçmen karşıtı-aşırı sağcı sadece PVV bulunurken, 2017'de buna Forum voor Democratie (FvD)'de eklenmiş ve sayı ikiye çıkmış, 2021 ve 2023 seçimlerinde ise bunlara FvD'den kopan Juiste Antwoord 2021'de (JA21) katılmış ve sayı üçe çıkmıştır.

Bu parçalanmanın diğer bir göstergesi ise meclisteki etkin parti sayısıdır. Etkin parlamenter parti sayısı, parti sistemlerinin parçalanmasını ölçmek için Laakso & Taagepera (1979) tarafından geliştirilen ve uzun bir süredir parçalanma çalışmalarında kullanılan bir hesaplama yöntemidir. Her ne kadar Hollanda'da parçalanmayı gösteren etkin parti sayısı diğer ülkelere göre zaten yüksek olsa da 2017 sonrası dönemde bu sayı geçmiş meclislerin de çok üstüne çıkmıştır. Örneğin 2017 seçimlerine kadar Hollanda'da ortalama etkin parti sayısı 4.6 iken (Andeweg, Irwin & Louwerse, 2020) son üç seçimde bu ortalama 7.9'a çıkmıştır. Aşağıda Tablo 1'de görüleceği üzere sırasıyla 2017 seçimlerinde 8.1, 2021 seçimlerinde 8.5 ve 2023 seçimlerinde 7 olmak üzere etkin parti sayısı en yüksek sayılara bu dönemde ulaşmıştır.

Artan parçalanma beraberinde hükümet kurma süreçlerinin de zorlaşmasına yol açmıştır. Hollanda'da dört veya daha fazla parti içeren koalisyonlar 1977'den sonra ilk defa 2017 seçimlerinde görülmüştür. Nitekim 2017 seçimleri sonrasında koalisyon görüşmeleri için partiler arasındaki görüşmeler 225 gün sürerek Hollanda rekorunu kırmıştır (Otjes, 2017). 2017 seçimlerine gidilirken Hollanda tarihinin gördüğü en uzun süreli hükümet görev yapmaktaydı. 2012 yılındaki seçimlerin ardından PvdA ve VVD arasında Mark Rutte önderliğinde kurulan *İkinci Rutte hükümeti* 1816 günlük görev süresiyle İkinci Dünya Savaşı sonrası Hollanda'nın en uzun süreli hizmet eden hükümeti olmuştur (van Holsteyn, 2018). Rutte 2017 ve 2021 seçimlerinden sonra da *Üçüncü ve Dördüncü Rutte hükümetlerini* kurarak başarısını sürdürmüştür. Fakat bu başarıya rağmen dört hükümetin üçünün birbirinden farklı koalisyonlar vasıtasıyla kurulmuş olması ve en uzun süre hizmet eden hükümeti takip eden 2017 seçimleri sonrasında kurulan Üçüncü Rutte hükümetinin kurulmasının 225 gün sürmesi, aslında başarının altında gizlenmiş olan ve 2023 seçimleri sonrasında kendini gösteren büyük sorunlara da işaret etmiştir. Nitekim 2021 seçimleri de benzer şekilde dört parti etrafında hükümet kurulmasını gerekli kılmıştır. Aynı şekilde 2023

seçimlerinden sonra yine uzun bir süre hükümet kurulamamıştır. Seçimlerin ardından 223 gün geçtikten sonra 2 Temmuz 2024 tarihinde PVV, VVD, NSC ve BoerBurgerBeweging (BBB) olmak üzere dört partiden oluşan hükümet bağımsız Başbakan Dick Schoof önderliğinde kurulmuştur.

Dolayısıyla hem siyasal parçalanmanın artışı hem de uzun süreli kurulamayan hükümetler neticesinde yaşanan istikrarsızlık Hollanda siyasetinde uzun süredir görülen dengelerin değişmesine ve kurumsallaşmanın çözülmesine yol açmıştır. Bununla beraber artan kutuplaşma ortamını ve siyasetin yeni aktörlerini de bu değişimin/çözülmenin önemli göstergeleri olarak okumak mümkündür.

2002 seçimlerinde Pim Fortuyn'un başlattığı ve 2006 seçimlerinden sonra bayraktarlığını Wilders'in üstlendiği göç ve göçmen karşıtı aşırı sağın devam eden etkisiyle Hollanda siyasetinin son yirmi yılındaki ana konulardan bir tanesi kimlik tartışmaları olmuştur. PVV gibi partilerin söylemleri ile DENK, GroenLinks (GL), SP ve BIJ1 gibi partilerin söylemlerinin birbirlerine neredeyse taban tabana zıt olması sebebiyle kimlik tartışmaları, aynı zamanda kutuplaşmanın da yükselmesini beraberinde getirmiştir. Aşırı sağın göçmen karşıtı söylemlerinin ve yeni kültürel meselelerin Hollanda siyasetine egemen olması ve artan kimlik tartışmaları Hollanda siyasetinin son yirmi yılına aşırı sağ damgasını vurmasını da sağlamıştır. Aşırı sağ partiler sadece PVV ile sınırlı değildir ve PVV'nin dışında 2019 yerel seçimlerinden birinci çıkan FvD ve FvD'den kopan JA21 gibi partiler de mecliste kendilerine yer bulmaktadır. Ancak özellikle göç meselesi üzerinden kutuplaşan siyasette PVV başkanı Geert Wilders'in etkisi artmıştır. Wilders 2017 seçimlerine giderken Müslümanlara yönelik ırkçı söylemlerinden dolayı ceza almış (Darroch, 2016) ve büyük partilerin hepsi seçimler sonrasında içinde Wilders'in olduğu bir koalisyona katılmayacaklarını deklare ederek Wilders ve PVV'ye karşı bir güvenlik kordonu (cordon sanitaire) oluşturmuşlardır (Orjes, 2018). Benzer bir tavır 2023 seçimleri öncesinde de görülmüş fakat PVV'nin birinci çıkması ve içinde PVV'nin bulunmadığı bir hükümetin kurulmasının neredeyse imkânsız olması sonucunda bazı partiler kordondan ayrılmışlardır.

Bu dönemde parti sisteminde yaşanan değişimin veya çözülen kurumsallaşmanın bir diğer göstergesi de sisteme bir anda girip ancak kısa süre sonra yok olan yeni partilerin varlığıdır. Kurumsallaşmış sistemlerde oyuncular sürekli olduğundan, dışarıdaki aktörlerin sistemde bir anda önemli bir pozisyon elde etmesi veya hızlıca ortadan kaybolması zordur. Ancak Hollanda'da 2002 Genel seçimlerinde Lijst Pim Fortuyn, 2019 Yerel seçimlerinde FvD, 2023 Yerel seçimlerinde BBB, büyük başarı yakalamış fakat aynı başarıyı sonraki seçimlerde göstererek süreklilik kazanamamışlardır. Hem aşırı sağcı FvD hem de çiftçi çıkarlarını temsil eden BBB gibi partilerin özellikle yerel seçimlerde başvurdukları popülist söylemlerle etkinliğini daha da arttırması oy verme davranışındaki kaymayı ve ana akım partilerden kopuşu göstermektedir. Bu durum sürekli yeni aktörlerin sistemde etkin olmasına yol açarak temel aktörlerin istikrarlı ilişkiler kurmasına ve parti sisteminin öngörülebilirliğinin azalmasına yol açmıştır.

PVV'nin ve diğer aşırı sağcı partilerin oylarını arttırdığı ve aşırı sağın meclise girmesinin bir seferlik bir hadise değil de daha kalıcı bir durum olduğunun anlaşıldığı bu dönemde CDA gibi daha

merkez/merkez sağda yer alan ve Türk kökenliler başta olmak üzere daha muhafazakâr kimlikli göçmen kökenli vatandaşların oyunun önemli bir kısmını alan bazı partilerin de göçmenler ve entegrasyon konusunda daha az toleranslı bir noktaya kaymaya başladığı görülmüştür (Vermeulen, Harteveld & van Heelsum, 2020, s.437). Özellikle işçiler ve mavi yakalı seçmenler arasındaki tabanını kaybetmek istemeyen PvdA'da benzer bir tutum sergilemeye başlamış ve parti lideri Lodewick Asscher, Millî Görüş gibi Türk kuruluşlarının entegrasyonun önünde engel oldukları, Hollanda kültürünün dominant kültür olarak kabul edilmesi gerektiği gibi daha önceki toleranslı tutumlarına tezat bir tutuma geçmiştir. PvdA içinde yer alan Türk milletvekilleri Kuzu ve Öztürk bu görüşe karşı çıkarak partinin entegrasyon politikalarına yönelik eleştirilerini dile getirince kısa süre sonra partiden ihraç edilmiş ve 9 Şubat 2015'te DENK'i kurmuşlardır (Loukili, 2019, s.25).

Merkez partilerin tutumlarındaki kaymanın ve aşırı sağın artan etkinliğinin diğer bir örneği ise 2017 seçimleri öncesinde seçime bir hafta kala Türkiye'den Aile Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun aynı dönemde Türkiye'de gerçekleşmekte olan anayasa değişikliğine ilişkin referandum kampanyası için Hollanda'da kampanya yürütmelerine izin verilmemesi olmuştur. Buna rağmen bakanların Hollanda'ya gelmesi üzerine Hollanda 11 Mart'ta Fatma Betül Sayan'ı sınır dışı etmiştir. Bu hareket VVD lideri Rutte'nin Türkiye'deki siyasetin Hollanda'ya kaymasına karşı olduğunu ve Hollanda'daki Türklerin Hollanda siyasetine entegre olması gerektiği yönündeki tutumunu göstermiş ve 13 Mart'ta PVV lideri Wilders ile yapacağı tartışma programı öncesinde elini güçlendirmiştir (van Holsteyn, 2018). Rutte, Hollanda dışındaki bir ülkenin kendi iç siyaset gündeminin Hollanda'ya kaymasını engelleyerek Wilders'in körüklediği özellikle Müslüman karşıtı argümanlar karşısında partinin PVV'ye kayması muhtemel olan daha göçmen karşıtı seçmenlerini partide tutmayı amaçlamış ve bunu da kısmi olarak başarmıştır.

2012 seçimlerinden itibaren artan Hollanda siyasetindeki siyasal parçalanmanın 2017 ve 2021 seçimleriyle en yüksek düzeye ulaşmasının da katkısıyla siyasal istikrarsızlıkları ve aşırı sağın yükselişini daha net bir şekilde gözlemlemek mümkün olmuştur. Bu dönemden itibaren oluşan istikrarsız ve kırılğan hükümetler, sorunlar karşısında çözüm önerileri üretmedikçe aşırı sağ partilere ve bunlarla beraber merkez siyasetin dışında kalan partilere alan açıldığı görülecektir. Aşırı sağın güçlenmesi karşısında bu partilere kaptırdıkları oyları geri almak ve daha fazla oy kaybetmeyi engellemek isteyen VVD gibi partilerin göç konusunda daha sert tutum sergilemeye başlamaları sonrasında bu partiler ile daha önceki tutumlarından çok fazla değişiklik göstermeyen liberal D66 ve Hristiyan-demokrat CU gibi partiler arasında politikalar konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaya başlanmıştır. Bu farklılaşma sonunda ise ülkeye gelecek göçmenlerin sayısının sınırlandırılması, hangi grupların geri gönderileceği ve girişin zorlaştırılması gibi konular üzerine çıkan anlaşmazlık, 2023 yılında *Dördüncü Rutte hükümetinin* dağılmasına sebep olmuş ve seçimlere gidilmiştir.

Özellikle 2023 seçim sonuçları bu açıdan önemli sonuçlar üretmiştir. Bu seçimlerde ana akım partilerin eriyişi, yeni partilerin kuruluşu ve aşırı sağ partilerin yükselişi Hollanda siyasetinde

parti sistemine ilişkin dinamiklerin değiştiğinin yeni göstergesi olmuştur. VVD, Christen-Democratisch Appèl (CDA), Socialistische Partij (SP), Democraten 66 (D66) ve PvdA gibi eski partilerin siyasal gücünü kaybetmesi karşısında PVV gücünü arttırmış ve bu duruma ek olarak çiftçilerin haklarını savunan BBB gibi yeni partiler sisteme girerek siyasal alanı daha oynak hale getirmiştir. Diğer yandan bu seçimler yeni liderlerin ve aktörlerin de siyasete dahil olmasına yol açmıştır. VVD'de 17 yılın ardından Rutte başkanlıktan çekilmiş ve yerini Türkiye kökenli Dilan Yeşilgöz-Zegerius'a bırakmış, GL ve PvdA Frans Timmermans önderliğinde seçime GL-PvDA olarak birlikte girme kararı almış, CDA'lı Pieter Omtzigt'in liderliğinde kurulan NSC ise seçimin sürpriz partisi olmuştur.

Tablo 1. 2006-2023 Arası Hollanda Seçim Sonuçları ve Etkin Parti Sayısı

Partiler	2006 Seçimleri		2010 Seçimleri		2012 Seçimleri		2017 Seçimleri		2021 Seçimleri		2023 Seçimleri	
	Katılım: %80,35		Katılım: %75,4		Katılım: %74,57		Katılım: %81,57		Katılım: %78,71		Katılım: %77,75	
	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı	Oy Yüzdesi	Vekil Sayısı
VVD	14.67	22	20.49	31	26.58	41	21.29	33	21.87	34	15.24	24
PVV	5.89	9	15.45	24	10.08	15	13.06	20	10.79	17	23.49	37
CDA	26.51	41	13.61	21	8.51	13	12.38	19	9.5	15	3.31	5
Democraten 66	1.96	3	6.95	10	8.03	12	12.23	19	15.02	24	6.29	9
SP	16.58	25	9.82	15	9.65	15	9.09	14	5.98	9	3.15	5
PvDA	21.19	33	19.63	30	24.84	38	5.7	9	5.73	9	-	-
GL	4.6	7	6.67	10	2.33	4	9.13	14	5.16	8	-	-
GL/PvDA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15.75	25
ChristenUnie	3.97	6	3.24	5	3.13	5	3.39	5	3.37	5	2.04	3
PvdD	1.83	2	1.3	2	1.93	2	3.19	5	3.84	6	2.25	3
SGP	1.56	2	1.74	2	2.09	3	2.08	3	2.07	3	2.08	3
50 Plus	-	-	-	-	1.88	2	3.11	4	1.02	1	0.49	-
DENK	-	-	-	-	-	-	2.06	3	2.03	3	2.37	3
FvD	-	-	-	-	-	-	1.78	2	5.02	8	2.23	3
Volt	-	-	-	-	-	-	-	-	2.42	3	1.71	2
JA21	-	-	-	-	-	-	-	-	2.37	3	0.68	1
BBB	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	4.65	7
BIJ1	-	-	-	-	-	-	0.27	-	0.84	1	0.42	-
NIDA	-	-	-	-	-	-	-	-	0.32	-	-	-
NSC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.88	20
Toplam	98.8	150	98.9	150	99.1	150	98.5	150	98.4	150	99.0	150
ENPP*	5.5		6.7		5.7		8.1		8.5		7	

Kaynak: (Verkiezingsuitslagen). Yazarlar tarafından derlenmiştir. *Etkin Parlamenter Parti Sayısı (Effective Number of Parliamentary Parties, ENPP) yazarlar tarafından Laakso ve Taagepera'nın (1979) formülü kullanılarak hesaplanmıştır

2023 seçimlerinde de Hollanda'nın ana gündem maddelerinden birisi göçmenler ve göç politikası olmuştur. Bunda AB genişleme politikaları sonrasında AB'ye yeni katılan ülkelerden gelen çok sayıda göçmene Ukrayna-Rusya Savaşı sebebiyle gelen Ukraynalıların da katılması etkili

olmuştur. İki seçim arasında geçen iki yılda Hollanda'ya 2021 yılında 252 bin, 2022 yılında ise Hollanda rekoru kırılarak 403 bin göçmenin gelmesinin de etkisi olmuştur (Centraal Bureau voor de Statistiek, n.d.). Bu göç dalgasının ve savaş sebebiyle bütün Avrupa'da görülen ekonomik sıkıntıların da etkisiyle PVV 2023 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. Böylece 2002 yılında ilk defa meclise giren aşırı sağ 21 yılın sonunda birinci parti olmuştur. PVV'nin birinci parti olması sonrasında Hollanda'da Müslümanlar başta olmak üzere diğer azınlıklar için de endişelerin arttığı bir döneme girilmiştir. Seçimler sonrasında ülke içerisinde başta azınlık grupları ve organizasyonlar olmak üzere çeşitli kurumlar açıklamalar yaparak PVV'nin seçim başarısı ve Wilders'in de içinde olacağı olası bir koalisyon hakkındaki endişelerini dile getirmiştir (NL Times, 2023; Reuters 2023). Nitekim Wilders yeni kurulan hükümette beş bakanlık ile en çok bakanlığı elde eden parti olmuştur. Ayrıca 2 Temmuz tarihinde resmiyet kazanan PVV, VVD, NSC ve BBB hükümetinin anlaştığı koalisyon protokolünde partiler, göçmenler konusunda daha katı tedbirler alınmasına ilişkin anlaşmaya varmıştır. Buna göre iltica izinleri kaldırılırken ikamet izni için şartlar sıkılaştırılmakta, sınır dışı kolaylaştırılmakta, mültecilerin sosyal kiralık konutlara ulaşımı ve aile birleşimi şartları zorlaştırılmaktadır (Kabinetdformatie, n.d.). Entegrasyon noktasında daha sıkılaştırma vaat eden bu politika önerileri karşısında göçmenlerin hayat şartları ise daha da zorlaşacaktır. Bu durum kutuplaşma ortamını ve aşırı sağ fikirlerin alanını genişletirken diğer yandan göçmenlerin temsil krizini daha da derinleştirecektir.

Bu durum göçmen kökenlilerin temsili meselesini daha da önemli bir hale getirmektedir. Hollanda'da birçok partinin kuşatıcı/kapsayıcı tutumları çerçevesinde uzun yıllardır bu partilerde siyasal temsil imkânı bulan göçmen kökenliler, PVV'nin diğer partilere etkisi ve siyasal uzlaşmanın çökmesi sonucunda mevcut partiler içerisinde söz hakkı bulamamış ve kendilerine yeni partiler aramak zorunda kalmışlardır. Göçmen karşıtı politik atmosferin tüm partileri etkisi altına almasının neticesinde bu gruplar böylece kendi politik örgütlenmelerini meydana getirmiştir. Bunun sonucunda daha önceki yıllarda da kurulmasına rağmen başarılı olamayan göçmen partileri için alan açılmış ve bu partiler göçmen kökenli nüfusun siyasal temsili için önemli örgütlenmeler olarak yeniden ortaya çıkmıştır.

3. Hollanda'da Göçmen Kökenlilerin Siyasal Temsili ve Partileşme Süreci

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın ekonomik kalkınma dönemi sırasında göç alan ülkelere birisi de Hollanda olmuştur. Hollanda'nın göçmen profilini İsveç, Almanya ve Avusturya gibi diğer bazı Avrupa ülkelerinden ayıran ise bu göçün hem misafir işçi antlaşmaları hem de sömürgelerden çekilme sırasında yaşanan göç vasıtası ile gerçekleşmiş olmasıdır (van Amersfoort & van Niekerk, 2006). Bugün Hollanda'da bulunan en büyük dört göçmen gruptan Faslılar ve Türkler misafir işgücü anlaşmaları ile gelirken Endonezyalılar ve Surinamlılar ya kolonilerden çekilme sırasında ya da kolonilerden çekildikten sonra koloniler ile devam eden özel bağ çerçevesinde gelmişlerdir. Bu iki gruba ise son yıllarda Romanya, Polonya, Bulgaristan gibi AB'nin son genişleme paketleri çerçevesinde yeni katılan ülkelere gelen göçmenler de eklenmiştir.

1974'te, 1973 Petrol Krizini takiben misafir anlaşmaları iptal edilip ülkeye gelmiş olan göçmen işçilerin statüsü tartışmaya açıldığı yıllarda, Hollanda'da 13,5 milyonluk nüfus içerisinde yabancı nüfus oldukça küçük olmuştur. 1974'te toplam göçmen kökenli nüfus 296,8 bin şeklindedir (Etzinger, 1985). Bu sayı 1974 yılı için toplam nüfusun yaklaşık %2,2'sini oluşturmuştur. 1983 yılına gelindiğinde göçmen kökenliler 542,6 bin kişi ile nüfusun %3,6'sını oluşturmuştur. Bu sayılarla ilgili kritik nokta ise vatandaşlık almış göçmen kökenli nüfusun bu sayılara dahil olmamasıdır. Dolayısıyla da Hollanda ordusunda savaştıkları için Endonezya'dan Hollanda'ya göç etmek zorunda kalan 40 bin Molukkanlı, Surinam'ın bağımsızlığı öncesinde göç ettikleri için Hollanda vatandaşı olan 180 bin Surinamlı ve Hollanda Antilleri'nden gelen 43 bin kişi gibi vatandaşlık sahibi gruplar bu rakamlara dahil değildir. 1 Ocak 2022 itibariyle ise Hollanda'da yaklaşık 4,6 milyon göçmen kökenli bulunmaktadır (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2023a). Hollanda nüfusunun yaklaşık %25'ini oluşturan bu rakamlara ise anne ve babasının ikisi de Hollanda'da doğmuş olanlar dahil değildir. Tüm bu rakamlar hem 1980'lerdeki göçmen kökenli bağımsız adayların, hem de partilerin neden başarısız olduğunu da gösterirken, aynı zamanda günümüzde kurulan göçmen partilerinin başarısını en azından nüfus içerisindeki potansiyel üzerinden açıklama getirmektedir.

Hollanda'nın vatandaşlık rejimi kan bağı esasına dayalı olarak gerçekleşse de vatandaşlığa geçişin kolay olması sebebiyle göçmen kökenli vatandaş sayısı ve oy potansiyeli giderek artmaktadır. Her ne kadar göçmen kökenli vatandaşların oyları birçok ülkede sol partilerle özdeşleştirilmiş olsa da 1980'ler gibi erken bir dönemden itibaren göçmen kökenliler hem partileşme hem de bağımsız adaylar aracılığıyla temsil kazanabilmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır (Rath, 1985). Fakat erken dönemdeki bu denemeler gerek o dönemki nüfusun azlığı gerekse organizasyon sorunları gerekse başarıya dair şüphecilik sebebiyle varlık gösterememişlerdir. Günümüzde ise artan göçmen kökenli nüfus, bu nüfusun eğitim/gelir seviyesinin yükselmesi ve bir önceki bölümde anlatıldığı üzere birçok ana akım partinin de giderek göçmen karşıtı veya kimlik merkezli politikalar benimsemesi sebebiyle göçmen kökenli nüfusun göçmen partilerine yönelik ilgisi artmıştır.

Hollanda'da 1980'lerden başlayarak ulusal ve yerel düzeyde göçmenlere hitap eden birçok parti kurulsa da bunların önemli bir bölümü ya kapanmış ya seçimlerde başarılı olamamış ya da başka partilerle birleşerek etkisiz kalmıştır¹. Bu kapsamda Hollanda'da göçmen partilerinin 2010 yılından sonraki en önemli 3 temsilcisi 2013'te kurulan NIDA, 2015'te kurulan DENK ve 2016'da kurulan BIJ1 olmuştur. Bu üç parti de diğer partilerle karşılaştırıldığında ciddi bir görünürlük elde etmiş ve kısmen de olsa başarılı olmuşlardır. Tablo 1'de ve Tablo 3'te görüldüğü üzere DENK kuruluşundan bu yana girdiği 2017, 2021 ve 2023 parlamento seçimlerinde başarı yakalamıştır ve her üç seçimde de üç vekil çıkararak bu partiler arasında en istikrarlı temsili yakalamıştır. BIJ1 ise girdiği ilk seçim olan 2017 seçimlerinde başarısız olduktan sonra 2021 seçimlerinde

1 Bunlardan bazıları arasında Nederlandse Moslim Partij (2007-2012), Solide Multiculturele Partij (2006-), Vrije Indische Partij (1994-2006), Vooruitstrevende Minderhedenpartij (1985-), Vooruitstrevende Integratie Partij (2002-) İslam Democraten (2006-), Partij van de Eenheid (2010-2022), Ubuntu Connected Front (2017-), gibi partiler yer almaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Otjes & Krouwel, 2019.

bir vekil çıkarmayı başarmış ancak 2023 seçimlerinde %0,4 oy oranında kalarak meclis dışı kalmıştır. NIDA ise girdiği 2021 seçimlerde %0,3 oy oranı ile başarılı olmasa da yerel seçimlerde belirli bölgelerde başarılı olmuştur. Bu üç parti dışındaki partilerin çoğunluğu genel seçimlere katılmamış, katıldıklarında ise Partij van de Eenheid ve Ubuntu Connected Front gibi %0,1'in altında oy almıştır.

Bu makalede incelenen üç parti içerisinde en erken kurulan NIDA olmuştur. Arapça “oy” anlamına gelen ve 2013 yılında kurulan NIDA, kendisini göçmen partisi veya İslami parti olarak nitelermeyi reddetmiş olsa da parti programında (NIDA, 2021) birçok politika önerisi için Kuran'a atıflarda bulunulması ve partinin Arap nüfusun yoğun olduğu Rotterdam, Lahey ve Almere gibi şehirlerde belediye seçimlerinde varlık göstermiş olması partinin böyle adlandırılmasını sağlamaktadır. Hollandacada “düşünmek”, Türkçede ise “eşit” anlamına gelen DENK ise 2015 yılında kurulmuş bir partidir. Partinin kurucuları sosyal demokrat PvdA'dan ayrılan iki Türk kökenli vekil Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk olmuştur. Parti kurulduğu günden bu yana söylem itibariyle bütün Hollandalılara hitap ettiğini belirtse de seçmen tabanının çoğunluğunu Fas ve Türkiye kökenliler başta olmak üzere Müslümanlar oluşturmaktadır (Hamann, 2021). Göçmenler tarafından kurulan diğer bir parti ise Artikel 1/BIJ1'dir. BIJ1, DENK partisinin kuruluşu sırasında DENK içerisinde yer alan fakat LGBT haklarına dair söylemleri ile DENK'in daha muhafazakâr tabanının tepkilerini çekmesi üzerine partiden ayrılan Sylvana Simons tarafından kurulmuştur. Parti ilk kurulduğunda din, ırk, cinsiyet veya başka herhangi bir sebeple ayrımcılık yapılmasını yasaklayan Hollanda Anayasası'nın 1. maddesine atfen Artikel 1 adıyla kurulmuştur. Daha sonra ise Hollandaca “birlikte” anlamına gelen *bijeen* olarak okunabilecek olan BIJ1 ismini almıştır. BIJ1, birçokları tarafından en azından kuruluşu sırasında göçmenlere hitap eden bir parti gibi görülmüş olsa da kendisini bir göçmen partisi olarak görmemektedir. Parti programına bakıldığında da kullanılan sömürge karşıtlığı, radikal eşitlikçilik, İsrail ile ticaretin kesilerek Filistin devletinin tanınması gibi sloganları ile hem sol seçmenlere hem de bu meselelerden daha fazla etkilenmeleri ve bunlarla daha fazla ilgilenmeleri sebebiyle de göçmenlere hitap etmektedir (BIJ1, 2023).

Üç partinin kuruluşları itibariyle “öngörülen” tabanlarına bakıldığında NIDA'nın Fas ve Türkiye kökenliler gibi Müslümanların yoğun yaşadığı ülkelerden gelen ve siyasal tercihlerini dini kimlikleri üzerinden gerçekleştiren seçmenlere, DENK'in Fas ve Türkiye kökenli nüfusun içerisinde muhafazakâr ve sosyal demokrat tabana ve aynı zamanda diğer göçmen kökenli nüfusa, BIJ1'in ise Hollanda'nın kolonilerinden gelen nüfus içerisinde anti-kolonyalist tabana ve genel nüfus içerisinde aşırı sol-antikapitalist gruplara hitap etmek istediğini söylemek mümkündür.

4. Göçmen Partilerin Etkinliği ve Seçim Performansı

Çalışmamızın konusu olan üç partinin seçim performanslarına bakıldığında üç partinin de seçimlerde aldıkları oy oranları birbirinden farklıdır. DENK girdiği 2017, 2021, ve 2023 seçimlerinin üçünde de %2'nin üzerinde oy alarak her üç seçimde de meclise üç vekil

göndermiştir. Bunun yanı sıra parti yerel seçimlere de katılmış ve bazı şehirlerde şehir meclisine temsilciler göndermiştir. BIJ1 de DENK gibi 2017, 2021 ve 2023 seçimlerine katılmış fakat bunlardan 2017 ve 2023 seçimlerinde barajı geçememiş, sadece 2021 seçimlerinde parlamentoya bir vekil göndermiştir. Parti yerel seçimlerde Amsterdam'da başarı elde etse de kısa bir süre sonra Amsterdam örgütü ile genel merkez arasında yaşanan sıkıntılar sonrasında Amsterdam örgütü partiden istifa etmiştir (NL Times, 2022). Parti merkeziyle yaşanan sorunlar sonrasında istifa hadisesi Lahey örgütünde de görülmüştür (Het Parool, 2022). NIDA, diğer iki partiden daha önce kurulmuş olmasına rağmen DENK ve BIJ1'den farklı olarak sadece 2021 seçimlerine katılmıştır. 2021 seçimlerinde %0.32 oy alarak meclise girememiş ve kısa süre sonra parti olarak faaliyetlerine son vererek bir hareket olarak devam etme kararı almıştır (Algemeen Dagblad, 2021). Bu sonuçlarla DENK partisi 2017 seçimlerinde parlamentoya girmeye hak kazanarak hem Hollanda hem de Avrupa siyaseti açısından bir ilke imza atarak parlamento düzeyinde başarı kazanan ilk göçmen kökenli parti olmuştur ve bunu üç sandalye ile başarmıştır (Vermeulen, Harteveld & van Heelsom, 2020, s.433).

Üç partinin hitap ettiği grupların nüfuslarına bakıldığında Tablo 2'de de görüleceği üzere Hollanda'da 2022 yılı itibariyle yaklaşık 850 bin Türkiye ve Fas kökenli nüfus, yaklaşık 910 bin ise eski koloniler ve mevcut deniz aşırı topraklardan gelen nüfus mevcuttur (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2023a). Fakat bu nüfus içerisinde ne kadarın vatandaş olduğu Hollanda İstatistik Dairesi verilerinde belirtilmemektedir. Hollanda'nın 2023 yılı nüfusu (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2023b) ve 2023 Seçimleri göz önüne alındığında, 17,9 milyonluk nüfusun içerisinde yaklaşık 13,5 milyonu (%75) seçmendir. Fakat göç kökenli nüfusun bir kısmının vatandaşlık sahibi olmadığı ve göçmen kökenli nüfusun çocuk sayısının göçmen kökeni olmayan nüfusa oranla fazla olduğu göz önüne alındığında göç kökenli nüfusun arasında nüfusa oranla seçmen oranı genel orandan daha düşük çıkacaktır.

Tablo 2. Yıllara Göre Hollanda'daki Göçmenlerin Sayısı (x1000)

	Türk	Fas	Surinam	Endonezya	Antiller	Diğer	Toplam
1974	53.5	29.6	-	9	-*	59.3	298.6
1983	152.2	100.5	10.6**	10.5***	43.0	95.4	615
2022	431	419	362	364	185	2,817	4,578

Kaynak: (Entzinger, 1985; Centraal Bureau voor de Statistiek, 2023a). *1974 sayımlarında Surinamlılar ve Hollanda Antillerinden gelenler için ayrı bir bölüm ayrılmamıştır. ** Surinam'ın bağımsızlığı öncesi göç eden ve Hollanda vatandaşı olan 180 bin Surinamlı dahil değil. *** Hollanda ordusunda savaştıkları için Hollanda'ya göç etme hakkı elde eden 40 bin Molukka adalı dahil değil

Üç parti içerisinde DENK katıldığı 2017, 2021 ve 2023 seçimlerinde sırasıyla yaklaşık 216 bin, 211 bin ve 246 bin oy almıştır. Aynı seçimlerde BIJ1 yaklaşık 29 bin, 88 bin ve 44 bin oy almıştır. NIDA ise girdiği tek genel seçim olan 2021 seçimlerinde yaklaşık 34 bin oy almıştır.² Bu sonuçlar partilerin hitap ettikleri tabanlarla karşılaştırıldığında DENK'in hitap ettiği taban içerisinde

2 Partilerin aldıkları oylar üzerine ayrıntılı bilgi için bkz: Hollanda Seçim Sonuçları Arşivi (Verkiezingsuitslagen, n.d.)

başarı yakalarken, BIJ1'in yakalayamadığı görülmektedir. NIDA'nın ise siyasal tercihlerini dini hassasiyetleri ekseninde yapan nüfusa hitap etmesinden kaynaklı olarak hem toplam potansiyeli hem de bunun içerisinde yakaladığı oran hakkında bir yorum yapmak ise biraz daha güçtür. Ayrıca NIDA'nın sadece bir seçime katılmış olması da yakalanan potansiyel üzerine bir çıkarım yapılmasının önünde engel olmaktadır.

Yukarıdaki çıkarımı destekler şekilde IPSOS'un 2017 yılındaki anketine göre Türkiye kökenlilerin %47'si, Fas kökenlilerin ise %37'si DENK'e oy vermiştir. 2018 Amsterdam Meclis Seçimlerinde ise Türkiye kökenlilerin %74, Fas kökenlilerin ise %49'unun DENK'e oy verdiği gözlenmiştir. 2018 Amsterdam Meclis Seçimleri ile ilgili yapılan bir başka çalışmada DENK'e oy verenlerin %6'sının diğer göçmen gruplarından, %2'sinin de göç geçmişine sahip olmayan kişilerden geldiği görülmüştür. Aynı çalışmada Türkiye ve Fas kökenli nüfusun yoğunluğunun arttığı yerlerde DENK'in oylarının arttığı ve bu grupların %10'a ulaştığı seçim bölgelerinde DENK'in oyunun da %6 ile 8'e kadar yükseldiği de görülmüştür. (Vermeulen, Harteveld & van Heelsum, 2020, s.441). Lubbers, Otjes & Spierings (2024) çalışmasında da DENK'in Faslılar ve Türkler arasında büyük destek görürken, BIJ1'in Surinamlılar arasında destek gördüğü, fakat bu desteğin DENK'in kendi potansiyel seçmen kitlesinde yakaladığı desteğe yaklaşmadığı görülmüştür. BIJ1'in daha sol görüşlere sahip, alt ekonomik gelir grubunda bulunan ve ağır işlerde çalışan gruplardan daha fazla oy aldığı da görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmalar göstermektedir ki göçmenler grup aidiyetleri üzerinden oy kullanmaya eğilimlidir ve dolayısıyla bu durum da göçmen partilere olan desteği arttırmaktadır. Etnik köken bazlı olarak oy verme davranışına bakıldığında bu davranışın Türkler ve Faslılar arasında Surinamlılara göre daha yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim Vermeulen, Kranendonk & Michon (2020) tarafından yapılan başka bir çalışmada da bu davranış doğrulanmaktadır. Bu durum ise göçmen partiler içerisinde DENK'in başarısını gösteren önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca DENK'in başarılı olduğu fakat BIJ1'in, Artikel 1 olarak, başarısız olduğu 2017 Genel Seçimlerindeki aday listesine bakıldığında BIJ1'in 1 Fas, 5 Surinam/Antilli, 2 diğer göçmen grupları ve 12 Hollandalı aday gösterirken DENK'in 9 Türk, 3 Faslı, 2 Surinam/Antilli, 2 diğer göçmen grupları ve 2 de Hollandalı aday gösterdiği görülmektedir (Zwan, Tolsma & Lubbers, 2020). DENK'in 18 adayının %88,9'unu göçmenler oluştururken bu oran BIJ1'de 20 aday içerisinde %40 olmuştur. Bu da BIJ1'in etnik destek üzerinden oy alma potansiyelini kısıtlayarak partiyi daha ziyade "çok fazla etnik adaylı sol bir parti" olarak yarışmak zorunda bırakmıştır. Aynı seçimde diğer sol partilerden PvDA'nın adaylarının %21,3'ünü, SP'nin %9,1'ini ve GL'nin %10'unun göçmen kökenli adaylar oluşturmuştur. Toplam adayların %13'ünün göçmen kökenli olduğu bu seçimde SP ve GL'de ortalama altında kalmıştır. Diğer bir dikkat çekici nokta ise BIJ1'in aşırı sağcı FvD, PVV ve emeklilerin oylarına talip olan 50Plus partileriyle beraber, listesinde göçmen kökenli adaylar bulunan partiler arasında hiç Türk bulunmayan dört partiden biri olmasıdır.

Partilerin hitap ettikleri gruplarda ne kadar etkili olduklarını göstermesi açısından üye sayılarına bakıldığında BIJ1'in üye sayısının DENK'in üye sayısının çok üstünde olduğu görülmektedir.

NIDA'nın ise aktif olduğu yıllardaki üye sayısına dair bir veri bulunmamaktadır. 2023 yılındaki üye sayılarına bakıldığında seçimlerde yaklaşık 246 bin oy alan DENK'in üye sayısı 3456 olurken, yaklaşık 44 bin oy alan BIJ1'in üye sayısı ise 5276 olarak gözükmemektedir (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 2023). Fakat aynı verilere dikkatle bakıldığında Hollanda'daki partilerin üye sayıları açısından birkaç durum dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, pan-Avrupacı Volt ve hayvan haklarını savunan PvdD gibi daha çok gençlere hitap eden partilerin üye sayıları aldıkları oy yüzdesine oranla çok yüksektir. 2023 seçimlerinde yaklaşık 178 bin oy alan Volt'un 12,406, yaklaşık 235 bin oy alan PvdD'nin ise 24,848 üyesi bulunmaktadır. Aynı seçimlerde yaklaşık 1 milyon 590 oy alan VVD'nin üye sayısı ise 23,818 ile PvdD'nin üye sayısından azdır. İkinci nokta ise popülist partilerin üye sayılarının aldıkları oylara oranla yüksek olmasıdır. BBB ve FvD gibi popülist partilerin üye sayısı aldıkları oylara oranla oldukça yüksektir. Üçüncüsü ise CDA, CU ve SP gibi görüşleri daha net ve sınırları belli olan partilerin üye sayıları aldıkları oylara oranla oldukça yüksektir. Bu üç bağlamdan bakıldığında BIJ1, birinci gruptaki partiler gibi gençlere hitap eden ilerlemeci görüşleri kapsamında aldığı oya oranla yüksek bir üye sayısına sahipken, DENK göçmenlere hitap etmesi sebebiyle daha özel bir parti olmasına rağmen sosyal-demokrat görüşleri çerçevesinde diğer ana akım partiler gibi aldığı oya orantılı bir üye sayısı yakalayamamıştır. Bu durum BIJ1'in aşırı solcu ve ilerlemeci görüşlerinden kaynaklı olarak daha ziyade gençlerden destek aldığı tezini de doğrulamaktadır.

Tablo 3. 2017-2023 Yılları Arası Göçmen Partilerinin Girdiği Seçimler

Seçimler*	BIJ1	DENK	NIDA
2017 Tweede Kamer	0,27**	2,06	-
2018 Gemeenteraad		1,04	0,25
2019 Provinciale Staten		1,67	0,16
2019 Europees Parlement		1,1	-
2019 Eerste Kamer		0,68	-
2021 Tweede Kamer	0,84	2,03	0,32
2022 Gemeenteraad	0,26	0,99	-
2023 Tweede Kamer	0,42	2,37	-

Kaynak: (Verkiezingsuitslagen). Yazarlar tarafından derlenmiştir. *Tweede Kamer=Temsilciler Meclisi, Eerste Kamer=Senato, Gemeenteraad=Belediye Meclisi, Provinciale Staten= İl Meclisi, Europees Parlement=Avrupa Parlamentosu **BIJ1 2017 seçimlerine Artikel 1 olarak katıldı.

Bütün bunlardan yola çıkarak DENK, BIJ1 ve NIDA'nın seçim performanslarına bakıldığında DENK başarılı olurken diğer iki partinin başarısız olmasını açıklayan üç nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki partilerin kendilerini ideolojik olarak konumlandığı noktadır. NIDA oy potansiyelini dini hassasiyetle oy kullananlarla ve BIJ1 ise aşırı sol görüşlerle kısıtlarken, DENK göçmenler arasında daha geniş bir gruba hitap edecek sosyal demokrat bir tutum sergilemektedir. Hollanda'nın göç almaya başladığı yıllar göz önünde tutulduğunda Hollanda'da oy kullanabilen göç geçmişli nüfusun önemli bir bölümünü halen birinci ve ikinci nesil göçmenler oluşturmaktadır. Bu grup buldukları ülkelerden ekonomik veya siyasal sebeplerle göç etmiş, Hollanda'da artık

belirli bir ekonomik seviyeye ulaşmış ve bunu da Hollanda'daki liberal ekonomik düzen içerisinde gerçekleştirmiştir. Bundan kaynaklı olarak da BIJ1 gibi daha aşırı sol radikal bir partiden ziyade DENK gibi sosyal demokrat ve ayrımcılığa karşı olmakla beraber mevcut ekonomik düzene karşı çıkmayan bir partiye daha sıcak bakmaktadır. Özellikle Türkiye kökenli seçmenler arasında PvDA ve CDA, Fas kökenli seçmenler arasında da PvDA'nın geçmiş yıllarda yüksek oranlarda oy alması bu tutumun bir göstergesidir (Lubbers, Otjes & Spierings, 2023; Vermeulen, Harteveld & van Heelsum, 2020).

İkinci nokta ise göçmen kökenli vatandaşların oy kullanırken kimliklerinin bu sürece etkisidir (Bloemraad & Vermeulen, 2014). Birçok göçmen kökenli seçmen için adayların kimliği oy kullanma sırasında birincil faktör olurken bunu birincil faktör yapmayanlar için de benzer iki parti arasında kalındığında kendileri ile ortak bir kimliğe oy verme davranışı devreye girmektedir (Lubbers, Otjes, & Spierings, 2023). Özellikle grup kimliği ve farkındalığı yüksek topluluklarda grup üyelerini destekleme davranışı daha ağır basmaktadır ve Amsterdam 2018 Yerel Seçimleri örneğinde görüldüğü gibi bu davranış Türkiye ve Fas kökenlilerde Surinamlılar ve diğer topluluklara göre daha kuvvetle görülmektedir (Vermeulen, Harteveld & van Heelsum, 2020, s.641; Vermeulen, Kranendonk & Michon 2020, s.784). DENK'in başarılı olup BIJ1'in başarısız olduğu 2017 seçimlerindeki adaylara bakıldığında BIJ1'in Türkiye kökenli hiçbir adayının olmaması ve Fas kökenli sadece bir adayının olması, bu ortak kimlik üzerinden oy verme potansiyeli yüksek Türkiye ve Fas kökenli nüfus içerisindeki desteğini daha da sınırlandırmaktadır.

Üçüncü nokta ise partilerin destekledikleri ideolojiler içerisinde rekabet ettikleri diğer partilerin tutumudur. BIJ1'in göçmen kimliğinin dışında parti programında yer verdiği sol ve progresif görüşler ekseninde seçmenler için rekabet ettiği partiler olan GL ve SP'nın göçmenlere karşı genel tutumu olumludur. Bunun karşısında DENK'in rekabet ettiği ana akım partiler, PvDA, VVD ve NSC, PVV karşısında ellerini kuvvetlendirmek adına PVV kadar olmasa göçmenleri ilgilendiren meselelerde olumsuz veya sınırlayıcı tutum sergilemektedirler. Bu durumda da DENK rakiplerinden farklı bir tutum sergileyerek sosyal demokrat göçmenler için bir boşluğu doldururken, BIJ1 böyle bir fark yaratamamaktadır.

Bu faktörler birleştirildiğinde ise şu durum göze çarpmaktadır; DENK'i diğer partilerden ayıran göçmen kimliği iken, BIJ1 aşırı sol kimliği, NIDA ise İslam'ın parti politikalarındaki etkisiyle ayrılmaktadır. Toplumun geneli göz önüne alındığında ise sosyal demokrat görüşlere sahip vatandaşların aşırı solcu vatandaşlardan fazla oldukları, dini kimliklerinin ana odak noktası yapmayanların da ana odak noktası yapanlardan fazla oldukları göz önüne alındığında, bu durum da DENK'in göçmen kökenli nüfus içerisinde neden daha fazla destek bulduğunu ve başarısını açıklamaktadır.

5. Sonuç

Avrupa siyasetinde uzun bir dönemdir aşırı sağın yükseldiği birçok araştırmacının da nitelediği bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükselen aşırı sağ siyaset, merkezde yer alan

partilerin de politik pozisyonlarının ve söylemlerinin dönüşmesini sağlamaktadır. Bu noktada Avrupa ülkelerindeki göçmenler için politik atmosfer daha bunalımcı bir vaziyet almaktadır. Bu atmosfer karşındaysa daha önce sosyal demokrat ve merkez partilerde kendilerine temsil bulan göçmenler için temsil açığı oluşmaktadır. Dolayısıyla göçmen kökenlilerin politik temsil yakalayabilmesi artık örgütlenmelerinden ve partileşme süreçlerinden geçmektedir. Nitekim bu çalışmada Hollanda örneği üzerinden göçmen kökenlilerin aşırı sağ siyaset karşısında alternatif üretme çabalarını merkeze alarak bu süreç analiz edilmiştir.

Hollanda bugün Avrupa'da bu tartışmaları yürütmeye imkân sağlayacak bir siyasal atmosfer sunmaktadır. Bu atmosfer iki eksenle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, günümüzde göçmen kökenli nüfus gerek oy potansiyeli ve sayı olarak, gerekse sosyal sermaye olarak geçmişle kıyaslanamayacak bir konuma gelmiştir. Bu da kurulan partilerin Hollanda siyasal sistemi gibi temsile açık sistemlerde başarı kazanmasına olanak sağlamaktadır. Bunun sonucunda da BIJ1, DENK ve NIDA gibi göçmen partileri 2010'ların ortalarından itibaren en azından göçmen kökenliler için siyasal hayatta etkin olmaya başlamıştır. İkincisi ise makalemizin konusu olan bu üç partinin farklı ideolojilerde olmaları ve farklı hassasiyetlerle oy kullanan gruplara odaklanmalarıdır. Bu durum göçmen kökenli nüfus hakkında daha önce birçok defa ileri sürülen dinin karar alma süreçlerinde birincil öneme sahip olduğu, daha sol görüşlü oldukları, kendi etnik gruplanmaları içinde yapılandıkları ve toplumun geri kalanına entegre olmadıkları gibi varsayımların sınanmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle iki farklı uçta bulunan NIDA ve BIJ1'in daha merkeze yer alan DENK kadar başarılı olamamış olmaları aslında göçmenlerin aşırı uç siyasal görüşlere çok rağbet etmediğini de göstermektedir.

Tam olarak bu noktada değinilmesi gereken bir konu Hollanda'nın ilk aşırı sağ hükümetinin göçmen partilerinin gelecekteki potansiyellerine etkisidir. 2024 Temmuz'unda göçmen karşıtı PVV liderliğinde kurulan ve dört ortağının dördünün de çeşitli derecelerde göçü zorlaştırmayı ve sınırlandırmayı istediği yeni koalisyon, göçmenler ve göçmen partileri için Hollanda siyasetinde daha önceden görülmemiş bir sınav ortaya koymaktadır. Özellikle Göç ve Sığınmacılar Bakanlığı'nı alan PVV'nin bu kabine içerisinde yapacağı ve kabine ortakları tarafından onaylanacak göçmen karşıtı olası politikalar, siyasetin merkezinde olma iddiası taşıyan VVD ve NSC'ye oy vermiş olan göçmen kökenli veya sosyal demokrat seçmenleri bu partilerden uzaklaştırma potansiyeli taşımaktadır. Böyle bir durumda bu grup ya bu koalisyonda görev almamış olan D66 ve CDA gibi merkez partilere, ya da GL-PvdA ittifakı gibi sol partilere yönelecektir. Böyle bir hareketlenmeden daha önce belirttiğimiz gibi GL-PvdA ittifakı ile rekabet etme gücü kısıtlı olan BIJ1 sınırlı ölçüde yararlanacaktır. Öte yandan politikaları sosyal demokrat çizgide olan DENK'in kendisini "göçmen partisi" kimliğinden sıyrarak herkese hitap eden bir sosyal demokrat parti haline dönüşmesi halinde bu hareketlenmeden kârlı çıkması ve birkaç seçim içerisinde olası bir merkez/merkez-sol koalisyon içerisinde yer alabilmesi muhtemeldir. Özellikle parti başkanlığına Stephan van Baarle'yi getiren DENK'in, seçimlerdeki adaylarını da çeşitlendirerek göçmen ağırlıklı listenin dışına çıkması partinin sadece göçmenlere değil herkese hitap ettiği tezini kuvvetlendirecektir.

Hollanda'da uzun yıllardır bulunan mevcut göçmen grupları dikkate alındığında bahsi geçen partilerin uzun vadede bu gruplarla temsil ilişkisi kurarak başarı şansı yakalaması muhtemel görülmektedir. Bu süreçler belki de göçmen partileri için öğrenme süreci olarak görülmelidir. Aşırı sağın yükselişi karşısında bu partilerin de politik temsil kabiliyetini arttırması mümkündür. Nitekim bu fenomeni sadece Hollanda özelinde değil diğer Avrupa ülkelerinde de görmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda diğer ülke örneklerini merkeze alan çalışmaları yürütmek, göçmen kökenlilerin partileşme süreçlerini ve politik temsillerini incelemek önemli bir gereklilik haline gelmektedir.

Kaynakça

- Akkerman, T. (2018) The Impact of Populist Radical-Right Parties on Immigration Policy Agendas: A Look at the Netherlands. *Migration Policy Institute*. <https://www.migrationpolicy.org/research/populist-radical-right-parties-immigration-netherlands> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).
- Algemeen Dagblad (2021) Islampartij Nida verlaat politiek en wil bredere beweging worden. 5 Eylül. <https://www.ad.nl/binnenland/islampartij-nida-verlaat-politiek-en-wil-bredere-beweging-wordsen~a982f90b/> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).
- Amann, M. vd. (2018) Inside the Battle that Almost Brought Down Merkel. *Spiegel International*, 6 Temmuz. <https://www.spiegel.de/international/germany/the-cdu-csu-battle-that-almost-cost-merkel-her-job-a-1217115.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2024).
- Andeweg, R. B., Irwin, G.A. & Louwerse, T. (2020) *Governance and Politics of the Netherlands*. London: Red Globe Press.
- Bale, T. vd. (2009) If You Can't Beat Them, Join Them? Explaining Social Democratic Responses to the Challenge from the Populist Radical Right in Western Europe. *Political Studies* 58(3), 410–426.
- BIJ1 (2023) BIJ1 Manifesto 2023. <https://bij1.org/wp-content/uploads/2023/11/BIJ1-Programma-2023-VERTALING-ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2024).
- Bloemraad, I. (2013) Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics* 36(3), 652–670.
- Bloemraad, I. & Vermeulen, F. (2014) Immigrants' Political Incorporation. M. Martiniello & J. Rath (der.), *An Introduction to Immigrant Incorporation Studies: European Perspectives* (227–249). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (n.d.) *How Many People Immigrate to the Netherlands?* <https://www.cbs.nl/en-gb/dossier/asylum-migration-and-integration/how-many-people-immigrate-to-the-netherlands> – (Erişim Tarihi: 25.05.2024).
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023a) *How Many Residents Have a Foreign Country of Origin?* 18 Ocak. <https://www.cbs.nl/en-gb/dossier/asylum-migration-and-integration/how-many-residents-have-a-foreign-country-of-origin> – (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- Centraal Bureau voor de Statistiek, (2023b) *Population up to 17.9 Million*. 1 Kasım. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2023/44/population-up-to-17-9-million> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).
- Chandra, K. (2011). What is an Ethnic Party? *Party Politics* 17(2), 151–169.
- Dancygier, R. & Margalit, Y. (2019) The Evolution of the Immigration Debate: Evidence from a New Dataset of Party Positions Over the Last Half-Century. *Comparative Political Studies*, 53(5), 734–774.

- Dancygier, R. & Saunders, E.N. (2006) A New Electorate? Comparing Preferences and Partisanship between Immigrants and Natives. *American Journal of Political Science* 50: 962–981.
- Darroch, G. (2016) Geert Wilders Found Guilty of Inciting Discrimination. *The Guardian*, 9 Aralık. <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/09/geert-wilders-found-guilty-in-hate-speech-trial-but-no-sentence-imposed> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).
- Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (2023) Ledentallen Nederlandse politieke partijen per 1 januari 2023. 1 Ocak. <https://www.rug.nl/research/dnpp/themas/ledentallen/ledentallen-2023> (Erişim Tarihi: 16.04.2024).
- DW (2023) Germany: Growing Dissatisfaction with Migration Policy. 29 Eylül. <https://www.dw.com/en/germany-growing-dissatisfaction-with-migration-policy/a-66961728> (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- Eerste Kamer (n.d.) Wat doet de Eerste Kamer. https://www.eerstekamer.nl/begrip/english_2 (Erişim Tarihi: 16.05.2024).
- Etzinger, H. (1985) Political Participation of Immigrants in the Netherlands. *Cahiers d'Études sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien* 1, 63–73.
- European Parliament (2024) Election Results: Germany. <https://results.elections.europa.eu/en/germany/> (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- Hamann, J. (2021) DENK: The Dutch Party Offering a New Form of Dutch Politics. *Morocco World News*, 13 Mart. <https://www.morocoworldnews.com/2021/03/337256/denk-the-dutch-party-offering-a-new-form-of-dutch-politics> (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- Het Parool (2022) Haagse afdeling van Bij1 breekt met partij en stapt op. 30 Temmuz. <https://www.parool.nl/nederland/haagse-afdeling-van-bij1-breekt-met-partij-en-stapt-op~b41c68d3/> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Kabinetsformatie (n.d.) 2024-2028 Framework Coalition Agreement. <https://www.kabinetsformatie2023.nl/documenten/publicaties/2024/05/16/framework-coalition-agreement-2024> (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- Kiesraad (2023) Tweede Kamer 22 November 2023. <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20231122> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).
- Krouwel, A. P. M. & Lucardie, P. (2008) Waiting in the Wings: New Parties in the Netherlands. *Acta Politica* 43(2-3), 278–307.
- Laakso, M. & Taagepera, R. (1979) Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies* 12(1), 3–27.
- Loukili, S. (2019) Fighting Fire with Fire? “Muslim” Political Parties in the Netherlands Countering Right-Wing Populism in the City of Rotterdam. *Journal of Muslims in Europe* 9(1), 21–42.
- Lubbers, M., Otjes, S. & Spierings, N. (2024) What Drives the Propensity to Vote for Ethnic-Minority-Interest Parties? *Acta Politica* 59, 557–588.
- Mudde, C. (2019) *The Far Right Today*. Cambridge: Polity Press, UK.
- NIDA (2021) *Partijprogramma Bij de Tijd*. <https://dnpprepo.ub.rug.nl/86215/1/NIDA%20verkiezingsprogramma%20TK%202021.021.2025.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).
- NL Times (2022) Amsterdam Board of Pro-diversity Party Bij1 Resigns Claiming Election Fraud, Racism. 13 Eylül. <https://nltimes.nl/2022/09/13/amsterdam-board-pro-diversity-party-bij1-resigns-claiming-election-fraud-racism> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).
- NL Times, (2023) Dutch Election Results Stir Concerns among Business, Immigrant Groups, and Universities. 23 Kasım. <https://nltimes.nl/2023/11/23/dutch-election-results-stir-concerns-among-business-immigrant-groups-universities> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).

- NSC (2023) Tijd voor Herstel. Verkiezingsprogramma 2023. https://storage.googleapis.com/groep-pieter-website/media/NSC_verkiezingsprogramma_2023.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- Otjes, S. (2017) The Longest Formation in Dutch History: Why Did it Take so Long? What Did it Result in? And Will that Last? *Who Governs*, 26 Eylül. <https://whogoverns.eu/the-longest-formation-in-dutch-history-why-did-it-take-so-long-what-did-it-result-in-and-will-that-last/> (Erişim Tarihi: 22.04.2024).
- Otjes, S. & Krouwel, A. (2019) Why Do Newcomers Vote for a Newcomer? Support for an Immigrant Party. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45 (7), 1148–1167.
- Politico (n.d.) Poll of Polls. <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/> Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Politico (2023) Germany's Greens and Liberals Call for Action on Immigration as Far Right Strengthens. 20 Eylül. <https://www.politico.eu/article/germany-struggles-to-contain-migration-influx/> (Erişim Tarihi: 10.08.2024).
- Rath, J. (1985) Immigrant Candidates in the Netherlands. *Cahiers d'Études sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien* 1, 46–62.
- Reuters (2023) Praise and Fear after Dutch Populist Wilders' Election Win. 23 Kasım. <https://www.reuters.com/world/europe/praise-fear-after-dutch-populist-wilders-election-win-2023-11-22/> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).
- The Guardian (2023) Dutch Muslims Fearful for Future after “Shocking” Election Results. 23 Kasım. <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/23/dutch-muslims-fearful-for-future-after-shocking-election-results-gert-wilders> (Erişim Tarihi: 10.05.2024).
- Tweede Kamer (n.d.) How Parliament Works. <https://www.houseofrepresentatives.nl/elections> (Erişim Tarihi: 16.05.2024).
- Uslucan, H. H. & Sauer, M. (2020) Political Participation and Party Preferences among Immigrants of Turkish Origin in Germany. *Uluslararası İlişkiler* 17(68), 113–128.
- van Amersfoort, H. & van Niekerk, M. (2006) Immigration as a Colonial Inheritance: Post-Colonial Immigrants in the Netherlands, 1945–2002. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32(3), 323–346.
- van Spanje, J. (2010) Contagious Parties: Anti-Immigration Parties and Their Impact on Other Parties' Immigration Stances in Contemporary Western Europe. *Party Politics* 16(5), 563–586.
- Van Holsteyn, J. J. M. (2018) The Dutch Parliamentary Elections on March 2017. *West European Politics* 41 (6), 1364–1377.
- Verkiezingsuitslagen (n.d.) Verkiezingen, <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen> (Erişim Tarihi: 23.05.2024).
- Vermeulen, F., Hartevelde, E. & van Heelsum, A. (2020). The Potential of Immigrant Parties: Insights from the Dutch Case. *Acta Polit* 55, 432–453.
- Vermeulen, F., Kranendonk, M. & Michon, L. (2020) Immigrant Concentration at the Neighbourhood Level and Bloc Voting: The Case of Amsterdam. *Urban Studies* 57(4), 766–788.
- Zwan, R.V., Tolsma, J. & Lubbers, M. (2020). Under What Conditions Do Ethnic Minority Candidates Attract the Ethnic Minority Vote? How Neighbourhood and Candidate Characteristics Affected Ethnic Affinity Voting in the Dutch 2017 Parliamentary Elections. *Political Geography* 77, 102098.

Representation Crisis and the Emergence of Immigrant Parties in Dutch Politics

Osman ERDOĞDU*
Fikret TOPAL**

The increased migration to Western Europe, which intensified with migrant worker agreements, saw the rise of xenophobia and anti-immigrant sentiment in these countries, often as soon as migrants arrived. This anti-immigrant sentiment manifested in attacks on migrants, which sometimes even led to death, and later consolidated into organized movements and parties. Although initially ostracized as an outdated ideology, these far-right parties soon managed to gain large supporter bases. In the last 20 years, a number of EU countries' politics have been dominated by their actions and ideologies. The rise of far-right parties, in turn, affected the discourse and policies of center and even left parties. In the Dutch case, after the foundation of the PVV in 2006 and its continuous presence and success in parliament, other parties, such as the center-liberal VVD and the social-democratic PvdA, changed their views on topics including migration, cultural tolerance, and religious tolerance. This shift in the discourse of parties that were typically preferred by migrants for political representation created a new political representation crisis regarding where migrants could find representation. This crisis, in turn, sparked renewed interest in migrant political parties, which had previously failed.

In the Netherlands, this disillusionment resulted in the foundation of several migrant parties. Although there were several migrant political parties in the Netherlands in the past, none of them had succeeded. Among the newly founded parties, three stood out: NIDA, DENK, and BIJ1. While only DENK has experienced continuous success among the three, the differences in their political ideologies and the voter bases they appeal to provide a good example for future migrant parties. With social-democratic DENK, far-left BIJ1, and Islamist NIDA, these three parties exemplify the diverse groups within the migrant population across almost all European countries.

The article first examines the rise of the far-right in the Netherlands, their electoral success, the Dutch political system, and the collapse of the party system in the country. We aim to explain

* Bağımsız Araştırmacı, cosmanerdogdu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3601-3703

** Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, fikret.topal@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7579-0017

why the far-right gained success and how this success changed the discourse of other mainstream parties. While the success of the far-right caused unease among the migrant population, it was the change in discourse among other parties that created a representation crisis for migrants, as evidenced by the case of DENK's founders leaving the social-democratic PvdA. Furthermore, the collapse of the party system, reflected in the effective number of parliamentary parties, drew more voters to far-right and populist parties who had lost faith in the older parties.

Next, we examine migration to the Netherlands, the initial attempts at migrant political representation, and the foundation of the latest wave of migrant parties. We analyze the potential of the migrant voter base over the years and explore why early examples of migrant parties and candidates were unsuccessful. Afterward, we focus on the three parties that are the subject of this article and their founding processes.

In the third part, we assess the success of these three parties and whether they effectively represented their prospective voter bases by comparing the expected voter population against the votes received, as well as the reasons for their success or failure. An initial examination showed that while DENK was able to capitalize on its targeted population and garner their support, BIJ1 struggled to achieve this. It was more challenging to determine NIDA's success, as it had a more religious undertone than ethnic or ideological, making it difficult to calculate its potential voter base.

Through our examination of the foundation, electoral performance, and discourse of the three parties, we identified several reasons for the re-emergence and success of migrant parties today. The first reason is the increase in the number of migrants with citizenship and their socio-economic capital. The second reason is the representation crisis. While the increase in population and the voter base certainly enables migrant parties to succeed, it is the representation crisis that drives a significant portion of this voter base to support migrant parties. The final reason is the political system in the Netherlands. The 0.67% electoral threshold and the nationwide proportional representation allow a migrant party to enter parliament.

Analyzing the electoral performance of the three parties revealed several factors that explain what kind of politics convinces the migrant population to vote for these parties. First, with the rise in socio-economic status among migrants, the migrant population is more supportive of centrist political views than radical ones. This is evident from the electoral success of the social-democratic party DENK compared to the progressive/far-left party BIJ1. While several studies indicate that migrants, on average, earn less than individuals without a migration background, many migrants and their descendants have found success in their new countries due to liberal economic policies and are not in favor of far-left policies. Furthermore, most of the migrant population remains conservative on social issues and tends to support traditional values over progressive politics. This is illustrated by the failure of NIDA, which shows that although many migrants are conservative, they lean towards centrist views rather than radical-conservative policies.

Second, a significant portion of the migrant population is more supportive of candidates who share their migrant backgrounds than of those with whom they cannot identify. Following changes in the policies of traditionally migrant-friendly parties, as well as kinship and cultural reasons, migrants are more inclined to vote for candidates they can relate to. While leftist parties have more candidates of migrant origin, centrist and liberal parties have fewer. Therefore, when a social-democratic party like DENK fields a list dominated by candidates with migration backgrounds, it garners more support compared to BIJ1, which competes with other parties that share similar ideological views and also field several candidates with migrant backgrounds.

The third point is their comparison to other parties that share similar stances. While there is a representation crisis for migrants, it is not equally felt across all ideologies. Although leftist parties are generally more friendly towards migrants, the rise of far-right parties has led many conservative and centrist parties, which lost votes to these far-right parties, to shift towards anti-migrant discourse and policies. Consequently, a migrant party that appeals to centrist and conservative voters can gain the support of migrants who hold those views, whereas it is more challenging for a left-wing migrant party to do so.

In our analysis of the migrant parties in the Netherlands, we found that the representation crisis creates a favorable environment for the emergence of migrant political parties. However, their success depends on two additional conditions. First, the political system of the country must allow such small parties to enter parliament through a low electoral threshold or similar means. Second, the newly founded migrant parties need to represent the segment of the migrant population that is experiencing a representation crisis.

2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Eğilimi: Nitel Bir İnceleme

Voting Tendency of University Students in the 2023 Presidential Election of Türkiye: A Qualitative Study

Gökçe ÖZKILIÇCI*

Merve Hazer YİĞİT UYAR**

Özet

Bu çalışma, Mayıs 2023'te yapılan Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olan üniversite öğrencilerinin hangi cumhurbaşkanı adayını desteklediklerini ve o adayı desteklemelerinin ardında yatan nedenleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda İstanbul'da üniversite eğitimine devam eden 448 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcıların Cumhurbaşkanı adaylarını tercih sebepleri oy verme davranışı ve başkanlaşma alan yazını çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada MAXQDA programı kullanılmıştır ve çalışma nitel analiz yöntemi ile değerlendirilip değişkenler arasında çeşitli ağ haritası analizleri ile desteklenmiştir. Analizler sonucunda cumhurbaşkanı tercihlerinin gelir, yaş ve cinsiyet değişkenleri bakımından farklılaşmadığı ancak oy verme nedenlerinin birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu için "değişim" ve "sebebi yok"; Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce için "kişisel özellikler" ve "ideoloji"; Sinan Oğan için ise "ekonomi" ve "kararsızlık" söylemleri ön plana çıkmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular oy verme davranışı alanında çalışacak araştırmacılara ve siyaset bilimi ile ilgilenen kişilere yeni bir bakış açısı sağlamayı hedeflemektedir. Özellikle hedeflediği seçmen kitlesini yakından tanımak ve onlara uygun propaganda stratejileri geliştirmek isteyen siyasetçiler ve siyasi partiler için de bu çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oy Verme Davranışı, Siyasi Liderlik, Nitel Araştırma, Siyaset Psikolojisi, Siyasal İletişim

Abstract

This study aims to reveal which presidential candidate university students, eligible to vote in the May 2023 Turkish Presidential Elections, support and the reasons behind their preferences. In this

* Dr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, gokce.ozkilicci@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6451-7952

** Dr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, merve.yigit@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2412-2494

How to cite this article/Atıf için: Özkılıççı, G. ve Yiğit Uyar, M.H. (2025). 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Eğilimi: Nitel Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 23-50. DOI: 10.14782/marmarasbd.1560613

context, data were collected from 448 participants pursuing their university education in Istanbul. The participants' reasons for supporting specific presidential candidates are analyzed within the framework of literature on voting behavior and presidentialisation. The study employed MAXQDA software for qualitative analysis and included various network map analyses between variables. The analysis revealed that presidential preferences did not vary significantly based on income, age, or gender. However, the reasons for voting differed among candidates. For Kemal Kılıçdaroğlu, the reasons cited were "change" or "no reason"; for Recep Tayyip Erdoğan and Muharrem İnce, "personal characteristics" and "ideology" were prominent; and for Sinan Oğan, the key factors were "economy" and "indecision." The findings aim to provide a fresh perspective for researchers in the field of voting behavior and political science. Additionally, this study is expected to contribute to politicians and political parties seeking to understand their target voter base and develop effective propaganda strategies.

Keywords: Voting Behavior, Political Leadership, Qualitative Research, Political Psychology, Political Communication

1. Giriş

Oy verme davranışı araştırmaları başta siyaset bilimi olmak üzere çeşitli disiplinlerde uzun süredir en fazla dikkat çeken konu olma özelliğini korumuştur. Katılımcı sisteme sahip bir demokratik ülkenin aktif ve ilgili bir vatandaşı olmanın önemli ve sürekli görevlerinden biri seçim sürecine katılmaktır (Laughland-Booÿ, Skrbiš & Ghazarian, 2018; Ohme, Vreese & Albaek, 2018). Lau ve Redlawsk'ın (2006) da vurguladıkları üzere demokrasinin nasıl işlediğini bilmek için seçmenlerin nasıl karar verdiğini anlamak da aynı derecede önemlidir. Psikolojik, sosyolojik ve ekonomik koşullar da dahil olmak üzere çeşitli unsurların seçmenlerin tercihlerini etkilediği ortadadır. Bunları göz önünde bulundurarak seçmen tercihlerini anlamak için çaba sarf etmenin çok önemli olduğu ileri sürülebilir. Sadece seçmeni anlamak yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda adaylar ve en önemlisi de seçmen ve adaylara arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

Gençlerin oy verme davranışlarını inceleyen araştırmalar ağırlıklı olarak gençlerin seçim günü sandığa gitme olasılığına ve onların karar alma süreçlerini açıklama konusuna odaklanmamışlardır (Laughland-Booÿ vd., 2018). Özellikle siyasi kimliğini oluşturma sürecindeki yeni seçmenlerin karar alma süreçlerindeki gerekçelerini ve motivasyonlarını belirlemek önemlidir. Castells'in (2010) vurguladığı gibi bilgi teknolojisinin yaygın hâle gelmesi, kentleşme, sekülerleşme ve küreselleşme gibi sosyal ve politik süreçler, çoğulculuğun yanı sıra insanlar arasında yeni ittifakları ve ayrımları beraberinde getirmektedir.

Oy verme davranışı birey, toplum ve siyasetçi arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koyması bakımından önemlidir (Heywood, 2011). Oy verme davranışı neticesinde seçmenler kendilerini en iyi temsil edeceğini düşündükleri siyasetçileri seçmekte ve halk adına karar alıcıları belirlemektedirler (Göksel & Çınar, 2011). Bir toplumun demokratik olup olmadığı pek çok göstergeden yola çıkılarak anlaşılabilir. Bunlardan biri de seçmenlerin siyasal katılımın bir biçimi olarak oy verme davranışı göstermeleridir. Seçime katılım oranları incelendiğinde Batılı ülkelere kıyasla Türkiye'nin oldukça yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Özellikle 1980 sonrasındaki seçimlere ilişkin istatistikler incelendiğinde seçimlere katılım oranının %80'in altına [2002

seçimleri dışında (%79,1)] düşmediği görülmektedir. Bu durum Türkiye’de seçmen davranışlarını anlama konusunda çaba sarf edilmesi gerektiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karmaşık bir yapısı olan oy verme davranışı, bireylerin kendi görüşlerini ifade etmeleri için en önemli ve en pratik siyasal katılım biçimidir. Alan yazında oy verme davranışında etkili olan pek çok bileşenin varlığı tespit edilmiştir. İzleyen bölümde öncelikle oy verme davranışı ile ilgili alan yazına değinilecek, ardından araştırmadan elde edilen veriler ve araştırmanın yöntemi aktarılacaktır. Bulgular ve tartışma bölümünde konu, hipotezler ve bulgular tartışmaya açılacaktır. Son olarak araştırma sonucunda elde edilen bulguların ne anlama geldiği değerlendirilecek ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

2. Alan Yazın Taraması

Türkiye genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Bu durum gençlik araştırmaları yapılması bakımından araştırmacılara önemli bir avantaj sağlamaktadır. Gençlerin siyasi tercihleri sadece araştırmacılar için değil aynı zamanda onların dikkatlerini çekmeye çalışan siyasetçiler açısından da önemlidir. Siyasetçiler, genç seçmenleri etkileyerek onların oylarını almak için politikalar ve söylemler geliştirmektedirler. Sayısal olarak bakıldığında seçmen kitlesinin ciddi bir kısmını teşkil eden genç seçmenler Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçim sürecinde de fazlasıyla gündem olmuştur. Bu durum, gençlerin oy verme motivasyonlarını anlamak için yapılan çalışmaların önemine dair ipuçları verebilir.

Gelecekteki politik sistemlerin işleyişinin en önemli belirleyicisi olan gençlerin siyaset hakkındaki bilgilerini nasıl ve nerede edindiklerinin yanı sıra siyasi tutumlarının oluşum sürecini anlamak da oldukça önemlidir (Hooghe, 2004). Türkiye’de yapılan son genel seçimler incelendiğinde özellikle 18-34 yaş aralığındaki seçmenlerin toplam seçmen sayısı içindeki oranının arttığı görülmektedir. Bu durum, genç seçmenlerin siyasetçiler açısından önemli bir grup olarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Yurt içi seçmen istatistikleri incelendiğinde 2015 seçimlerinde 18-34 yaş grubunun toplam seçmen sayısına oranı %38,2 iken bu oran 2018 seçimlerinde %35,5’e, 2023 seçimlerinde ise %34,3’e düşmüştür (YSK, 2023). İstatistiklerin de ortaya koyduğu üzere bu yaş grubunun seçimlerin sonucunu belirlemede önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu gerçeklikten yola çıkarak, bilhassa gençlerin siyasi eğilimleri hakkında daha fazla bilgi edinmenin geleceğe yönelik bakış açılarının oluşması bakımından faydalı olabileceği düşünülebilir.

Üniversite öğrencileri arasındaki çeşitlilik ve üniversite eğitiminin yaygınlaşması siyasal davranışları önemli ölçüde etkileyebilir. Bu bağlamda, eğitim düzeyi, bireylerin siyasal katılımı ve tutumları üzerinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Eğitim, bireylerin siyasal katılımını etkileyen en güçlü tahmin edicilerden biri olarak kabul edilmektedir (Gidengil vd., 2017). Eğitim, bireylerin siyasal bilgi edinme ve bu bilgiyi kullanma yeteneklerini artırırken, aynı zamanda siyasal katılımı teşvik eden bir ortam yaratmaktadır (Easterbrook, Kuppens & Manstead, 2015; Weakliem, 2002). Dahası, eğitim sosyal hareketlilik için bir mekanizma görevi görerek farklı geçmişlere sahip bireylerin siyasal katılım için gerekli becerileri ve bilgiyi edinmelerine olanak

tanılmaktadır (Brand, 2010; Fobel & Kolleck, 2021). Bu nedenle farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel arka planlardan gelip bir arada eğitim gören gençlerin siyasal tutumlarının oluşumunu ve dönüşümünü incelemek dikkate değer bir çaba olarak düşünülmelidir.

Modern demokratik yönetimlerde gençlerin oy verme davranışları en mühim meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve dikkati çekmektedir. Sadece toplumsal değil bireysel düzeyde de demokratik süreçlerin iyi ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gençlerin siyasal katılımı kritik bir role sahiptir (Kahne & Middaugh, 2008). Öne çıkan çalışmalarda çoğunlukla eğitim düzeyi, toplumsal etkileşim ile medya tüketiminin gençlerin siyasetle ilişkilendirilmesinde, belirleyici olduğu görülmektedir (Zukin vd., 2006). Gençlerin oy verme oranlarının genellikle daha düşük olduğu için, bahsi geçen grubun siyasal katılımının arttırılması gerektiği hususunda çalışmalara ve tartışmalara geniş yer verilmektedir (Blais & Dobrzynska, 1998). Öte yandan, gençlerin siyasete bakışı ve siyasete katılım biçimleri dijitalleşmenin özellikle de sosyal medyanın etkisiyle birlikte değişim göstermektedir (Bennett & Segerberg, 2012). Gençlerin bilgiye ulaşım biçimleri internet ve sosyal medya platformlarıyla değişmekte ve dönüşmekteyken bu durum yeni siyasal katılım fırsatları yaratmakta ve bu alanı genişletmektedir (Boulianne, 2009). Siyasal bilgi ve katılım düzeylerinin gençlerin oy verme davranışları üzerinde nasıl etkili olduğunu inceleyen alan yazın mevcuttur (Galston, 2001). Bu makale gençlerin oy verme davranışlarını anlamak adına bu kuramsal yaklaşımlar yoluyla tartışmayı ve halihazırda varolan alan yazın üzerinden genel görüş ve eğilimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Oy verme davranışıyla ilgili alan yazına bakıldığında çeşitli yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; seçmen tercihlerinin bireylere ait sosyal kimlikler (sınıf, coğrafya, cinsiyet, din, etnik, vb.) tarafından belirlendiğini öne süren “sosyolojik yaklaşım” (Berelson, Lazarsfeld & McPhee, 1986); seçmenin herhangi bir politik aktöre veya partiye yönelik geliştirdiği psikolojik bağlılığı vurgulayan “sosyo-psikolojik yaklaşım” (Campbell vd., 1960); ekonomi iyi gittiğinde hükümetin onaylandığı, kötü gittiğinde ise cezalandırıldığı şeklinde özetlenebilecek “ekonomik (rasyonel) oy verme yaklaşımı” (Downs, 1957) ve son olarak seçmenlerin, beklemedikleri yarar çerçevesinde oy verdikleri partiyi veya adayı destekledikleri “stratejik yaklaşım” olarak sıralanabilir (Gschwend, 2004). Daha önceden de vurgulandığı üzere oldukça karmaşık bir süreç olan oy verme davranışının yukarıda bahsedilen yaklaşımlarla sınırlandırılması düşünülemez. Siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olan aktörlerle iletişimin düzeyi başta olmak üzere, siyasete duyulan ilgi, sosyo-kültürel atmosfer ve geçmiş dönemlerde edinilen tecrübelerin de bu süreçte önemli rollerinin olduğu dikkate alınmalıdır.

Türkiye’de seçmenlerin genellikle rasyonel bir şekilde oy kullandığını öne süren çalışmalar mevcuttur (Çakır & Biçer, 2015; Karacaoğlu & Ozan, 2023; Özhan, 2021). Türkiye’de gençlik-siyaset tartışmalarına ve ilişkisine dair akademik alan yazına bakıldığında gençlik-siyaset tartışmaları hakkında fikir veren çalışmalara rastlanmaktadır (Çetintürk & Küçük, 2019; Erdoğan, 2010; Yentürk, 2008). Bazı çalışmalar özellikle gençlerin siyasal katılımına odaklanmıştır (Acar & Becel, 2021; Akman, 2021; Altın & Kasımoğlu, 2018; Boyraz, 2010). Z kuşağı üzerine yapılan bir çalışmada bu grupta sosyal medyanın da etkisiyle birlikte sosyo-psikolojik oy verme yaklaşımının

öne çıktığı ifade edilmiştir (Küçük & Toklu, 2020). Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda, oy verme davranışını etkileyen faktörlerin başında lider ve vaatler ön plana çıkmıştır (Çakır & Biçer, 2015; Doğan & Göker, 2013). 2000 sonrası doğan kişileri niteleyen ve Z kuşağı olarak adlandırılan grubun üyelerinin siyasal kültürü değiştirme potansiyelini ellerinde bulundurdıklarına yönelik analizler mevcuttur (Hafızoğlu, 2021; Metropoll, 2021). Z kuşağı, X ve Y kuşağına kıyasla daha bireysel taleplere odaklı ve ideolojik aidiyetler yerine faydacı bir bakış açısına sahip olmalarının yanı sıra kendi sorunlarını ciddiyetle gündeme alan ve daha hoşgörülü partileri destekleme eğilimindedirler. Ayrıca, Z kuşağının çatışmacı üslup yerine daha yapıcı bir siyaset dilini tercih ettikleri söylenebilir (Hafızoğlu, 2021; Karacaoğlu & Ozan, 2023).

Vecchione ve arkadaşlarının (2011) vurguladığı üzere seçmenler ve siyasi liderler arasındaki nitelikler, özellikler veya değerlerdeki benzerlikler veya farklılıkların da oy verme davranışında belirleyici bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu benzerliklerin başında sosyodemografik özelliklerden olan yaş (Sevi, 2021), cinsiyet (Yalley, 2021), etnik köken (Barreto, Mario & Woods, 2005; Yalley, 2021), dinî bağlantı (Adida, Laitin & Valford, 2015) ve aynı bölgede ikamet (Coufalová, Mikula & Ševčík, 2023) gelmektedir. Ayrıca siyasi lider ile benzer kişilik özelliklerine sahip olmanın da etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Caprara, Barbaranelli & Zimbardo, 2002; Caprara vd., 2007). Homofili olarak kavramsallaştırılan bu durumda seçmenler, kendileriyle sosyodemografik veya tutumsal özellikleri paylaşan adayları tercih etme eğiliminde olmaktadır (Coufalová vd., 2023). Küçükşabanoğlu (2021) Z kuşağının röntgenini çekmeye çalıştığı çalışmasında bu kuşakta yer alan seçmenlerin ideal siyasetçileri sosyal alanda daha fazla görmek istediklerini ve kendilerine yaşça daha yakın kişilerin kendilerini temsil etmeleri gerektiğini düşündüklerini belirtmektedir. Johnston ve arkadaşları (1992) seçmenlerin tercihlerini ve çıkarlarını daha iyi anlayan ve bunları uygulama potansiyelleri daha yüksek olan adayları tercih edebileceklerini söylemişlerdir (akt. Sevi, 2021). Yaşam tarzının ve günlük yaşam pratiklerinin oy verme davranışının arkasında yatan en önemli etken olduğunu öne süren çalışmasında Kayaoğlu (2017), kendini modern olarak tanımlayanların Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP)'ye; muhafazakâr olarak tanımlayanların ise Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AK Parti) ve Barış ve Demokrasi Partisi'ne (BDP)'ye daha fazla oy verdiklerini tespit etmiştir.

16 Nisan 2017'de gerçekleşen halk oylaması ile 1982 Anayasası'nın 18 maddesi değişmiştir. Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri başkanlık sisteminin gelmesidir. Poguntke ve Webb'in (2005:7) "mevcut veya olası hükümet başkanlarının kişisel nitelikleri, seçim kampanyalarının yürütülmesi için nispeten daha önemli hâle gelebilir" yorumu başkanlık sistemine geçiş yapan Türkiye için de dikkate değer bir analiz olarak düşünülebilir. Mughan'ın (2000) "başkanlaşmanın seçim yüzü" (electoral face of presidentialization) kavramsallaştırması siyasi liderlerin seçim sürecinin merkezi aktörleri hâline gelmelerini nitelemektedir. Krauss ve Nyblade (2005) başkanlaşmayı "zaman içinde kolektif hükümetten kişiselleştirilmiş hükümete doğru hareket, siyasi parti tarafından yönetilen bir hükümet ve seçim siyaseti örüntüsünden, parti liderinin daha özerk bir siyasi güç haline geldiği bir örüntüye doğru hareket" olarak tanımlamışlardır. Kısaca, başkanlaşma, özellikle parlamenter sistemlerde siyasi gücün giderek bireysel liderlerin elinde yoğunlaşmasını tanımlayan bir kavram olarak nitelendirilebilir. Bu kavram, çeşitli demokrasilerde

yönetişim ve seçim dinamiklerindeki değişiklikleri açıklamak için siyaset biliminde son yıllarda ilgi görmeye başlamıştır. Başkanlaşmanın kritik göstergelerinin başında siyasi liderin rollerindeki dönüşüm gelmektedir. Kabinelerin sahip olduğu sorumluluk ve yetkilerin giderek liderin (başkanın) elinde toplandığı bir değişim yaşanmaktadır. Bu eğilim, başbakanların genellikle kolektif yönetim yapıları pahasına daha fazla yetki kazandığı çeşitli parlamenter sistemlerde açıkça görülmektedir (Sundström, 2009; Webb & Poguntke, 2012). Örneğin İsveç'te hükümet işlerinin kabineden başbakana geçtiği ve bunun da gücün önemli ölçüde merkezileştigiğine işaret ettiği gözlemlenmiştir (Sundström, 2009).

Ayvaz (2018) Türkiye'de başkanlaşma trendinin Özal ve Demirel dönemlerinde başladığını ancak Erdoğan döneminde "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"nin anayasal bir çerçeveye oturmasıyla birlikte oluştuğunu söylemektedir. 2018 yılında başbakanlık makamı kaldırılmış ve yetkileri, Türk hükümet sisteminin "başkanlaştırılması" kapsamında doğrudan seçilen cumhurbaşkanına devredilmiştir. Bu tür değişiklikler, başkanlık sisteminin hem resmi hem de gayri resmi siyasi uygulamalardaki etkilerinin neler olabileceğini ve yönetim ortamını nasıl yeniden şekillendirebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda seçmenlerin tercihleri üzerindeki etkileri de araştırmaya değer bir konu olarak gündeme gelecektir. Gençlerin mevcut sisteme yönelik neler düşündüğüne yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. 18-25 yaş arası gençlerle yapılan yakın tarihli bir çalışmada (05 Aralık 2022 – 20 Ocak 2023) katılımcıların çoğunluğu (%74,3) parlamenter sistemin Türkiye için daha uygun olduğuna dair görüş bildirmişlerdir (TGA Yönetici Özeti, 2023). Bu çalışmada, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinde katılımcıların siyasi lider tercihleri ve bu tercihleri nasıl gerekçelendirdikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. Araştırmanın Nitelikleri

Bu araştırma, insanların oy verme davranışlarının niteliksel doğasının ayrıntılı bir açıklamasını sağlamayı amaçlamaktadır. İnsanların siyasete aktif biçimde katılmalarının en kolay yollarından biri oy kullanma davranışı sergilemeleridir. Bu çalışma, odak noktasına üniversite eğitimine devam eden genç seçmenleri oturtmakta ve onların oy verdikleri siyasi liderleri tercih etme nedenlerini ve motivasyonlarını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinde üniversiteli gençlerin hangi siyasi partileri ve cumhurbaşkanı adayını destekleyeceklerini belirlemek ve onların adayları destekleme motivasyonlarını ortaya koymaktır. Oldukça karmaşık bir süreç neticesinde ortaya çıkan oy verme davranışını anlamak adına ülkemizde çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da bunların sayılarının yetersiz olduğu söylenebilir. Bu çalışma konu ile ilgili alan yazındaki eksikliği gidermeyi amaçlamasının yanı sıra nitel yöntemle yapılan bir çalışma olması bakımından da önemlidir.

3.1. Yöntem

Yapılan bu araştırma nitel analiz yöntemlerinden ağ haritalama modeli ile oluşturulmuştur. Çevrimiçi sorular 15.04.2023 tarihinde tam uygulamaya geçtiğinden araştırma seçim öncesi ve seçime katılan adayların henüz değişmediği dönemde yapılmıştır (M. İnce'nin adaylıktan çekilmesinden önce).

Araştırmada kullanılan nitel yöntem; sözcüklerin, sebeplerin, cevapların sıklık ve kullanım durumlarını inceleyerek veriyi anlamlı kılmak için çeşitli çıkarımların yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu, sınırları çizilmiş ve belirli bir çerçeveye içerisinde çalışılan niteliksel bir sınıflandırma tekniğidir. Verilerin kavramla kurulan çağrışımı akabinde kategoriyi oluşturmaktadır ve buradaki temel amaç, temaları veya kategorileri birbiriyle örtüşmeyecek şekilde yapılandırmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Her hâlükârda cevaplar içerisinde ayrı kategorilerde kodlar birbiriyle kesişebilir. Ayrıca toplam 2770 yanıt, nitel veri analiz yazılımı MAXQDA aracılığıyla kodlanmıştır. Soru ve cevaplara ilişkin kodlar atanarak program aracılığıyla analiz edilmiştir. Kodlar arası nedensellik ve ilişkisellik ilişkilendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi ilgili soruların tematik analizi 33 kodla belirlenmiştir. Bu kodlar nedensellik, demografik özellikler, cumhurbaşkanı seçimi, siyasi parti seçimi gibi ana temalarla ilgilidir. Cumhurbaşkanı adaylığı kategorisinde 5, nedensellik kategorisinde 8, siyasi parti kategorisinde 11, hane geliri kategorisinde 4, cinsiyet kategorisinde 2, yaş kategorisinde 3 farklı alt kod ve tema belirlenmiştir. Nitel analiz ile birden çok kodlayıcının ayrı ayrı kodlaması, kategorizasyonların tutarlılığını sağlamaya yardımcı olması ve böylece ölçüm hatasını en aza indirebilmesi hedeflenmiştir (O'Connor & Joffe, 2020). Araştırma aşağıdaki altı ana başlık altındaki alt başlıklar ile birlikte kodlanmış ve veriler ilgili analizlerin yapıldığı MAXQDA nitel analiz programına girilmiştir. Çift kontrollü kodlama sistematik olmayan hataların önüne geçmek için önemlidir ve farklı çalışmalarda uygulanmıştır (Altıntop, Özoflu & Özbey, 2023). Bu çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için sorulara verilen yanıtlar hem yazar araştırmacılar hem de bağımsız araştırmacılar tarafından iki kez bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlama güvenliğini sağlamak adına iki ayrı kodlama arasına iki ay süre konulmuştur.

Kodlar ve ilgili açıklamaları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Kod Temaları ve Açıklamaları

Kategori / Kod Teması	Alt-Kod Adı	Sayısı	Açıklaması
Cumhurbaşkanı Adayı	Erdoğan	70	Cumhurbaşkanı Adayı
Cumhurbaşkanı Adayı	Kılıçdaroğlu	215	Cumhurbaşkanı Adayı
Cumhurbaşkanı Adayı	Oğan	11	Cumhurbaşkanı Adayı
Cumhurbaşkanı Adayı	İnce	87	Cumhurbaşkanı Adayı
Cumhurbaşkanı Adayı	Oy vermeyeceğim	65	Cumhurbaşkanı Adayı
Nedensellik	Protesto	32	Çeşitli sebeplerden seçimde protesto oy kullanımı beyanı

Nedensellik	Politika/İdeoloji	85	İç ve dış ilişkilere ilişkin politikalar ve bireyin kendisini ait hissettiği ideoloji arasındaki ilişkileri içeren ve bu yönde oy verme davranışı sergileyen beyanlar
Nedensellik	Liderlik/Yönetim	63	Adayın liderlik etme özelliğine ve yönetme kapasitesine yapılan vurgu ile yönetim başarısını öne çıkaran beyanlar ve bu yönde oy verme davranışı sergileyen beyanlar
Nedensellik	Kararsızlık	9	Hangi siyasi partiye neden oy vereceğine karar veremediğini ifade eden beyan
Nedensellik	Değişim	71	Değişim gerekliliği üzerine çeşitli beyanlar
Nedensellik	Güven-Dürüstlük-Umut	74	Adayın kişilik özelliklerine atıflar, gelecek inşasına yönelik beyanlar
Nedensellik	Sebepsiz	188	Oy verilen adaya herhangi bir sebep beyan etmemek ya da sebebi olmadan oy verdiğini beyan etmek.
Nedensellik	Ekonomi	8	Adayın ekonomik düzelmeye sağlayacağı yönünde beyan ya da ekonomi kaynaklı oy verme beyanı
Siyasi Parti	Kararsız	13	Hangi siyasi partiye oy vereceğine karar veremediğini ifade eden beyan
Siyasi Parti	Diğer	8	Oy verilme sayısı tek başına 3 katılımcı ve üstü olmayan diğer siyasi partiler
Siyasi Parti	ZP	4	Zafer Partisi
Siyasi Parti	Oy vermeyeceğim	59	Oy vermeyeceğini beyan edenler
Siyasi Parti	MP	64	Memleket Partisi
Siyasi Parti	TİP	10	Türkiye İşçi Partisi
Siyasi Parti	YSP	3	Yeşil Sol Parti
Siyasi Parti	İYİ Parti	16	İyi Parti
Siyasi Parti	CHP	199	Cumhuriyet Halk Partisi
Siyasi Parti	MHP	8	Milliyetçi Hareket Partisi
Siyasi Parti	AK Parti	64	Adalet ve Kalkınma Partisi
Hane Geliri	8.500 ve altı	31	Hane geliri alt kategori
Hane Geliri	8.501-15.000	156	Hane geliri orta-alt kategori
Hane Geliri	15.001-30.000	157	Hane geliri orta-üst kategori
Hane Geliri	30.001 ve üzeri	104	Hane geliri üst kategori
Cinsiyet	Kadın	288	Cinsiyet
Cinsiyet	Erkek	160	Cinsiyet
Yaş	18-22	303	Bir önceki seçimlerde oy kullanmaya yaşı yetmemiş olan öğrenciler kategoriye dahil edilmiştir. Bu sebeple 22 yaş iki kategoride de mevcuttur. İlk defa oy kullanacaklar.
Yaş	22-29	108	Bir önceki seçimlerde yaşı oy kullanmaya yetmiş olan 22 yaş ve 29 yaş arası bu kategoriye alınmıştır.
Yaş	30 ve üzeri	37	30 ve üzeri katılımcı sayısı azlığı ve oy kullanım tecrübesi farkı sebebiyle de bu kategori oluşturulmuştur.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırma için dahil olma ölçütü 18 yaş ve üstü, üniversite eğitimine devam eden ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan kişiler iken; dışlanma ölçütü araştırmaya katılmaya gönüllü olmayanlar ve

oy verme hakkına sahip olmayanlardır. Buna göre, araştırmaya İstanbul ilinde ikamet eden, çeşitli fakülte ve bölümlerde okuduğu belirlenen 456 üniversite öğrencisi katılmıştır. Verdiği cevaplarda tutarlılık olmayan ve dahil olma ölçütünü karşılamayan 8 katılımcının verileri temizlenmiş ve toplamda 448 katılımcı ile çalışmanın analizi yapılmıştır. Veri toplama işlemine Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından cumhurbaşkanlığı seçimi kesin aday listesi ilan edildiği tarihten sonra yani 15 Nisan'da başlanmış ve 29 Nisan'da veri toplama işlemi sonlandırılmıştır.

Araştırma kapsamında veriler çevrim içi olarak ve kolayda örneklem yöntemi ile toplanmıştır. Depremlerden kaynaklı olarak üniversitelerde uzaktan öğretim devam ettiğinden dolayı öğrencilere bilgisayar ortamından ulaşmak daha kolay olmuştur. Siyasi tercihlerini kâğıt üzerine yazmaktan çekineceklerinden dolayı çevrim içi veri toplamanın daha sağlıklı olacağı düşünülmüştür. Verileri toplamak için çevrim içi soruları hazırlamaya izin veren Google Forms kullanılmıştır. Çalışmada veriler soruların ilgili siteye yüklenmesinden sonra ortaya çıkan araştırma linkinin, e-posta ve çeşitli sosyal medya araçları yoluyla katılımcılara ulaştırılmasıyla elde edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda katılımcıların demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, hane halkı geliri) ilişkin sorular yer almaktadır.

Siyasi Parti ve Cumhurbaşkanı Tercihi ile Bu Tercihlerin Nedenlerine İlişkin Sorular: Bu bölümde katılımcılardan 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimindeki tercihlerini belirtmeleri istenmiştir. Ayrıca seçtikleri Cumhurbaşkanı adayına oy vermelerinin nedenlerini açıklamalarını isteyen açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmaya İstanbul'da yer alan farklı üniversite ve bölümlerde eğitimine devam eden %35,71 oranıyla (n=160) erkek ve %64,29 oranıyla (n=288) kadın olmak üzere toplam 448 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın örnekleminin % 67,63'lük kısmı 18-22 yaş (n=303), %24,11'lik kısmı 22-29 yaş (n=108), %8,26'luk kısım 30 ve üstü yaş (n=37) grubundadırlar. Hane geliri sorusuna örneklemin %6,92'si (n=31) aylık gelirlerinin 8.500 TL'nin altında olduğu, %34,82'si (n=156) gelirlerinin 8.501-15000 TL arasında olduğu, %35,05'ü (n=157) gelirlerinin 15.001-30.000 TL arasında olduğu ve %23,21'i (n=104) aylık gelirlerinin 30.001 TL ve üzerinde olduğu cevabını vermiştir.

3.4. Etik İzin

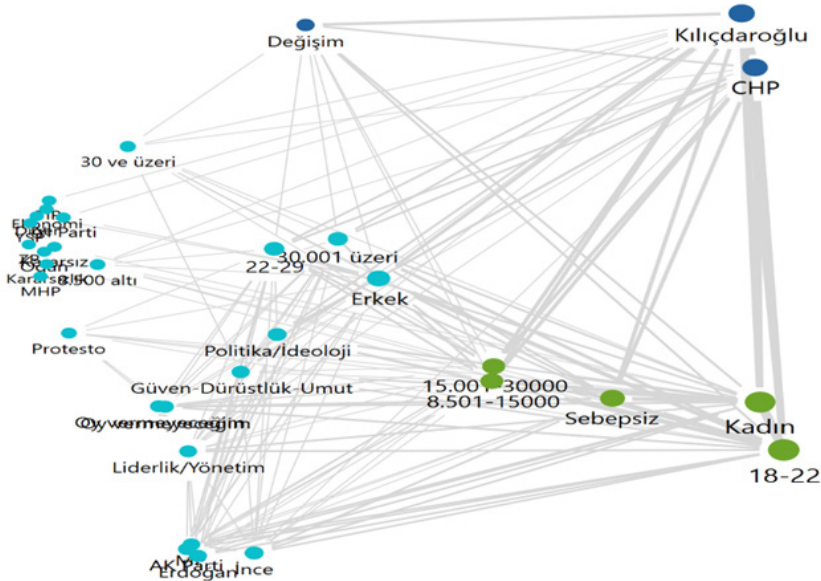
Çalışmaya başlamadan önce Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan 12.04.2023 tarih ve 2023/5-2 toplantı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Tematik İlişkiler: Tüm Kodlar ve Temalar

Tüm kodlar ve temaların bir arada ağ grafiğinde gösterilmesi ilişkisellik ve soru formunu değerlendirme açısından önemlidir. Bu nedenle öncelikle soru formundan elde edilen verilerin tamamını ağ grafiğinde birleştirme üzerine odaklanılmıştır. İlgili veriler için hangi temaların bir arada kullanıldığını tespit etmek ve anlamak adına tematik kodların bir arada bulunmasını görmek değerlidir. Katılımcılar tarafından verilen yanıtlarda birçok temanın aynı anda vurgulandığı ve nedenselliğin benzer örgüde keşiştiği için pek çok temanın iç içe geçtiği görülmüştür. Aşağıdaki ağ grafiğinde gösterildiği üzere liderlik/yönetim ve politika/ideoloji 19 defa; güven-dürüstlük-umut ile politika/ideoloji 23 defa; liderlik/yönetim ve güven-dürüstlük-umut 18 defa; değişim ve güven-dürüstlük-umut 6 defa; değişim ve politika/ideoloji 5 defa; ekonomi ve politika/ideoloji 4 defa keşişmiştir.

Bu bağlamda makalemizde siyasi parti ve cumhurbaşkanı adayı tercihleri ile nedensellikleri bireylerin cinsiyet, yaş ve hane gelirinin tüm kodlar ve temalar altında birleştirildiği ağ grafiğinde Cumhurbaşkanı adaylarının tercih sebepleri açık bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu dosya itibarıyla hane geliri ve yaş belirteçleri çok anlamlı sonuç vermemiştir. Bunların dışında haritada cinsiyet birbiriyle kesişmeli olarak değerlendirildiğinden ‐kadın‐ en çok değerlendirici birey konumunda olduğundan ana akıma oldukça yakın konumdadır.

Grafik 1: Siyasi Parti, Cumhurbaşkanı Adayı, Hane Geliri, Cinsiyet, Yaş Nedensellik Ağ Grafikleri

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Seçim demokrasileri son on yıllarda dünya çapında hızla genişlemiştir (Boix, Miller & Rosato, 2013). Seçim politikalarındaki büyük değişimlerin itici güçlerinin ekonomik mi yoksa kültürel mi olduğu konusundaki tartışmalar artık yerini bu ikisinin nasıl etkileşime girebileceğine dair tartışmalara bırakmaktadır (Kurer, 2020; Gidron & Hall, 2017). Alan yazındaki bu tartışmalara paralel olmayan şekilde, bu çalışmada yer alan sorulara verilen cevaplarda daha çok ekonomi ve göç gibi ülkenin ivedi sorunlarına yanıt çıkması beklenirken, genel anlamda başkan adayının özelliklerine dair yanıtların alınması şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu sonucun çıkmasında, çalışmaya katılanların genç, üniversite öğrencisi, metropolde yaşayan ve İstanbul ile sınırlı bir örneklemeden oluşması gibi hususların rolünün olduğu iddia edilebilir. Katılımcıların oy verme eğilimini ekonomik faktörlerin değil de kültürel faktörlerin daha fazla etkilemesi, bu kitlenin ekonomik gereksinimlerinin ağırlıklı olarak aileleri tarafından karşılanmasına bağlanabilir. Ayrıca bu seçimlerdeki en önemli gündem maddelerinden biri olarak kamuoyunu meşgul eden göç konusuna çok az sayıda katılımcının vurgu yapmaları toplumun genelini ilgilendiren bir konuya yönelik ilgilerinin ne derece sınırlı olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

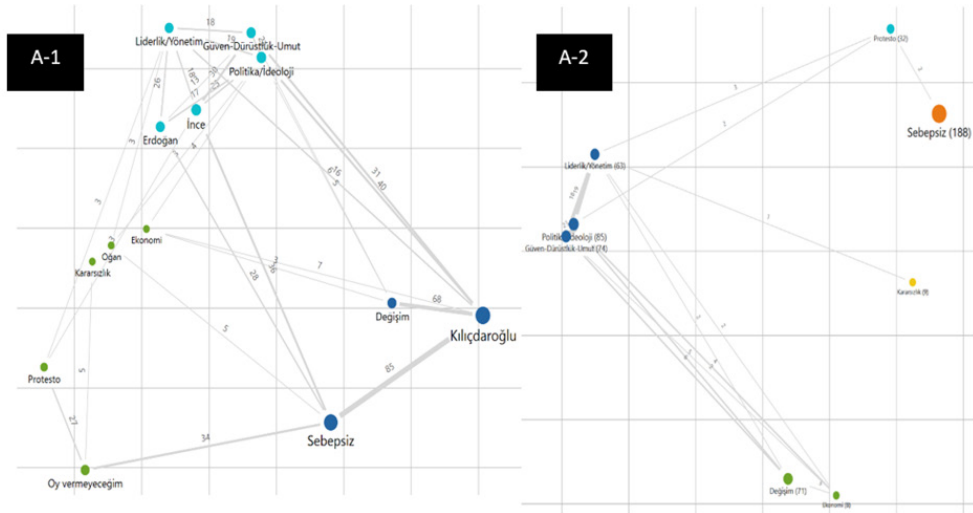
4.2. Tematik İlişkiler: Nedensellik İlişkileri

İlk kümede (ilk küme lacivert ile gösterilmiştir) aday Kılıçdaroğlu beklendiği üzere CHP ile aynı kümede yer almış ve bireylerin aday tercih nedensellikleri en çok “değişim” isteğiyle örtüşmüştür. Değişim temasını takiben bireyler Kılıçdaroğlu tercih nedenleri için “sebepsiz” temasını öne çıkarmışlardır. Sebepsiz tercihi de aynı zamanda Kılıçdaroğlu adayına oldukça yakın konumdadır ve aralarındaki ilişki yüksektir. AK Parti, Memleket Partisi, Erdoğan ve İnce adayları (ikinci küme mavi ile gösterilmiştir) birey tercihleri anlamında yüksek anlamda örtüşmüştür. İki adayın da hitap ettiği kitlenin oy verme nedenselliği birbiriyle hayli örtüşmektedir. Kılıçdaroğlu adayına zıt şekilde bu iki adaya oy verme tercihinde bulunan bireyler değişim gibi nedenselliği adayda olmayan sebep yerine, cumhurbaşkanı adaylarının kişisel özelliklerini ön plana çıkartan sebeplerden ötürü tercihte bulunmuşlardır. Erdoğan için ön plana çıkan tercih sebepleri sırası ile liderlik-yönetim, politika-ideoloji, güven-dürüstlük-umut kategorileri olmuştur. Görüldüğü gibi bireylerin cumhurbaşkanı aday tercihleri kişi bazında belirleyici olmuştur. Benzer şekilde İnce’de; güven-dürüstlük-umut, politika-ideoloji ve liderlik-yönetim kategorileri ön plana çıkmıştır. Her iki aday için yine sebepsiz tercih edenler olsa da adayların tercih sebebi olarak daha kişisel kategoriler süzgecin üstünde kalmıştır. “Oy vermeyeceğim” tercihinde bulunan bireylerin çoğunlukla “protesto” seçeneğini işaretledikleri rahatlıkla görülürken yine sebepsiz seçeneği ile de yakın ilişkisellik kurulmuştur. Oğan’a oy verenlerin siyasi parti tercihleri Zafer Partisi üzerinde yoğunlaşmıştır, yine ittifaktan beklenildiği üzere, sebepsiz seçeneği yine ön plana çıkarken, politika-ideoloji ve liderlik-yönetim seçenekleri de tercih sebebi olmuştur.

Grafiklerde gördüğümüz, nedensellik içerisinde genellikle cumhurbaşkanı aday temasının tamamı ile ilişkilenen “sebepsiz” alt temasıdır. Bu husus aslında bireylerin tercihlerinde çok da bilinçli olmadığı, içinde bulunduğu sosyal ortam ya da aile tercihleri tarafından yönlendirildiği ihtimalini

doğurabilir (Aydın & Özbek, 2004). Esasen kazanan aday bağlamında değerlendirildiğinde cumhurbaşkanı adayının liderlik özellikleri ve adaya güven, adayın dürüstlüğü, geleceğe dair umut vermesi, adayın yönetim için mükabiliyetinin oluşu ve politikalarının tercih sebebi olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Başkanlaşma hâli liderin (adayın) kişisel özelliklerinin ön plana çıkması ile daha yakından da ilişkilendirilebilir (McDonnell, 2017). Bu bağlamda adayın kişisel özelliklerinin elde edilen sonuçlarda kazanan adayla yüksek derecede ilişkili olmasının nedeni, Türkiye’de bir liderin yöneteceğine dair görüşün belirli bir zaman aralığında başkanlaşmaya ne derece yönelindiğini de gösteren durumlardan biri olarak yorumlanabilir.

Bu tip sistemlerde adaylar, seçimlerde seçmenlerin neden onları seçmesi gerektiğini ve sorunların tam olarak nasıl aşılabileceğini krizler üzerinden açıklayarak ve sıklıkla popülist söylemi kullanarak, beceriksizliği diğer liderlere yükleyerek çerçevelerini çizmektedirler (Schneiker, 2020). Bu bağlamda nedensellik temasında (n=530) verili alt temalar şu şekilde tercih edilmiştir: Protesto (32), Politika/İdeoloji (85), Liderlik/Yönetim (63), Kararsızlık (9), Değişim (71), Güven-Dürüstlük-Umut (74), Sebepsiz (188), Ekonomi (8) defa kodlanmıştır ve birbirleriyle kesişimleri ile küme yakınlıkları aşağıdaki ağ grafiğinde görülmektedir.

Grafik 2: Cumhurbaşkanlığı Adayı ve Nedensellik Ağ Grafikleri

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bazı nedensellik cevaplarına bakmak gerekirse:

Liderlik/Yönetim cevapları:

“Bugüne kadar ülkeye yaptığı hizmetler ve dünün Türkiye’si ile bugünün Türkiye’si arasındaki farkı yükselterek güçlendirmesi.”

“Dediğini yapan ve dik duran bir lider daha da önemlisi karşısındaki rakipleri çok daha kötü.”

“Ülkeyi doğrusuyla yanlışıyla yönetebilecek tek bir aday olduğunu düşünüyorum.”

“Geri kalanının vasıfsız ve çıkarıcı olduğunu düşünüyorum.”

“Diğer adaylara yönetim konusunda pek fazla güvenmediğim için açıkçası kötünün iyisi olarak oyumu veriyorum.”

Politika/İdeoloji cevapları:

“Davamızda yanımızda durduğu için merhametli Müslüman bir yönetici olduğu için.”

“Dinî görüş ve argümanları beni destekliyor.”

“Terörden uzak bir politika izlemesi. Atatürk’ün düşünceleri üzerinden ilerleyip liyakata önem vermesi.”

“Çözüm politikaları kesin olan lafı dolandırmaması.”

“Siyaset dili benim hayat görüşüme uygun, kadına dair yaklaşımı ve mevcut sorunlara çözümünün doğru olduğunu düşünüyorum.”

“Gerçek bir vatansever ve iyi bir siyasetçi olduğunu düşünüyorum.”

Değişim cevapları:

“Ülkenin refaha çıkması için mecburiyetten diyebilirim.”

“Ülkenin bundan sonra farklı bir yönetimle ne duruma geleceğini görmek istiyorum.”

“Oy çoğunluğu dolayısıyla yoksa çok fazla desteklediğim bir aday değildir.”

“Mevcut düzenin değişmesi için en güçlü rakip olduğunu düşünüyorum.”

“Cumhuriyet ayarlarına ve parlamenter sisteme geri dönmeliyiz.”

“Başka bir alternatif yok.”

“Dürüstlüğü ve liyakati ön planda tutacağına inanıyorum. Değişime en yakın olan aday olduğunu düşünüyorum.”

“Maalesef kendisi ittifakın adayı.”

Güven-Dürüstlük-Umut cevapları:

“Kendisine inanıyor ve güveniyorum. Türkiye’yi dış güçlere karşı en iyi savunan bu zamana kadar odur. Avrupa kimi sevmiyorsa onunla olmak lazım. Ülkemizi çok daha iyi yerlere getirmek için sonuna kadar çalışır inanıyorum. Dediklerini yapmıştır başkaları gibi lafta kalmamıştır. O güveni insana veriyor. Türkiye’yi satmaz ve sattırmaz. Doğru yolda olduğunu biliyorum o yoldan devam. Ne yapsalar boş, göklerden gelen bir karar vardır.”

“Cumhur ittifakı olarak altından kalkamayacakları bir şey olmadığını düşünüyorum, Reis seçim zamanı söylediği her vaadini yerini getirdi fazlasıyla, verdiği her sözünü layıkıyla yerine getiriyor, diğer hiçbir parti liderinin reisle kıyaslanabileceğini dahi düşünmüyorum, yolum Devlet Bahçeli'nin, Reis'in yoludur ki bu yolda ilerliyorum siyasete küçüklükten atıldım, bu alanda çok fazla görev aldım, işin içinde olmak da farklı bir farkındalık katıyor.”

“Çünkü gerçekten ülkeyi, bizi, geleceği düşünen kendi çıkarlarını milletinin önüne koymayan, hırsız olmayan dürüst olan tek insan olduğu için.”

“Dinamik gündeme ayak uydurabilen ve bu adaptasyonu şov olsun diye değil gerçekten yapabileceğini göstererek gerçekleştiren. Yaşlı olmaması. İleri görüşlü (ülkenin başında olmamasına rağmen olacak felaketleri tek tek bilmesi). Amacı iktidar da kalmak olmaması. Her yaşa hitap edebilen biri olması. Çözümleri net olması. Sürekli muhalefetle kavga hâlinde olmaması. Demokratik ve gerçek bir Atatürkçü bakış açısına sahip olması. Kendisine yapılan tüm kötülere kampanyalarına karşı kanıtıyla beraber kendini aklayabilmesi.”

“Fikirlerime hayallerime ve gelecek planlarıma daha iyi bir görüş olduğu için.”

Karasızlık cevapları:

“Kafam çok karışık.”

“Daha karar vermedim.”

“Asıl düşüncem Muharrem İnce idi fakat son zamanlarda yaptığı eylemlerden ötürü çok soğudum. Bir sonraki seçeneğim KK ancak onun da ittifakta bulunduğu kişilerden dolayı oy veresim gelmiyor.”

Ekonomi cevapları:

“Milliyetçilik, ekonomi politikaları, Rusya-ABD ve sığınmacı politikalarını ve görüşlerini destekliyorum.”

“20 küsur yıl bir iktidar için çok fazla. Değişim şart. Kendini devrilmez sanan kişiler bir yerden sonra ileriye gitmiyor. Yaşanan şeyler ortada. Orta kesim diye bir şey kalmadı. Zenginler daha zengin fakirler daha fakir.”

“Ekonomik olarak bizi mahveden ve ülkeyi bir mülteci yuvasına çeviren kişilerin aksi yönünde düşünmesi gençlere gençlerin aktivite ve eğitimine verdiği önem emeklilere yapacakları, ekonomik olarak yapılanların hesabını sorup ekonomiyi düzeltme vaadi uzlaşmacı tavrı ve en önemlisi 20 yılda yapılan hataları yapmayacağını, çalmayacağını, yolsuzluk yapmayacağını düşünüyor olmam.”

“Ekonomi ve yolsuzluk.”

Protesto cevapları:

“Yetersiz kalite ve özelliklerde bir aday. Fakat protesto oy mahiyetinde bir oy. Tamamen tepkisel.”

“Nedeni yok.”

“Uygun yok.”

Sebepsiz cevapları:

“Sebebi yok.”

“Sebep yok.”

Oy vermeyeceğim:

“Hiçbir siyasi partinin oyumu hak ettiğini düşünmüyorum. Hiçbir siyasi kişide tam teşekküllü onurlu bir duruş göremiyorum.”

“Makul ve mantıklı hareket eden bir parti görmüyorum.”

“Türkiye’deki siyasi partilerin Amerikan yanlısı olduğunu ve adayların asıl amaçlarının daha güçlü ve iyi bir Türkiye’den ziyade kendi çıkarları olduğunu düşünüyorum. ‘Oltadaki Balık Türkiye’ kitabının ön sözünde Rockefeller ailesi ile ABD başkanı arasında geçen konuşmada Türkiye’nin ABD’nin Ortadoğu jandarma üssü olduğunu söylemekte ve ben bu durumun hâlâ devam ettiğini düşünüyorum bundan dolayı şu anki partiler ve siyasilere oy vermek istemiyorum.”

“Politik fikrim yok.”

“Aday seçiciliği ve doğru aday.”

“Oligarşinin iç mücadelesinde sağ arasında seçim yapmayacağım.”

“Hiçbirine güvenmiyorum.”

“Mevcut adayların halka olan davranışları, güven vermeyen sözleri vs vs.”

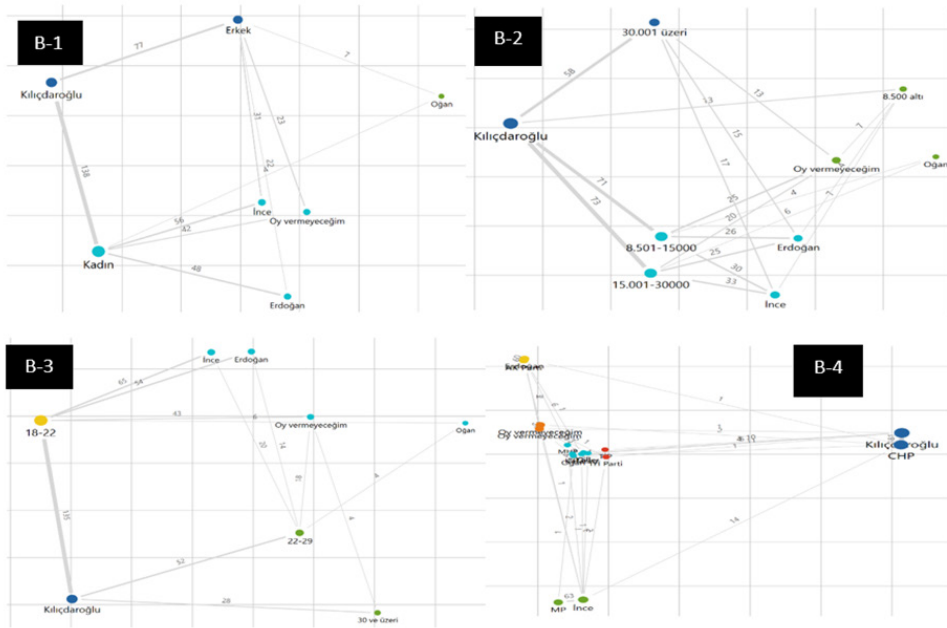
“CHP veya AKP’ye oy vermek istemiyorum ikisi de birbirinden beter.”

Yukarıdaki örneklerin bazılarında iki ya da üç ayrı nedensellik bir arada bulunabilmektedir. Yazarlar bu durumlarda cevapların içerisinde farklı tematik kodları aynı anda kodlamışlardır.

4.3. Tematik İlişkiler: Demografi ve Siyasi Partiler

Tüm kodlar ve temaların bir arada gösterilmesi tüm ilişkisellik açısından önemli olmasının yanında esas sebeplendirme çıktığında kalan değişkenler açısından önemli bir belirleyenin var olup olmadığını bulmak da makale açısından kritik önemdedir. İç içe geçen temaların ayrışması teke tek inceleme altında mümkün olabilmektedir. Bu nedenle verilerin ana sebeplendirilmesi çıkarıldığında kalan ilişkisellik kümeleri incelenmiştir. İlgili verilerin hangi temalarının ikili ilişkide olduğunu tespit etmek ve anlamak adına tematik kodların incelenmesi değerlidir. Aşağıdaki ağ grafiğinde gösterildiği üzere B-1 Cumhurbaşkanı adayları ve cinsiyet ilişkisini; B-2 Cumhurbaşkanı adayları ve hane geliri ilişkisini; B-3 Cumhurbaşkanı adayları ve yaş ilişkisini; B-4 Cumhurbaşkanı adayları ve siyasi partiler ilişkisini göstermektedir.

Bireyler kendi nesnel yaşam koşullarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan grup unsurlarını siyasal tercih olarak da yorumlarlar. Bu nedenle, belirli sosyo-yapısal gruplara ait seçmenlerin grup sınırlarını nasıl tanımladığının bilinmesi gerekir. Alan yazında oyların sosyo-demografik özelliklerinin seçmen davranışları üzerindeki etkisi mevcuttur ve sosyo-demografik özelliklerden kaynaklanan grup kimliklerinin seçmenlerin tercihlerini açıklayan belirleyici faktörlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Fakat bu çalışma özelinde bulgulara ters olarak sosyo-demografik karakteristikler farklılaştıran faktör olmamıştır. Siyasi parti ve cumhurbaşkanı adayı tercihleri ve bireylerin cinsiyet, yaş ve hane gelirinin tüm kodlar ve temalar altında bakıldığında ağ grafiklerinde Cumhurbaşkanı adaylarının tercih sebepleri demografik özelliklere bağlı gözükmemektedir.

Grafik 3: Siyasi Parti, Cumhurbaşkanı Adayı, Cinsiyet, Hane Geliri, Yaş, Ağ Grafikleri

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

B-1: Araştırmanın bulguları, cinsiyetin oy verme davranışına etkisini ele almaktadır. Çok anlamlı olmasa da oransal olarak kadın katılımcıların Erdoğan ve İnce'yi daha yoğun biçimde destekledikleri ve erkeklerin ise Oğan'ı daha fazla tercih ettiği gözlemlenmiştir. Bu bulgular, cinsiyetin oy verme tercihleri üzerinde belirgin etkileri ortaya koyan önceki çalışmaları desteklemektedir (Harteveld, Dahlberg, Kokkonen ve Van Der Brug, 2019; Spierings ve Zaslove, 2017). Görülmüştür ki özellikle Erdoğan'ı (%68,58) ve İnce'yi (%64,37) kadınların erkeklerden daha yüksek oranda destekledikleri sonucuna varılmıştır. Cinsiyetin lider tercihlerindeki etkisini

yansıtan bu durum bir diğer önemli bulgu olabilir. Bunun yanında Oğan'ı destekleyen grubun %63,63'ünün erkek olması, bu grubun daha farklı siyasi tercihlerde bulduklarını gösteren önemli bir bulgudur. Toplumsal normlar, aile içindeki roller ile ekonomik durum gibi çeşitli faktörlerin oy kullanmada bu cinsiyet farklılıklarını etkilediğini düşündürtebilir. Yine aynı şekilde oy vermeyeceği beyanında bulunanların kadın katılımcıları yakınsadığı ve aynı kümelenme içerisinde oldukları grafikte gözlemlenmektedir. Bu bağlamda oy vermeyeceğim beyanının %35,38'i erkek katılımcılardan oluşurken %64,62'si kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Oy kullanmayacağını belirtenlerin ekseriyetinin kadınlar olması (%64,62) da ayrıca önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu durum kadın seçmen grubunun oy kullanma sürecine daha mesafeli olabileceklerini ve bu mesafeli tutumun toplumsal cinsiyet faktörleriyle bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Siyasal tutumlar ve siyasal katılım noktasında kadınlar ve erkekler açısından ciddi bir fark olduğu ve aynı zamanda erkek seçmen grubunun kadın seçmen grubuna göre siyaseten daha aktif olduğu ve siyasal katılım gösterdiği de alan yazınla paralel bulgulanmıştır (Eser ve Sarışahin, 2016; Kalaycıoğlu, 1983; Uluç ve Küçük, 2022; Verba, Burns ve Schlozman, 1997). Kılıçdaroğlu'nu destekleyenlerin %35,81'i erkek katılımcılardan oluşurken %64,19'u kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Erdoğan'ı destekleyenlerin %31,42'si erkek katılımcılardan oluşurken %68,58'i kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Oğan'ı destekleyenlerin %63,63'ü erkek katılımcılardan oluşurken %36,37'si kadın katılımcılardan oluşmaktadır. İnce'yi destekleyenlerin %35,63'ü erkek katılımcılardan oluşurken %64,37'si kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Bununla beraber siyasal hayatta kadınlar da erkekler kadar var olmaya çalışmaktadırlar, nitekim bu katılımın sağlanması ve kadının edilgen durumunun etkene dönmesi istenen sonuçtur (Güldü & Kart, 2009). Elde edilen bulgular, analizlerin özellikle cinsiyet temelli yapılacak olanlarının daha kapsamlı bir şekilde yapılmasının gerekli olduğunu ve gelecekte kadın seçmen grubunun oy kullanma davranışlarının biraz daha fazla öne çıkması gerektiğini göstermektedir. Buna ek olarak erkek ve kadın seçmen oy gruplarının farklı tercihler ve tutumlar sergilemesi, politika yapıcılarının cinsiyet dinamiklerini dikkate almasının önemini ortaya koymaktadır.

B-2: Araştırmanın bulguları, hane geliri ile lider tercihi ve oy verme davranışı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Lider tercihleri ve gelir arasında önemli bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Genel anlamda tüm adaylar ve "oy vermeyeceğim" beyanında bulunanlar da dahil edilerek düşünüldüğünde 8.501-30.000 TL arası tüm gelir gruplarının ortalamayı oluşturduğu görülebilmektedir. Bunun yanı sıra 30.001 TL ve üzeri gelir grubunun daha çok Kılıçdaroğlu'na yöneldiği görülmektedir. Kılıçdaroğlu'nu destekleyenlerin 30.001 TL ve üzeri gelir grubundan 8.500 TL ve altına doğru sıralama yüzdesi verilirse %26,97 – %33,95 – %33,02 – %6,04; büyük anlamda gelir kümelelerinin birbirlerine yakınsamadığı görülmektedir. Bireylerin eğer 30.001 TL ve üzeri geliri varsa Kılıçdaroğlu'nu daha fazla tercih ettiği sonucu görülmüştür. Ayrıca bu grubun genelde toplumun daha yüksek gelirli ve eğitilmiş kesimini temsil ettiği için iktisadi politikalarda daha geniş eşitlik ve sosyal güvenlik vaatlerine destek verdiği düşünülebilir. Kılıçdaroğlu'nu destekleyenlerin, %26,97'sinin 30.001 TL ve üzeri gelir grubunda yer alması, ekonomik konularda bu grubun daha çok güvence arayan bir eğilim sergilediğini göstermektedir. Bu bağlamda Erdoğan'ı destekleyenlerin 30.001 TL ve üzeri gelir grubundan 8.500 TL ve altına

doğru sıralama yüzdesi verilirse %21,42 – %35,71 – %37,14 – %5,71 şeklindedir. Diğer taraftan Erdoğan'ı destekleyen seçmen grubunun %21,42'si 30.001 TL ve üzeri gelir grubundadır. Ayrıca gelir düştükçe Erdoğan'a destek oranının arttığı ortaya çıkmaktadır. Bu veriler Erdoğan'ın daha çok güvenlik ve istikrar odaklı bir liderlik yaklaşımını benimseyen seçmen kitlesine hitap ettiğini göstermektedir. İnce'yi destekleyenlerin 30.001 TL ve üzeri gelir grubundan 8.500 TL ve altına doğru sıralama yüzdesi verilirse %19,54 – %37,93 – %34,48 – %8,04; Oğan'ı destekleyenlerin 30.001 TL ve üzeri gelir grubundan 8.500 TL ve altına doğru sıralama yüzdesi verilirse %9,09 – %54,54 – %36,36 – %0 şeklinde bir tablo ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, gelir grupları noktasında İnce ve Oğan'ı destekleyenlerde ise dağılmış bir tercih eğilimi olduğu sonucu gözlemlenmiştir. İnce'yi destekleyenlerin %19,54'ü 30.001 TL ve üzeri gelir grubundadır ve düşük gelir grubundaki destek oranı ise %8,04'e kadar düşmektedir. Bu bulgu İnce'nin orta ve alt gelirli seçmen grupları açısından daha yaygın bir desteğe sahip olduğunu sonucu göstermektedir. Oğan'ı destekleyenlerin %54,54'ü 8.500 TL ve altı gelir grubunda yer almaktadır. Bu seçmenler gelir sıralaması seviyesinde düşük gelir grubunda daha çok yer almaktadır. Bu durum da Oğan'a yönelik desteğin daha çok ekonomik kaygıları olan kesimlerden geldiğini işaret etmektedir. Oy vermeyeceğini beyan edenlerin 30.001 TL ve üzeri gelir grubundan 8.500 TL ve altına doğru sıralama yüzdesi verilirse %20 – %30,76 – %38,46 – %10,76 şeklindedir. Gelir düzeyinin “oy vermeyeceğim” beyanı ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. 30.001 TL ve üzeri gelir grubundaki bireylerin “oy vermeyeceğim” beyanı oranı %20,00 iken, 8.500 TL ve altı gelir grubundaki bireylerin oranı %38,46'dır. Bu da ekonomik sıkıntılar, seçmenlerin seçim sürecine katılım isteksizliklerini artırabileceğini göstermektedir. Özellikle düşük gelirli bireylerin politikaya mesafeli durdukları ve seçimlere katılımında daha düşük oranlar gösterdikleri dikkati çekmektedir. Siyasete ilgi gelir düzeyi yükseldikçe artar, gelir düzeyi düştükçe bu alaka ekonomik sıkıntılar ile yer değiştirebilir (Duran, 2005; Kalaycıoğlu, 1983). Ancak her durumda yüksek gelir ile yüksek katılım, düşük gelir ile düşük katılım ilişkisi gerçeği yansıtmayabilir; bu tarz düşük olmayan siyasi katılım faaliyetleri için daha yüksek gelire gerek duyulabilir (Tatar, 2003). Sonuca bakıldığında, lider tercihi ve oy verme davranışında hane gelirinin önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Daha çok sosyal adalet ve ekonomik eşitlik vaatlerine yönelen yüksek gelir grubu kişilerden farklı olarak, düşük gelirli bireyler güvenlik ve istikrara daha eğilim göstermekte ve yönelmektedir. Buna ek olarak gelir düzeyinin oy vermeyeceğini beyan edenler üzerindeki etkisi, ekonomik sıkıntılarının seçim süreçlerine katılımı olumsuz yönde etkileyebileceğini düşündürtebilir. Hane gelirinin seçmen davranışları üzerindeki etkisini vurgulayan bu bulgular ayrıca önceki çalışmaları da desteklemektedir (Bayburt, 2021; Healy, Persson & Snowberg, 2016).

B-3: Yaş ve Cumhurbaşkanı adaylarına yönelik destek eğilimleri ilişkilendirmesi anlamlı bir ilişkilendirme sonucu vermemiştir. Bulgular B-3 üzerinden okunabilir. Kümeler hiçbir şekilde karşı tema ile kesişmediği gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler ile yüzdesel dağılımların gösterdiği üzere genç yaş gruplarının özellikle belirli adaylara daha fazla yönelim gösterdiğini açığa çıkarmaktadır. Ancak yine bahsi geçen verilerden destek oranlarının yaş arttıkça farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda verilere göre, 18-22 yaş aralığındaki seçmenlerin kendi oy kümelerinde %77,14'ü Erdoğan'ı; %62,79'u Kılıçdaroğlu'nu; %74,71'i İnce'yi ve %54,54'ü

Oğan'ı desteklerken, oy vermeyeceğini belirtenlerin oranı %66,15 olarak tespit edilmiştir. Seçmen tercihlerinin yaş ile ilişkisini ele alan çalışmalar incelendiğinde, gençlerin aday tercihlerinde ideolojik ve duygusal nedenselliklerin daha fazla ekili olduğu görülürken değişime de daha açık oldukları üzerinde durulmaktadır (Dalton, 2014; Inglehart, 1997). Fakat bu durum, tüm gençlerin aynı şekilde davrandığını göstermemektedir, böyle bir çıkarım yapılamaz. Ekonomik faktörler, kültürel değişimler ve tarihsel bağlam hâlâ siyasal tercihleri etkileyebilmektedir. 22-29 yaş aralığında ise Erdoğan'ı destekleyenlerin oranı %20; Kılıçdaroğlu'nu destekleyenlerin %24,18; İnce'yi destekleyenlerin %22,98; Oğan'ı destekleyenlerin %36,36 ve oy vermeyeceğini belirtenlerin %27,69 olduğu görülmektedir. 30 yaş ve üzeri grupta Erdoğan'a destek oranı %2,85; Kılıçdaroğlu'na %13,02; İnce'ye %2,29 ve Oğan'a %9,09'dur. Bunun yanında alan yazında yaş ilerledikçe seçmen davranışlarında istikrarın arttığı ve geleneksel parti yapılarının daha fazla destek aldığı vurgulanmaktadır (Lipset, 1981; Tilley & Evans, 2014), bu anlamda yaş aldıkça muhafazakârlaşıldığı iddia edilen alan yazınla ters bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç çalışmanın üniversite öğrencileri arasında gerçekleştirilmiş olmasıyla ilişkili olabilir. Oy vermeyeceğini beyan edenlerin 18-22/ 22-29/ 30 ve üzeri yaşların sıralama yüzdesi verilirse %66,15 – %27,69 – %6,15 olarak sıralanmaktadır. Yaş gruplarına göre oy verme davranışları farklılaşsa da, yapılan çalışmada varılan bulgular yaş ile aday tercihleri arasında bu makale için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkilendirme yapılamayacağı sonucuna varılmıştır. Ancak belirli yaş gruplarında seçim kampanyaları ve aday söylemlerinin değişik ve kişisel, grupsal farklılıklar yaratabileceği göz önünde tutulmalıdır.

B-4: Siyasi parti ve Cumhurbaşkanı adayları beklenildiği ve makalenin iddiası olan ilişkilendirme ve kümelenmeyi sergilemiştir. AK Parti ve Erdoğan (sarı küme); CHP ve Kılıçdaroğlu (lacivert küme); MP ve İnce (yeşil küme); oy vermeyeceğim ve oy vermeyeceğim (turuncu küme) gibi. Buna karşın İYİ Parti, MHP, Zafer Partisi, TİP gibi partiler kendilerine küme ortalarında yer bulmuşlardır. Öyle ki, İYİ Parti ve TİP (kırmızı küme) Kılıçdaroğlu adayına daha yakın kümelenirken; MHP, ZP, YSP (mavi küme) daha Erdoğan'a yakın kümelenmiştir ve neredeyse tam örtüşme söz konusudur. Elde edilen bu bulgular beklediği üzere partilerin cumhurbaşkanı adaylarının seçmenler tarafından da kabul gördüğünü ve partilerin çizdikleri istikamet doğrultusunda oy kullandıklarını göstermektedir. Seçim öncesi oluşan kamplaşma ortamının bir yansıması olarak ortaya çıkan bu durum özellikle Kılıçdaroğlu ve Erdoğan'ın kendi partilerinin seçmenlerinin neredeyse tamamının oyunu aldığını ancak onlara destek verilmesini isteyen partilerin seçmenlerinin işaret edilen Cumhurbaşkanı adayına yüksek oranda yönelmediğini göstermektedir. Gerek seçim sisteminden kaynaklı olarak ortaya çıkan durum, gerekse iki adayın kamuoyunda çok fazla ön planda olmaları ve partilerinin güçlü olmaları potansiyel Cumhurbaşkanı adayı olarak iki ismin diğer adaylardan ayrışmasına yol açmıştır. Bu durum makale kapsamında ele alınan başkanlaşma kavramı ekseninde de yorumlanabilir. Siyasi liderlerin güç ve özerklik kazanarak hükümet ve seçim siyasetindeki partilerden daha bağımsız hale geldikleri bir sürecin sonucunda ortaya çıkan Başkanlaşma kavramı, siyasi partilerin programlarının veya vaatlerinin yerine başkanın kişisel karizmasının ve söylemlerinin ön plana çıkmasını vurgulamaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri bağlamında, parti liderleri sıklıkla diğer siyasi partilerle koalisyonlar kurarak destek tabanlarını

genişletmeye çalışmaktadır. Bu çaba, koalisyon ortaklarıyla güçlü ilişkilerin geliştirilmesini ve bu ağlar aracılığıyla siyasi desteğin harekete geçirilmesini gerektirmektedir (Ropik & Qibtiyah, 2021). Bir başka deyişle başkanlaşma, liderlerin parti içi ve koalisyon dinamiklerinin inceliklerine bağımlı hale geldikleri bir bağımlılık durumu yaratma potansiyeline sahip olmaktadır (Bennister & Worthy, 2024). Bu dinamik, liderlerin iktidarlarını sürdürebilmek için sürekli olarak destek aramalarını gerektirmektedir. Kendi partilerinin ve koalisyon ortaklarının desteğinin yetmediği noktalarda da farklı partilerinin desteklerinin kazanılması önemli hale gelmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Siyaset bilimi alan yazınında ağırlıklı olarak oy verme davranışlarının ekonomik veya kültürel nedenlerden kaynaklanabileceği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında katılımcılardan elde edilen yanıtlar ekonomi ve göç gibi ülkenin acil olarak nitelendirilebilecek sorunlarının aksine genellikle cumhurbaşkanı adayının özelliklerinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Ayrıca başkanlaşma kavramı ekseninde konuya bakılması da bu çalışmanın ayırt edici özelliklerinden biri olarak nitelendirilebilir. Başkanlaşma, parlamenter sistemlerde siyasi güç dinamiklerinde, otoritenin bireysel liderlerde merkezileşmesi, medyanın kişiliklere odaklanması ve yönetim yapılarının bu değişikliklere uyum sağlayacak şekilde uyarlanması ile karakterize edilen önemli bir değişimi temsil etmektedir. Ortaya çıkan bulgular, başkanlaşma kavramsallaştırmasıyla birlikte siyasi liderlerin seçim sürecinin merkezi aktörleri hâline geldiklerini tasdiklemektedir. Bununla birlikte genç seçmenlerin oy tercihlerinin altında yatan motivasyonlarının mevcut alan yazındaki tartışmalara farklı bir bakış kazandıracığı da düşünülebilir.

Katılımcıların göç ve ekonomi gibi toplumun genelini etkileyen bir konuda fikir beyan etmemeleri, konuya ilgilerinin sınırlı olduğunu akla getirmektedir. Genç, metropolde ikamet eden ve üniversite eğitimine devam eden seçmenlerin genel anlamda oy verme eğilimlerinin ekonomik faktörlerden ziyade kültürel faktörlerden etkilenmesi, bu grubun ekonomik ihtiyaçlarının öncelikli olarak aileleri tarafından karşılandığını düşündürmektedir.

Bu çalışmada bazı kısıtlamalar mevcuttur. İlk olarak, olasılıklı olmayan bir örnekleme tekniğinin kullanılması sonuçların genellenebilirliğini azaltmış, popülasyonu temsil etme olasılığını düşürmüştür ve bulgularda potansiyel yanlılıklara yol açmış olabilir. Bir diğer kısıtlama ise örneklemin yalnızca Türkiye'de bir şehir merkezinde okuyan genç yetişkin üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır; dolayısıyla sonuçlar katılımcıların kişisel görüşlerine dayanmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, nitel bulguları desteklemek için nicel verileri de içeren yöntemler kullanılarak yapılırsa genç seçmenlerin oy verme davranışlarına daha geniş bir perspektiften bakılması kolaylaşabilir.

Sonuç olarak, İstanbul'da yükseköğrenim gören 448 katılımcının katılım gösterdiği bu çalışma, Mayıs 2023 seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olan üniversite öğrencilerinin tercih ettikleri başkan adaylarını ve desteklerinin nedenlerini ortaya koymuştur. Katılımcıların başkanlık sürecindeki adaylara ilişkin tercihleri konusunda çerçeve oluşturmak için oy verme davranışı

ve başkanlaşma üzerine mevcut araştırmalar kullanılmıştır. Kullanılan nitel analizi desteklemek amacıyla değişkenler arasında çeşitli ağ haritası analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz, katılımcıların oy verme nedenlerinin farklılık gösterdiğini ancak başkan adayı tercihinin hane geliri, yaş veya cinsiyet gibi değişkenlerden etkilenmediğini ortaya koymuştur. Kılıçdaroğlu tercihi için değişim isteği; Erdoğan ve İnce için kişisel/karakteristik özellikler ve ideoloji belirleyici olmuş; Oğan için ise ekonomik faktörler ve kararsız açıklamalar öne çıkmıştır. Hedef seçmen kitlesini anlamayı ve etkili kampanya stratejileri/propaganda yöntemleri geliştirmeyi amaçlayan siyaset bilimcileri ve siyasi partilerin, bu çalışma tarafından sunulan içgörülerden faydalanması beklenmektedir.

Kaynakça

- Acar, E. & Becel, Y. (2021) Üniversite Gençliğinin Gönüllü Siyasal Katılımı: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi* 2(1), 15–35.
- Adida, C. L., Laitin, D. D. & Valfort, M. A. (2015) Religious Homophily in a Secular Country: Evidence from a Voting Game in France. *Economic Inquiry* 53(2), 1187–1206.
- Akman, K. (2021) Türkiye’de Gençlik ve Siyaset: Gelecek İçin Nasıl Bir Katılım? *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4(1), 157–181.
- Altın, E. & Kasımoğlu, M. (2018) Gençlerin Siyasal Katılımı: Şırnak Örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 6(14), 111–148.
- Altıntop, A. K., Özoflu, M. A. & Özbey, Y. (2023) A Thematic Analysis of Youtube Comments on 2020 Turkish–Greek Border Crisis: The Case of Euronews. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5(8), 259–288.
- Aydın K. & Özbek V. (2004) Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(8), 144–167.
- Ayvaz, M. E. (2018) Devlet Başkanı ve Siyasi Parti İlişkisi Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi* 23(91-92), 113–142.
- Barreto, M. A., Mario V. & Woods, N. D. (2005) Metropolitan Latino Political Behavior: Voter Turnout and Candidate Preference in Los Angeles. *Journal of Urban Affairs* 27(1), 71–91.
- Bayburt, B. (2021) Türkiye’de Siyasal Tercihleri Etkileyen Faktörler. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 9(1), 19–41.
- Bennister, M. & Worthy, B. (2024) The ‘Electoral Presidentialization’ of Silvio Berlusconi and Boris Johnson: Chaos, Controversy, and Lost Chances. *The British Journal of Politics and International Relations* 26(4), 1231–1251.
- Bennett, W. L. & Segerberg, A. (2012) The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics. *Information, Communication & Society* 15(5), 739–768.
- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F. & McPhee, W. N. (1986) *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blais, A. & Dobrzynska, A. (1998) Turnout in Electoral Democracies. *European Journal of Political Research* 33(2), 239–261.
- Boix, C., Miller, M. K. & Rosato, S. (2013) A Complete Data Set of Political Regimes, 1800–2007. *Comparative Political Studies* 46(12), 1523–1554.
- Boulianne, S. (2009) Does Internet Use Affect Engagement? A Meta-analysis of Research. *Political Communication* 26(2), 193–211.

- Boyras, C. (2010) Siyasal Partilerin Gençlik Teşkilatlarında Siyaset ve Demokratik Katılım. C. Boyraz (der.) *Gençler Tartışıyor Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (129-163). İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırma Vakfı.
- Brand, J. E. (2010) Civic Returns to Higher Education: A Note on Heterogeneous Effects. *Social Forces* 89(2), 417–433.
- Campbell, A. vd. (1960) *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C. & Zimbardo, P. G. (2002) When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians' Personality. *Political Psychology* 23(1), 77–95.
- Caprara, G. V. vd. (2007) The Simplicity of Politicians' Personalities across Political Context: An Anomalous Replication. *International Journal of Psychology* 42(6), 393–405.
- Castells, M. (2010) Communication Power: Mass Communication, Mass Self-communication, and Power Relationships in the Network Society. J. Curran (der.), *Media and Society* (3-18). New York & London: Bloomsbury Academic.
- Coufalová, L., Mikula, Š. & Ševčík, M. (2023) Homophily in Voting Behavior: Evidence from Preferential Voting. *Kyklos* 76(2), 281–300.
- Çakır, H. & Biçer, A. (2015) Türkiye Yerel Seçimlerinde Seçmen Tercihlerini Etkileyen Kriterler: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Kayseri Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi* 4(1), 98–112.
- Çetintürk, V. E. & Küçük, H. (2019) Gençlik Politikalarında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Türkiye ve Finlandiya Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 24(2), 263–284.
- Dalton, R. J. (2014) *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington: CQ Press.
- Doğan, A. & Göker, G. (2013) *Siyasal İletişim Araştırmaları*. Ankara: Nobel Yayınları
- Downs, A. (1957) *A Theory Economic of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Duran, H. (2005) Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Tavşanlı-Kütahya Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13, 131–152.
- Easterbrook, M., Kuppens, T. & Manstead, A. (2015) The Education Effect: Higher Educational Qualifications Are Robustly Associated with Beneficial Personal and Socio-political outcomes. *Social Indicators Research* 126(3), 1261–1298.
- Erdinç, İ. E. (2012) Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Davranışlarında Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi* 2(1), 55–70.
- Eser, H. B. & Sarışahin, P. (2016) Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ Örnek Olayı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 7(15), 38–58.
- Fobel, L. & Kolleck, N. (2021) Cultural Education: Panacea or Amplifier of Existing Inequalities in Political Engagement? *Social Inclusion* 9(3), 324–336.
- Galston, W. A. (2001) Political Knowledge, Political Engagement, and Civic Education. *Annual Review of Political Science* 4(1), 217–234.
- Gidengil, E. vd. (2017) Turnout and Education: Is Education Proxying for Pre-adult Experiences within the Family? *Political Science Research and Methods* 7(2), 349–365.
- Gidron N. & Hall P. A. (2017) The Politics of Social Status: Economic and Cultural Roots of the Populist Right. *British Journal of Sociology* 68(S1), 57–84.
- Göksel, T. & Çınar Y. (2011) *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*. Ankara: Mattek Yayıncılık.
- Gschwend, T. (2004) *Strategic Voting in Mixed Electoral Systems*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.

- Güldü, Ö. & Kart, M. E. (2009) Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64(03), 97–116.
- Hafizoğlu, Y. (2021) Z Kuşağı Seçmen Davranışları. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 4(2), 141–164.
- Harteveld, E. vd. (2019) Gender Differences in Vote Choice: Social Cues and Social Harmony as Heuristics. *British Journal of Political Science* 49(3), 1141–1161.
- Healy, A., Persson, M. & Snowberg, E. (2016) Digging into the Pocketbook: Evidence on Economic Voting from Income Registry Data Matched to a Voter Survey. *American Political Science Review* 111, 771–785.
- Heywood, A. (2011) *Siyaset*. Çev. B. B. Özipek vd. Ankara: Adres Yayınları.
- Hooghe, M. (2004) Political Socialization and the Future of Politics. *Acta Politica* 39, 331–341.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Johnston, R. vd. (1992) *Letting the People Decide: Dynamics of a Canadian Election*. Stanford: Stanford University Press.
- Kahne, J. & Middaugh, E. (2008) Democracy for Some: The Civic Opportunity Gap in High School. CIRCLE Working Paper, No. 59. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED503646.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2024).
- Kalaycıoğlu, E. (1983) *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Karacaoğlu, K. & Ozan, E. N. (2023) Liderlerin Üslubuna İlişkin Algıların, Seçmenlerin Oy Verme Davranışlarına Etkisinde, Dindarlığın Düzenleyici Rolü: Üniversite Öğrencileri Örneği. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(2), 1243–1258.
- Kayaoğlu, A. (2017) Voting Behavior of the Youth in Turkey: What Drives Involvement in or Causes Alienation from Conventional Political Participation? *Turkish Studies* 18(1), 32–55.
- Krauss E. S. & Nyblade B. (2005) ‘Presidentialization’ in Japan? The Prime Minister, Media and Elections in Japan. *British Journal of Political Science* 35(2), 357–368.
- Kurer T. (2020) The Declining Middle: Occupational Change, Social Status, and the Populist Right. *Comparative Political Studies* 53(10–11), 1798–1835.
- Küçük, H. Ö. & Toklu, İ. T. (2020) Seçimlerde Oy Verme Davranışını Ne Etkiler? Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal* 8(5), 4546–4574.
- Küçükşabanoglu, Z. (2021) *Z'nin Siyaseti*. İstanbul: Motto Yayınevi
- Lau, R. R. & Redlawsk, D. P. (2006) *How Voters Decide: Information Processing in Election Campaigns*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laughland-Booş, J., Skrbis, Z. & Ghazarian, Z. (2018) The Voting Strategies of Young People: A Conceptual Framework. *Australian Journal of Political Science* 53(2), 143–159.
- Lipset, S. M. (1981) *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- McDonnell, D. (2017) Populist Leadership. *Social Alternatives* 36(3), 26–30.
- Metropoll (2021) Türkiye'nin Nabızı Ocak 2021. <https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1883-tn-ocak21.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2024).
- Mughan, A. (2000) *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*. London: MacMillan.
- O'Connor, C. & Joffe, H. (2020) Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines. *International Journal of Qualitative Methods* 19, 1–13.
- Ohme, J., de Vreese, C. H. & Albaek, E. (2018) The Uncertain First-time Voter: Effects of Political Media Exposure on Young Citizens' Formation of Vote Choice in a Digital Media Environment. *New Media & Society* 20(9), 3243–3265.

- Özhan, M. (2021) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Seçmen Davranışına Etkisi. *Avrasya Dosyası* 12(2), 115–136.
- Ropik, A. & Qibtiyah, M. (2021) Millennial Political Concerns and Political Preferences towards Presidential Election in 2019: Evidence from Palembang. *Jurnal Studi Sosial Dan Politik* 5(2), 189–202.
- Poguntke, T. & Webb, P. (der.) (2005) *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Schneider, A. (2020) Populist Leadership: The Superhero Donald Trump as Savior in Times of Crisis. *Political Studies* 68(4), 857–874.
- Sevi, S. (2021) Do Young Voters Vote for Young Leaders? *Electoral Studies* 69, 1-8.
- Sundström, G. (2009) 'He who Decides': Swedish Social Democratic Governments from a Presidentialisation Perspective. *Scandinavian Political Studies* 32(2), 143–170.
- Spierings, N. & Zaslove, A. (2017) Gender, Populist Attitudes, and Voting: Explaining the Gender Gap in Voting for Populist Radical Right and Populist Radical Left Parties. *West European Politics* 40(4), 821–847.
- Tatar, T. (2003) Malatya'da Siyasi Katılım: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13(1), 331–350.
- Tilley, J. & Evans, G. (2014) Ageing and Generational Effects on Vote Choice: Combining Cross-sectional and Panel Data to Estimate APC effects. *Electoral Studies* 33, 19–27.
- Türkiye Gençlik Araştırması Yönetici Özeti (2023) Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Uluç, A. & Küçük, A. (2022) Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 5(1), 177–191.
- Vecchione, M., González Castro, J. L. & Caprara, G. V. (2011) Voters and Leaders in the Mirror of Politics: Similarity in Personality and Voting Choice in Italy and Spain. *International Journal of Psychology* 46(4), 259–270.
- Verba, S., Burns, N. & Scholzman, K. L. (1997) Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement. *The Journal of Politics* 59(4), 1051–1072.
- Weakliem, D. L. (2002) The Effects of Education on Political Opinions: An International Study. *International Journal of Public Opinion Research* 13(2), 141–157.
- Webb, P. & Poguntke, T. (2013) The Presidentialisation of Politics Thesis Defended. *Parliamentary Affairs* 66(3), 646–654.
- Yalley, A. A. (2021) Voter and Political Candidate's Status Homophile: A Ghanaian Context. *Journal of Political Marketing* 20(2), 175–197.
- Yentürk, N. (2008) Gençlerin Yaşamlarını Çevreleyen Alanlarda Gençlik Politikaları Önerileri. N. Yentürk, Y. Kurtaran & G. Nemutlu (der.) *Türkiyede Gençlik Çalışması ve Politikaları* (47–80). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Seçim Kurulu (2023) 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Seçim İstatistikleri Bülteni. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023CBSecimIstatistik.pdf> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Zukin, C. vd. (2006) *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen*. New York: Oxford University Press.

Voting Tendency of University Students in the 2023 Presidential Election of Türkiye: A Qualitative Study

Gökçe ÖZKILIÇCI*
Merve Hazer YİĞİT UYAR**

Voting behavior is critical to understanding the relationships between individuals, society, and politicians, as well as the role of citizens in participating in the electoral process within a democratic country. One of the fundamental and enduring responsibilities of being an active and engaged citizen in a participatory democratic system is to take part in the electoral process.

Voting behavior is inherently complex and represents the most significant and practical form of political participation, allowing individuals to express their opinions. The literature on voting behavior identifies numerous components that influence voter decisions. These include psychological, sociological, and economic factors, which collectively shape the choices made by voters. Therefore, understanding voter preferences and the relationships between voters and candidates is crucial for comprehending the dynamics of political participation

Research examining the voting behavior of young people has primarily focused on their likelihood of participating in elections and the factors influencing their decision-making processes. However, it is equally important to explore the reasons and motivations of new voters, particularly those in the process of forming their political identity. Young voters are often more impressionable than experienced voters, and their political preferences are shaped by various factors, including family influence, societal trends, and exposure to political information. Moreover, young voters have been shown to play a significant role in shaping electoral trends, which can influence broader voting patterns across age groups in subsequent elections. The study of voting behavior is pivotal in elucidating the intricate relationship between individuals, society, and politicians. An examination of election participation rates reveals that Türkiye has achieved comparatively high levels of voter turnout compared to Western countries. Notably, the proportion of voters within the 18-34 age demographic has increased in recent general elections in Türkiye. This

* Asst. Prof., Fenerbahçe University, gokce.ozkilicci@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6451-7952

** Asst. Prof., Üyesi, Fenerbahçe University, merve.yigit@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2412-2494

phenomenon highlights young voters as a critical demographic for politicians. To secure their votes, politicians develop policies and discourses specifically aimed at influencing young voters.

The political preferences of young people are significant not only for researchers but also for politicians seeking to attract their attention. With Türkiye's transition to a presidential system in 2017, the more central role played by leaders in the election process has become a focal point of research. Recent studies indicate that young people tend to view the parliamentary system as more suitable than the current presidential system. Consequently, examining the factors that shape young people's political behavior and their perspectives on the political system is essential for understanding democratic processes in Türkiye.

This research examines the qualitative nature of university students' voting behavior by focusing on their reasons and motivations for supporting political leaders. The study aims to identify which political parties and presidential candidates university students in İstanbul supported in the 2023 Presidential and Parliamentary General Elections, thereby addressing a gap in the literature and offering a unique qualitative perspective. The study was conducted with 456 university students in İstanbul, focusing on their political preferences and the rationale behind their voting decisions. Participants were required to be 18 years of age or older, currently enrolled in university, and willing to participate voluntarily. Data were collected using an online survey tool (Google Forms) and the convenience sampling method. The demographic composition of the sample was as follows: 35.71% male, 64.29% female, 67.63% aged between 18-22, and 8.26% aged 30 or older. Ethics committee approval for the study was obtained from the Fenerbahçe University Social and Human Sciences Ethics Committee. The primary objective was to understand the voting preferences and motivations of university students in İstanbul for the 2023 elections.

The research utilized the network mapping model to analyze the data prior to the presidential elections. This method involved analyzing the frequency and usage of words, reasons, and responses, while creating categories to avoid overlap. A total of 2,770 responses were coded and analyzed using MAXQDA software. The thematic analysis yielded 33 codes, which were grouped into main themes, including causality, demographic characteristics, presidential election preferences, and political party preferences. To ensure consistency and minimize measurement error, the coding was performed independently by multiple coders. The survey responses were coded twice, with a two-month interval between codings, to ensure reliability and coding security.

The study focuses on analyzing the relationship between political party preferences, causality, and individuals' gender, age, and household income across all codes and themes. The results indicate that the motivations behind presidential candidate preferences were predominantly associated with pressing national concerns, such as the economy and immigration. Additionally, the characteristics of the presidential candidates themselves played a significant role in shaping preferences. This finding is particularly relevant given that the participants were young university students residing in metropolitan areas, specifically İstanbul. Cultural factors, such as family support, were found to exert a stronger influence on voting intentions than economic factors, as

the economic needs of this demographic are predominantly met by family members. Interestingly, despite the prominence of immigration in the electoral agenda, participants demonstrated limited interest in this issue, reflecting a broader disinterest in social issues. The findings align with existing literature on voting behavior, which highlights the influence of socio-psychological and demographic factors on voter preferences

Moreover, the study underscores the increasing importance of young voters as a demographic group, as their political preferences are shaped by both personal and societal factors. With Türkiye's transition to a presidential system in 2017, the central role of political leaders in elections has become a focal point of research, further emphasizing the personalization of politics.

Consequently, this study contributes to the understanding of youth political participation and the factors shaping their voting behavior, offering valuable insights for researchers, policymakers, and political leaders.

The study revealed that individual preferences for presidential candidates in Türkiye are influenced more by personal characteristics than by a desire for change. While the themes of "no reason" and "change" were closely associated with Kılıçdaroğlu, categories such as leadership-management, politics-ideology, and trust-honesty-hope were prominent for Erdoğan and İnce. For İnce, the primary voting motivations were trust-honesty-hope, politics-ideology, and leadership-management. Interestingly, the "no reason" sub-theme was linked to all presidential candidates, suggesting that social circles or family preferences may play a significant role in shaping voter decisions. The study also highlighted that the presidential status is closely tied to the personal characteristics of the leader. In such systems, candidates often employ populist discourse to persuade voters, emphasizing how crises can be resolved under their leadership. The most frequently observed sub-themes within the causality theme included protest, politics/ideology, leadership/management, decision-making, change, trust-honesty-hope, causelessness, and economic concerns.

The research also examined the relationship between demographic characteristics and political party/leader preferences in Türkiye. A network graph analysis revealed connections between presidential candidates and factors such as gender, household income, age, and political party affiliation. The findings indicated that socio-demographic characteristics were not significant in explaining voter preferences. Female participants exhibited stronger support for Erdoğan and İnce, while those intending to abstain from voting were more closely aligned with female individuals. Participants with an average income (8,501-30,000 TL) and those aged 30 or older showed a stronger inclination toward Kılıçdaroğlu. However, the relationship between age and presidential candidacy did not yield significant results. The clustering of political parties and presidential candidates aligned with expectations: the AK Party and Erdoğan (yellow cluster), CHP and Kılıçdaroğlu (dark blue cluster), MP and İnce (green cluster), and abstainers (orange cluster). Parties such as İYİ Party, MHP, Zafer Party, and TİP were positioned midway between

these clusters. These findings underscore the importance of understanding demographic factors in shaping political party and leader preferences.

The study specifically focused on the voting behavior of university students in İstanbul during the May 2023 elections. A survey of 448 participants aimed to identify their preferred presidential candidates and the reasons behind their support. The results showed that voting motivations varied but were not significantly influenced by factors such as household income, age, or gender. The desire for change emerged as the primary factor for Kılıçdaroğlu, while personal characteristics and ideology were the main determinants for Erdoğan and İnce. For Oğan, economic concerns and undecided statements were the most prominent factors. These findings suggest that young voters, particularly university students, are influenced by a combination of personal and ideological factors, as well as their perceptions of the candidates' ability to address pressing national issues. The study's findings align with broader research on voting behavior, which emphasizes the personalization of politics and the role of candidates' personal characteristics in shaping voter preferences.

This phenomenon, known as the “personalization of politics,” has become increasingly prominent in modern democracies, where voters prioritize the traits and leadership qualities of candidates over institutional or policy-based considerations. Additionally, the study highlights the limited role of socio-demographic factors, such as age and income, in determining voter preferences, which is consistent with findings from other studies on electoral behavior in Türkiye. The emphasis on economic concerns, particularly for Oğan, reflects the significant impact of economic factors on voter decision-making, as noted in previous research.

The findings of this study are expected to contribute to the development of effective campaign strategies and propaganda methods by political scientists and political parties. By understanding the motivations and preferences of young voters, political actors can better tailor their messages to resonate with this critical demographic. Furthermore, the study provides valuable insights into the dynamics of voting behavior in Türkiye, particularly in the context of its transition to a presidential system, where the central role of leaders has become a defining feature of the electoral process.

Hedging as a Security Strategy for Restrained Middle Powers: The Case of Türkiye

İtidalli Orta Güçler İçin Bir Güvenlik Stratejisi Olarak Risk Dengeleme (Hedging): Türkiye Örneği

Can DONDURAN^{*}

Abstract

The growing multipolarity of the international order in recent years has sparked renewed interest in middle-power behavior within international politics. A similar trend can be observed in the categorization of these powers based on various factors. This article distinguishes between overambitious and restrained middle powers, arguing that the hedging strategy provides a suitable framework for defining a distinct restrained middle power identity. The focus will be on Türkiye's attitude toward Russia since the invasion of Ukraine. The analysis suggests that the hedging strategy offers a viable alternative for Türkiye in addressing contemporary challenges and enhancing its gains. Furthermore, this approach is also applicable to other restrained middle powers navigating a geopolitical landscape marked by tension, conflict, and an increasingly assertive local rising great power.

Keywords: Hedging, Middle Power, Restrained Middle Power, Russia, Turkish Foreign Policy

Öz

Son yıllarda uluslararası düzenin artan çok kutupluluğu, uluslararası politikada orta güç davranışına olan ilginin yeniden artmasına neden olmuştur. Benzer bir eğilim, bu güçlerin farklı faktörlere göre sınıflandırılmasında da gözlemlenebilir. Bu makale, aşırı hırslı ve itidalli orta güçler arasındaki ayrıma dayanmakta ve risk dengeleme stratejisinin belirgin bir itidalli orta güç kimliği için uygun bir çerçeve sağlayabileceğini savunmaktadır. Çalışmanın odağında, Türkiye'nin Ukrayna'nın işgalinden bu yana Rusya'ya yönelik tutumu yer almaktadır. Analiz, risk dengeleme stratejisinin Türkiye'nin güncel zorluklara yanıt vermesi ve kazanımlarını artırması için uygun bir alternatif sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu strateji, yükselen gerginlik, çatışma ve giderek daha iddialı bir yerel yükselen büyük güç ile karakterize edilen jeopolitik bir manzara ile karşı karşıya kalan diğer itidalli orta güçler için de güvenilir bir seçenek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Risk Dengeleme, Orta Güç, İtidalli Orta Güç, Rusya, Türk Dış Politikası

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, can.donduran@istinye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2737-1410

How to cite this article/Atıf için: Donduran, C. (2025) Hedging as a Security Strategy for Restrained Middle Powers: The Case of Türkiye. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 51-67. DOI: 10.14782/marmarasbd.1544083

1. Introduction

Rapidly growing multipolarity has garnered renewed interest in the behavioral preferences of middle powers (MPs) lately (Moeni et al., 2022; You, 2022). MPs tend to carve out a relatively enlarged room for maneuvering within a multipolar order to increase their autonomy as they diversify available strategic options (Burton, 2021, p. 241). Moreover, the diffusion of power within a multipolar system fosters a benign external environment characterized by increased autonomy and flexibility for secondary actors. The relatively decreasing great power pressure under multipolarity provides smaller states with the latitude to pursue independent foreign policy trajectories without provoking substantial backlash (Posen, 2009; Schweller, 2014, p. 83). A similar trend can be observed in studies categorizing MPs based on various elements, such as material capabilities, role conceptions, attitudes toward the existing international order, and strategic predilections (Karim, 2018; Woo, 2021). The distinction between overambitious MPs (OMP) and restrained MPs (RMP) (Oğuzlu, 2023) lies at the heart of this analysis, focusing on the RMP strategy. The key to this distinction is whether their foreign policy goals and aspirations are commensurate with their objective capabilities. An RMP can be conceptualized as an actor that adopts a realistic, if not pragmatic, understanding of its capabilities and foreign policy objectives. In contrast to OMPs, which consistently strive to exert influence disproportionate to their actual power, RMPs, whether revisionist or not, recognize the inherent limitations of their resources and calibrate their foreign policy accordingly, pursuing attainable objectives through practical means.

As for Türkiye, parallel to these studies, the MP identity has emerged as a defining characteristic and a driving force behind the country's increasing international activism (Aksu-Ereker & Akgül-Açıkmeşe, 2021; Gilley, 2015; Öniş & Kutlay, 2017; Parlar Dal, 2018b). In this context, discussions focus on the imprudent and ambitious actions undertaken by Ankara in the recent past, as well as the implications of this overconfidence for the current trajectory of Turkish strategy in the security realm. Combined with its isolation in international affairs, this overplayed hand in various contexts—such as Syria, the Eastern Mediterranean, and international organizations—has brought Türkiye to the brink of a self-imposed corner. A more restrained and balanced strategy appears to be the most plausible solution to this issue.

Therefore, it is argued that the hedging strategy, which has been extensively discussed and developed as an analytical tool, offers a realistic and optimal strategic alternative that can yield the desired outcomes for RMPs at the international level. This article aims to demonstrate that the hedging strategy is the most suitable approach to provide a theoretical and analytical framework for the RMP strategy. In doing so, it examines Türkiye's attitude toward the rising local great power, Russia, following the invasion of Ukraine. Nearly three years into the war, a retrospective analysis reveals how Türkiye has adopted a relatively modest approach that significantly aligns with the hedging strategy. The short-term success of the Turkish approach toward Russia thus far illustrates how a comprehensive hedging strategy can assist Türkiye as an RMP in achieving its objectives in line with its capabilities.

It is crucial to emphasize that a wide range of internal and external factors influence the behavioral preferences of MPs (Kutlay & Öniş, 2021b, pp. 3051–3052; Ravenhill, 1998). The domestic elements affecting middle-power behavior are not the focus of this article, as external stimuli overshadow their impact on broader grand strategic frameworks. At the systemic level, two key factors stand out as primary drivers of the strategic preferences of MPs: (1) the polarity of the existing international order and (2) the attitudes they adopt in response to rising and established great powers. For MPs, the presence of multiple power centers creates an environment conducive to shaping their strategic choices more autonomously (Oğuzlu, 2023, p. 15). The shifting global power equilibrium, coupled with adversarial relations among dominant actors, expands the list of policy alternatives available to MPs and enhances their “space for maneuvering and bargaining” (Ikenberry, 2016, p. 34). Thus, a multipolar order strengthens their agency and amplifies the impact of their choices on the international system (Cooper et al., 1993, p. 5; S. J. Lee, 2016, pp. 2–3).

Despite the extensive focus on various dimensions of the concept of MP within the existing literature, the role of MPs in their interactions with major international actors and their stance toward these dominant powers remains a surprisingly underexplored area of scholarly inquiry. Nevertheless, the nature of their ties with great powers presents a daunting challenge and imposes constraints on their behavioral preferences. Therefore, any attempt to develop a theoretical or conceptual framework for middle-power behavior should primarily concentrate on their stance in relation to dominant international actors. It is important to emphasize that RMPs need to minimize potential risks while striving to protect their interests with limited capacity. Hence, a viable and sustainable RMP strategy should seek a middle ground against challenges from great powers, employing a mixed strategy rather than a straightforward one. The hedging strategy, which advocates for relative equidistance from great powers and involves both cooperative and confrontational policies with counteracting effects (Ciorciari & Haacke, 2019, p. 367; Kuik, 2008, p. 163), can be seen as the most appropriate analytical and theoretical framework for an RMP strategy that aims for an environment with less risk and more gains. Indeed, within a deconcentrating unipolar system transitioning toward multipolarity, hedging appeals to all second-tier states, as it mitigates the potential risk of outright confrontation with dominant powers while providing opportunities to prepare for new challenges and prospects (Tessman, 2012).

The remainder of this article proceeds as follows: The first section will provide a brief conceptual analysis of MPs and a concise assessment of Türkiye’s status within this analytical framework. The subsequent section will analyze hedging as a security policy, elucidating how a well-crafted hedging strategy can enable MPs with reasonable expectations to achieve their foreign policy objectives. The third section will then attempt to shed light on Türkiye’s stance in relation to Russia following the war in Ukraine, illustrating the gains it has achieved through its wisely pursued hedging strategy. Evaluating challenges and opportunities will provide a clear view of the effectiveness of this two-pronged security strategy, particularly for Türkiye and for RMPs in general.

2. The Concept of MP and Türkiye

The idea of categorizing MPs is hardly a new phenomenon. Holbraad (1971) explores the underexamined roles of MPs in international politics, analyzing their behavior in both dualistic and multipolar systems. It highlights the systemic constraints and opportunities for MPs, emphasizing their strategic roles in mediation, balance of power, and regional influence. Holbraad (1971) also challenges the overgeneralized narratives surrounding MPs, advocating for nuanced classifications and contextual analyses of their conduct in diverse geopolitical settings. Further studies conducted during the Cold War years tend to attribute a limited role to middle-power behavior at the international level. By analyzing the roles of MPs across four systemic forms—unifocal, dualistic, triangular, and multiple—and using historical case studies from the 19th and 20th centuries, Holbraad (1984) suggests that the influence of MPs is often overstated, context-dependent, and most significant in regional rather than global affairs, particularly amidst ambiguous great power relations. Evaluating MPs' attitudes in the context of regional hegemony, Mares (1988) argues that they face strategic choices to either challenge or acquiesce to the hegemon's enforcement of dominance. Through a game-theoretic and structural realist lens, the author develops hypotheses explaining middle-power behavior, highlighting the conditions under which these states cooperate with or resist hegemonic policies, as exemplified by Brazil and Mexico's responses to U.S. hegemony.

Indeed, it is hardly an overstatement to say that the absence of a consensus on how to define or categorize MPs impairs the analytical clarity of the concept, leading to misguided analyses regarding various actors (Jordaan, 2003). The general tendency in this body of scholarly work is to rely either on material factors or behavioral characteristics of states' foreign policies to explain their power status (Sari & Sula, 2024). Similarly, Gilley and O'Neil (2014) conceptualize this dichotomy as "positional" and "behavioral" analyses of MPs, advocating that a synthesis of both approaches in assessing the status of an international actor offers a more nuanced understanding and accurate insights.

Another crucial distinction regarding MPs lies between traditional and emerging ones. Traditional MPs are stable, affluent democracies with egalitarian societies and limited regional influence. Conversely, emerging MPs are recently democratized, regionally influential, and often characterized by significant social cleavages and economic inequalities. In terms of foreign policy, what distinguishes them is their attitude toward the established international order. Traditional MPs focus on maintaining global stability while emerging MPs pursue regional integration and reformist—though not radical—agendas to enhance their global standing, often acting as global destabilizers (Jordaan, 2003). Although Jordaan (2017) later argued that revisionist actors characterized by adjectives such as "emerging" or "Southern" should not be classified as MPs, this distinction remains central in the literature. Cooper and Parlar Dal (2016), for instance, analyze the behavioral characteristics of multiple MPs, including those from the Global South, emphasizing three distinct waves of middle power diplomacy: post-1945 multilateralism, niche activism, and the current phase centered on the G20's informal institutionalization. The third

wave emphasizes the role of “missing middle” countries in global governance, particularly through the MIKTA (Mexico, Indonesia, Türkiye, South Korea, and Australia) coalition.

Furthermore, certain studies exhibit a tendency to evaluate the foreign policy behavior of MPs within the broader context of their impact on the international system and global governance. Higgot and Cooper (1990) investigate middle power diplomacy through Australia’s leadership of the Cairns Group during the Uruguay Round of trade negotiations. They argue that MPs can influence global regimes by forming cross-cutting coalitions to address single issues, such as agricultural trade reform. This strategy bridges divides among nations and challenges hegemonic dominance, fostering cooperation in a fragmented global economic order. In a similar vein, Lee (2015) explores South Korea’s retooling of its public diplomacy as an MP, emphasizing its proactive engagement in global governance, soft power strategies, and regional leadership. It is argued that South Korea leverages cultural diplomacy, development assistance, and multilateralism to navigate between major powers while addressing regional tensions and historical legacies, positioning itself as a bridge-builder in East Asia. More recently, Efstathopoulos (2015) investigated the roles of India and South Africa in the World Trade Organization, particularly during the Doha Development Agenda negotiations. Employing the concept of middle power diplomacy, the book explores their strategies, including coalition-building and niche diplomacy, to influence global trade governance. Despite systemic constraints, both states exemplify middle-power behaviors like multilateral engagement and normative leadership. While India emerged as a dominant actor, South Africa faced limitations, highlighting the varied impact and potential of Southern MPs in reshaping global governance. Similarly, Aydın (2021), by referring to the case studies of Mexico and Türkiye, examines the role of emerging MPs in sustaining the liberal international order during the post-Cold War era. Initially, these states contributed actively through multilateralism, norm promotion, and regional stability, driven by economic growth and democratization. However, domestic democratic backsliding and economic stagnation in the 2010s diminished their influence, undermining their ability to support the liberal order and increasing regional instability.

Within this analytical framework, Türkiye is considered an MP based on its material capabilities, behavioral preferences, and state identity (Aydın, 2021; Parlar Dal & Kurşun, 2016; Sari & Sula, 2024; Shichor, 2014). Particularly, the post-Cold War era has witnessed growing autonomy in Turkish foreign policy and increasing middle-power activism (Müftüler & Yüksel, 1997). Indeed, among the emerging MPs, Türkiye uniquely possesses an imperial great power experience. This historical background, coupled with its reformist MP identity, has propelled Türkiye to engage in activities and pursue aspirations beyond its objective capacity. Most of these studies identify Türkiye as an OMP, a designation highlighting the expectations-capabilities gap, which stands out as the defining characteristic of Turkish foreign policy in the mid-2000s, notably until around 2016 (Parlar Dal & Kurşun, 2016; Parlar Dal, 2018a). This was particularly evident during the initial phases of the Arab Spring, most notably in Syria, where Türkiye’s ambitious mediation efforts and assertive rhetoric revealed an expectation of influence that exceeded its material and strategic capacity. However, the geopolitical realities—such as significant Russian involvement

in the region and divergent U.S. policies toward the Middle East—exposed the vulnerabilities of Ankara’s overconfident approach. Not surprisingly, the OMP policies pursued by Türkiye in multiple settings have fallen short of producing the desired outcomes, leading to a more cautious foreign policy approach as it evolves into an RMP (Oğuzlu, 2023). Put differently, having confronted substantial challenges, Türkiye subsequently transitioned to the behavior of an RMP, aligning its foreign policy goals with a realistic assessment of its capabilities. For instance, in the wake of the annexation of Crimea and the invasion of Ukraine, Turkish foreign policy has exemplified a measured balance between the West and Russia, eschewing provocative rhetoric and avoiding rigid red lines. This shift reflects a more calculated and adaptable approach, emphasizing strategic restraint and pragmatic diplomacy.

It is inevitable that Türkiye’s security strategy during this period, in which its desired role as an MP and its foreign policy behaviors align with its material power and realistic expectations, is shaped accordingly. The primary determinant in this regard is the reconfiguration of Türkiye’s dealings with other great powers. Specifically, the increasing assertiveness of Russian foreign policy, culminating in the 2022 invasion of Ukraine, necessitates that Türkiye cautiously navigates the growing regional and global complexities. From this perspective, hedging emerges as the most suitable approach not only for Türkiye but also for other RMPs confronting similar geopolitical landscapes worldwide.

3. Hedging as the RMP Strategy

In many respects, the characteristics of the RMP strategy offer inherent conceptual and analytical similarities to the hedging strategy. Evaluating these common points will reveal why the hedging strategy will be extremely helpful for RMPs in producing adequate responses to threats arising in the contemporary global security landscape.

To begin with, an RMP is characterized by its need to prioritize “traditional concerns” within an international environment fraught with uncertainties. In its dealings with great powers, it should seek to “strike the right balance” to preserve a “safe distance” from them (Oğuzlu, 2023, pp. 10–11). Likewise, two of the three preconditions of a viable hedging strategy—defined as a balanced blending of counteracting policies that involve cooperative and confrontational elements—are structural uncertainty and relative equidistance from great powers (Kuik, 2008; Kuik & Rozman, 2016; Medeiros, 2005). While these two common points illustrate why hedging is so similar to the envisioned RMP strategy, the third pillar of the hedging strategy, the simultaneous implementation of mutually counteracting policies (Kuik & Rozman, 2016, p. 3), allows RMPs to achieve optimal outcomes by minimizing risks.

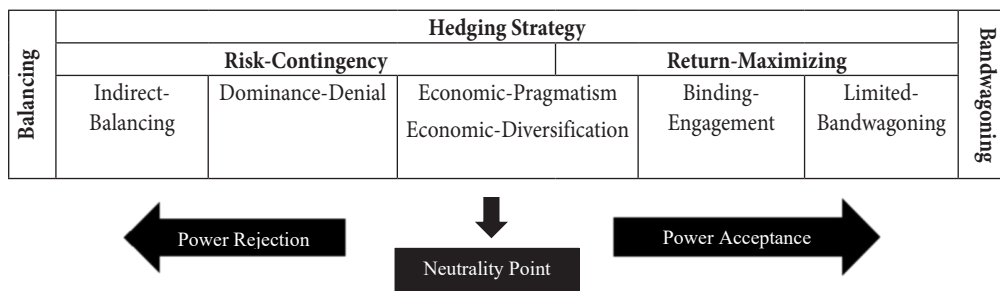
Typically, unlike an OMP, an RMP is a regional actor with limited capacity. Yet, like every other MP, RMPs seek to maximize their benefits from the existing interstate system, and their primary concern is—and should be—to mitigate potential risks to their vital interests. Any such threat could create a fatal vulnerability, causing them to lose their MP status. Being caught between

choosing one of the two orthodox strategies, notably bandwagoning and balancing, means that an RMP risks ending up on the wrong side of history. In contrast, a mixed strategy allows RMPs to reap the benefits of engaging both sides. Moreover, such a nuanced approach mitigates the risks that a great power might pose and provides a wider repertoire of available strategic choices.

The conceptualization of the hedging strategy refers to six distinct policies categorized into two clusters: risk-contingency and return-maximizing. The former includes “dominance-denial,” “indirect-balancing,” and “economic-diversification,” whereas the latter covers “economic-pragmatism,” “binding-engagement,” and “limited-bandwagoning” (Kuik, 2008, pp. 167–171; Kuik & Rozman, 2016, p. 4) (see Table 1). It is important to note that prioritizing conventional concerns does not mean that RMPs can afford to deprive themselves of economic and political benefits. As resource-poor international actors compared to great powers, RMPs need a two-dimensional strategy that involves gain optimization and risk mitigation. As such, another significant advantage of the hedging strategy for an RMP is that it offers a broad range of strategic alternatives in economic, military, and political realms.

Another categorization in this regard rests on the distinction between “light” and “heavy” hedgers, which hinges on the degree of their inclination toward risk-contingency options. Accordingly, those who tend to pursue both political and military hedges are considered heavy hedgers (Kuik & Rozman, 2016, p. 5). Thus, the hedging strategy can be understood as an insurance policy that enables secondary states to balance their security concerns amidst uncertainties and in the absence of immediate threats while simultaneously advancing their interests across various realms. Assuming a balanced stance toward dominant actors is a central aspect of an effective hedging strategy.

Table 1. Power-response spectrum

Source: Kuik & Rozman, 2016, p. 3.

A closer examination of the hedging strategy highlights three critical points. First, the intensification of rivalry between great powers is closely linked to the degree of uncertainty in the international environment. The tenser the relations are, the lower the structural uncertainty becomes. Indeed, an outright military conflict between great powers is likely to compel secondary

states to align with a particular side, rendering hedging virtually impractical (Korolev, 2019, p. 425).

Second, the alliance relations that an RMP has with one of the great powers may initially appear puzzling concerning the implementation of the hedging strategy. One cannot deny that such commitments impose, to some extent, constraints on its strategic preferences. However, alliance commitments do not constitute insurmountable obstacles for RMPs willing to adopt the hedging strategy. RMPs can opt for hedging by reducing the degree of their commitment to the alliance, albeit at relatively higher costs (Lim & Cooper, 2015, pp. 707–709). The two-pronged hedging strategy reflects an ambivalent approach. In this sense, gaining greater leeway in developing cooperative relations with the other great power by limiting alliance commitments might incentivize other alliance members to become more willing to make concessions for the hedger, fearing the loss of an ally to the other side. On the other hand, this attitude risks weakening the harmony and resilience of the alliance, but considering its potential rewards, this is a risk that an RMP can afford to take unless it is faced with a direct threat or has a security dispute with great powers.

Third, geographic proximity to either one or both of the great powers is a factor an RMP should consider in its strategic calculations. This postulate explains why Southeast Asia has emerged as the most productive laboratory for revealing the characteristics of the hedging strategy. Having a geopolitical giant as a neighbor imposes an enormous burden on the regional secondary states, and the inevitable power asymmetry requires more cautious and unconventional mixed approaches to cope with the implications of this burden (Alim, 2022, p. 460). Accordingly, entirely excluding the nearby great power from strategic options and adopting a purely hostile or confrontational stance is not rational in an international environment marked by growing uncertainties. Although the concept of physical distance seems to have lost significance in many respects, it still matters considerably for the perception of states, especially regarding security challenges (DeBardeleben, 2014, p. 73). In this sense, RMPs tend to—and should—respond more cautiously to security threats posed by a proximate great power, as the ability to project power increases with proximity (Walt, 1990, p. 23). In specific cases, geographic proximity may also be a crucial factor shaping commercial relations in critical fields, such as energy. Recent events, such as the anti-Russian sanctions, have demonstrated vulnerabilities even for stronger states in terms of energy security. Thus, the tendency of an RMP with relatively limited power and resources to exclude a proximate rising power from its strategic calculations comes at a cost it cannot afford.

Overall, all these factors, combined with the gradual multipolarization of the international order, constitute the fundamental reasons why an RMP ought to avoid one-sided, straightforward strategies in its external relations, especially in its dealings with great powers. Relying solely on a single dominant actor may create enormous challenges for an RMP, leading to suboptimal results that do not meet its expectations or satisfy its demands. If the great power on which the RMP relies is an extra-regional one, the problem becomes even more complicated. Dragging an external great power into the region may further antagonize the local great power, fueling its aggressiveness against proximate secondary actors. In this sense, a balanced approach that rests

on a mixed strategy and encompasses economic and diplomatic/political spheres alongside the security realm appears to be a reliable strategic alternative for RMPs.

As for Türkiye, striking a delicate balance in its stance toward great powers through the hedging strategy seems key to success at the international level. While eschewing a pure balancing act through reliance on NATO, Ankara should reduce its OMP objectives to a reasonable level commensurate with the capabilities of an RMP and concomitantly decrease its “strategic overdependence on Russia” (Oğuzlu, 2023, p. 10). Assessing the potential rewards and difficulties of adopting such an ambivalent approach would help one understand why Türkiye should become a hedger in the contemporary security environment, which is susceptible to imminent tectonic shifts.

4. Türkiye as a Hedger: Opportunities and Challenges

Exploring the underlying reasons for Türkiye’s mixed record in foreign policy over the last two decades requires scrutinizing multiple factors. Regardless of the individual dynamics affecting the country’s international behavior, the failures and unmet overambitious expectations, along with the partial abandonment of the long-standing Western orientation of its foreign policy approach, mark the balance sheet. The growing influence of the Eurasia-oriented view on Turkish foreign policy, gaining momentum in the post-Great Recession (2008) era, has become increasingly palpable over time (Erşen & Köstem, 2019, p. 17). Yet, this was only part of the paradigmatic shift in Türkiye’s external behavior, complemented by the embrace of a mixed strategy rather than conventional, straightforward approaches. Moreover, “an assertive quest for ‘autonomy,’ accompanied by military interventionism and coercive diplomacy,” has come to shape Ankara’s attitude toward international affairs (Kutlay & Öniş, 2021a, p. 1085). This drastic shift in the course of Turkish foreign policy has resulted in ill-advised undertakings that exceeded its capabilities. Türkiye’s actions that exceeded its weight have only manifested “the expectations-capability gap” that its foreign policy suffers from, revealing the need for a more rational and cautious RMP strategy (Oğuzlu, 2023, p. 6). Within this context, pursuing the hedging strategy against the rising local great power, Russia, offers many opportunities and ostensible challenges, providing a reliable and well-structured framework for the RMP strategy that Türkiye should embrace.

To begin with, a wide array of internal and external factors serves as motivations for Türkiye to adopt the hedging strategy as the basis of its RMP identity. Chief among them is the country’s current dire economic situation. The heterodox model applied for a few years has plunged the Turkish economy into a deep depression, triggering an inflationary spiral, a currency crisis, and the emergence of a discontented middle class (Ant & Yılmaz, 2022; Giles, 2021; Kubilay, 2022). The erosion of domestic stability and fragile social cohesion in Türkiye has only added insult to injury during the same period (Oğuzlu, 2023, p. 2). The economic downturn, along with its political and societal repercussions, has rendered the Turkish economy excessively vulnerable, necessitating the maximization of gains from the international system. If Türkiye is to build an RMP identity, it should prioritize producing a pragmatic economic policy that would help address the incremental

deterioration of its economy. At the same time, Ankara should maintain a delicate balance to avoid alienating or antagonizing any potential partners, especially great powers.

At the heart of this economic pragmatism must be the pursuit of concessions from competing dominant actors to maximize gains. A recent example of this is how a relative rapprochement with Russia and the initial refusal to join anti-Russian sanctions led to a six percent discount on gas prices and a possible delay of natural gas payments until 2024, offering at least temporary but limited relief (Glinski, 2023; Lazar, 2021). Thus, Türkiye should engage in pragmatic diversification efforts to heal its economic wounds in the short term and avoid dependence in the long run. Such an approach corresponds to the neutrality point across the power-response spectrum (see Table 1). In other words, Ankara should aim to acquire larger gains from the ascent of Russia. By doing so, Türkiye would also find the opportunity to leverage growing Russian concessions in its relations with the West, notably the United States.

Likewise, the security environment surrounding Türkiye seems to necessitate a cautious and pragmatic approach for three fundamental reasons. Firstly, Türkiye faces numerous multidimensional threats in its neighboring regions, from Central Asia to the Eastern Mediterranean, the Black Sea, and the Middle East (Oğuzlu, 2023, p. 2). Secondly, critical security issues, such as the ongoing migration flow and transnational terrorism, pose existential challenges to Turkish interests. Thirdly, in this perilous security landscape, Türkiye, a NATO member since 1952, is virtually encircled by Russia, especially in the aftermath of the so-called Arab Spring revolts. The invasion of Ukraine to the north, the significant Russian presence in Syria to the south, and its strategic partnership with Iran to the east reinforce Türkiye's perception of encirclement by Russia.

Therefore, Türkiye, similar to the Western allies in Asia, is one of those states that cannot and should not rely on a single bloc or alliance with relatively vague provisions regarding support against aggression. Shifting power dynamics, coupled with the United States' increasingly restrained approach to direct involvement in global disputes, have cast doubt on the reliability of the security assurances enshrined in Article 5 of the NATO Treaty. This security environment dictates two strategic priorities for Türkiye: keeping as many strategic options as possible and avoiding antagonism toward Russia. It is worth noting that this does not suggest a complete decoupling from the Western alliance. However, Ankara should build its security strategy on curtailing its commitment to NATO while walking a fine line with Russia. Only such a nuanced approach can help mitigate Türkiye's fear of abandonment in the face of growing Russian aggressiveness and introduce a certain degree of caution in Russia's actions.

However, opting for military hedging (indirect-balancing) against a neighboring great power is a risk that an RMP should avoid. Increasing defense capacity or building/joining balancing coalitions may provoke a negative reaction depending on the perception of the rising power. Instead, limiting the hedging strategy to the economic and political/diplomatic spheres—acting as a light hedger—would be the rational choice for a secondary actor. Avoiding military

encounters as much as possible while signaling opposition to increased aggression or dominance is the prudent course of action given limited resources. This two-dimensional approach provides RMPs with the opportunity to reap the economic rewards of engaging both sides while mitigating risks that may stem from the behavior of the rising great power.

Illustrative of this are the differences between Türkiye's approaches to Syria and Ukraine. The shifting Western strategic considerations in Syria dragged Türkiye into a vexing quagmire (Oğuzlu, 2023, p. 7) and prompted Ankara to undertake ambitious military operations beyond its capabilities while providing support for anti-government rebel groups. This, in turn, left Türkiye isolated against Russia and its proxies on the ground, causing it to fail to fully achieve its objectives and pay a heavy price. Even worse, the experience in Syria has further aggravated Türkiye's isolation on the international stage, which stemmed from its past OMP strategies and was once thought to be "precious" (Oğuzlu, 2023, p. 8). Having learned from its failure in Syria, Türkiye has been more cautious and balanced in its approach to Ukraine. Ankara did not hesitate to make its position clear by publicly condemning the invasion and providing military support to Kyiv (Daily Sabah, 2022). However, through skillful diplomacy and well-calculated actions this time, Türkiye did not allow its stance to alienate Russia or alter the cooperative nature of its relations with Moscow. By abstaining from voting on the decision to suspend Russia from the Council of Europe and not fully complying with Western sanctions, Ankara recalibrated its position between the two sides in a balanced manner (TASS, 2022). Thus, its attitude toward the war in Ukraine provides evidence of how a mixed strategy based on relative equidistance from two opposing great powers can yield fruitful results for Türkiye in the security realm.

Aside from the economic and security realms, the third critical aspect of the hedging strategy for RMPs involves the diplomatic setting. Through collective or individual diplomatic activities, the hedger may carve out a larger diplomatic space to resist the rise of a dominant actor (Kuik, 2008, pp. 169–170). Additionally, this dominance-denial policy, which is purely political in nature, provides RMPs with the opportunity to increase their diplomatic weight, allowing them to position themselves as the main, if not the sole, communication channel between the opposing parties. This capability, which does not require excessive resources but is crucial, also strengthens the foundations of the middle-ground approach by increasing the importance of the hedger for both sides. An example of this is Türkiye's hosting of diplomatic meetings that bring the Russian and Ukrainian sides to the table, including once-intensive but so far fruitless mediation attempts, and ensuring the establishment of the grain corridor (Daniel & Lindenstrauss, 2023). These activities not only helped enhance Türkiye's diplomatic standing but also served as evidence of its potentially central role in bringing about a prospective end to the war in the eyes of the world.

Despite the upsides of the hedging strategy for RMPs, certain apparent obstacles warrant emphasis. Chief among them is the ongoing Russo-Ukrainian War, which may act as a catalyst for transforming the nature of Russo-American relations and spiral into an outright military confrontation. This worst-case scenario would inevitably hinder the applicability of the hedging strategy for RMPs, including Türkiye (Korolev, 2019). However, rather than speculating about the

future of military relations between the great powers, the aim is to propose a strategic alternative for Türkiye's RMP identity. The assumption that a war between the West and Russia would render this proposed strategy inapplicable does not imply that it is not well-suited and instrumental as a general framework for an RMP strategy.

Secondly, the reconfiguration of Türkiye's stance within the Western alliance may give rise to complex problems for both parties. For Türkiye, the protective NATO umbrella is a vital security valve, and falling out of favor with its allies would expose the country to a threatening environment surrounded by Russia. Moreover, NATO has long been the driving force behind Türkiye's military modernization. Although recent advancements in developing a national military-industrial capacity raise hopes for the future, it is important to remember that such initiatives take time to mature. The short – and medium-term exigencies, however, require reliance on NATO. Indeed, as a long-standing member and Western-anchored actor, breaking away from NATO—or the West—should never be an option for Ankara. In line with a well-tailored middle-ground strategy, downsizing its commitment to the alliance without overstraining ties is the most viable and sustainable approach that Türkiye can adopt within the current security landscape. Implementing this pragmatic strategy would, to some extent, help Türkiye secure the concessions it demands from NATO—as seen in the membership bids of Finland and Sweden—and avoid provoking Russia. The gradual removal of NATO from the heart of Türkiye's security strategy in recent years is, indeed, the product of the quest for the right balance (Can, 2021).

From the perspective of NATO, on the other hand, Türkiye is a near-indispensable partner in the emerging global security environment. In an era characterized by “the return of geopolitics” (Mead, 2014), the revival of Cold War-like bloc politics, and the rise of non-Western actors, losing a member with Türkiye's geopolitical location and military capabilities to the opposing side would inflict considerable strategic and psychological damage to the Western alliance. NATO should also remember that one of the core objectives of Türkiye's hedging strategy—avoiding further antagonization of Russia and limiting its ambitious rise—serves its own interests as well. For this reason, among others, NATO should acknowledge a certain degree of flexibility toward the ambivalent Turkish attitude. The Cold War history is fraught with even more generous Western—generally U.S.—concessions to states with entirely incompatible characteristics and ideological predilections compared to those of the West, in exchange for an anti-communist stance. From a comparative standpoint, maintaining close ties with Türkiye requires far less compromise. Given the contemporary global security dynamics, the question is not whether Türkiye needs NATO more or vice versa. It is whether the West is willing to do what it takes, including providing a member with relative autonomy, to stop rising competitors and ensure international peace and stability. No red line other than undermining the strength and disrupting the cohesion of the alliance should, in this regard, limit NATO's approach.

Lastly, the arguments and examples outlined in this section point to a dual reality with critical implications for the development of an RMP identity for Türkiye. First, the hedging strategy is a necessity rather than a marginal alternative or an extreme thought for RMPs and Türkiye

in the contemporary world. For instance, a traditional MP like Canada, which has geographic advantages, strong political, economic, and social ties with the established great power, and ample economic resources, may be reluctant to embrace hedging as the basis of its security strategy. However, not every secondary actor has this luxury. Geographically, Türkiye is not dissimilar to pro-Western states situated under China's influence in Asia, where hedging prevails as the shared preference among many secondary actors (Jackson, 2014). While it seems fortunate for Türkiye that Russia is nowhere near China in terms of power, it is equally unfortunate that it has become surrounded by Russia and its allies in recent years. Doubtlessly, the hedging strategy does not offer a one-size-fits-all solution for every secondary actor facing a rising local great power. Yet, the external security environment, combined with strained economic conditions and domestic social and political instability, makes it imperative for Türkiye to build its RMP identity on a balanced and two-sided middle-ground strategy and avoid overreliance on any alliance or group.

Second, experiences from the recent past, notably ill-advised OMP undertakings, have helped Türkiye gain an important degree of awareness regarding its need to tailor a relatively modest strategy commensurate with its resources and capabilities. As the examples demonstrate, the Turkish attitude in recent years, most notably since the Russian invasion of Ukraine in February 2022, has evolved into a relatively moderate approach that converges with a veritable hedging strategy in many respects, producing promising outcomes (Kara, 2024). These limited but fruitful undertakings are harbingers of the successful prospects awaiting Türkiye once it forges an RMP identity that draws on the hedging strategy. The prospective opportunities provided by a comprehensive strategic shift to hedging clearly outweigh the potential problems posed by the apparent obstacles, which a determined RMP would have no difficulties overcoming by observing a delicate balance in its foreign relations.

5. Conclusion

The aim of this article was to explore the characteristics of the hedging strategy with a view to presenting a solid basis for Türkiye's RMP identity. The evaluation of Türkiye's stance against Russia, the neighboring great power, since the invasion of Ukraine in February 2022 helps to understand how a balanced mixed strategy, imbued with the principle of relative equidistance from great powers, would be instrumental in coping with pervasive structural uncertainty and the shifting security landscape. In fact, the examples suggest that the strategy pursued by Türkiye during this period aligns with the hedging strategy in many respects, and the shift to a relatively balanced security approach has so far led to promising outcomes for the future. Once adopted as the basis of Türkiye's RMP identity, a full-fledged hedging strategy would enable Ankara to achieve its objectives and pursue more modest and productive policies.

The analysis suggests two interrelated conclusions. First, RMPs are, by nature, international actors that seek to acquire a larger room for action in multiple fields. Ensuring their security against threats from great powers and offsetting risks is certainly their primary concern, but not

the only one. They also consider other relatively secondary matters, such as increasing economic gains, expanding their diplomatic space, or improving their international status, in shaping their strategic preferences. As such, traditional straightforward strategies, i.e., balancing and bandwagoning, cannot adequately respond to their multifaceted needs. Instead of falling victim to this false dichotomy, they should opt for a more viable multi-dimensional mixed strategy. The effectiveness of an RMP strategy also hinges on its ability to maintain a safe distance from both great powers. Thus, the hedging strategy that encompasses all essential fields and rests on relative equidistance from dominant actors under structural uncertainties appears to be the best-suited framework for the RMP strategy. The concurrent implementation of mutually counteracting risk-contingency and return-maximizing policies helps produce optimal results for RMPs.

Second, Türkiye has realized that the only way to avoid the foreign policy failures experienced in the early 2010s, which resulted from overambitious policies, is to adopt a relatively balanced strategy imbued with caution. The quasi-hedging pursued by Türkiye since the war broke out in Ukraine signals that Turkish policymakers are seeking to balance their aspirations and capabilities and are willing to act as an RMP in international affairs. Since such drastic transformations in grand strategies take time, it is too early to conclude that Türkiye has fully embraced the RMP identity. Yet, the trend is promising. It is worth noting that the shift to an RMP approach is not merely a necessity arising from the Ukraine War. On the contrary, it results from the interplay of multiple domestic and international factors swaying Türkiye toward a modest strategy. Therefore, should Türkiye expand the scope of this RMP approach, making it the broader framework of its grand strategy, there seems to be no reason to believe that more fruitful results in different international settings would not follow.

The strategic dimension of Türkiye's RMP identity should take the hedging strategy as its basis. The strained economic conditions, political polarization within society, and relative isolation at the international level, combined with its virtual encirclement by the rising local great power, are factors that compel Ankara to review its strategic preferences and hedge against Russia. Implementing "economic pragmatism" as a return-maximizing option and "dominance denial" as a risk-contingency measure is the most appropriate and rational way for Türkiye to respond to current challenges. Only such a nuanced approach can enable Türkiye to seize the opportunities provided to hedgers while mitigating potential risks in a shifting security environment.

Lastly, one cannot overestimate how difficult it is to realize such drastic changes in terms of grand strategy. For Türkiye, it takes meticulous efforts to downsize its long-standing commitment to NATO without generating unease within the alliance and weakening its image in the eyes of its allies. The historical memories of Turco-Russian relations, which are fraught with wars, make it even harder to envisage this strategic turn. Moreover, hedging is a relatively underexplored strategic alternative compared to conventional balancing and bandwagoning options and their more refined derivatives. In this sense, a radical strategic shift to an RMP identity that builds on the hedging strategy requires a profound change in the understanding of Turkish decision-makers, as well as that of Turkish academia.

References

- Aksu-Ereker, F. & Akgül-Açıkmeşe, S. (2021) The Transatlantic Link in Turkey's Middle-Power Identity. In E. Kuşku-Sönmez & Ç. Üstün (eds.), *Turkey's Changing Transatlantic Relations* (93–115). Lanham: Lexington Books.
- Alim, E. (2022) Strategic Hedging in the Black Sea: The Case of Turkey versus Russia. *Comparative Strategy* 41(5), 459–482.
- Ant, O., & Yılmaz, U. (2022) What Erdogan's Unusual Economic Ideas Mean for Turkey. *The Washington Post*, September 27. https://www.washingtonpost.com/business/what-erdogans-unusual-economic-ideas-mean-for-turkey/2022/09/23/9c5e8374-3b3d-11ed-b8af-0a04e5dc3db6_story.html (Accessed: 02.05.2024).
- Aydın, U. (2021) Emerging Middle Powers and the Liberal International Order. *International Affairs* 97(5), 1377–1394.
- Burton, G. (2021) Middle Power Behavior under Multipolarity: Indonesia and Malaysia in the Middle East since the Arab Uprisings. *Asian Politics & Policy* 13(2), 228–247.
- Can, M. (2021) Is NATO Brain Dead? Turkey's Position and the Effects of "Patronal Politics" on Foreign Policy. In C. S. Christensen & V. Maisaia (eds.), *Advances in Information Security, Privacy, and Ethics* (16–32). Hershey: IGI Global.
- Ciorciari, J. D. & Haacke, J. (2019) Hedging in International Relations: An Introduction. *International Relations of the Asia-Pacific* 19(3), 367–374.
- Cooper, A. F., Higgott, R. A. & Nossal, K. R. (1993) *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. Vancouver: UBC Press.
- Cooper, A. F. & Parlar Dal, E. (2016) Positioning the Third Wave of Middle Power Diplomacy: Institutional Elevation, Practice Limitations. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 71(4), 516–528.
- Daily Sabah (2022) Russian Military Offensive Against Ukraine Unacceptable, Turkey Says. February 24. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/russian-military-offensive-against-ukraine-unacceptable-turkey-says> (Accessed: 01.05.2024).
- Daniel, R. & Lindenstrauss, G. (2023) Walking a Fine Line: Turkey's Mediation between Russia and Ukraine, and Relations with the West. *INSS*. <https://www.inss.org.il/publication/turkey-russia-ukraine> (Accessed: 20.05.2024).
- DeBardeleben, J. (2014) New EU-Russian Borders after Enlargement: From Local to Transnational Linkages? In R. E. Kanet & R. Piet (eds.), *Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy* (73–94). Farnham: Ashgate.
- Efstathopoulos, C. (2015) *Middle Powers in World Trade Diplomacy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK.
- Erşen, E. & Köstem, S. (2019) Introduction: Understanding the Dynamics of Turkey's Pivot to Eurasia. In E. Erşen & S. Köstem (eds.), *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order* (17–38). London: Routledge.
- Giles, C. (2021) Why Erdogan's Unorthodox Turkish Economic Experiment is not Working. *Financial Times*, December 21.
- Gilley, B. (2015) Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions: Journal of International Affairs* 20(1), 37–58.
- Gilley, B. & O'Neil, A. (2014) China's Rise through the Prism of Middle Powers. In B. Gilley & A. O'Neil (eds.), *Middle Powers and the Rise of China* (1–22). Washington DC: Georgetown University Press.

- Glinski, S. (2023) Turkey's Balancing Act between Putin and the West. *Foreign Policy*, March 6. <https://foreignpolicy.com/2023/03/06/turkey-elections-russia-erdogan-putin-nato/> (Accessed: 22.04.2024).
- Higgott, R. A. & Cooper, A. F. (1990) Middle Power Leadership and Coalition Building: Australia, the Cairns Group, and the Uruguay Round of Trade Negotiations. *International Organization* 44(4), 589–632.
- Holbraad, C. (1971) The Role of Middle Powers. *Cooperation and Conflict* 6(2), 77–90.
- Holbraad, C. (1984) *Middle Powers in International Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ikenberry, G. J. (2016) Between the Eagle and the Dragon: America, China, and Middle State Strategies in East Asia. *Political Science Quarterly* 131(1), 9–43.
- Jackson, V. (2014) Power, Trust, and Network Complexity: Three Logics of Hedging in Asian Security. *International Relations of the Asia-Pacific* 14(3), 331–356.
- Jordaan, E. (2003) The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing Between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon* 30(1), 165–181.
- Jordaan, E. (2017) The Emerging Middle Power Concept: Time to Say Goodbye? *South African Journal of International Affairs* 24(3), 395–412.
- Kara, M. (2024) Hedging Strategy of Turkey in Great Power Competition. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1–27. <https://doi.org/10.1080/14683.857.2024.2352894>
- Karim, M. F. (2018) Middle Power, Status-seeking and Role Conceptions: The Cases of Indonesia and South Korea. *Australian Journal of International Affairs* 72(4), 343–363.
- Korolev, A. (2019) Shrinking Room for Hedging: System-Unit Dynamics and Behavior of Smaller Powers. *International Relations of the Asia-Pacific* 19(3), 419–452.
- Kubilya, M. M. (2022) The Turkish Economy under the Presidential System. *Middle East Institute*, October 13. <https://www.mei.edu/publications/turkish-economy-under-presidential-system> (Accessed: 10.05.2024).
- Kuik, C.-C. (2008) The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China. *Contemporary Southeast Asia* 30(2), 159–185.
- Kuik, C.-C., & Rozman, G. (2016) Light or Heavy Hedging: Positioning Between China and the United States. In *Joint U.S.-Korea Academic Studies 2015* (Vol. 26, 1–9). Washington DC: Korea Economic Institute of America.
- Kutlay, M., & Öniş, Z. (2021a) Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence? *International Affairs* 97(4), 1085–1104.
- Kutlay, M., & Öniş, Z. (2021b) Understanding Oscillations in Turkish Foreign Policy: Pathways to Unusual Middle Power Activism. *Third World Quarterly* 42(12), 3051–3069.
- Lazar, A. (2021) Turkey between NATO and Kremlin: The Impact of Russian-Turkish Cooperation on the Relationship between Ankara and NATO. *United Europe* 17, 92–107.
- Lee, S. J. (2015) South Korea's Middle Power Activism and the Retooling of Its Public Diplomacy. In J. Melissen & Y. Sohn (eds.), *Understanding Public Diplomacy in East Asia* (107–129). New York: Palgrave Macmillan.
- Lee, S. J. (2016) South Korea Aiming to Be an Innovative Middle Power. In S. J. Lee (ed.), *Transforming Global Governance with Middle Power Diplomacy: South Korea's Role in the 21st Century* (1–14). New York: Palgrave Macmillan.
- Lim, D. J., & Cooper, Z. (2015) Reassessing Hedging: The Logic of Alignment in East Asia. *Security Studies* 24(4), 696–727.

- Mares, D. R. (1988) Middle Powers under Regional Hegemony: To Challenge or Acquiesce in Hegemonic Enforcement. *International Studies Quarterly* 32(4), 453–471.
- Mead, W. R. (2014) The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers. *Foreign Affairs* 93(3), 69–79.
- Medeiros, E. S. (2005) Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability. *The Washington Quarterly* 29(1), 145–167.
- Moeni, A., Mott, C., Paikin, Z. & Polansky, D. (2022) Middle Powers in the Multipolar World [White Paper]. *The Institute for Peace and Diplomacy*. <https://peacediplomacy.org/wp-content/uploads/2022/03/Middle-Powers-in-the-Multipolar-World-2.pdf> (Accessed: 22.04.2024).
- Müftüleri, M. & Yüksel, M. (1997) Turkey: A Middle Power in the New Order. In A. F. Cooper (ed.), *Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War* (184–196). London: Macmillan.
- Oğuzlu, H. T. (2023) Turkey as a Restrained Middle Power. *Turkish Studies* 24(3-4), 1–18.
- Öniş, Z. & Kutlay, M. (2017) The Dynamics of Emerging Middle-Power Influence in Regional and Global Governance: The Paradoxical Case of Turkey. *Australian Journal of International Affairs* 71(2), 164–183.
- Parlar Dal, E. & Kurşun, A. M. (2016) Assessing Turkey's Middle Power Foreign Policy in MIKTA: Goals, Means, and Impact. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 71(4), 608–629.
- Parlar Dal, E. (ed.) (2018a) *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey*. London: Palgrave Macmillan.
- Parlar Dal, E. (2018b) Profiling Middle Powers in Global Governance and the Turkish Case: An Introduction. In E. Parlar Dal (ed.), *Middle Powers in Global Governance* (1–31). Cham: Springer International Publishing.
- Posen, B. R. (2009) Emerging Multipolarity: Why Should We Care? *Current History* 108(721), 347–352.
- Ravenhill, J. (1998) Cycles of Middle Power Activism: Constraint and Choice in Australian and Canadian Foreign Policies. *Australian Journal of International Affairs* 52(3), 309–327.
- Sari, B. & Sula, İ. E. (2024) Turkish Foreign Policy in a Transforming World Order: Middle Power Strategies and Prospects. *Perceptions: Journal of International Affairs* 29(1), 4–23.
- Schweller, R. L. (2014) *Maxwell's Demon and the Golden Apple: Global Discord in the New Millennium*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Shichor, Y. (2014) Turkey and China in the Post–Cold War World. In B. Gilley & A. O'Neil (eds.), *Middle Powers and the Rise of China* (192–223). Washington DC: Georgetown University Press.
- TASS (2022) Turkey Abstains from Voting on Russia's Suspension from Council of Europe. February 26. <https://tass.com/world/1411871> (Accessed: 10.05.2024).
- Tessman, B. F. (2012) System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu. *Security Studies* 21(2), 192–231.
- Walt, S. M. (1990) *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Woo, B. (2021) Empirical Categorization of Middle Powers and How Different Middle Powers are Treated in International Organizations: The Case of India and South Korea. *International Area Studies Review* 24(2), 149–165.
- You, C. (2022) Unpacking the Domestic Political Foundation of Middle Powers: Cases from South Korea and Turkey. In S. Lee & S. Kim (eds.), *Korea's Middle Power Diplomacy* (141–156). Cham: Springer.

Batı Akdeniz'in Doğalgaz Siyasetini Anlamak: Cezayir'in İspanya ve İtalya ile İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Understanding Natural Gas Politics in the Western Mediterranean: A Comparative Analysis of Algeria's Relations with Spain and Italy

Berkan ÖZGÜR*

Özet

Avrupa Birliği'nin (AB) enerji güvenliğinin önemli bir parçası olan Cezayir'in İtalya ve İspanya ile ilişkilerini analiz etmeyi hedefleyen bu makale, Cezayir'in iki AB üyesi, İtalya ve İspanya ile doğalgaz ticaretindeki artışları ve azalışları etkileyen dinamikleri ele almaktadır. İtalya ve İspanya gibi ülkelerin seçilmesinin temel sebebi ise Cezayir'den AB'ye doğalgaz akışını sağlayan boru hatlarının söz konusu ülkeler üzerinden geçiyor olması ve bu yolla Rus gazına bağımlı olan AB'nin kaynak çeşitlendirilmesine katkı sağlamalarıdır. Bu ise Cezayir'in bu iki AB ülkesi ile ilişkisini, son zamanlarda AB dış politikasının önemli bir parçası haline gelen enerji güvenliğinde son derece önemli hale getirmektedir. Süreç analizi yöntemini kullanacak olan makale Cezayir'in İtalya ve İspanya ilişkilerinin nasıl ve ne ölçüde farklılaştığını açıklayacaktır. Bu bağlamda çalışma bölgesel ve küresel krizlerin varlığına rağmen Akdeniz'in iki tarafındaki ülkeler arasında enerji ticaretinin sürekliliğini sağlayan temel nedenin AB ile Cezayir arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, İtalya, İspanya, Karşılıklı Bağımlılık, Enerji Güvenliği.

Abstract

The main aim of this article is to analyze Algeria's relationship with Spain and Italy, which is a prominent part of the EU's energy security. In this context, it discusses the dynamics influencing fluctuations in Algeria's natural gas trade volumes with two members of the EU, Italy and Spain. The main reason behind choosing Italy and Spain as a case study is that the two are transit countries facilitating the transit of Algerian natural gas to the European continent whose economies heavily reliant on Russian gas supplies. Given that the issue of energy security has gradually become a vital issue for the EU's foreign policy, the two member states' relations with Algeria, in its capacity as a pivotal energy supplier, emerges as a salient focal point. The article, employing a process analysis methodology throughout, will clarify how and to what extent Algeria's relations with Italy and Spain have differentiated. In this

* Dr., Sakarya Üniversitesi, berkanozgur@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3516-9263>.

How to cite this article/Atıf için: Özgür, B. (2025). Batı Akdeniz'in Doğalgaz Siyasetini Anlamak: Cezayir'in İspanya ve İtalya ile İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 68-92. DOI: 10.14782/marmarasbd.1522839

context, the study argues that despite the presence of regional and global crises, the key factor ensuring the continuity of energy trade between countries on both sides of the Mediterranean is the mutual interdependence between the EU and Algeria.

Keywords: Algeria, Italy, Spain, Mutual Interdependence, Energy Security.

1. Giriş

Son yıllarda AB ile ilgili çalışmalarda enerji en öne çıkan konu olarak dikkat çekmektedir. Kuşkusuz bu durumun en önemli nedeni AB'nin önemli bir enerji tedarikçisi olarak Rusya'ya ciddi bir bağımlılığının olmasıdır. Örneğin AB, 2021 yılında doğalgaz ihtiyacının %43 gibi büyük bir kısmını Rusya'dan gerçekleştirmiştir (Prontera, 2023, s. 2). AB'nin Rusya ile zaman zaman gerginleşen politik ilişkileri enerji güvenliğini de yakın dönemde en çok çalışılan konulardan biri haline getirmiştir. Bu çalışmaların bir diğer dikkat çeken tarafı ise AB ve Rusya kadar Cezayir'i de AB'nin enerji güvenliği denkleminde dahil etmeleridir. 1960'ların başlarından itibaren Güney Avrupa ülkeleri üzerinden Avrupa kıtasına giden petrol ve doğalgaz hatları yoluyla bölgenin enerji ihtiyacını karşılayan Cezayir, AB'nin üçüncü büyük tedarikçisidir. Örneğin 2000'li yıllarla birlikte Cezayir, istikrarlı bir şekilde AB'nin ihtiyaç duyduğu doğalgazın yaklaşık %20'sini temin etmiştir (Ghilès, 2009). Daha da ötesi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesinden sonra Cezayir, AB'ye doğalgaz ihracatını en çok artıran ülke olmuştur (British Petroleum, 2023, s. 3). Bu nedenle Cezayir, AB'nin enerji tedarik noktalarını çeşitlendirme politikasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Diğer yandan AB'ye enerji ihracı Cezayir'in dış ticaretinde de hayati bir öneme sahiptir. Öncelikle doğalgaz ve petrol Cezayir ihracatında %95-98 gibi önemli bir orana sahiptir ve AB'nin bu ihracattaki payı %95'e ulaşmaktadır (Özgür, 2019, s. 346). Örneğin 2022 yılı verilerine göre Cezayir'in toplam LNG (sıvılaştırılmış gaz) ihracatı 16,1 bcm iken; bu rakamın 15,4 bcm'ünü AB'ye ihraç etmiştir. Benzer şekilde Cezayir, boru hatları ile 2022 yılında toplam 38,9 bcm doğalgaz ihraç ederken bunun 34,1 bcm gibi önemli bir kısmı AB'ye gitmiştir (British Petroleum, 2022, ss. 36-37). Bu açıdan Cezayir'in enerji ihracatında Avrupa ve daha özelde ise AB önemli bir yer tutmaktadır. Kısacası AB, Cezayir için güvenli ve istikrarlı tek pazardır ve AB gibi zengin ve güvenilir bir pazara sahip olmak, büyük oranda doğal kaynaklara dayanan Cezayir ekonomisi için son derece kritiktir.

LNG gibi farklı tekniklerin ve lojistik imkanların varlığına rağmen boru hatları Cezayir ile AB arasındaki ticarete önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin yukarıdaki rakamlar dikkate alındığında LNG gibi alternatiflerin boru hatları ile yapılan ticaretin neredeyse yarısı kadar olduğu görülmektedir. Bu ise boru hatlarının ulaştığı İtalya ve İspanya gibi ülkelerle olan ilişkileri daha da önemli kılmaktadır. Üstelik İtalya ve İspanya boru hatları yoluyla sadece kendi ihtiyaçlarını değil aynı zamanda AB'nin ihtiyaç duyduğu kaynakları da tedarik etmektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, her ne kadar Fransa ve Belçika gibi ülkeler LNG yoluyla Cezayir gazını ithal etseler de boru hatları hala hayati derecede önemli bir paya sahiptir. Bu açıdan ilgili boru hatları Cezayir'i AB'nin – Rusya ve Norveç'ten sonra – üçüncü tedarikçisi yaparken İtalya ve İspanya'yı da enerji tedarikinde önemli bir istasyon yapmaktadır.

Buradan hareketle makale, bölgesel gerginliklere rağmen enerji ticaretinin sürekliliğini korumasının temel nedeninin karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu iddia etmekte ve bu bağımlılığı anlamak içinse Cezayir'in boru hatları ile enerji tedarik ettiği İspanya ve İtalya ile ilişkilerini analiz etmeyi önermektedir. Bu analizin hem uluslararası ilişkiler literatürü hem de bölgesel siyaset açısından iki önemi bulunmaktadır. Birinci olarak karşılıklı bağımlılığı belirleyen bu denklem, Kuzey Afrika siyasetinde her zaman önemli bir yer edinen Fas-Cezayir ilişkilerini, başka bir deyişle Kuzey Afrika siyasetini etkileme potansiyeline sahiptir. Bu analizi önemli kılan bir başka unsur ise AB'nin hem göç hem de enerji tedariki bağlamında karşı karşıya kaldığı tehditlerdir. Cezayir'in ilgili ülkelerle ilişkilerinin analizi, Fas-Cezayir gerginliğinde uzun süredir denge siyaseti izleyen AB ülkelerinin göç ve enerji tedariki çıkmazında izlediği dış politika adımlarının analiz edilmesini sağlayacaktır. Bu ise AB'nin Akdeniz siyasetindeki önceliklerine dair anlamlı bulgular ortaya koyacaktır. Kısaca Cezayir'in İtalya ve İspanya ile ilişkilerinde etkili olan enerji ticareti ve Afrika'dan düzensiz göç gibi bölgesel meseleler İtalya ve İspanya kadar AB'yi etkileyen dinamikler olduğundan Cezayir'in ilgili ülkelerle ilişkilerinin analizi AB ile ilişkilerine dair anlamlı bulgular ortaya koyacaktır.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. Takip eden bölüm karşılıklı bağımlılık kavramı ve bir araştırma tekniği olarak süreç analizine ilişkin literatür tartışmasına değinecektir. Üçüncü bölümde ise Cezayir'in AB ile doğalgaz ticaretindeki tarihsel konumunu ve rolünü açıklayacaktır. Bu kapsamda, boru hatlarının enerji ilişkilerindeki kritik rolüne ve bu hatlara ev sahipliği yapan İtalya ve İspanya'nın taşıdığı öneme dikkat çekecektir. 2000'li yıllarla birlikte farklılaşan ilişkilere odaklanacak olan takip eden son bölüm ise iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Cezayir-İtalya ilişkilerine değinecekken ikinci kısım ise İspanya ile olan ilişkileri açıklayarak siyasi dinamiklerin karşılıklı bağımlılığa rağmen nasıl belirleyici hale gelebildiğini gösterecektir.

2. Kavramsal Çerçeve: Karşılıklı Bağımlılık ve Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği uluslararası ilişkilerin çok uzun zamandır üzerinde durduğu konuların başında gelmekte ve farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Yakın zamanda ise enerji güvenliği enerji talebinin ve tedarikinin güvenliği gibi, aslında enerji ticaretindeki karşılıklı bağımlılığa işaret eden yaklaşımla öne çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, enerji tedarikçisi ülkeler enerji güvenliğini "talebin güvenliği" biçiminde tanımlarken enerji talep eden ülkeler ise enerjinin ulaştırılması ve ticaretinin önündeki engellerin kaldırılması şeklinde tanımlarlar (Yergin, 2006). Bu açıdan enerji güvenliğini, ekonomik manada karşılıklı bağımlılığa vurgu yapan ve bu bağımlılığın askeri müdahaleleri veya çatışmaları azalttığını savunan literatürün bir parçası olarak görmek mümkündür (Polachek, 1980).

AB bağlamında ise karşılıklı bağımlılık özellikle 2000'li yıllarla birlikte AB-Rusya ilişkilerinde sıklıkla çalışılmıştır. Yakın zamanda ise bağımlılığın siyasi ve askeri sebeplerle sona ermesi kavrama yönelik yeni sorgulamaları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, askeri müdahale seçeneğini de analiz birimi olarak ele alan çalışmalar karşılıklı bağımlılığın "güvenlik çıkmazına"

(security dilemma) dönüştüğünde sona erdiğini savunmuşlar ve Rusya ile AB arasındaki karşılıklı bağımlılığın, AB'nin git gide daha fazla ontolojik bir mesele olarak gördüğü Ukrayna'nın işgali ile birlikte sona erdiğini savunmuşlardır (Krickovic, 2015; Casier, 2011; Mikulska ve Finley, 2024). Bu açıdan yakın zamandaki literatürün önemli bir kısmı, karşılıklı bağımlılığı işbirliği-çatışma gibi kutuplardaki kavramların dışına çıkararak ekonomik bağımlılığın her zaman çatışmayı önlemediğini savunarak bağımlılığın niteliği, asimetrik olup olmadığı ve tarafların gelecekteki beklentileri gibi bağımlılığın yönünü belirleyen birçok unsurun varlığına dikkat çekmektedir (Keohane ve Nye, 1989; Jervis, 1978).

Rusya örneğinden farklı bir yerde konumlandırılacak Cezayir-AB ilişkileri ise üç yapısal faktörün etkisiyle karşılıklı bağımlı bir karakter kazanmıştır. Birinci önemli faktör Cezayir'in zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması ve hatta Afrika kıtasından Avrupa'ya giden kaynaklar için istikrarlı bir geçiş noktası olmasıdır. İkinci önemli faktör ise Cezayir'in ihtiyaç duyduğu ihracatı sadece yeraltı zenginlikleri ile gerçekleştirebilmesidir. Bu ise AB pazarını Cezayir için vazgeçilmek kılmaktadır. Üçüncü önemli yapısal faktör söz konusu ticareti mümkün ve göreceli olarak daha ucuz hale getiren coğrafi yakınlıktır. Bu üç faktörün bir arada olması taraflar arasındaki ilişkileri karşılıklı bağımlı yaparken, özellikle AB'yi tehdit eden küresel gelişmeler sırasında bu bağımlılığı daha da arttırmaktadır (Darbouche, 2008).

Ancak bu bağımlılık sadece ticaret alanıyla sınırlı değildir. Yakın dönemde yapılan birçok çalışma incelendiğinde bu bağımlılığın göç, enerji güvenliği, ekonomi-politik gibi farklı bağlamları kapsadığına dair genel kabulün olduğu görülmektedir. Bu açıdan Cezayir'den İtalya ve İspanya'ya giden boru hatlarının sürekliliği ile enerji güvenliği arasında bağ kuran literatür, Cezayir'i, AB'nin enerji güvenliğinde önemli bir aktör olarak görmektedir (Himri ve diğerleri, 2022, s. 2). Enerji güvenliği ve karşılıklı bağımlılık gibi kavramlarla ilişkileri ele alan çalışmaların bir kısmı AB'nin enerji ve göç gibi konulardaki güvenlik arayışını ve Mağrip bölgesindeki bölgesel sorunları temel dinamik olarak öne çıkarmaktadır. Örneğin bir grup araştırmacı iki taraf arasındaki karşılıklı bağımlılığı açıklarken göç ile Mağrip ülkelerinin dış borçları, Batı Sahra gibi bölgesel gerilimler arasında bir bağ kurmuştur (Molina ve Martinez, 2013; Testas, 2001). Başka bir grup araştırmacı ise AB'nin enerji güvenliği arayışının sadece Rusya ile açıklamanın ötesine geçerek AB'nin yeşil enerji gibi, enerji politikasını etkileyen tercihleri ile ilgili olduğunu savunarak AB'nin enerji güvenliği meselesini daha geniş bağlamda ele alır (Sever, 2022, ss. 98-99). Bu bağlamda hem AB'nin iç dinamiklerinden hem de küresel gelişmelerden kaynaklanan sınırlılıklarının, AB üyesi devletler ile Cezayir arasındaki karşılıklı bağımlılığı güçlendirdiğine dikkat çekilmektedir (Sandri ve diğerleri, 2025, s. 197; Esnault, 2003; Lukáš ve diğerleri, 2020). Göçü merkeze alan çalışmalarla benzer şekilde, AB'nin enerji güvenliği arayışına vurgu yapan bu çalışmalar da Mağrip ülkelerinin güçlü ve istikrarlı pazar arayışının karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkardığını savunmaktadır. Buna göre, Barcelona Deklarasyonu (Barcelona Declaration) ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı gibi (Euro-Mediterranean Partnership) AB'nin 1990'lardan bu yana Akdeniz politikasını belirleyen siyasetinin arkasında karşılıklı bağımlılık arayışı yatmaktadır (Darbouche, 2009).

Literatürdeki bir başka grup çalışma ise karşılıklı bağımlılığı Cezayir açısından değerlendirmektedir. Bu bağlamda küresel gelişmelerle birlikte doğalgaz ve petrol fiyatlarının yükselmesini Cezayir'in Kuzey Afrika'daki Fas ile bölgesel rekabetini güçlendirmede bir araca dönüştürdüğüne vurgu yapar (Boubaker ve Hamzaoui, 2024, s. 508). Bu bağlamda literatürde Cezayir'in "tarafsızlık doktrinine dayalı dış politika anlayışını" (Özgür, 2024, ss. 40-41) sürdürmesinde etkili olan faktörlere dikkat çekilmektedir. Benzer bir başka çalışma ise Cezayir'in Fas ile ilişkilerine vurgu yaparak, bu ilişkinin Avrupa ile ilişkilerini olumsuz etkilemesine rağmen Cezayir'in AB'nin enerjideki bağımlılığından önemli oranda faydalandığına vurgu yapar (Fakir, 2023, s. 58). İlgili çalışmaların önemli bir ortak noktası ise boru hatlarının karşılıklı bağımlılığını oluşturan dinamiklerde önemli bir rol oynadığını vurgulamasıdır (Tahchi, 2024, 3601-3602; Tichý ve diğerleri, 2020, 202).

3. Metodolojik Çerçeve: Süreç Analizi

Enerji güvenliği üzerine yapılan çalışmalar ilişkilerin farklı bağlamlarına vurgu yapsalar da ortak noktaları karşılıklı bağımlılığı rejim teorisi bağlamında incelemeleridir. Rejim teorisi uluslararası sistemde devletleri kendi çıkarlarını düşünen ve çıkarlarını artırmanın yolunun da iş birliği ortamı yaratmaktan geçtiğini düşünen aktörler olarak görmektedir. Buradan hareketle uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletleri kendi çıkarları için ortak çıkarlarının peşinde koşan, bu nedenle de iş birliği ortamı arayan aktörler olarak tanımlamak mümkündür (Keohane, 1984, 54; Koremenos vd., 2001). Bu bağlamda bu makale söz konusu kavramsal yaklaşımı ile benzer şekilde, AB'yi, üyelerini ve Cezayir'i, ortak çıkarları artırarak kendi çıkarlarını maksimize etmenin peşinde koşan aktörler olarak tanımlamaktadır.

Bu analizi yaparken makale süreç analizi yöntemini kullanacaktır. Belirli bir olaylar dizisinin ya da olguların neden ve nasıl meydana geldiğini açıklamak için kullanılan süreç analizi, bağlamdaki süreklilikleri incelerken olayları adım adım takip ederek birden çok dinamiğin belirli bir sonuca nasıl ulaştığını açıklamayı hedefler (Collier, 2011, s. 823). Başka bir deyişle, olaylar arasındaki neden-sonuç zincirini ortaya koyarak olaylar zincirindeki kritik dönemeçleri tespit eder ve bu dönemeçleri olgusal bağlama yerleştirerek analiz eder (Mahoney, 2012: 580). Diğer yandan süreç analizi, sadece bir olayın sonuçlarını tartışmak yerine belirli bir sonuca etki eden aktörlerin tercihleri, karar alma süreçleri gibi dinamiklere ilişkin söylem, tarihsel vaka gibi nitel verileri analiz ederek karmaşık görünen ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlar (Votolini ve Eising, 2017, s. 358).

Buradaki temel amaç; belirli bir sonucu ortaya çıkaran birden çok değişkenin birbirleriyle nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla etkileşime girdiğini açıklamaktır. Bennett ve Checkel'e (2015, 17) göre bu süreç nedensel mekanizmaların tanımlanması ile başlar ve bu süreçte olayların gelişim sürecinde belirleyici olan önemli dönemeçler tespit edilir. Bennet ve Checkel'in bıraktığı yerden devam eden George ve Bennett'e göre (2005, 215) ise söz konusu kritik süreçleri belirlemede karşılaştırmalı yöntem kullanmak incelenen vakayı daha anlamlı kılmaktadır. Bu yolla karşılaştırmalı vaka analizi süreçler arasında karşılaştırmaların yapılmasını mümkün hale getirir

ve genel eğilimler, benzerlikler ve farklılıklar açıklayıcı bir biçimde analiz edilir. Son olarak ise karşılaştırmalı yöntem ile elde edilen genellenebilir analiz bağlamsal inceleme yapılmasını sağlar. Süreç analizi ile elde edilen bu analiz olayların nedensellik ilişkilerini incelemekle kalmaz; aynı zamanda aktörlerin karar alma süreçlerini de dikkate alarak stratejik tercihlerinin ve etkileşim biçimlerinin sebeplerini de analiz eder (Falleti ve Lynch, 2009, s. 1147).

Makale bağlamında ise süreç analizi, karşılıklı bağımlılığı oluşturan tarihsel bağlar ve güncel gelişmelerin derinlemesine analiz edilmesine hem teorik hem de vaka düzeyinde önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Daha somut bir şekilde ifade edecek olursak; Cezayir'in İtalya ve İspanya ile ilişkilerinde enerji ticaretinin sürekliliğini etkileyen bölgesel (Fas-Cezayir ilişkileri) ve küresel gelişmeler (AB'nin dış politikası) gibi daha geniş bağlamda anlamaya olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda enerji güvenliği veya karşılıklı bağımlılık gibi kavramlar yoluyla karmaşık gibi görünen (devlet arası) ilişkiler ağına odaklanılarak kriz anlarındaki etkileşimlerin analiz edilmesi sağlanacaktır. Böylece Cezayir, İtalya ve İspanya arasındaki enerji ilişkilerinin hem bölgesel siyasete hem de AB'nin Akdeniz stratejisine nasıl katkı sağladığına dair daha zengin ve kapsamlı bir analiz sunacaktır.

4. Cezayir-AB İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılığın Doğuşu

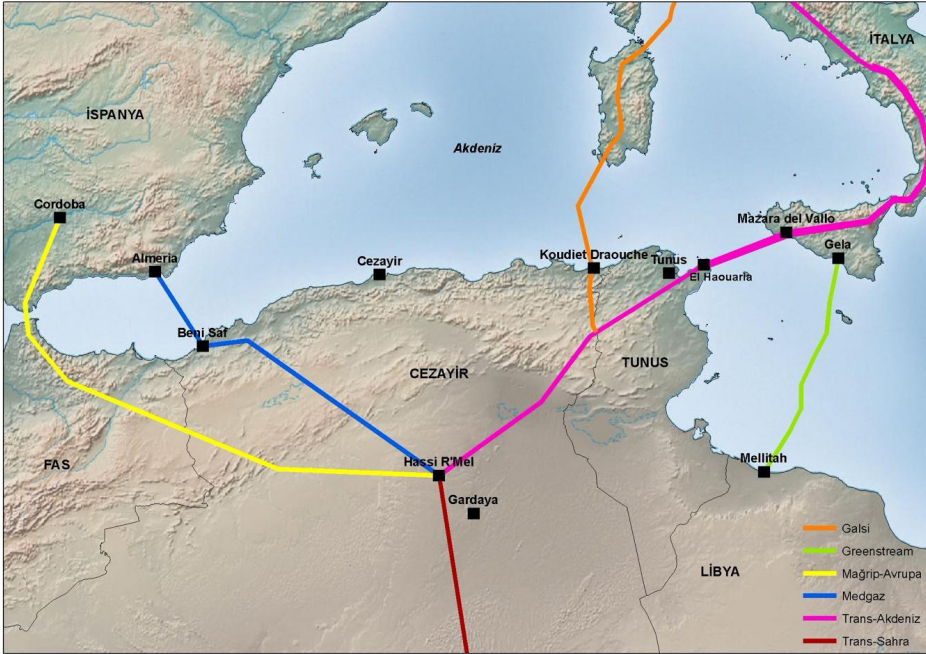
Akdeniz'in iki yakası arasındaki karşılıklı bağımlılık Cezayir'in bağımsızlığını kazandığı 1960'lara kadar uzanmaktadır. Avrupalı devletler için yeni kurulan Cezayir, kısa süre içinde Akdeniz'in karşı kıyısında coğrafi konumu itibariyle hem LNG hem de boru hatları yoluyla yapılan enerji ticaretinde elverişli bir tedarikçi haline gelmiştir. Cezayir açısından ise 1960'lı yıllar ciddi manada kaynak sıkıntısının yaşandığı yıllar olmuştur. Uzun Bağımsızlık Savaşı (1954-1962) sırasında ülkenin harap olmuş yapısına ek olarak, Cezayir Huri Bumedyan'ın¹ liderliğinde başlatılan hızlı sanayileşme programı için ciddi manada kaynağa ihtiyaç duymuştur. Petrol ve doğalgaz ise yeni kurulmuş bir devlet için tek ihracat kalemi olarak öne çıkmaktaydı. Bu nedenle ekonomi politikalarındaki tercihler ve hızlı sanayileşme atılımının neden olduğu maliyet Cezayir'i saldırgan bir doğalgaz ve petrol ticareti izlemeye itmiştir. Bu dönemde yabancı yatırımcıya ihtiyaç o kadar yüksek düzeydeydi ki "devrimcilerin Mekkesi" (Byrne, 2009) biçiminde isim yapmış üçüncü dünyacı, Batı karşıtı elitlerin elinde kurulan yeni Mağrip devleti ekonomik çıkarları nedeniyle Avrupa ile yakın ticari ilişkiler geliştirmekten geri kalmamıştır.

İki taraf için de doğalgaz ticaretinin elverişli olduğu bir ortamda, Cezayir gazının Güney Avrupa ülkeleri vasıtasıyla Avrupa kıtasına taşınması fikri en başından beri İtalya ve İspanya gibi alternatifleri öne çıkarmıştır. Ancak dönemin ekonomik ve teknolojik sınırlılığı iki temel sonuç doğurmuştur. Birinci olarak doğalgazın sıvılaştırılması ve yeniden gazlaştırılması tekniği, 1970'li yıllarda henüz çok gelişmiş bir yöntem değildi. Yatırım maliyeti yüksek olan bu teknolojiyi geliştirmek yeni kurulmuş ve kalkınma planları için yüklü borçlar almış bir ülke olan Cezayir için tercih edilebilir bir seçenek olmaktan uzaktı. Bu nedenle LNG'nin gemiler yoluyla Avrupa'ya

1 Huri Bumedyan, Cezayir'in ikinci Cumhurbaşkanı olup 1965 yılında askeri darbe ile iktidara gelmiş ve ölümüne kadar (1978) Cezayir'i yönetmiştir. Bumedyan döneminin Cezayir tarihi açısından en önemli özelliği, günümüz Cezayir'ini yönetmeye devam eden kurumların temelini bu dönemde atılmış olmasıdır.

ve ABD'ye ihracatı 1980'lerin başına kadar ciddi bir artış göstermemiştir (Aïssaoui, 2001). Bu nedenle Cezayir gazının boru hatları yoluyla Avrupa'ya taşınması fikri hem Cezayir hem de Avrupalı devletler açısından cazip hale getirmiştir.

1970'lerde başlayan ve bir kısmı günümüzdeki ticari ilişkilerini de etkileyen ikinci önemli faktör ise bölgesel sorunlardı ve tarihsel olarak İtalya'nın, Afrika gazının Avrupa'ya taşınması konusunda İspanya'nın önüne geçmesini sağlamıştır. Örneğin Tunus üzerinden İtalya'ya ulaşan Transmed Boru Hattı (Trans-Mediterranean Pipeline) 1983 yılında hayata geçerken (Hayes, 2004, s. 1); Fas üzerinden geçerek İspanya'ya ulaşacak Mağrip Avrupa'nın² hayata geçmesi ise 1 Kasım 1996 tarihine kadar gerçekleşmemiştir (Şekil 1). Böylesi bir gecikmenin temelinde ise ekonomik ve siyasi sebepler yatmaktaydı. Birinci olarak denizin dibine kilometrelerce uzunlukta boru hattı döşemek birden çok devletin dahil olduğu uluslararası bir meseleydi. Örneğin Cezayir-Fas ikili ilişkilerinin istikrarsız olması bu boru hattının geleceğini sorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle hem Cezayir hem de İspanya için böyle bir proje, yatırım için gerekli siyasi koşullara sahip değildi. Fas'ın dahil edilmediği bir başka proje ise Cezayir'in Oran kentinden İspanya'nın güneydoğusunda bulunan Almeria'ya gidecekti. Ancak bu senaryodaki sorun ise Almeria sahilindeki denizin derinliği ile ilgiliydi. Denizin bölgedeki derinliği, dönemin teknolojisi ile bir boru hattının inşasını zorlaştırıyordu (Hayes, 2004, s. 24).

Şekil 1: Harita yazar tarafından ArcGis isimli harita yazılım programı kullanılarak makale için üretilmiştir.

- 2 Söz konusu boru hattı Fas üzerinden İspanya'ya ulaşır. İngilizce ve Fransızca literatürde kısa ismi olan "MEG", tam adı olan Mağrip Avrupa (Maghreb–Europe Gas Pipeline) ve Pere Duran Farell Pipeline aynı boru hattını ifade etmek için birbirlerinin yerine kullanılır. Makale boyunca ise ilgili boru hattı Mağrip Avrupa olarak kullanılacaktır.

İtalya'yı doğalgaz ticaretinde öne çıkartan ikinci önemli mesele ise dönemin İspanyasının, İtalya ile kıyaslandığında daha sınırlı bir pazara sahip olması ve Franco hükümetinin doğalgaza uzun vadeli yatırımlar yapmak yerine kömürü tercih etmesidir. Bu ise İspanya'nın uzun yıllar boyunca sanayisinin gereksinim duyduğu enerjiyi yüksek oranda kömür ile karşılamasına neden olmuş ve doğalgaza uzun vadeli yatırımları da geciktirmiştir. İspanya'nın bu siyasetini terk etmesi Franco hükümetinin devrilmesiyle mümkün olmuş ve doğalgaza yönelik yatırımlar ancak 1980'lerin başında artmıştır. Diğer yandan İtalya, İspanya'ya kıyasla daha güçlü bir sanayiye sahipti. Bu ise İtalya'yı doğalgaz konusunda daha hızlı adımlar atmaya teşvik ediyordu. İtalya ile Cezayir arasındaki doğal kaynaklarının ticaretine ilişkin ilk anlaşma 1973'e kadar uzanır. ENI (İtalyan kamu enerji şirketi) ile Sonatrach (Cezayir petrolünün çıkarılmasından ve işletilmesinden sorumlu kamu şirketi) arasında imzalanan anlaşmaya göre, Cezayir İtalya'ya 25 yıl boyunca yıllık 11,75 bcm doğalgaz tedarik edecekti. Maliyetinin tamamını ENI'nin üstlendiği Transmed boru hattı üzerinden gerçekleşen ilk ihracat ise 1977 yılında gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2004, s. 8).

Akdeniz'in karşı tarafında ise Cezayir ekonomisinin fosil yakıtlara bağımlı olması Cezayirli elitleri bu kaynaklardan en yüksek geliri elde etme stratejisine itmiştir. Petrol ve doğalgaz fiyatlarının yükselmesine neden olan küresel ve bölgesel gelişmeler ise Cezayir'e bu stratejisini başarılı bir şekilde yürütme imkanı tanımıştır. Özellikle 1979'daki İran İslam Devrimi'ni takip eden dönemde OPEC'in gücü enerji piyasalarında bir hayli yükselmiştir. Buna bağlı olarak enerji piyasasında güçlü bir aktör haline gelen Cezayir de kendi müşterilerinden fiyat artışı talep etmiştir (Lowi, 2009, s. 89). Örneğin Fransa ile yaşanan krizde, Fransa ödemesini sözleşme üzerindeki fiyata göre yapmak istemiş ancak Sonatrach buna yanıt olarak gaz sevkiyatının bir kısmını kesmiştir. Cezayir'in Fransa üzerinden yaşadığı fiyat krizinin bir benzeri ENAGAS (İspanyol enerji şirketi) ile de yaşanmıştır. Sonatrach, ENAGAS'dan istediği fiyat artışını alamadığı gerekçesiyle Uluslararası Ticaret Odası'na başvurmuş ve 200 milyon dolar tazminat kazanmıştır. İspanyolların Cezayir ile yeni bir anlaşma yapması ise 1996'da gerçekleşmiştir. Bu dönemin İspanya için özel anlamı ekonomik manada ciddi bir dönüşüm geçirmesiydi. Bu dönemde ekonomisi liberalleşen İspanya, daha fazla enerji kaynağına ihtiyaç duymuştur ve bu ihtiyaç İspanyolları uzun süredir proje halinde duran Mağrip Avrupa boru hattının inşasına da öncülük etmelerini sağlamıştır (Hayes, 2004, s. 37).

Bu iki boru hattına 2001'de MEDGAS'ın (Cezayir'den İspanya'ya), 2005 yılında GALSI'nin (Cezayir'den İtalya'ya) eklenmesiyle Avrupa devletleri, günümüzde dört boru hattı yoluyla Cezayir doğalgazını ithal etmektedir. Transit ülkeler olan Tunus'u ve Fas'ı devre dışı bırakan bu iki yeni boru hattının AB için en önemli özelliği ise Cezayir'in diğer Kuzey Afrika ülkeleriyle olan anlaşmazlıklarından etkilenme riskini azaltmış olmasıdır. 2000'li yıllarda rakamlar ve oranlar çeşitli sebeplerle değişmiş olsa da söz konusu boru hatları hem AB'nin enerji ithalatında çok önemli bir yere sahiptir ve bu Akdeniz'in iki tarafını karşılıklı bağımlılık içerisine sokmaktadır.

5. Karşılıklı Bağımlılıkta Rusya Sendromu

2000'lere kadar Cezayir'in enerji siyasetinde asıl belirleyici büyük oranda teknik ve ekonomik sorunlar ve fırsatlardı. Fas ile Cezayir arasında yaşanan siyasi sorunlar (İspanya'ya Fas üzerinden ulaşan) Mağrip Avrupa boru hattının tamamlanmasını geciktirmiş olsa da boru hattı hayata geçtikten sonra ciddi bir kriz yaşanmamıştır. Ancak bu durum 2000'li yıllarda ciddi bir dönüşüm geçirmiş ve Batı Sahra meselesi Batı Akdeniz'deki enerji jeopolitiğinin neredeyse merkezine yerleşmiştir. Benzer şekilde Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan "gaz çalma" gerginliği (2006), Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (2014) ve son olarak Ukrayna'yı işgal girişimi (2022) gibi küresel jeopolitik meseleler Cezayir ile AB arasındaki karşılıklı bağımlılığı test eden gelişmeler olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda İtalya ile doğalgaz diplomasisini ele alan ilk kısım, karşılıklı bağımlılığın 2000'li yıllarda da krizlere rağmen nasıl devam ettiğini gösterecektir. İspanya ile ilişkileri ele alan ikinci kısım ise birinci olarak Cezayir'in enerjiyi siyasi bir silaha dönüştürme siyasetinde karşılıklı bağımlılığın sınırlayıcı etkisini gösterecektir.

5.1. İtalya ile İlişkiler: Küresel Krizden Bölgesel Diplomasiye

Rusya ile gerginleşen ilişkileri nedeniyle sık sık enerji güvenliği kriziyle karşı karşıya kalan AB, birçok kez alternatif enerji kaynağı arayışına girmiştir. Bu alternatifler arasında LNG önemli seçenek olsa da hiçbir zaman boru hatlarının sağladığı sürekliliği sağlayacak bir seçeneğe dönüşmemiştir. Bu nedenle AB için Afrika'daki enerji kaynaklarına boru hatları ile bağlı olan İtalya'nın konumu her zaman önemli olmuştur. Bunda bir diğer önemli etken ise Cezayir ile sık sık diplomatik krizler yaşayan İspanya ve Fransa gibi AB'nin önde gelen ülkelerinin aksine İtalya'nın Cezayir ile her zaman istikrarlı ilişkilere sahip olmasıdır. İkili ilişkilerdeki istikrarın beklenen bir sonucu olarak belirli dönemlerde Cezayir, sadece güvenilir bir alternatif olarak kalmamış aynı zamanda 2010'lu yıllarla birlikte enerji ihracatında Rusya'yı da geçerek İtalya'nın birinci tedarikçisi olmuştur (Bigerna vd., 2023, s. 3).

Bu bağlamda 2000'li yıllarda Cezayir-İtalya ilişkileri enerji bağlamında ilk kez Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (2014) ile test edilmiştir. Kırım'ın ilhakı ile başlayan süreçte İtalya'nın (ve AB'nin) karşı karşıya kaldığı zorlu süreci en iyi özetleyen dönemin ENI lideri Leonardo Maugeri'nin "İtalya'nın Rus gazına alternatifi yoktur" sözleri olmuştur (Reuters, 2016). Özellikle bir diğer doğalgaz tedarikçisi Libya'nın 2010'da başlayan Arap İsyanları'nın etkisinde hala kanlı bir iç savaşın ortasında olduğu düşünüldüğünde Cezayir, AB için birçok açıdan neredeyse tek güçlü aday olmuştur.

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ile sonuçlanan askeri gerginliğin sonucunda AB enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için alternatif arayışlara girişmiş ve yine Cezayir akla ilk gelen kaynak olarak öne çıkmıştır. O dönemde (Birleşik Krallık ile birlikte) Cezayir 40,3 bcm (30,8 bcm boru hatlarıyla) ile AB'nin doğalgaz ihtiyacının %11'ini karşılamıştır (British Petroleum, 2014, s. 28). Tıpkı günümüzde olduğu gibi, dönemin doğalgaz ticaretinde de boru hatları bu ticaretin önemli bir kısmını yüklenmiştir. Bu nedenle AB içindeki önemli tartışmalardan bir tanesi söz

konusu boru hatlarının kapasitesini geliştirmek için yatırım yapmaktı (de Micco, 2014). O günkü tartışmaların en önemli farkı, bölgenin ciddi bir güvenlik sorununun olmasıydı. Her ne kadar Cezayir Arap İsyanları'ndan en az etkilenen ülkelerin başında gelmiş olsa da uzun doğu sınırını paylaştığı Libya'da ve güneyindeki Mali'de otorite boşluğundan kaynaklanan terör eylemleri Sahra bölgesinde yer alan doğalgaz kaynaklarını hedefliyordu ve bu da Avrupalı devletler için boru hatlarının kapasitesinin artırılması için yapılacak yatırımların riskini artırıyordu (Aljazeera, 2014). Üstelik yeni sahaların bulunması ve ihracatı, altyapı yetersizlikleri ve ağır bürokrasi gibi Cezayir Devleti'nin yapısal sorunları da söz konusu kapasite artışını daha da riskli hale getirmiştir (de Micco, 2014, s. 36).

Diğer yandan Kırım'ın ilhakının ardından Rusya'ya karşı küresel çapta yaptırımların uygulanmamış olması AB için 2014'teki krizin, Ukrayna'nın işgali (2022) ile kıyaslandığında, daha kısa süreli olmasını sağlamıştır. Yine de 2014'teki kısa süren krizde Cezayir, Rusya ile her türlü stratejik yakınlığına rağmen, AB'nin üçüncü büyük tedarikçisi olmaya devam etmiştir. Başka bir deyişle, 2022'deki krizde daha net bir şekilde görüleceği gibi, Cezayir hem bölgesel güvenlik sorunlarına hem de Rusya ile ideolojik ve stratejik yakınlığına rağmen AB için enerji bağlamında güvenilir bir partner olmuş, ikili ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığın geçmişine uygun hareket etmiştir.

Yaklaşık on yıl sonra bu kez Rusya'nın Ukrayna'nın tamamını işgal girişimi ile AB ülkeleri bir kez daha benzer güvenlik endişeleri ile karşı karşıya kalmıştır. Üstelik bu kez Sonatrach, Rus enerji firması Gazprom ile birçok stratejik anlaşma imzalamıştı. Siyasi bağlamda ise Cezayir, Ukrayna krizi ile toplanan ve Rusya aleyhine sonuçlanan BM Genel Kurul'undaki oylamalarda çekimser oy kullanmıştır (Bouckaert ve Dupont, 2022, s. 4). Başka bir şekilde ifade edecek olursak; AB birinci tedarikçisi Rusya'ya yaptırımlar uyguladığında en önemli alternatifi Cezayir, Rusya ile hem siyasi hem de enerji bağlamında neredeyse stratejik ortak haline gelmişti. Tüm bu endişelere rağmen Rus gazına yaptırımların uygulandığı 2022 krizinde AB'nin ilk stratejisi boru hatlarının kapasitesinin artırılması olmuştur. İşgalin başladığı tarihte, tüm Avrupa ülkeleri için enerji ithalatı önemli bir sorun olsa da enerji tedarikinin %40'ını (29 bcm) Rusya'dan sağlayan İtalya için sorun daha büyük görünüyordu. Aynı dönemde Rusya'dan sonra İtalya'nın en büyük tedarikçileri sırasıyla Cezayir (%30), Azerbaycan (%10), Katar (%10) ve Libya (%4) idi (Prontera, 2023, s. 13). Bu nedenle İtalya, AB yaptırımlarının çerçevesi henüz tam olarak belirlenmeden Rusya'ya bağımlılığın azaltacak girişimlerde bulunmuştur.

İşgalin başladığı 24 Şubat 2022 tarihinden sadece bir hafta sonra İtalya'dan Cezayir'e resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. İtalyan Dışişleri Bakanı Luigi Di Maio 28 Şubat 2022 tarihindeki ziyareti sırasında "Cezayir'e mevkidaşım ile görüşmeye geldim. İki ülke arasındaki karşılıklı ilişkileri, özellikle Ukraynadaki krizin ışığında, Avrupa ülkelerinin enerji güvenliği ihtiyaçlarını tartışacağız" açıklamasını yapmıştır. Aynı görüşmede Sonatrach CEO'su Tufik Hakkar ise "Akdeniz hattının [Cezayir'den AB'ye doğalgaz taşıyan boru hattı] AB pazarının ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitesinin olduğunu" ifade etmiştir (TSA, 2022). İtalyan Bakan görüşmenin olumlu geçtiğini belirtmesine rağmen beklenen anlaşma imzalanmamıştır (Reuters, 2022). Bu görüşmelerin

sonlandırılmamasının en büyük nedeni ise uzun süredir ekonomisini çeşitlendirmeye,³ fosil yakıtlarına olan bağımlılığını azaltmaya çalışan Cezayir'in Avrupalı devletlere enerji dışındaki sektörlere yatırım yapmaları konusundaki ısrarı olmuştur.⁴

Takip eden dönem İtalya ile Cezayir arasında üst düzey siyasi ve bürokratik ziyaretlerin yaşandığı bir sürece tanıklık etmiştir. Bu bağlamda gerçekleşen en üst düzey görüşme 11 Nisan 2022'de İtalya Başbakanı Mario Draghi'nin Cezayir'e resmi ziyarette bulunması ve Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbune ile görüşmesidir. Görüşmelerin temel amacı AB'nin artan enerji talebini karşılamak için boru hatlarının kapasitesinin ve Cezayir'in AB'nin enerji tedarikindeki ağırlığını arttırılmasıydı. Ziyaret sırasında açıklama yapan Draghi, "bir ülkenin [Rusya'nın] kararlarına bu kadar bağımlı olamayız. Çünkü bu sadece refahımızı değil aynı zamanda özgürlüğümüzü de etkiliyor" diyerek sadece İtalya'nın değil AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme stratejisine de vurgu yapmıştır. Aynı konuşmasında enerji bağlamında Cezayir'i önemli bir kaynak olarak gördüklerini belirten İtalyan Başbakan temel hedeflerinin daha fazla Cezayir gazını AB'ye taşıyarak AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek olduğunu söylemiştir (Le Figaro, 2020).

Görüldüğü gibi AB'nin Rus gazına olan bağımlılığını azaltmak adına enerji kaynaklarını çeşitlendirme stratejisinde Cezayir'in İtalya ile ikili ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Cezayir'den (ve diğer tedarikçi ülkelerden) doğalgaz taşıyacak LNG tesislerinin kurulmasının yanı sıra, bu stratejide en büyük pay boru hatlarının kapasitesinin artırılması olmuştur. Bu bağlamda üst düzey siyasi ziyaretlerin yanı sıra kurumlar arasında da görüşmeler devam etmiştir. ENI ile Sonatrach arasında 2022'nin başında yapılan bir dizi görüşmenin ardından 11 Nisan 2022'de iki taraf arasında Transmed boru hattının yıllık kapasitesinin 9 bcm artırılması için anlaşmaya varıldığı açıklanmıştır (ENI, 2022). İki taraf arasında 2022 yılında yapılan son anlaşmaya göre ise Sonatrach ile İtalyan firmaları arasında Cezayir'de günlük 10 bcm üretim yapabilecek bir LNG tesisi kurulması kararlaştırılmıştır. Son anlaşma ve kapasite artırımları ile birlikte Cezayir, 2022 yılında AB'nin enerji ihtiyacının %11'ini karşılar hale gelmiştir (Jeune Afrique, 2022).

İtalyan Başbakan Mario Draghi'nin Cezayir'e diğer ziyareti ise 2022 Temmuz'unda gerçekleşmiştir. Önceki ile benzer şekilde doğalgaz ihracatının artırılması için temaslara yürüten Draghi, Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbune ile görüşmesinin ardından başta doğalgaz ihracatı olmak üzere ekonominin farklı sektörlerinde İtalyan yatırımlarının artırılmasını hedefleyen 15 anlaşmanın imzalandığı duyurmuştur. Ancak bu anlaşmalar arasında en dikkat çekeni Occidental Petroleum (Amerikan), Eni (İtalyan) ve Total (Fransız) firmaları ile yapılan 4 milyar dolarlık anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre ilgili şirketler mevcut doğalgaz üretimine ek olarak yeni sahaların açılmasında

3 Cezayir, Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika döneminde (1999-2019) başlatılan "ekonomiyi çeşitlendirme" politikası ile ekonominin ağırlığının sanayi sektörlerine dağılmasını sağlamak ve doğalgaza (ve petrole) olan bağımlılığı azaltma hedefi belirlemiştir. Ancak bu hedef büyük ölçüde başarısız olmuştur (International Crisis Group, 2014).

4 Örneğin 15 Ağustos 2022'de Cezayir'e resmi ziyarette bulunan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron da benzer taleplerle karşılaşmıştır. Avrupa kamuoyunun gözü Macron'un yapacağı doğalgaz anlaşmalarında olmasına rağmen Cezayir tarafı enerji dışındaki sektörlere yatırım yapılmasında ısrar etmiştir. Ziyaretin ardından Cezayir, Fransa'ya doğalgaz ihracatını iki kat arttıracağını ilan ederken diğer yandan Cezayir'in petrol ve doğalgaz dışında farklı sektörlere yatırımı taahhüt eden 15 anlaşma da imzalanmıştır (France 24, 2022).

ve işletilmesinde ortak çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Aynı görüşme sırasında ayrıca Cezayir'in takip eden dönemde İtalya'ya gaz sevkiyatının 4 bcm arttırılacağı açıklanmıştır (Le Monde, 2023).

Takip eden yıl, İtalya'nın enerji diplomasisi sayesinde iki devlet arasında enerji anlamında iş birliğine ve buna bağlı olarak ticaret hacimlerinin artmasına ve siyasi ilişkilerin sıklaşmasına tanıklık etmiştir. Örneğin İtalya'nın yeni başbakanı Giorgia Meloni ilk yurtdışı ziyaretini 22 Ocak 2023 tarihinde Cezayir'e yapmıştır. Bu ziyaretin önemi ise iki taraf arasında bir yıl içinde üçüncü kez üst düzey ziyaretin gerçekleşmesidir. Bu ziyaretlerin ardından ise Sonatrach ve ENI gibi kamu enerji şirketleri enerji iş birliğinin ve ticaret hacminin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Ocak (2023) ayında, Sonatrach önceki yıl İtalya Başbakanının Cezayir ziyareti sırasına başlatılan görüşmelerin tamamlandığını ve iki taraf arasında beş protokol imzalandığını duyurmuştur. Sonatrach'dan yapılan açıklamaya göre, ilgili protokoller Cezayir'de üretilen enerjinin AB'ye taşınması ve enerji arzı ile ilgiliydi (TSA, 2023).

İmzalanan protokollerle birlikte iki taraf arasında ticaret hacmi artmakla kalmamış aynı zamanda ticaret ve enerji bağlamında iki tarafı kritik düzeyde önemli hale getirmiştir. Elbette bu ticarete İtalya'nın Cezayir'den ithal ettiği doğalgaz önemli bir yere sahiptir. Örneğin Sonatrach'ın en üst düzey yetkilisi Tufik Hakkar'ın açıkladığı verilerine göre, 2021 yılında sadece Transmed boru hattı yoluyla 20 bcm olan doğalgaz miktarı 2022 yılında 22,4 bcm olmuştur. Kapasite artırımına ilişkin protokollerle birlikte, aynı dönemde Rusya'ya uygulanan yaptırımların devam ettiği düşünüldüğünde, takip eden yıllarda bu rakamın daha da artması beklenmektedir.

Tüm bu rakamlar sadece iki taraf arasındaki artan ticaret hacmine işaret etmemekte aynı zamanda Cezayir'i İtalya'nın en büyük gaz tedarikçisi haline getirmektedir (El Watan, 2023). İkili ilişkilerin enerji bağlamında artarak devam etmesi AB için de hem kısa vadede artan enerji talebini karşılaması hem de uzun vadede enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi konusunda ciddi bir adım atması anlamına gelmektedir. Cezayir açısından ise karşılıklı ticaretin artması doğalgaz (ve petrol) sektörlerine olduğu kadar Cezayir'in diğer sanayi alanlarına yatırımların da önünü açmıştır. Bu bağlamda yapılan anlaşmalarda İtalyan otomobil devi Fiat'ın Cezayir'de bir üretim fabrikası kuracağı açıklanmıştır. Bu anlaşma Cezayirlilerin uzun süredir Avrupalı devletlerden beklediği bir yatırımdı ve bunun gerçekleşmesi ile iki taraf arasında 2021 yılında 5,57 milyar avro, 2022'de 12,2 milyar avro olan ticaret hacminin 2023 ile daha da artması beklenmektedir (TSA, 2023).

Görüldüğü gibi AB'nin enerji ihtiyacı ve Cezayir ekonomisinin yabancı yatırımcı beklentisi iki taraf arasında karşılıklı bağımlılığı güçlendirmiştir. Üstelik bu durum, Cezayir'in iş birliği anlaşması yaptığı Rusya'nın neden olduğu küresel bir krizin ortasında yaşanmıştır. Bu durum bölgesel krizlerin ve daha derin siyasi meselelerin dahil olduğu İspanya ile ilişkilerde daha karmaşık bir seyir takip etmiştir.

5.2. İspanya ile İlişkiler: Bölgesel Krizlerin Gölgesinde “Enerji” Arayışı

Rusya doğalgazına bağımlı olan başta İtalya gibi ülkelerin aksine, Cezayir’in İspanya ile ilişkileri Batı Sahra meselesi gibi bölgesel gerilimlerin gölgesinde şekillenmiştir. Bunun en temel nedeni İspanya’nın, AB’nin diğer ülkelere kıyasla, Rus gazına daha az, Afrika kaynaklarına ise daha fazla bağımlı olmasıdır. Örneğin Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan 2019’daki çatışmalar sırasında AB enerji ithalatının %32,6’sını Rusya’dan yaparken İspanya için bu rakam %6,8 civarındaydı. Ancak Afrika kıtasından yapılan ithalat dikkate alındığında ise İspanya’nın ithalatı %33,6’ya çıkarken tüm AB için bu oran %5,1’e düşmektedir.⁵ İlgili rakamların da gösterdiği gibi, AB-Rusya gerilimleri Madrid’i büyük ölçüde enerji piyasasında oluşan fiyat artışları ile dolaylı olarak etkilerken asıl belirleyici faktör ise Kuzey Afrikadaki bölgesel gerilimler, daha özelden ise uzun yıllar boyunca Fas ile Cezayir arasında gerginlik kaynağı olan Batı Sahra meselesi olmuştur. Cezayir üzerinden İspanya’ya giden boru hatlarından başta Fransa olmak üzere AB ülkelerinin de faydalandığı düşünüldüğünde, Cezayir-İspanya ikili ilişkilerini özel yapan ise AB’nin de bu denkleme doğrudan müdahil olmasıdır.

2004’te José Luiz Rodriguez Zapatero liderliğinde Sosyalist Parti’nin iktidara gelmesiyle İspanya’nın uzun süredir takip ettiği ve Cezayir ile Fas gibi önde gelen Mağrip komşuları ile bölgesel sorunlara müdahil olmadan dengeli bir ilişki kurmayı ifade eden “pozitif tarafsızlık”⁶ politikasından vazgeçmesi İspanya’yı doğrudan bölgesel gerilimlerin içine çekmiştir. Dönemin İspanya Dış İşleri Bakanı Miguel Angel Moratinos’un bir röportajı sırasında, Cezayir’in bölgenin bağımsızlığı için talep ettiği bir referandumu “siyasi çözümsüz” (Benabdallah, 2009, s. 428) olarak nitelmesi İspanya’yı Fas’a yaklaştıran ilk açıklama ve Cezayir ile ilişkilerini gerginleştiren ilk adım olmuştur.

Bölgesel düzeyde önemli bir değişiklik anlamına gelen İspanya’nın yeni politikası, Cezayir’in doğalgaz ihracatı da dahil olmak üzere ticari ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi ile sonuçlanmıştır. Üstelik aynı dönem Cezayir-AB ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcının hemen ardından gelmiş ve hem Cezayir-İspanya hem de Cezayir-AB ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bu dönemin enerji piyasaları açısından önemli yapan ise Rusya’nın Ukrayna’yı “gaz çalmakla” suçladığı ve bu nedenle AB’ye gaz akışını kestiği dönem ile kesişmesidir. Avrupalı devletler için kısa süreliğine de olsa alarm zillerinin çalmasına neden olan kriz 2005 yılında başlayıp 2006 yılında AB’ye gaz akışının kesilmesiyle son bulmuştur (The New York Times, 2006). Enerji krizinin eşliğindeki AB, Cezayir’e enerji altyapısının kurulması ve teknolojik iş birliği gibi öncelikleri olan Stratejik Ortaklık (Strategic Partnership) ilişkisi teklif etmiştir. Ancak Cezayir tarafının vizelerin kolaylaştırılması ve Cezayir’e daha fazla Avrupalı yatırımcının gelmesi gibi

5 İlgili veriler BACII-CEPII (Research and Expertise on the World Economy) ve Eurostat verileri kullanılarak üretilmiştir.

6 Bu makalenin kapsamı dışında olmakla birlikte İspanya’nın “pozitif tarafsız” pozisyonunu değiştiren etmenler 2000’li yıllarla birlikte ortaya çıktı. Özellikle düzensiz göçün, uyuşturucu ticaretinin ve Afrika’dan Avrupa’ya terörist geçişinde Fas-İspanya yakınlığı önemli bir yer tutmaktadır. İspanya’yı doğrudan güvenlik sorunları ile baş başa bırakan bu sorunların üstesinden gelebilmek için 2000’li yıllarla birlikte İspanyol hükümetleri Fas ile iş birliği içinde hareket etmeyi tercih etmiştir (Zoubir, 2007).

taleplerinin yanıtı kalmasıyla proje hayata geçmemiştir (Darbouche, 2008, 382-383). Daha da ötesi Sonatrach'ın Gazprom ile 2006 Ağustos'unda yapmış olduğu bir "gaz OPEC"i kurulmasını hedefleyen iş birliği sözleşmesi AB'nin endişelerini daha da arttırmıştır (Darbouche, 2007).

Böyle önemli bir enerji krizinin eşliğindeki AB için İspanya-Cezayir ilişkileri kritik bir öneme sahiptir. Ancak İspanyol hükümetinin geleneksel Kuzey Afrika siyasetindeki değişiklik krizin daha da büyümesine neden olmuştur. Bunun ilk izleri dönemin İspanya Başbakanı Zapatero'nun 2006 yılının sonlarında Cezayir'e yaptığı ziyaret sırasında görülmüştür. Dönemin Cezayir Cumhurbaşkanı Buteflika, yaklaşık bir yıl önce İspanyol Dış İşleri Bakanının "siyasi çözümsüzlük" olarak tanımladığı referanduma ilişkin açıklamasına ironik bir gönderme yaparak, Zapatero ile yaptığı görüşmenin ardından İspanya'yı Batı Sahra'nın bağımsızlık referandumunu desteklemeye çağırmıştır (Amirah-Fernandez, 2008, s. 357).

İspanyol hükümetinin politika değişikliği enerjinin "oyun değiştiren karta" (Balci, 2014, s. 16) dönüştüğü, başta Cezayir olmak üzere enerji ihracatçısı aktörlerin uluslararası enerji piyasalarında güçlü hale geldiği dönemde gelmiştir. Böyle bir ortamda Cezayir tarafının İspanya'nın sosyalist hükümetinin Fas yanlısı siyasetine en ciddi ve somut tepki Enerji Bakanı Chalib Khelil'den gelmiştir. Khelil İspanya'ya ihraç edilen doğalgazın fiyatının %20 oranında arttırılacağını açıklamıştır. Khelil fiyat artışının sebebini açık bir şekilde belirtmemiş olsa da İspanyol bir diplomat Cezayir'in bu kararının sebebi olarak kendi hükümetinin Batı Sahra'da Fas yanlısı bir çözümü savunmasını işaret etmiştir (Amirah-Fernandez, 2008, s. 357). Bakanın açıklamasından yaklaşık altı ay sonra, Cezayir bir adım daha atarak 2007 Eylül'ünde 6,8 milyar dolarlık Gassi Touil doğalgaz projesinden İspanyol Repsol firmasının çıkarıldığını açıklamıştır (Financial Times, 2007).

Cezayir'in taleplerinin AB tarafından karşılanmaması ve Madrid yönetiminin dış politikada Fas'a her geçen gün daha fazla yaklaşması Cezayir'in İspanya'ya gaz ihracatının da istikrarlı bir şekilde düşmesine neden olmuştur. 2018-2023 yılları arasında Cezayir-İspanya enerji ilişkilerini inceleyen S&P Global rakamları bu açıdan oldukça aydınlatıcıdır. Bu veriler incelendiğinde, Cezayir'in İspanya'ya ihracatının ilgili yıllarda %33 oranında düşmüş olduğu görülmektedir. Diğer yandan İspanya bu açığı ileride bir başka siyasi krize dönüşecek olan bir yönetim başvurarak kapatmış ve ABD'den LNG ithal etmeye başlamıştır. Bu rakam, 2022'ye gelindiğinde ülkenin ithal ettiği toplam doğalgazın %43'üne kadar ulaşmıştır (S&P, 2022). Ancak bölgesel düzeyde seyreden bu gelişmeler ile kıyaslandığında, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi AB için hem daha belirsiz hem de daha ağır koşullar ortaya çıkarmıştır. AB'nin ve İspanya'nın Rusya'ya yaptırım uygulamayı tartıştığı bir dönemde, İspanya dış politikası ciddi bir ikileme tanıklık etmiştir. Madrid yönetimi bir yandan Akdeniz üzerinden AB'ye akan göçmen krizi, insan kaçakçılığı, terör eylemleri ve uyuşturucu ticareti gibi sorunları AB'nin dışında tutmak için Fas ile anlaşma yolları ararken diğer yandan ise enerji ihtiyacının %45'i gibi önemli bir kısmını karşılayan Cezayir ile iş birliği arasında bir çıkmaza girmiştir.

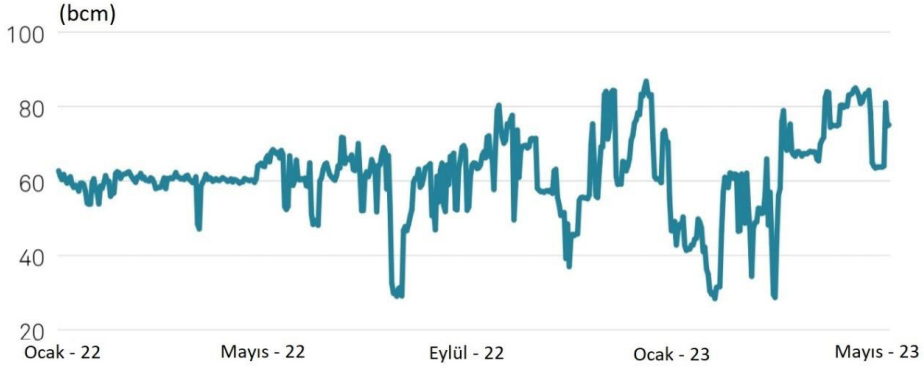
Tüm bu siyasi çıkmaz içinde İspanya'nın dış politikadaki tercihlerine ilişkin ilk sinyal İspanya Başbakanı Pedro Sanchez'den gelmiştir. İspanyol Başbakan Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimini başlattığı 2022 Şubat'ından yaklaşık bir ay sonra, Mart ayında İspanya'nın Batı Sahra konusunda Fas'ın planını destekleyeceklerini açıklamıştır (Algerie Patriotique, 2022). Rusya ile AB arasında gaz bağlantısının kesilmesiyle enerji piyasasında güçlü bir aktör haline gelen Cezayir'in ilk tepkisinin İspanya'ya gaz akışını tümüyle kesmek olacağı düşünülmüştür. Ancak Cezayir Cumhurbaşkanı "Cezayir hiçbir zaman İspanya'ya gaz akışını kesmeyecek" ifadeleri ile en azından ilk değerlendirmelerde bu seçeneğin ortadan kalktığı görülmüştür. Bu nedenle birçok araştırmacının beklentisi Cezayir'in İspanya'ya doğalgaz satışını kesmeden, tıpkı 2007'de yaptığı gibi, daha yüksek fiyatlı bir anlaşmayı dayatacağı olmuştur (S&P, 2022).

Cezayir tarafı İspanya'ya ilk somut tepkisini ise İspanya Büyükelçisini bakanlığa çağırarak göstermiştir. Büyükelçiye İspanyol Başbakanın Batı Sahra ile ilgili açıklamalarını "memnuniyetsizlik" ve "şaşkınlık" (Aljazeera, 2022) ile karşıladıklarını dile getirmiştir. Bu açıklamanın ardından ilk olarak Madrid'in enerji bağımlılığı aklı gelse de Cezayir Dış İşleri Bakanlığı doğalgaz ve petrol anlaşmalarının 2023'e kadar sürdüğü için iptal edilmeyeceklerini; fakat aynı anlaşmaların ihraç edilen ürünlerin yeniden fiyatlandırılması için Cezayir'e yetki verdiğini açıklamıştır. Aynı açıklamada bakanlık petrol ve doğalgaz dışındaki anlaşmaların yeniden gözden geçirileceğini dile getirirken ilk kez açık bir şekilde doğalgaz ihracatında İtalya'ya öncelik verileceğini ifade etmiştir (Algerie Patriotique, 2022).

Cezayir'in İspanya'ya asıl tepkisi ise dolaylı olarak gelmiş ve Cezayirli yetkililer İspanya'ya Fas üzerinden gaz temin eden Mağrip Avrupa boru hattını kapattığını açıklamıştır. Cezayir tarafının böyle bir tercihte bulunmasının en önemli nedeni, ilgili boru hattından (transit ülke konumundaki) Fas'ın da faydalanmasıydı. Örneğin Fas, 2022 yılındaki rakamlara göre, elektrik ihtiyacının yaklaşık %17'lik kısmını bu boru hattı sayesinde elde etmiştir. Bu açıdan Mağrip Avrupa boru hattının kapatılması Fas için önemli bir enerji sorununa dönüşmüştür (Rosenthal, 2023). Boru hattının kapanması ile Cezayir İspanya'ya yıllık sadece 10 bcm kapasitesi olan MEDGAZ boru hattı ve LNG yoluyla doğalgaz ihraç etmeye başlamış ve bunun sonuçları da çok kısa bir sürede görülmüştür. S&P Global Data'ya göre, İspanya'nın Cezayir'den ithal ettiği doğalgaz bir yıl içinde %35 oranında düşmüştür. Bu düşüşe rağmen aynı dönem içinde AB'nin Cezayir'den ithal ettiği gaz oranı %10'dan %12'ye çıkmıştır (S&P, 2023). Bu artışta en önemli neden, İspanya'ya gaz ihracatının arttığı dönemde İtalya'ya doğalgaz ihracatının anlamlı bir şekilde artmasıdır. Örneğin Cezayir'in İtalya'ya ve İspanya'ya boru hatları yoluyla ihraç ettiği doğalgaz miktarını gösteren Şekil 2 ve 3 incelendiğinde benzer dönemlerde farklı dalgaların ve farklı rakamların ortaya çıktığı görülmektedir (Şekil 2 ve 3). Tüm bu verileri daha genel bir bağlamda değerlendirecek olursak; İspanya'ya doğalgaz ihracatını azaltmasına rağmen Cezayir'in AB ile karşılıklı bağımlılığı etkilenmemiştir.

Şekil 2: Cezayir'in 2022-23 döneminde İspanya'ya (boru hatları) yoluyla doğalgaz ihracatı (S&P)

Şekil 2: Cezayir'in 2022-23 döneminde İtalya'ya (boru hatları) yoluyla doğalgaz ihracatı (S&P)

Batı Sahra meselesindeki pozisyonundan ötürü Cezayir'in doğalgazı silah olarak kullanma girişimi karşısında İspanya, doğalgaz ihtiyacı için ABD'den yaptığı LNG ithalatını artırmıştır. Üstelik İspanya, ABD'den ithal ettiği LNG'nin bir kısmını Fas'a satacağını açıklamıştır. Beklendiği üzere, İspanya'nın bu kararı Cezayir ile ilişkilerinde gerginliği artırıcı etkisi oldu (Jeune Afrique, 2022). Cezayir İspanya ile arasındaki 20 yıllık "dostluk ve iş birliği" anlaşmasını askıya aldığı açıklamıştır. Bununla da yetinmeyerek İspanya ile her türlü ithalat ve ihracat faaliyetlerini askıya alarak hem diplomatik hem de ticari manada ilişkileri durma noktasına getirmiştir (TSA, 2022). Diğer yandan İspanya Dışişleri Bakanı Jose Manuel Albares ise gaz tedariki de dahil olmak üzere ilgili anlaşmaların kendilerine haklar sağladığını ifade ederek İspanya olarak hem ulusal çıkarlarını hem de şirketlerinin haklarını savunacakları açıklamıştır (Reuters, 2022).

Yine de 2022 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Cezayir'e yapılan ihracat bir önceki yıla göre gerilemiştir. 2021 yılının ilgili aylarında İspanya'nın Cezayir'e yaptığı ihracat 329 milyon avroyken

Cezayir'in ticareti durdurduğu 2022 yılında bu rakam 94 milyon avroya kadar düşmüştür (Le Monde, 2022). Hem söz konusu rakamlar hem de Cezayir'in belli başlı ürünlerde İspanyol yatırımcıların ikinci müşterisi olduğu düşünüldüğünde ikili ilişkilerin siyasi ve ticari manada ciddi bir yara aldığı görülmektedir.

Cezayir-İspanya ikili ilişkilerini etkileyen bir diğer önemli dinamik ise AB'nin varlığı olmuştur. İspanya AB'nin enerji koridorunda yer almaktadır. Bu ise AB'nin Cezayir-İspanya ilişkilerine müdahil olmak için yeterli bir sebep olmuştur. Bu kapsamda değerlendirilebilecek en somut gelişme Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel'in 5 Eylül 2022 tarihinde Cezayir'e yaptığı resmi ziyaret olmuştur. Ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Tebbune ve Dış İşleri Bakanı Lamamra ile görüşen Michel'in ajandasında AB'nin enerji krizi vardı. Cezayir tarafı ise mevcut anlaşmaların Cezayir'i "dezavantajlı" hale getirdiğini ifade etmiştir. Daha da önemlisi Cezayir açık bir şekilde AB ve İspanya gibi AB üyesi ülkeler ile aralarında Batı Sahra kaynaklı "siyasi anlaşmazlık" (El Watan, 2022) olduğunu resmi bir şekilde ifade etme şansı bulmuştur. Böylelikle Cezayir tarafı doğalgaz ihracatının sadece ticari bir mesele olmadığını aynı zamanda – ve hatta Cezayir için daha çok – siyasi bir mesele olduğunu açıklamıştır.

Üst düzey ziyaretinden de anlaşılacağı üzere, AB'nin İspanya-Cezayir ilişkilerindeki şekillendirici rolü Cezayir-İspanya ilişkilerinin seyrini değiştirmese dahi AB ile Cezayir arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve AB'nin enerji güvenliğinin garantisi olmuştur. Kuşkusuz Cezayir'i karşılıklı bağımlılığın tarafı olarak değil bağımlı olunan aktör haline getiren koşullar Rusya'ya uygulanan yaptırımlardır. Ancak Cezayir'in en büyük ikinci müşterisinin İspanya olduğu düşünüldüğünde, boru hattının uzun süre kapalı kalması İspanya kadar kendisinin de cezalandırılması anlamına gelmektedir. Daha da ötesi bu durum her iki tarafın da kazancını artıracığı öngörüsüne dayanan karşılıklı bağımlılığa uygun görünmemektedir.

Özellikle AB'nin devreye girmesiyle, karşılıklı bağımlılığın tarafları yeniden uzlaşmaya yaklaşmışlardır. Her iki tarafın enerji firmaları (Sonatrach ve Naturgy) yeni bir sözleşme için tarafları bir araya getirirken asıl pazarlıklar fiyatlar ve sözleşmenin süresi üzerinden yaşanmıştır (El Watan, 2022). Yapılan anlaşma ile Cezayir %24'lük pay ile İspanya'nın en büyük ikinci tedarikçisi konumuna yükselmiştir (Pena, 2022). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, Cezayir İspanya'ya doğalgaz ihracatından iptal ettiği anlaşmaya kıyasla 15 kat daha fazla gelir elde eden yeni bir anlaşma imzalamıştır (Le Quotidien d'Oran, 2022).

İki ülke arasındaki anlaşmaya rağmen İspanya, siyasi duruşundan taviz vermemiştir. Örneğin Batı Sahra konusunda Faşa desteğini sürdürürken Faşa doğalgaz temin etmeye de devam etmiştir (Maghreb Émergent, 2022). Bu durum ise İspanya'nın Cezayir ile ilişkilerini sadece siyasi değil ticari manada da etkilemeye devam etmiştir. İspanyol basınındaki bir hesaplama göre, ikili ticari ilişkilerin kötüleşmesi iki ülke arasındaki ticaretin %71 oranında düşmesine, İspanyol firmaların ise yaklaşık 1.200 milyon avroluk ticaret gelirinden olmasına neden olmuştur. Aynı dönemde İspanya'nın doğalgaz ithalatına %20 daha fazla ödeme yaptığı düşünüldüğünde, ticaret dengesinin öngörülenden fazla bozulmaya neden olacağı vurgulanmıştır. Bu rakamları doğrulayan açıklama ise İspanya Ticaret

Bakanlığından gelmiştir. Bakanlığın yaptığı açıklamada yılın ilk iki ayında Cezayir'e yapılan ticaret bir önceki yıla göre %96,3 oranında azalmıştır (El Watan, 2023a). Kısacası çeşitli küresel ve bölgesel gelişmeler karşılıklı bağımlılığı tehdit etmiş olsa da bu bağımlılığı güçlü kılan koşulların varlığı ilişkinin karakterini değiştirememiştir. Daha da ötesi, karşılıklı bağımlılığın bir tarafı olarak AB'nin güçlü varlığı üyelerinin dış politika tercihlerinde de dikkat çeken bir rolü olmuştur.

6. Sonuç

Cezayir'in AB ülkeleriyle veya AB ile ilişkileri hiçbir zaman AB'nin Rusya ile ilişkilerinde olduğu gibi güvenlik problemine dönüşmemiştir. Tam tersine, bu ilişkideki karşılıklı bağımlılığı üreten dinamiklerin varlığı – her ne kadar siyasi krizler olarak adlandırılrsa da – devam etmiştir. Bunu kavramsal düzeyde ifade edecek olursak; karşılıklı bağımlılık ilişkilerde ortaya çıkan çeşitli zorluklara ve engellere rağmen tarafları daha fazla işbirliğine itmiştir (Krickovic, 2015: s. 3). Bu açıdan 2000'li yıllarda üç önemli yapısal dinamiğin kendini tekrarlayan bir süreç ürettiği ve karşılıklı bağımlılığı tehdit etmesine rağmen iki taraf arasındaki ilişkinin güçlendiği görülmektedir.

Birinci olarak AB'nin enerjiye ihtiyacı açık bir şekilde Cezayir'i Batı Sahra meselesinde güçlü bir aktör haline getirmektedir. Bu konumu sadece enerjinin fiyatlandırılması konusunda Batılı devletleri ticari manada zorlamamış aynı zamanda siyasi ve jeopolitik manada da Batı'nın müttefiklerini zor durumda bırakmıştır. Bu açıdan on yıllardır çözülemeyen Batı Sahra meselesinin AB'nin enerji krizinin tam da merkezinde yer aldığını söylemek mümkündür. Üstelik bölgesel meseleler sadece bununla da sınırlı değildir. Afrika'dan Avrupa'ya doğru artan ve etkisi her geçen gün daha fazla siyasi hale gelen göçmenlerin Fas'ı koridor olarak kullanması AB'nin dış politikasında üyelerini zorlayıcı etkisi olmuştur. Özellikle İspanya dış politikasında izleri görülen bu gelişmeler karşılıklı bağımlılığın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İkinci olarak ise tüm bu jeopolitik denklemi AB için daha da zorlayıcı hale getiren Cezayir'in geleneksel olarak Rusya ile yakın ilişki içinde olmasıdır. Bu özelliği onu Rusya'nın silah ticaretinde Afrika'daki en büyük müşterisi haline getirmektedir. Siyasi bağlamda da Cezayir, tarihte olduğu gibi günümüzde de Rusya ile yakın ilişkilerini devam ettirmektedir. Yakın dönemde ise kendini Rusya'nın bölgedeki "stratejik ortağı" olarak konumlandırmaktadır. Bu dinamiğin önemi ise Batı'nın küresel ölçekte Rusya ile yaşadığı krizlerin bölgesel manada karşılıklı bağımlılığı etkileyecek şekilde yeniden ortaya çıkmasıdır. Tüm bu yapısal krizler karşısında gerilen ilişkiler karşılıklı bağımlılığı sınırlayıcı etkileri olsa da AB açık bir biçimde üyelerinin dış politikasına müdahil olarak Cezayir ile ilişkilerini koruma gereği hissetmiştir. Bunun arkasında yatan temel neden ise yıllar önce karşılıklı bağımlılığı şekillendiren yapısal koşulların hala varlığını sürdürmesidir.

AB'yi Cezayir gazına iten bu iki faktörün ötesinde karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkaran üçüncü faktör ise Cezayir ekonomisinin geçmişten bugüne kadar enerji ihracatına bağımlı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu faktörle birlikte düşünüldüğünde, Cezayir'in zengin yeraltı kaynaklarını siyasi bir silah olarak kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumu Cezayirli politika yapımcılar en iyi Batı Sahra meselesinde AB içinde Fas için verilen desteğin artmasından görmek mümkündür. Böyle

bir durumda Cezayirli yetkililer için üst düzey diplomatik tepkiler daha çok duyulurken enerjinin tehdit aracı haline gelmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü böyle bir tepki AB'nin enerji güvenliği kadar Cezayir ekonomisinin kronikleşen krizlerini tetikleme ihtimalini de barındırmaktadır.

Bu yapısal dinamikler, Cezayir-AB enerji ilişkilerinin hem bölgesel hem de küresel düzeyde karşılıklı bağımlılığı pekiştiren bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir. Ancak, bu ilişkinin gelecekte nasıl evrileceği ve farklı bağlamlarda nasıl yeni dinamikler üretebileceği sorusu, daha derinlemesine incelenmeye değer bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle AB içindeki devletlerin farklı çıkarları söz konusu olduğu durumlarda üye devletlerin dış politika tercihleri arasındaki farklılıklar önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu açıdan özellikle AB'nin büyük güçleri olan Fransa ve Almanya'nın, tüm AB ülkelerini etkileyen enerji ve göç gibi alanlarda İtalya ve İspanya ile ilişkilerinin nasıl şekillendiği önemli bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan Cezayir'in bölgesel rekabetini etkileyen bir başka önemli unsur (Fas'ın ve) Cezayir'in Afrika kıtasındaki diğer ülkelerle olan ilişkileridir. Bu ilişkilerin Cezayir'in dış politikadaki stratejileri ve enerji siyasetindeki imkan ve sınırlarını göstermesi açısından bu makaledeki tartışmaları tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

Kaynakça

- African Newspaper*. (2022). Tindouf: Nervous Algerian Army Conducts Military Exercise Ahead of African Lion 2022. 8 Haziran. <https://northafricapost.com/58179-tindouf-nervous-algerian-army-conducts-military-exercise-ahead-of-african-lion-2022.html>. (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2023).
- Aissaoui, A. (2001). *Algeria: The Political Economy of Oil And Gas*, New York: Oxford University Press.
- Aïchoune, A. (2022). Crise énergétique : L'UE sollicite le soutien de l'Algérie. *el-Watan*, 6 Eylül. <https://elwatan-dz.com/crise-energetique-lue-sollicite-le-soutien-de-lalgerie>. (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023).
- Aljazeera* (2022). Algeria recalls Spain envoy over Western Sahara policy change. 19 Mart. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/19/algeria-recalls-spain-envoy-over-western-sahara-policy-change>. (Erişim Tarihi: 1 Temmuz Haziran 2023).
- Alilat, F. (2022). Algérie : pourquoi Alger veut couper le gaz à l'Espagne. *Jeune Afrique*, 28 Nisan. <https://www.jeuneafrique.com/1342952/politique/algerie-pourquoi-alger-veut-couper-le-gaz-a-lespagne/>. (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2023).
- Amirah-Fernández, H. (2008). Spain's policy towards Morocco and Algeria: balancing relations with the southern neighbours. Yahia H. Zoubir ve Haizam Amirah-Fernandez (der), *North Africa: Politics, Region, and the Limits of Transformation* 348-365, London: Routledge.
- Balcı, A. (2014). Enerjisine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri, *SETA Analiz*, Haziran, Sayı: 97.
- Balteaun, I. & Viani, F. (2023). The energy dependency of the EU and Spain. *Economic Bulletin/Banco de España* 2(Q3), 2-12.
- Benabdallah, K. (2009). The position of the European Union on the Western Sahara conflict. *Journal of Contemporary European Studies* 17(3), 417-435.
- Benameur, L. (2022). Algérie – Espagne : « Depuis le 8 juin, il n'y a aucun échange... ». *TSA*, 4 Ekim. <https://www.tsa-algerie.com/algerie-espagne-depuis-le-8-juin-il-ny-a-aucun-echange/>. (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2023).

- Bennett, A. & Checkel, J. T. (2015). Process Tracing: From philosophical roots to best practices. Andrew Bennett, Jeffrey T. Checkel (der), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, Cambridge University Press: Chambridge.
- Bigerna, S.. et all. (2023). Between saying and doing for ensuring energy resources supply: The case of Italy in time of crisis. *Resources Policy* 85(A), 1-14.
- Boltolini, B. & Eising, R. (2017). Faming processes and lobbying in EU foreign policy: case study and process-tracing methods. *European Political Science* 16, 354–368.
- Boubaker, F., & Hamzaoui, D. (2024). Algeria and Energy Security Diplomacy in The Mediterranean: Between Stability and Change. *Journal Of Al-Naqed for Political Studies* 80(1), 497-515.
- Bouckaert, R. & Dupont, C. (2022). Turning to Algeria to replace Russian gas: a false solution. *Policy Brief* 2, Brussels School of Governance, Brüksel.
- British Petroleum*. (2003). Statistical Review of World Energy 2002.
- British Petroleum*. (2014). Statistical Review of World Energy 2013.
- British Petroleum*. (2022). Statistical Review of World Energy 2021.
- British Petroleum*. (2023). Statistical Review of World Energy 2022.
- Byrne, J. J. (2009). Our Own Special Brand of Socialism: Algeria and the Contest of Modernities in the 1960s. *Diplomatic History* 33(3), 427-447.
- Casier, T. (2011). The rise of energy to the top of the EU-Russia agenda: from interdependence to dependence?. *Geopolitics*, 16(3), 536-552.
- Carreno, B. & Landauro, I. (2022). Spain vows to defend its interests after Algeria halts all non-gas trade. *Reuteurs*, 9 Haziran.
- Collier D. (2011). Understanding Process Tracing. *Political Science & Politics*, 44(4), 823-830.
- Darbouche, H. (2007). Russian–Algerian cooperation and the ‘Gas OPEC’: What’s in the pipeline?. *CEPS*, Policy Brief. No. 123.
- Darbouche, H. (2008). Decoding Algeria’s ENP policy: Differentiation by other means? *Mediterranean Politics*, 13(3), 371-389.
- Darbouche, H. (2009). EU–Algeria trade and energy interests in the framework of the EMP: The politics of ‘specificity’ in an interdependent relationship. *Journal of Contemporary European Studies*, 17(3), 369-386.
- De Micco, P. (2014). *A cold winter to come? The EU seeks alternatives to Russian gas*. European Parliament, Directorate-General for External Policies-Policy Department.
- EIA, (2019). “Natural gas exports.” 25 Mart. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/DZA>. (Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2023).
- ENI, (2022). Eni and Sonatrach agree to increase gas supplies from Algeria through Transmed. 11 Nisan. <https://www.eni.com/assets/documents/press-release/migrated/2022-en/04/PR-Eni-Algeria-Draghi-CEO.pdf>. (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023).
- Esnault, B. (2003). Interdépendance et développement: Le cas d’écôle euro-méditerranéen. *Sociétal* 42(4).
- Financial Times* (2007). Repsol loses Algeria gas Project. 4 Eylül. <https://www.ft.com/content/dc388b2c-5a87-11dc-9bcd-0000779fd2ac>. (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023).
- France 24*. (2022). Macron en Algérie : une visite sous haute tension pour apaiser les contentieux. 24 Ağustos. <https://www.france24.com/fr/afrique/20220824-macron-en-alg%C3%A9rie-une-visite-sous-haute-tension-pour-apaiser-les-contentieux>. (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2023).

- George, A. L. & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. MIT Press: London.
- Ghilès, F. (2009). Algeria: A strategic gas partner for Europe. *Journal of Energy Security*, Şubat.
- Fakir, I. (2023). The Western Mediterranean: Energy and geopolitics. A. Sözen, Nimrod G., Camille L., (der.), *Conflict Resolution in the Mediterranean: Energy as a Potential Game-Changer* (52-66). Amsterdam: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Falleti, T. G. & Lynch, J. F. (2009). Context and causal mechanisms in political analysis. *Comparative political studies* 42(9), 1143-1166.
- Hadjam, Z. (2022). Négociations algéro-espagnoles sur le gaz : Naturgy sous pression. *el-Watan*, 5 Eylül.
- Hadjam, Z. (2023). Avec une baisse de 86,6% entre juin 2022 et février 2023 : Le déficit des échanges commerciaux algéro-espagnols s'aggrave.», *el-Watan*, 25 Nisan. <https://elwatan-dz.com/avec-une-baisse-de-866-entre-juin-2022-et-fevrier-2023-le-deficit-des-echanges-commerciaux-algero-espagnols-saggrave#:~:text=R%C3%A9gions-,Avec%20une%20baisse%20de%2086%2C6%25%20entre%20juin%202022%20et,commerciaux%20alg%C3%A9ro%2Despagnols%20s'aggrave.> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023).
- Hadjam, Z. (2023a). L'Italie est un marché clé pour l'Algérie : Les exportations algériennes de gaz vers l'Europe en hausse. *el-Watan*, 24 Mayıs. <https://elwatan-dz.com/litalie-est-un-marche-cle-pour-lalgerie-les-exportations-algeriennes-de-gaz-vers-leurope-en-hausse.> (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2023).
- Hamadi, R., (2023). Algérie – Italie : Giorgia Meloni à Alger pour aller au-delà du gaz, *TSA*, 23 Ocak. <https://www.tsa-algerie.com/algerie-italie-giorgia-meloni-a-alger-pour-aller-au-dela-du-gaz/>. (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2023).
- Hayes, M. H. (2004). Algerian gas to Europe: the transmed pipeline and early Spanish gas import projects. *Geopolitics of Gas Working Paper Series*, James A. Baker III Institute for Public Policy, No: 27.
- Himri, Y. et all. (2022). Overview of the role of energy resources in Algeria's energy transition. *Energies*, 15(13), 1-26.
- International Crises Group*. (2018). Breaking Algeria's Economic Paralysis.” Middle East and North Africa, no. 192, 18 Ekim. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/algeria/192-breaking-algerias-economic-paralysis.> (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2023).
- International Crisis Group*. (2022). The Impact of Russia's Invasion of Ukraine in the Middle East and North Africa. 14 Nisan. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/impact-russias-invasion-ukraine-middle-east-and-north-africa.> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2023).
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the Security Dilemma, *World Politics* 30(2), 167-74.
- Jeune Afrique*. (2022). Gaz : Alger et Rome signent pour 570 millions d'euros de contrat. 27 Ekim. <https://www.jeuneafrique.com/1388905/economie-entreprises/gaz-alger-signe-pour-570-millions-deuros-de-contrat-avec-litalie/>. (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2023).
- Jewkes, S. & Amante, A. (2022). Italy to get more gas from Algeria, foreign minister says, *Reuters*, 28 Şubat. <https://www.reuters.com/business/energy/italy-get-more-gas-algeria-foreign-minister-says-2022-02-28/>. (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2023).
- Karim, B. (2022). L'Algérie rappelle son ambassadeur à Madrid et exprime son «étonnement». *Algerie Patriotique*, 19 Mart. <https://www.algeriepatriotique.com/2022/03/19/lalgerie-rappelle-son-ambassadeur-a-madrid-et-exprime-son-etonnement/>. (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2023).
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Co-operation and Discord in the World Political Economy*. Princeton NJ: Princeton University Press.

- Keohane, R. O. & Nye, J. (1989). *Power and Interdependence: World Politics in Transition* New York: Little, Brown and Company.
- Koremenos, B. Et all. (2001). The Rational Design of International Institutions. *International Organization* 55(4), 761–799.
- Kramer, A. E. (2006). Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute”, *The New York Times*, 2 Ocak. <https://www.nytimes.com/2006/01/02/world/europe/russia-cuts-off-gas-to-ukraine-in-cost-dispute.html>. (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2023).
- Krickovic, A. (2015). When interdependence produces conflict: EU–Russia energy relations as a security dilemma. *Contemporary Security Policy*, 36(1), 3–26.
- Le Monde*. (2023). L'Italie scelle l'augmentation de sa fourniture de gaz depuis l'Algérie. 19 Temmuz. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/07/19/en-visite-en-algerie-le-premier-ministre-mario-draghi-scelle-l-augmentation-de-la-fourniture-de-gaz-a-l-italie_6135326_3212.html. (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2023).
- Lowi, M. R. (2009). *Oil Wealth and the poverty of Politics* Algeria Compared. New York: Cambridge.
- Maghreb Émergent*. (2022). Flux inverse du GME : L'Espagne intensifie le pompage de gaz vers le Maroc. 17 Aralık. <https://maghrebemergent.net/flux-inverse-du-gme-lespagne-intensifie-le-pompage-de-gaz-vers-le-maroc/>. (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023).
- Mahoney, J. (2012). The Logic of Process Tracing Tests in the Social Sciences. *Sociological Methods & Research*, 41(4), 570–597.
- Mikulska, A., & Finley, M. (2024). Asymmetric Interdependence and Wielding the Energy Weapon: Russia and the EU post Russian Invasion of Ukraine. *Current Sustainable/Renewable Energy Reports*, 11, 1–6.
- Molina, I. Fernandez et all. (2013). La construction de l'interdépendance entre l'Espagne et le Maroc (1995-2009)”. *Paix et Sécurité Internationales (Euromediterranean Journal of International Law and International Relations)*, 1, 91–101.
- Morel, S. (2022). Entre l'Espagne et l'Algérie, une crise diplomatique aux lourdes conséquences économiques., *Le Monde*, 10 Ekim. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/10/10/entre-l-espagne-et-l-algerie-une-crise-diplomatique-aux-lourdes-consequences-economiques_6145216_3212.html#:~:text=Mais%20en%20octobre%202021%2C%20Alger,diplomatique%20entre%20les%20deux%20pays. (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2023).
- Nabil D. (2022). La première mesure tombe : l'Algérie va revoir tous les accords avec l'Espagne. *Algerie Patriotique*, 19 Mart. <https://www.algeriepatriotique.com/2022/03/29/la-premiere-mesure-tombe-lalgerie-va-revoir-tous-les-accords-avec-lespagne/>. (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2023).
- Nields, R. (2014). Algeria opens new territory to oil drilling. *Reuters*, 28 Ocak. <https://www.aljazeera.com/features/2014/1/28/algeria-opens-new-territory-to-oil-drilling>. (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023).
- Özgür, B. (2019). Cezayir 2018. Kemal İnat, Muhittin Ataman (der). *Ortadoğu Yılığ 2018* (335–350). Ankara: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Özgür, B. (2024). Bouteflika's Foreign Policy in the Service of Algeria's Internal Power Struggle, 1999–2004. *The Middle East Journal*, 78(1), 35–52.
- Polachek, Solomon W. (1980). Conflict and Trade, *Journal of Conflict Resolution* (24)1, 55–78.
- Pena, J. J. (2022). L'Espagne et l'Algérie scellent leurs nouveaux prix d'approvisionnement en gaz. *atalayar.com*, 11 Ekim. <https://www.atalayar.com/fr/articulo/economie-et-entreprises/lespagne-et-lalgerie-scellent-leurs-nouveaux-prix-dapprovisionnement-en-gaz/202.210.1015240.515.8564.html#:~:text=Les%20deux%20soci%C3%A9t%C3%A9s%20continuent%20de,le%20Portugal%20et%20la%20Gr%C3%A8ce.> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2023).

- Popo, H. (2023). Algerian gas flows to Europe shrink, but Italy gains as trade ties strengthen. *S&P Global Commodity Insights*, 31 Ocak. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/es/market-insights/latest-news/natural-gas/013123-algerian-gas-flows-to-europe-shrink-but-italy-gains-as-trade-ties-strengthen#:~:text=Algerian%20gas%20flows%20to%20Europe%20fell%20by%20around%206%20Bcm,burgeoning%20energy%20ties%20with%20Italy.> (Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2023).
- Prontera, A. (2023). Winter is coming: Russian gas, Italy and the post-war European politics of energy security. *West European Politics* (47)2, 1-26.
- Reuters. (2014). Italy struggles with Plan B if Russian gas supplies cut. 26 Ağustos. <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-gas-italy-idUSL5N0QV30B20140826>. (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2023).
- Rosenthal, J. (2023). In Reverse Natural Gas and Politics in the Maghreb and Europe. *Foreign Policy Research Institute*, 27 Haziran. <https://www.fpri.org/article/2023/06/in-reverse-natural-gas-and-politics-in-the-maghreb-and-europe/>. (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2023).
- R. N. (2022). Algérie – Espagne: Les négociations sur le prix du gaz se poursuivent. *Le Quotidien d'Oran*, 13 Eylül. <https://algeria-watch.org/?p=84274>. (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023).
- Saadi, D. (2022). Algeria Committed to Supply Gas to Spain Despite Tensions: President. *S&P Global Commodity Insights*, 24 Nisan. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/042422-algeria-committed-to-supply-gas-to-spain-despite-tensions-president>. (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2023).
- Sandri, S. et all. (2023). The European green deal: Challenges and opportunities for the Southern Mediterranean. *Mediterranean Politics* 30(1), 1-12.
- Segond, V. (2020). Mario Draghi entame sa tournée d'acheteur de gaz à Alger. *Le Figaro*, 11 Nisan. <https://www.lefigaro.fr/conjoncture/mario-draghi-entame-sa-tournee-d-acheteur-de-gaz-a-alger-20220411>. (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2023).
- Sever, S.D. (2022). Natural Gas and Energy Security. Olawuyi, D.S., Pereira, E.G. (der). *The Palgrave Handbook of Natural Gas and Global Energy Transitions*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Tahchi, B. (2024). Algerian gas to strengthen energy security of the European Union: Policy, capacity and strategy. *Energy Reports*, 11, 3600-3613.
- Testas, A. (2001). Maghreb-EU Migration: Interdependence, Remittances, the Labour Market and Implications for Economic Development, *Mediterranean Politics* 6(3), 64-80.
- Tichý, L. et all. (2020). The actorness of the EU in its energy relations with Algeria. *Insight Turkey*, 22(4), 201-228.
- TRT Haber. (2021). Cezayir, Fas'ın gazını kesti: Artık o hat kullanılmayacak, *TR Haber*, 31 Ekim. <https://www.trhaber.com/dunya/cezayir-fas-in-gazini-kesti-artik-o-hat-kullanilmayacak-h18180.html>. (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- TSA. (2022). Gaz : le chef de la diplomatie italienne à Alger. 28 Şubat. <https://algeria-watch.org/?p=82155>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023).
- TSA. (2023). Sonatrach – Eni : cinq nouveaux axes de coopération. 23 Ocak. <https://www.tsa-algerie.com/sonatrach-eni-cinq-nouveaux-axes-de-cooperation/>. (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2023).
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs* 85(2), 69-82.
- Zoubir, Y. H. (2000). Algerian-Moroccan relations and their impact on Maghribi integration. *The Journal of North African Studies* 5(3), 43-74.
- Zoubir, Y. H. (2007). Stalemate in Western Sahara: ending international legality. *Middle East Policy* 14(4), 158-177.

Understanding Natural Gas Politics in the Western Mediterranean: A Comparative Analysis of Algeria's Relations with Spain and Italy

Berkan ÖZGÜR

Since the Russian invasion on Ukraine, energy issue has become a hotbed the European Union (EU) because of the EU's dependency on Russia in term of natural gas. Another noteworthy aspect of the EU's dependency on Russia is the increasing role of Algeria in the EU's energy security equation. Algeria has long been one of the EU's important energy suppliers since the discovery of oil and natural gas resources in Algeria. Since the early 1960s, Algeria has provided the energy needs of the European continent through pipelines carrying oil and natural gas to Southern European countries, making it the EU's third-largest supplier. For example, in the 2000s, Algeria consistently provided around 20% of the natural gas needed by the EU. Furthermore, after the Ukraine crisis, Algeria became the country that most boosted natural gas exports to the EU. Therefore, Algeria has played a crucial role in diversifying the EU's energy supply points.

On the other hand, energy exports to the EU hold vital importance for Algeria's foreign trade. Primarily, 95-98% of the Algerian economy relies on revenues generated from resources such as natural gas and oil, with the EU accounting for 95% of these exports. For instance, in 2022, Algeria's total liquefied natural gas (LNG) exports were 16.1 bcm, and its LNG exports to the EU were 15.4 bcm. Similarly, while Algeria exported a total of 38.9 bcm of natural gas through pipelines, 34.1 bcm of that went to the EU. Thus, Europe, and more specifically, the EU, play a crucial role in Algeria's energy exports. In summary, the EU represents a secure and stable market for Algeria, and having a rich and reliable market like the EU is critical for the Algerian economy, which heavily depends on natural resources.

Due to all these reasons, especially in the 2000s, Algeria has presented opportunities for the EU in times of strained relations between Russia and Ukraine. Thus, the EU's need for energy and Algeria's need for exports make both parties mutually dependent. However, this dependency is not limited to trade alone. Many recent studies indicate that this dependence encompasses various contexts such as migration, energy, and economic-political aspects. Studies focusing on

* Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, berkanozgur@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3516-9263>.

these relationships highlight the mutual dependence between the EU and Maghreb countries, considering issues such as energy and migration as fundamental dynamics.

Although these studies emphasize different contexts of relationships, their common ground is the examination of mutual dependence within the framework of regime theory which considers states as actors in the international system who seek their interests and believes that creating a cooperative environment is the way to enhance these interests. Thus, it is possible to define states, as the main actors in the international system, pursuing their common interests and seeking a cooperative environment to maximize their interests. In this context, similar to the conceptual approach of the literature, this article defines the EU, its members, and Algeria as actors seeking to maximize their interests by increasing their common interests. To put it more concretely, the article suggests that mutual dependence is the fundamental reason for maintaining the continuity of energy trade amid regional tensions and that the EU has a shaping influence on the foreign policies of its members regarding energy security.

To explain these assumptions, the article proposes an in-depth examination of two important variables that threaten mutual dependence. Firstly, the relationships with Italy and Spain do not only affect these countries but also influence all EU countries. Therefore, studying Algeria's relationship with countries like Italy and Spain also means examining mutual dependence in EU-Algeria relations, which affects both energy security and relations with Algeria. Secondly, despite mutual dependence, there is a political dynamic threatening the relationships between the two parties (Algeria and the EU). Agreements between Spain and Morocco to limit the influx of migrants strengthen mutual dependence in terms of immigration between the EU and Morocco, but on the other hand, this has weakened it in the context of energy. Another move in this context is Spain declaring support for Morocco's positions in the Western Sahara issue, which Algeria considers a national security matter. These developments, indicating a rapprochement between Spain and Morocco, emerge as a contemporary issue testing mutual dependence in EU-Algeria relations. As mentioned for these two reasons, the stability and security of the relevant pipelines constitute a significant part of the EU's energy security. In this regard, this study will focus on Algeria's relations with Italy and Spain, examining the politics-trade relationship and exploring the role of Algeria in the energy geopolitics of the Western Mediterranean and the EU's energy security.

As a case analysis, the article will approach the Algeria-Spain and Algeria-Italy relations through the process analysis method. Firstly, it will explain the historical position and role of Algeria in natural gas trade with the EU. In this context, it will draw attention to the critical role of pipelines in energy relations and the importance of Italy and Spain, which host these pipelines. The following section, focusing on the evolving relationships since the 2000s, consists of two parts. While the first part will delve into Algeria-Italy relations, the second part will explain the relations with Spain, demonstrating how political dynamics have become influential despite mutual dependence.

Biden Dönemi ABD Dış Politikasında Çin: Senato Tartışmaları Çerçevesinde Bir Değerlendirme (2021 – 2024)

China in U.S. Foreign Policy during the Biden Era: An Evaluation within the Framework of Senate Debates (2021-2024)

Nur ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU

Öz

ABD dış politikasında yükselen Çin sorunsalı günümüzde üzerinde sıklıkla konuşulan bir konudur. Beyaz Saray tarafından 2022'de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Çin, ABD'nin en temel stratejik rakibi olarak nitelendirilmiş ancak aynı strateji ulus aşan sorunların çözümünde Çin ile beraber masaya oturulması gerektiğinin altını çizerek, Çin ile iş birliğinin mümkün ve hatta gerekli olduğunu belirtmiştir. Böyle olmakla birlikte ABD'deki hem siyasi hem akademik çevrelerde ABD'nin Çine yönelik nasıl bir strateji izlemesi gerektiği konularında muğlaklık bulunmaktadır. Bu çalışma genel olarak ABD dış politikasındaki Çin'in yerini değerlendirmeyi, özel olarak ise Biden döneminin dış politikasında Çin'in yerini Senato tartışmaları ışığında irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, Biden döneminin başıyla sonu arasında geçen süre zarfında, Çine yönelik çok daha sert bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini düşünenlerin seslerinin hem Kongre hem de siyasi ve akademik çevrelerde yükseldiğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Başkan Biden, ABD Dış Politikası, Çin, Senato Dış İlişkiler Komitesi, Stratejik Rekabet

Abstract

One of the most talked-about issues in U.S. foreign policy today is the growing dilemma regarding China. China was identified as the most significant strategic competitor of the U.S. in the 2022 National Security Strategy issued by the White House. This strategy made it clear that cooperation with China is both feasible and necessary, emphasizing the need to engage with China to address transnational challenges. However, there is considerable disagreement in American scholarly and political circles about the best course of action for the U.S. in its dealings with China. Through the lens of Senate debates, this study seeks to assess China's role in U.S. foreign policy generally and in the Biden era specifically. This study highlights that, between the start and end of Biden's term, there has been an

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, anctinoglu@yahoo.com, 0000-0001-5478-067X

How to cite this article/Atıf için: Çetinoğlu Harunoğlu, N. (2025). Biden Dönemi ABD Dış Politikasında Çin: Senato Tartışmaları Çerçevesinde Bir Değerlendirme (2021 – 2024). Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 13(1), 93-112. DOI: 10.14782/marmarasbd.1589044

increase in the number of voices in Congress and in political and scholarly circles calling for a much tougher stance toward China.

Key Words: President Biden, U.S. Foreign Policy, China, Senate Committee on Foreign Relations, Strategic Competition.

1. Giriş

20. Yüzyılda iki kutupluluk, çevreleme, kuvvetler dengesi, güvenlik ikilemi, nükleer caydırıcılık, vekalet savaşları gibi kavramların sıklıkla telaffuz edildiği uluslararası ilişkiler literatürü, bugün yeni bir meydan okumayla karşı karşıyadır. 40 seneden fazla bir süre boyunca ABD-Sovyetler Birliği arasındaki gerginliği anlamaya ve tanımlamaya odaklanan disiplin, 21. Yüzyılda bu defa ABD'nin yeni rakibi, Çin ile olan ilişkilerinin doğasını anlamaya çaba göstermektedir. ABD – Çin arasındaki kompleks ilişkinin hangi kavram ve/veya kavramsallaştırmalarla açıklanabileceği, alandaki birçok değerli çalışmanın odak noktasıyken, bu çalışma, kavramsal tanımlamayı yapmadan önce ABD açısından Çin'in nasıl algılandığının anlaşılması gerekliliğinden hareket etmektedir.

ABD dış politikasında yükselen Çin “sorunsalı” günümüzde üzerinde sıklıkla konuşulan bir konudur. Başkan Obama'nın Asya'ya açılımı (“*Pivot to Asia*”) ile yeniden alevlenen bu sorunsal, daha sonra Başkan Trump'ın Çin'e karşı başlattığı ticaret savaşı ile tırmanmıştır. Başkan Biden'ın 2022'de yayımladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Çin, ABD'nin en temel stratejik rakibi olarak nitelendirilmiş ancak aynı strateji ulus aşan sorunların çözümünde Çin ile beraber masaya oturulması gerektiğinin altını çizerek, Çin ile iş birliğinin mümkün ve hatta gerekli olduğunu belirtmiştir. Böyle olmakla birlikte ABD'deki hem siyasi hem akademik çevrelerde Çin'in ABD tarafından nasıl tanımlanması gerektiği ve ABD'nin Çin'e yönelik nasıl bir strateji izlemesi gerektiği konularında muğlaklık bulunmaktadır.

ABD dış politika tartışmalarına ışık tutmasıyla bilinen *Foreign Affairs* dergisi, 2019'da çarpıcı bir makaleye yer vermiştir. Ocak 2021'de başkanlık koltuğuna oturacak olan Joe Biden'ın Asya stratejisti olarak bilinen Kurt Campbell ve yine Biden'ın Ulusal Güvenlik danışmanı olacak olan Jack Sullivan, kaleme aldıkları bu ortak çalışmalarında, ABD'nin Çin'e yönelik yaklaşımının “felaketsiz rekabet” (“*competition without catastrophe*”) anlayışına dayandırılması gerektiğini öne sürdüler (Campbell & Sullivan, 2019). Onlara göre ABD, Çin ile bir arada yaşaması gerektiği gerçeğini göz ardı etmeden Çin'e yönelik bir rekabet yaklaşımı sürdürmeli ve bu rekabeti de çözümlenmesi gereken bir sorun olarak değil, düzenlenmesi/idare edilmesi gereken bir süreç olarak görmeliydi. *Foreign Affairs* dergisi, Nisan 2024'e gelindiğinde ise, bu defa Matt Pottinger ve Mike Gallagher imzalı bir başka çarpıcı makaleye yer verdi. Pottinger ve Gallagher bu ortak çalışmalarında, Campbell ve Sullivan'a cevap vericesine, ABD'nin Soğuk Savaş yokmuş gibi davranmaması gerektiğini, çünkü Soğuk Savaş'ın Çin tarafından çoktan ilan edildiğini belirttiler ve eklediler: “ABD Çin ile olan rekabetini idare etmemeli. Bunu kazanmalı” (Pottinger & Gallagher, 2024). ABD'nin Çin'e yönelik yaklaşımının nasıl tanımlanması ve hangi bileşenlerden

oluşması gerektiği sorusuna verilen farklı cevapları temsil eden bu iki makale, ABD’de Çin’e yönelik var olan kafa karışıklığını özetlemesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Biden yönetimi tarafından ilan edilen strateji belgeleri, ABD’nin Çin’e yönelik rekabetini, Hint-Pasifik’teki ortak/müttefiklere dayandırması nedeniyle Başkan Trump’ın yaklaşımından oldukça farklı bir profil sergiledi. Biden yönetiminin hem AUKUS hem QUAD girişimleri, eş zamanlı olarak bölgeye ziyaretleri, söz konusu stratejinin pratikteki yansımaları oldu.

Bu çalışma genel olarak ABD dış politikasındaki Çin’in yerini değerlendirmeyi, özel olarak ise Biden döneminin dış politikasında Çin’in yerini Senato tartışmaları ışığında irdelemeyi hedeflemektedir. Özellikle Obama döneminden itibaren ABD dış politikasında kayda değer bir ağırlık kazanan Çin’in yükselişi konusunun 2021-2024 aralığında ABD Senatosu’nun Dış İlişkiler Komitesi’nde nasıl ele alındığı, yapılan tartışmalarda yapılan tespitlerin ve eleştirilerin neler olduğu incelenecektir. Senato tartışmalarına özellikle odaklanılmasının nedeni, Senato’nun ilgili komitesinin ABD dış politika oluşum sürecinde son derece merkezi bir rol oynamasıdır. Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı tarafından alınan kararların arka planında, Kongre tartışmaları son derece önemlidir. Bu amaçla bu çalışmada, Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından Biden’in başkanlığı döneminde (Ocak 2021 ile bu çalışmanın sona erdiği Kasım 2024 tarihleri arası) “Çin” başlığı altında gerçekleştirilen oturumları incelenmiştir. Bu oturumlarda hem senato üyelerinin hem de orada tanıklık yapmaya davet edilen uzmanların, Çin’in stratejik hamlelerini nasıl değerlendirdikleri; söz konusu stratejik hamlelerin küresel ve bölgesel yansımalarını nasıl okudukları analiz edilecektir. Çalışma, bu oturumların tutanaklarını incelerken, eş zamanlı olarak, Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen güvenlik belgelerini de göz önünde tutacak ve bu şekilde Biden döneminde ABD tarafından Çin’in nasıl algılandığını anlamaya yönelik bütüncül bir analiz sunmaya gayret edecektir. Özellikle belirtilmelidir ki çalışma ABD perspektifini anlamaya çalışacaktır. Buna karşılık Çin’in bakış açısı bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Çalışmanın temel argümanı, Biden döneminde Çin’e yönelik çok daha sert bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini düşünenlerin seslerinin hem Kongre hem de siyasi ve akademik çevrelerde yükseldiğidir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümü, ABD dış politikasında Çin sorunsalına tarihsel bir açıdan yaklaşacaktır. Burada ABD’nin Çin’e yönelik yaklaşımın geçirdiği evrim takip edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümü ise Başkan Biden döneminde ABD nezdinde yapılan Çin tartışmalarına odaklanacaktır. Bu bölüm önce güvenlik belgelerine, daha sonra da Senato Dış İlişkiler Komitesi’nde yapılan tartışmalara odaklanarak, bir yandan Çin’e yönelik tespitleri, bir diğer yandan da Biden yönetimine yönelik eleştirileri ortaya koymaya çalışacaktır.

2. Tarihsel Perspektiften ABD Dış Politikasında Çin Sorunsalı

ABD dış politikasında Çin’in bir “sorunsal” haline gelmesi esasen Soğuk Savaş sırasında gerçekleşmişti. Zira Soğuk Savaş öncesinde Çin, ABD açısından dikkate değer bir ticari merkezdi. ABD’nin Çin ile ticareti XVIII. yüzyılın sonlarında başladı ve Çin ile ilk ticari antlaşma 1844’te

imzalandı. İmzalanan Wangxia Antlaşması, İngiltere ile Çin arasında 1842’de imzalanan ve Birinci Afyon Savaşı’nı sonlandıran Nanjing Antlaşması’nın muadiliydi. Başka bir ifadeyle 1842’de Çin tarafından İngiltere’ye tanınan ticari haklar, 1844 Wangxia Antlaşması ile ABD’ye de tanınıyordu. 1857-1858’de meydana gelen İkinci Afyon Savaşı’ndan sonra İngiltere’ye Çin tarafından verilen yeni ticari imtiyazlar, savaş sonrasında “en çok gözetilen ulus kaydı” çerçevesinde Çin’de faal olan Avrupalı güçlerle ABD’ye de tanındı (Office of the Historian, n.d. a).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ABD’nin Uzak Doğu’ya yönelik ticari ilgisi artarak devam etti. Buradaki ticari çıkarlarını muhafaza edebilmek amacıyla, 1899’da ABD Dışişleri Bakanı John Hay tarafından İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya ve Japonya’ya diplomatik notlar şeklinde bir dizi yol gösterici ilke iletildi. Bu ilkeler “Açık Kapı Politikası” (*Open Door Policy*) olarak adlandırıldı (Office of the Historian, n.d. b). Hay, bu notlarında Çin’in toprak bütünlüğünü ve idari bağımsızlığını korumak amacıyla, ABD’nin Çin ile ticaret yapan tüm büyük uluslar arasında tam bir eşitlik ilkesi güdeceğini ilan etti. Söz konusu diplomatik notlarda amaç Çin’in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının muhafazası olarak nitelendirilse de ABD politikasının temel amacı, Çin’de egemen konum arayışında olan herhangi bir devletin bu arayışını dengelemek ve söz konusu devletin egemen pozisyona geçmesini engellemektir. Bu da ancak Çin’in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının ABD tarafından ilan edilen ilkelerce korunması ile mümkün olabilirdi. Başka bir deyişle Uzak Doğu politikasını belirleyen ABD, bu politika ile bir yandan da kendini Çin’in koruyucusu olarak ilan ediyordu (Thies, 2016, ss. 100–101). Böyle olmakla birlikte ABD, ilerleyen senelerde Japonya’nın önce Çin’e yönelik talepleri, daha sonra da revizyonist girişimleri karşısında Çin’i koruyamayacaktı. 1931’de Japonya Mançurya’yı işgal etti ve Mançuko Devleti’ni kurdu. ABD bu dönemde bu istilanın Kellogg-Briand Paktı’nın ihlali olduğunu vurgulayıp istilayı protesto etse de bu protesto Japonya’yı durduramadı ve Japonya 1932’de Şangay’ı bombaladı. Çin’in toprak bütünlüğünün bölünmezliği ilkesine karşı atılan bu hareketler karşısında ABD müdahale etmeyi tercih etmedi zira bu dönemde ABD dış politikasının en önemli yapıtaşlarından biri uluslararası çatışmalardan olabildiğince uzak kalmaktı (Kaufman, 2017, s. 61). Elbette bu yapıtaşı II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ve ABD – Japonya gerginliğinin tırmanmasıyla tepe taklak olacaktı.

ABD dış politikasındaki Çin sorunsalı, kuşkusuz 1949’da Çin’de gerçekleşen devrim ile ortaya çıkmış oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında dış politikasının aksını Sovyetler Birliği ve onun komünist ideolojisini çevrelemeye yönlendiren ABD açısından, Çin’de seneler süren iç savaş sonucunda milliyetçi Chain Kai-shek hükümetinin Tayvan’a kaçması istenmeyen bir durumdu. ABD açısından 1 Ekim 1949’da Mao Zedong liderliğinde gerçekleşen komünist devrim ve kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, kayda değer bir tehditti. Çin komünizmi ile Sovyet komünizmi birbirinden farklı olsa da ve her iki devletin farklı dış politika amaçları bulursa da bu dönemde ABD, komünizmi yekpare bir tehdit olarak okumayı tercih etti (Kaufman, 2017, ss. 92–93). Böylece Çin’deki komünizm, Sovyet Birliği kaynaklı uluslararası komünizmin iştahla dünyaya yayıldığının bir göstergesi olarak algılandı. Aynı şekilde 1950’lerin başında Kuzey Kore’nin Güney Kore’yi işgali, daha sonra ise patlak veren Vietnam Savaşı, Moskova tarafından Washington’a karşı yönetilen ideolojik savaşın Asya’daki diğer yansımaları olarak görüldü (Cox ve Stokes, 2008,

s. 77). Soğuk Savaş konjonktüründe farklı kamplarda yer alan ABD ve Çin, böylece XIX. yüzyıl dinamiklerinden son derece farklı bir ilişki dinamiğine girdiler. Öyle ki ABD, Çin'deki devrimi ve devrimle kurulan yeni rejimi tanımayı uzun süre reddetti.

Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde farklı kutupları temsil eden ABD ve Çin arasındaki ilk temaslar, 1960'ların sonunda ABD Başkanı Richard Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'ın girişimleriyle sağlandı. Kissinger, Soğuk Savaş'ı “şeytanla mücadele” olarak değil de meşru çıkarları olan devletlerle bir arada yaşama becerisi olarak değerlendirerek, Soğuk Savaş'a yeni bir anlam yüklemiş oldu. Böylece Kissinger ve Nixon, Soğuk Savaş'a yönelik geliştirdikleri bu yeni taktik ile Çin'i de meşru çıkarları olan bir devlet olarak tanıyarak, diplomatik ilişkiler kurmaya yönelik adımlar atmakta mâni görmediler. Öyle ki 1970'lerin ilk senelerinde önce Kissinger, sonrasında Başkan Nixon Çin'e ziyaretlerde bulunarak ilişkileri iyileştirmeye çalıştılar (Office of the Historian, n.d. c). Eş zamanlı olarak, Ekim 1971'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylamayla Çin Halk Cumhuriyeti'ne, Çin'in meşru temsilcisi olarak hem Genel Kurul'da hem de Güvenlik Konseyi'nde yer alma hakkı tanındı. Kissinger'ın ifadesiyle ABD – Çin ilişkileri bu dönemde “düşmanlık” ve “izolasyon”dan sıyrılıp “de facto bir ittifak”a dönüşüyordu (Kissinger, 1994, s. 77). ABD nezdinde Çin'e yönelik değişen algı, Soğuk Savaş dinamikleri içinde ABD dış politikasındaki en önemli kırılmalardan biriydi. Böyle olmakla beraber birçoklarına göre ABD'nin Çin'e yönelik algısı 1989'da Tiananmen Meydanı'nda yaşanan katliamla tamir edilemeyecek şekilde sarsıldı. Bu görüşe göre, ABD, her ne kadar *Détente* döneminden itibaren Çin'i meşru bir devlet olarak görmüş olsa da Çin'deki otoriter rejim ve bu rejimin Tiananmen'de sivil halka karşı uyguladığı şiddet, Çin'in ABD tarafından meşruiyetinin sorgulanmasına ve Çin'e dair olumlu algıların ciddi derecede zarar görmesine neden oldu (Hirshberg, 1993, ss. 247–252).

Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin bir bir düştüğü ve en sonunda Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir dönemde, hala daha Komünist Parti tarafından yönetilen Çin'in ABD açısından sorunsal olarak görülüp görülmeyeceği önemli bir konuydu. ABD'nin Çin'e yönelik yaklaşımının nasıl şekillenmesi gerektiği o dönemde ABD'deki hem siyasi hem akademik çevrelerde sıklıkla tartışılan bir konuydu. Körfez kriziyle karşılaşan ve odak noktasını Körfez'deki krizi çözmeye ayıran Başkan George H. W. Bush'tan sonra iktidara gelen Başkan Bill Clinton döneminde, Çin'e yönelik, bir zamanlar Sovyetler Birliği'ne karşı uygulanan “çevreleme stratejisi” uygulanması gerektiği çağrısı yapanlar bulunuyordu. Buna rağmen, Clinton yönetimi bir yandan ABD'nin çıkarlarına odaklanan bir diğer yandan da Çin'i dışlamayan/kapsayan bir strateji belirlemeyi tercih etti. O dönemde Pentagon'un Doğu Asya stratejini oluşturan kilit isimlerden Joseph Nye, bu tercihin iki temel nedeninin bulunduğunu söylemiştir. Nye'a göre ABD'nin Çin'e yönelik stratejisi, “çevreleme” olarak belirlenseydi, Çin kesin olarak kaybedilecekti. Zira “çevreleme” kavramı, Soğuk Savaş'ın olumsuz mirasını canlandıracak, Çin'de tepki yaratacak ve Çin kendini yeni dünya düzeninden dışlanmış hissedecekti. Oysaki Çin, yeni dünya düzeninden kendini dışlanmış hissetmemeliydi, aksi takdirde ABD'ye karşı düşmanca strateji geliştirebilirdi. Nye tarafından belirtilen ikinci neden ise, bölge ülkelerinin Çin karşıtı bir ittifak kurma konusundaki isteksizlikleriydi. 1990'ların başında bölge ülkelerinin çoğu hem ABD hem de Çin ile olumlu ilişkiler yürütmeyi tercih etmekteydi. Bu şartlar altında ABD açısından bölge ülkelerini Çin'i

“çevreleme” stratejisine ikna etmek neredeyse imkansızdı (Nye, 2015). Sonuç olarak ABD, 1990’larda Çin’i çevrelemek yerine, temkini elden bırakmadan uluslararası topluma entegre etmeyi tercih etti ve Çin’in 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olmasını destekleyen en kilit aktör oldu.¹

11 Eylül sonrasında dikkatini, Terörle Savaş ve Orta Doğu’ya veren ABD, bu süre içerisinde Çin’in ticari ve ekonomik alandaki hızlı yükselişine çok da ilgilenemedi. Çin’in yükselişi, ancak Başkan Obama döneminde, ABD dış politikasındaki önceliklerin yenilenmesiyle Washington’daki ajandanın ilk maddelerinden haline geldi. Kasım 2011’de Başkan Obama’nın Asya-Pasifik ziyareti sırasında ilan edilen “Asya’ya Açılım” (*Pivot to Asia*), ABD’nin Asya’daki haklarını ve sorumluluklarını hatırlatan ve hatırlatmanın da ötesinde genişleten bir yaklaşımdır. Shambaugh’a göre (2013, s. 10) Obama yönetiminin bu yaklaşımının getirdiği en büyük yenilik, Asya’yı ABD dış politikasının en önemli stratejik önceliği haline getirmesiydi. Başkan Obama, söz konusu açılımın hiçbir ülkeye karşı olmadığını vurgulamış olsa da birçok uzman bu yeni yaklaşımın Çin’in yükselişine cevaben geliştirildiğini iddia etti. Askeri, diplomatik ve ekonomik boyutları olan açılım, Asya-Pasifik’in artan ekonomik önemi, Çin’in iddialı yükselişi ve ABD’nin savunma bütçesini kısması nedeniyle dünyanın birçok yerinden çekiliyormuş izlenimi vermesi nedenlerinden dolayı ABD açısından bir ihtiyaç olarak geliştirildi (Congressional Research Service, 2012, ss. 2, 8, 10). Kongre Araştırma Servisi’nin konuyla ilgili raporunda belirtildiği gibi, aslında bu yeni açılım ABD’nin bölgeye yönelik amaçlarını değiştirmiyordu zira ABD’nin bölgedeki amaçları her zaman istikrarı sağlamak, seyrüsefer serbestisini, serbest ticareti, demokrasi ve insan haklarını ise garanti altına almak olmuştur. CRS raporuna göre bu yaklaşımın yeniliği öne sürdüğü araçların değişimi idi (Congressional Research Service, 2012, s. 3). Bölgeye yönelik askeri varlığın artırılması, yeni askeri üsler edinilmesi, ortak askeri tatbikatların sayısının artırılması, *Transpacific Partnership (TPP)* gibi bölgeye yönelik iş birliği platformlarının geliştirilmesi Obama döneminin önemli adımları olmuştur. Enteresan şekilde bu yaklaşım, Çin’de Komünist Parti Genel Sekreterliği’ne Xi Jinping’in gelmesiyle kesişti. Çin ulusunun yeniden doğuşundan bahseden ve bunu “Çin rüyası” olarak da tanımlayan Xi Jinping, hem benimsediği söylem hem de aldığı kararlarla, hak ettiği yeri arayan çok daha iddialı bir Çin vizyonuna sahip olduğunu dile getirmekten hiçbir zaman çekinmedi (Gang & Shuang, 2012). Jinping böylece XXI. yüzyılda Çin’in uluslararası rolünün değiştiğini/değişeceğini ilan ediyordu (Schortgen, 2022, s. 56).

ABD açısından Çin sorunsalı Başkan Donald Trump döneminde kuşkusuz tırmanarak devam etti. ABD’nin birçok ortağı/ müttefiki tarafından haksızlığa uğratıldığı fikrinden hareketle, Trump, ABD ve Çin arasındaki ticari ilişkilerin de adil olmadığını iddia etti. “America First” sloganıyla Trump’ın bu doğrultuda aldığı ilk karar, Çin’in ticari politikalarına karşı soruşturma başlatmak ve Çin’den gelen ürünlere fazladan vergi koymak oldu. Bu şekilde Çin’e karşı ticaret savaşı başlatan Trump (Huang, 2021), Covid salgınına neden olan virüsü “Çin virüsü” olarak nitelendirmekten geri durmayarak ABD – Çin ilişkilerinin daha da gerilmesine neden oldu. Aslında bu dönem

1 Çin açısından ABD ile ilişkilerin kapsamlı bir tarihsel arka planı hakkında Türkçe literatürde de önemli kaynaklar bulunmaktadır. Örneğin (bkz. Pekcan, 2019, ss. 53–109).

ABD açısından Çin'in sorunsal haline gelmesinde sadece Trump rol oynamıyordu. Trump'ın son derece agresif tutumuna ek olarak, Kongre'de yapılan tartışmalar da Çin'in ABD açısından sorunsal haline gelmesini hızlandırıyordu.

Bu dönemde Kongre'de yapılan tartışmalarda Çin ekonomik, stratejik ve sosyokültürel bir rakip olarak nitelendirildi (Harunoğlu & Matsumoto, 2022). Örneğin Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi kıdemli üyesi Michael McCaul'un vurguladığı üzere, ABD ve Çin'in diplomatik ilişkilerinin başladığı dönemde ABD'nin GSMH'sı 2,6 trilyon dolar iken, Çin'inki 178 milyon dolar ile sınırlıydı. Ancak 2019'a gelindiğinde, ABD'ninki 19 trilyon dolarken; Çin 12 trilyon dolara ulaşmıştı ki bu durum geçen süre zarfında Çin'in inanılmaz hızla büyüdüğü'nün bir göstergesiydi (McCaul, 2019, s. 3). Tartışmalarda Kongre üyeleri Çin'in, ticaret, yatırım, teknolojik araştırma ve geliştirme alanlarındaki ivmesini vurguluyordu. Bu doğrultuda Temmuz 2020'de Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı James Risch tarafından Çin'in teknoloji, fikri mülkiyet ve siber güvenlik alanlarındaki ihlalleriyle mücadele edebilmek yasa tasarısı sunması ("*Strategic Act*") önemlidir (Risch, 2020, s. 2). Diğer taraftan Trump döneminin Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS 2017) bir yandan büyük güç rekabetinin geri döndüğünü ilan ediyor; bir diğer yandan da Çin'i Rusya ile beraber "revizyonist güç" olarak nitelendiriyor ve bu iki ülkenin ABD açısından stratejik rakipler olduğunun altını çiziyordu (The White House, 2017, ss. 25–27). Kongre tartışmalarında fark edildiği gibi, Çin'in Rusya'dan en önemli farkı bu dönemde ABD tarafından aynı zamanda kültürel bir rakip olarak görülmesiydi. Çin'deki siyasi sistemin kapalılığının ve otoriterliğinin her daim eleştirilmesi, insan hakları ihlallerinin ve Sincan'ın sıklıkla gündeme gelmesi, Çin'in ideolojisini yayma gayesinde olan bir yükselen güç olarak nitelendirilmesi önemlidir. Çin üzerine yapılan bir tartışmada Senatör Robert Menendez'in, Çin'in ABD'nin gücüne birçok alanda olduğu gibi kültürel alanda da meydan okuduğunu vurgulaması dikkat çekicidir (Menendez, 2020, s. 5). Böylece Trump döneminde Çin'in ABD açısından birçok alanda sorun teşkil ettiği Kongre tarafından da tescillenmiş oluyordu.

3. Başkan Biden Dönemindeki Çin Tartışmaları

3.1. Güvenlik Belgeleri Üzerinden Bir Değerlendirme

Biden yönetiminin Çin'e yönelik yaklaşımını nasıl tanımlayacağı konusundaki ilk işaretler Mart 2021'de Beyaz Saray tarafından ilan edilen Geçici Ulusal Güvenlik Belgesi'nden geldi (*Interim National Security Strategic Guidance-INSSG*). Bu belgede ABD-Çin ilişkileri "stratejik rekabet" olarak nitelendirildi ve böylece daha önceki dönemlerde hem Kongre hem de siyasi ve akademik çevrelerce yapılan kavramsallaştırmalara – "Akıllı rekabet" (Schell & Shirk, 2019) ve "Felaketsiz rekabet" (Campbell & Sullivan, 2019) gibi – son verilmiş oldu. Belgenin ilişkileri tanımlama şekli kısa sürede yönetimin önde gelenlerince benimsendi ve sıklıkla telaffuz edildi. Örneğin Dışişleri Bakanı Antony Blinken birçok konuşmasında Çin ile ilişkileri "stratejik rekabet" olarak tanımlamaktan geri durmadı (Blinken, 2021). Zaten Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ned Price da

henüz söz konusu belge yayımlanmamışken, bir basın açıklamasında, ABD'nin Çin'e bakışının "stratejik rekabet" lenslerinden olduğunu teyit etmişti (U.S. Department of State, 2021).

ABD'nin Şubat 2022'de yayımlanan Hint-Pasifik Stratejisi (*Indo-Pacific Strategy – IPS*) de aynı bakış açısını tekrar etti. Trump döneminin "America First" yaklaşımından farklı olarak ABD'yi müttefiklerinden ayırmayan bu belge, aynı zamanda Hint-Pasifik'te Hindistan'ın liderliğini açıkça öncelemesi bakımından önemlidir. Söz konusu belgenin yayımlanmasıyla beraber birkaç ay içerisinde ABD tarafından bölgeye yönelik atılan adımlar son derece manidardı. Birçok farklı girişimin yanı sıra, Eylül 2021'de kurulduğu ilan edilen ABD, İngiltere ve Avustralya arasındaki güvenlik paktına (AUKUS) yönelik somut adımlar atıldı; Mayıs 2022'de ABD ve Hindistan ortak girişimleriyle teknoloji alanındaki işbirliklerini yinelediler; Haziran 2022'de Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda ilk kez liderler düzeyinde NATO zirvesine davet edildi; yine Haziran 2022'de ABD ve Tayvan kurdukları ortak bir platformla ekonomik ve ticari ilişkilerini somut şekilde geliştirmeyi hedeflediklerini ilan ettiler; Kasım 2022'de ABD-ASEAN ilişkileri kapsamlı stratejik ortaklığa (*Comprehensive Strategic Partnership*) yükseltildi (U.S. Department of State, 2023). ABD'nin Hint-Pasifik stratejisinde bölgenin "özgür" ve "açık" kalmasının ne denli önemli olduğu ve Çin'in de bölge ülkeleri üzerindeki nüfuz ve baskısının ülkeleri istedikleri tercihleri yapmaktan alı koyduğunun altı çizilmesine rağmen; ABD'nin attığı tüm bu adımlar, bölge ülkeleri üzerinde "tarafınızı seçin" baskısını kurması olarak nitelendirildi ve kimilerince eleştirildi. Örneğin Chatham House'dan Hint-Pasifik güvenliği üzerine çalışmalarıyla bilinen Dr. Philip Shetler-Jones (2022), ABD'nin bir yandan bölge ülkelerine "Çin'in nüfuzunda kalmayın, ondan özgürleşin" deyip bir diğer yandan da ABD-Çin rekabetinde taraf almalarını beklemesini ve hatta Çin ile işbirliği yapanlara yönelik yaptırım uygulamasını – ABD'nin Kamboçya'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar gibi – bir tutarsızlık olarak nitelendirmiş ve hatta bu durumu ABD'nin "çoklu karakter bozukluğu" olarak tanımlamıştır.

Biden yönetiminin Ekim 2022'de kamuoyuyla paylaştığı nihai güvenlik stratejisinde de (*National Security Strategy-NSS*), Çin ile ilişkiler "stratejik rekabet" kavramı çerçevesinde açıklandı. Belgeye göre bu kavramın üç temel bileşeni bulunmaktaydı: ABD'nin kendi gücüne yatırım yapması; ABD'nin müttefik ve ortaklarıyla ortak amaçlar için ortak çaba harcaması ve son olarak, ABD'nin sorumluluklarının bilincinde olarak Çin ile rekabet etmesi (The White House, 2022, s. 24). Hem INSSG 2021 ve IPS 2022, hem de NSS 2022 beraber incelendiğinde, Biden yönetiminin Çin'e yönelik yaklaşımını, Trump yönetiminin Çin'e yönelik yaklaşımından ayıran üç temel noktayı görmek gerekir: Biden yönetiminin resmî belgelerinde, Çin'e yönelik strateji uygulanırken, ABD'nin kendi ideal ve değerlerinden vazgeçmemesi gerektiğinin özellikle altı çizilmektedir. Örneğin INSSG 2021'e göre, ABD, ekonomisini kurtarmak için kendi değerlerini feda etmeyecek; her zaman demokrasi ve insan hakları gibi temel ve varoluşsal değerlerini savunacaktır. Aynı şekilde belgeye göre, insan hakları ve demokrasi ABD – Çin ilişkilerini de şekillendirecek; ABD Hong Kong, Sincan ve Tibet'teki ihlallerin takipçisi olacaktır (The White House, 2021, s. 20). Ayrıca NSS 2022 de ABD'nin, Sincan, Tibet ve Hong Kong'daki istismların yakın takipçisi olacağı belirtilmektedir (The White House, 2022, s. 24).

Biden yönetiminin Çin'e yaklaşımını bir önceki dönemden ayıran ikinci nokta ABD'nin Çin ile askeri bir çatışmadan muhakkak kaçınması gerektiği; üçüncü nokta ise küresel sorunlarla mücadele için Çin ile iş birliği kapısının açık bırakılacağıdır. Özellikle üçüncü nokta, çok taraflılığı ve iş birliğini vurgulaması açısından kritiktir. NSS 2022 de, ABD'nin Çin ile ilişkilerini her zaman rekabet perspektifinden okumayacağı belirtmiştir (The White House, 2022, s. 12). Bu belgeye göre, ABD, Çin ile rekabet ederken, bu rekabeti sorumlu şekilde yürütecektir. Örneğin askeri tirmanmayı olabildiğince önceleyecek, iletişimi kuvvetlendirecek ve şeffaflık sağlayacaktır. Özellikle de küresel sorunlarda ABD, Çin ile beraber çalışmaya hazırdır. Zira NSS 2022'de açıkça ifade dildiği gibi bu farkındalık ve iş birliği zaten büyük güçlerden beklenen sorumluluktur (The White House, 2022, s. 5). Kısacası Biden dönemine ait güvenlik belgelerinde, ABD'nin kendi değerlerinden feragat etmeden ama bir yandan da iş birliği ihtimalini rafa kaldırmadan sorumlu bir büyük güç olacağının sözü verilmiş ve Çin ile ilişkiler bu çerçevede ele alınmıştır.

3.2. Senato Dış İlişkiler Komitesi'nden Yansımalar (2021-2024)

2021 – 2024 döneminde senatonun ilgili komitesinin tartışmalarında Çin'e yönelik beş önemli tespit yapıldığı fark edilmektedir. Bu tespitlerden ilki, Biden dönemine ait güvenlik belgelerinde yazanlarla son derece benzer şekilde, Çin'in yükselişinin yadsınamaz bir gerçek olduğu tespitidir. Yapılan oturumlarda Çin'in yükselişinin agresif bir karakter taşıdığı, Çin'in hızla yayılmakta olduğu; bu yayılmanın ekonomik, ticari, askeri, diplomatik ve kültürel boyutlarının bulunduğu özellikle belirtilmektedir. Dönemin Senato Dış İlişkiler Komitesi başkanı Robert Menendez'in ifade ettiği gibi, 2020'lerin başındaki Çin, artık 1971'deki ve hatta 2011'deki Çin değildir. 2020'lerin başındaki Çin, "rahatsız edici" (*disturbing*) bir küresel yönetim alternatifi sunan, dolayısıyla her alanda ABD'ye meydan okuyan bir aktördür (Menendez, 2021, s. 1). Bu görüşe göre Çin, tarihinde olmadığı kadar iddialıdır. Bu iddialı yükselişin ve hatta yayılmanın ardındaki isim ise Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Xi Jinping'tir. İlgili oturumlardan birinde konuşma yapan Dr. Economy'nin (2021, ss. 5–6) özellikle altını çizdiği gibi, Jinping genel sekreterliğe ilk geldiğinde bir "Çin rüyası"ndan bahsediyordu ancak bu Çin rüyasının tam olarak neyi içerdiği o dönemde ABD tarafından anlaşılamamıştı. Geçen süre zarfında bahsedilen "Çin rüyası"nın son derece uzun soluklu stratejik bir vizyon olduğu ve maksadının Çin'i uluslararası sistemin lider ülkesi konumuna getirmek olduğu anlaşıldı. Bu tespite göre Çin'in ekonomi, ticaret ve teknoloji alanlarında attığı büyük adımlar dışında, askeri, diplomatik ve kültürel alanda ortaya koyduğu girişimler söz konusu uzun soluklu stratejik vizyonun bileşenleridir. Çin'in özellikle de Doğu Asya'daki askeri varlığını sürekli arttırması; balistik füze sayısını yükseltmesi; donanmasını genişletmesi (Shugart, 2021, s. 13); Tayvan'a yönelik agresif tutumu; Afrika dahil dünyanın her köşesindeki diplomatik temsilciliklerinin sayısını arttırması (Menendez, 2023, s. 2); birçok ABD üniversitesinde Konfüçyus Enstitüleri ile kürsü satın alması ve bu alanda muazzam yatırımlar yapıp bu enstitülerce Çin propagandası yapılması (Risch, 2023, s. 15) Çin'in askeri, diplomatik ve kültürel alanlarda ABD'ye yönelik oluşturduğu meydan okumayı göstermektedir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı mensubu Sherman'ın (2023, s.16) belirttiği gibi, ABD'de 290 bin civarında Çinli, üniversitelerde öğrenci olarak bulunurken; Çin'de sadece 384 Amerikalı öğrencinin bulunması

da senatoda dikkat çekmiş ve bu durumun ABD'nin ulusal güvenliği açısından oluşturabileceği tehdit tartışılmıştır. Kısacası ilk tespite göre Çin yükselmektedir ve bu yükseliş aynı zamanda agresif bir yayılma içermektedir. Bu doğrultuda Çin, nesiller boyu sürecek bir meydan okumadır (*generational challenge*) ve ABD'nin bundan daha önemli bir önceliği olmamalıdır (Campbell, 2024, s. 2).

Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin tartışmalarında yapılan ikinci tespit, ABD açısından Çin'in ideolojik boyutta da sorunsal olduğudur. Hem senatörler hem de oturumlara davet edilen bakanlık mensupları ve uzmanların tamamı, Çin'in temsil ettiği ideolojinin otoriter bir siyasi sistemi içermesini önemli bir tehdit olarak görmektedir. Özellikle Tibet, Hong Kong ve Sincan üzerine sıklıkla konuşan komite üyeleri, buralardaki insan hakları ihlallerini yakından takip etmekte; Çin'in teknolojik üstünlüğünün nasıl bir siyasi baskı aracına dönüştüğünü incelemektedir. Sincan'daki Uygur Türklerine yönelik uygulanan baskıyı korkunç bulan Senatör Kaine'in belirttiği gibi, adam kaçırma, toplu tutuklama, gizli yargılamalar, zorla çalıştırma, zorla kısırlaştırma, ailelerin ayrılması, hapishanelere ve toplama kamplarına gönderilmesi gibi eylemlerin Çin'de sıklıkla karşılaşılan pratikler olması, durumun vahametini göstermektedir (Kaine, 2021, s. 2). Bu tespite göre Çin, insan hakları ihlalleri yapmakla kalmamakta aynı zamanda teknolojik üstünlüğüyle bu ihlallerin yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin insanların yüzlerini, seslerini, irislerini ve yürüme tarzını tanıyabilen gözetim kameraları ile Çin elde etmiş olduğu teknolojiyi, siyasi baskı aracı olarak kullanmaktadır. Senatör Rubio'nun belirttiği gibi, ÇKP, bu haliyle Uygurları sistematik şekilde ortadan kaldırmaya çalışan bir siyasi rejim haline gelmiştir (Rubio, 2021, ss. 3–4). Kaldı ki senatörlere göre, ÇKP tarafından benimsenmiş olan bu sistematik uygulama esasında bir soykırımdır (Markey, 2021, s. 5).

Tartışmalarda yapılan üçüncü tespit, Çin'in ideolojik bir sorunsal olduğu gerçeğinden hareketle, bu ideolojik sorunsalın kaçınılmaz şekilde ekonomik sonuçları bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşe göre ABD'nin temsil ettiği ideoloji, demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetime dayanmaktadır. Bu ideoloji ekonomide ise şeffaflık ve rekabet prensiplerini öncelemektedir. Oysaki Çin'in temsil ettiği ideoloji, otokrasi, baskı ve sansüre dayanmaktadır. Çin'in ideolojisi ekonomide ise özellikle gelişmekte olan ülkeleri kendisiyle iş birliği yapmaya zorlamaya dayanmaktadır. Menendez'in (2022, s. 1) ifade ettiği şekliyle, ABD tarihte her zaman diğer ülkelerin tercih ettiği güvenlik ve ticaret ortağı olmuştur. Ancak günümüzde ülkelerin kendilerine ortak olarak ABD'yi seçebilmesi Çin yüzünden neredeyse mümkün değildir. Diğer aktörleri kendisiyle iş birliği yapmaya zorlayan, iş birliği yapmayı reddedenleri cezalandıran Çin, sahip olduğu ekonomik nüfuzu diğer ülkeler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Senato'da belirtildiği gibi, bunun en son örneklerinden biri Litvanya konusunda yaşanmıştır. Litvanya'nın Vilnius'ta bir Tayvan temsilcilik ofisi açmasından sonra, Çin Litvanya ile diplomatik ilişkilerini düşürmüştü, Litvanya mallarının Çin'e girişini engellemiş ve böylece fiili bir ticaret bariyeri oluşturmuştur (Menendez, 2022, s. 2). Benzer şekilde hem Senatör Cardin'in (2022, s. 24) hem de ilgili oturuma konuşma yapmaya davet edilmiş olan Ebong'un (2022, s. 11) belirttiği gibi, Kuşak-Yol projesi de ülkeleri Çin ile iş birliğine zorlayan, Çin'in ekonomi kurallarına uymaya zorlayan avcı (*predatory*) bir projedir.

Yapılan dördüncü tespit, Çin'in teşkil ettiği ideolojik sorunsalın, kamu diplomasisi ile Çin tarafından dünyaya bir başarı örneği olarak yansıtıldığıdır. Bu tespite göre Çin, sahip olduğu otoriter rejimi bir başarı örneği kisvesiyle ihraç etmeye çalışmaktadır. Özellikle de Latin Amerika, Karayipler ve Orta Doğu'da otoriter eğilimli rejimlerle birebir temas kurmakta, onları Çin tipi yönetime özendirmekte ve ülkelerin halklarına yönelik hararetli bir kamu diplomasisi yürütmektedir. Çin ayrıca bu bölgelere yaptığı yatırımlar ve aldığı ekonomik ve siyasi inisiyatiflerle bölgelerdeki varlığını arttırmaktadır. Senatör Kaine'in (2022, ss. 2–3) ifadeleriyle, Çin bu şekilde kendini hayırsever bir koruyucu ve/veya sağlam bir ekonomik kalkınma ve toplumsal istikrar modeli olarak lanse etmekte ve bu şekilde bölge toplumları nezdinde kendine olumlu bir imaj inşa etmemiştir. Öyle ki Senatör Rubio'nun belirttiği gibi bölge liderleri ÇKP'ye hayranlık duymaktadır. Kaine'e göre Çin özellikle Latin Amerika'da Arjantin, Bolivya ve Şili'deki lityum ile Peru'daki bakır kaynakları ile yakından ilgilenmekte, dolayısıyla bu ülkelerdeki yönetimler ve toplumlarla bağ kurmaya çalışmaktadır. Örneğin Çin, pandeminin patlak vermesinin ardından Latin Amerika ve Karayipler'de hızlı bir şekilde nüfuzunu arttırmış, çoğu aşırı bölgeye bağışlamak yerine satmış, buna rağmen, aşılardan bağışlandığı izlenimini başarıyla yaratmıştır (Kaine, 2022, s. 3). Diğer taraftan Orta Doğu'da da benzer bir durum mevcuttur. Senatör Murphy'nin (2022, s. 2) sözleriyle, Suudi Arabistan'ın Çin'e yaptığı fosil yakıt ihracatının değeri 2000 yılında 1,5 milyar dolarken, 2022'de bu rakam 43 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla Çin'in bölgeye ilgisinin nedeni açıktır. Ancak burada sorun olan sadece Çin'in bölgeye ilgi duyması değil, aynı zamanda bölge liderlerinin de Çin'e ilgi duyması ve özellikle de Çin'i çekici bir ortak olarak görmeleridir. Bu tespite göre, Çin'in sahip olduğu otoriter rejim, bölge liderlerine neredeyse ilham kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla Çin, ABD açısından sadece Hint-Pasifik'te değil, Latin Amerika, Karayipler ve Orta Doğu'da da büyük bir tehdittir.

Senato Dış İlişkiler Komitesi tartışmalarında konuya dair yapılan beşinci tespit ABD'nin bu denli kapsamlı bir meydan okuma karşısında mutlaka müttefik ve ortaklarıyla hareket etmesi gerektiğidir. 2021-2024 döneminde Çin'e dair yapılan tüm tartışmalarda istisnasız şekilde vurgulanan en temel nokta esasında budur. Biden yönetiminin bu konuda kayda değer adımlar attığı Senato'da sıklıkla belirtilmiştir (Menendez, 2021, ss. 2–3). Hem Biden yönetiminin kilit isimlerince alınan inisiyatifler, hem de yönetim tarafından benimsenen güvenlik belgeleri zaten ABD'nin tek başına Çin ile mücadele etmesinin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Burada ortak ve müttefikler hem Hint-Pasifik'teki aktörler (Ratner, 2023, ss. 10–11), hem de özellikle Avrupa ve uluslararası finans kuruluşlarıdır (Menendez 2022, s. 2). Bu doğrultuda NATO'nun ilk kez 2022'de Çin'i bölgesel güvenliğe tehdit olarak belirtmiş olması kritiktir (Shaheen, 2023, ss. 1–2). Zaten Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaş sonrasında Çin'in Rusya'ya verdiği destek, Avrupa'nın Çin algısı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Senato'daki ilgili tartışmada Avrupalıların Çin konusunda birbirlerinden ayrıştığı, kimisinin Çin'e karşı daha şahinken – Litvanya liderliğindeki bir grup Doğu Avrupa ülkesi gibi-, kimisinin daha güvercin – Macaristan gibi – bir yaklaşım benimsediği, bir grubun ise Çin'e yönelik daha orta bir yol seçtiği – Almanya ve Fransa gibi – (Barkin, 2023, ss. 6–7); ancak tüm bunlara rağmen Şubat 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı'nın Avrupa'daki Çin'e karşı sert bir politika benimsenmesi gerektiğini düşünen şahin

kanadı haklı çıkardığı belirtilmiştir (Oertel, 2023, s. 9; Small, 2023, s. 14). Kaldı ki Ukrayna Savaşı ile beraber, ABD'nin Tayvan Boğazı'ndaki ülkelerle daha fazla diyalog ve uyum halinde olduğu senatodaki tartışmalarda sıklıkla dile getirilmekte (Kritenbrink, 2024, s. 3); özellikle de ABD'nin Hint-Pasifik'teki müttefiklerinin Temmuz 2024'teki NATO zirvesine katılmış olmalarının önemi vurgulanmaktadır (Campbell, 2024, s. 2).

2021-2024 döneminde ABD Senatosu Dış İlişkiler komitesindeki Çin odaklı tartışmalarda yukarıda belirtilen 5 önemli tespit dışında, Biden yönetimine yönelik eleştirilerden de bahsetmek faydalı olabilir. Bu doğrultuda yapılan eleştirileri 3 temel noktaya bölmek uygundur.

Yapılan ilk önemli eleştiri, Biden yönetiminin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde iklim değişikliği konusuna fazla vurgu yapmasının, ABD'nin enerji ihtiyaçlarını gölgelediği ve bu şekilde de enerji pazarını Çin'e bıraktığıdır. Bu eleştiriye göre, Hint-Pasifik ülkelerinin çoğu hâlâ ABD ile petrol ve gaz konusunda çalışmak istemektedir ancak ABD'li muhataplarının ilgisiz olduğunu görmelerinden dolayı bu konuda adım atılmamaktadır. Örneğin ABD enerji konusunda Sahra Altı Afrika'daki ortaklarıyla da çalışmalı ve Çin'in buradaki varlığını dengelemelidir (Risch 2022, s. 3). Benzer bir durum Orta Doğu için de geçerlidir. ABD Orta Doğu'daki müttefik ve ortaklarıyla enerji konusundaki iş birliğine devam etmelidir. Aslında Biden yönetiminin Obama döneminden miras aldığı "çekilme/kısıtlama" (*restraint*) dünyada ABD'nin sanki bu bölgeye yönelik hiçbir rolü, amacı ve çıkarı kalmamış algısını yaratarak, bölgedeki müttefikleri yeni iş birlikleri ve yeni ortaklar arayışına sokmuştur (Young, 2022, s. 3). Senatodaki görüşlere göre ABD Orta Doğu'yu da terk etmemektedir. O halde yaratılmış olan bu yanlış algıyı silmek ve Çin'in doldurmaya çalışacağı boşluklar yaratmamak gerekir.

Yapılan ikinci önemli eleştiri Biden yönetiminin Tayvan sorunu karşısında gerektiği ölçüde Tayvan lehine tutum almamış olmasıdır. ABD Kongresi'nin 1979'da kabul ettiği Tayvan İlişkileri Yasası'nı (*Taiwan Relations Act*) hatırlatan Senatör Risch (2021, s. 4), bu hukuki metnin bir yasa olduğunu ve ABD'nin bu yasaya bağlı kalması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu yasaya göre, ABD'nin politikası Tayvan'a savunma amaçlı silahlar sağlamaktır. Yasaya göre, bu silah desteğinin amacı, Tayvan halkının güvenliğini ve sosyal ekonomik sistemini tehlikeye atabilecek güç kullanımına veya diğer zorlayıcı yöntemlere karşı koyma kapasitesini korumaktır. Söz konusu yasa, yasa olması nedeniyle bağlayıcıdır ve ABD'nin hem Tayvan'a hem de bölgedeki diğer müttefiklerine verdiği bir taahhüttür. Bu eleştiri, Biden yönetiminin Tayvan'a yönelik muğlak bir tutum içinde olduğundan hareketle yönetimin çok daha somut adımlar atması gerektiğini ve söz konusu yasadan kaynaklanan taahhütlerini de yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde Risch'in de belirttiği gibi, bu muğlaklık zafiyet oluşturmakta, zafiyet ise Çin'in daha agresif şekilde davranmasını cesaretlendirmektedir. ABD Temsilciler Meclisi Nancy Pelosi'nin 2022 yazında Tayvan'a ziyareti ve bu ziyaretin Biden yönetimi tarafından pek de olumlu karşılanmadığı (Liptak & Collins, 2022) hatırlandığında, bu eleştirinin nedenleri anlaşılabilir.

Senato Dış İlişkiler Komitesi tartışmalarında yapılan üçüncü eleştiri ise, önceki eleştirilerin bir sonucu olarak ABD yönetiminin Çin karşısındaki tutumunu sertleştirmesi gerektiği noktasına

vurgu yapmaktadır. Biden yönetimini tehdidin boyutlarını anlamamakla ve Çin konusunda Kongre ile iş birliği yapmamakla eleştiren bu görüş, Çin'i ABD açısından "partiler üstü" bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir (Risch, 2023, ss. 3–4). Eleştiriye göre Biden yönetimi sadece Demokratlarla değil, aynı zamanda Cumhuriyetçilerle de iş birliği içinde olmalı, Kongre'nin özellikle de Tayvan'ın askeri ihtiyaçları konusundaki sorularını ve hassasiyetini karşılıksız bırakmamalıdır. Bu eleştirinin dile getirildiği dönem olan Şubat 2023'te, Kuzey Amerika'da ABD'nin en hassas askeri ve nükleer silah tesislerine ev sahipliği yapan eyaletlerin üzerinde, Çin'e ait bir yüksek irtifa gözetleme balonu tespit edilmesi elbette yapılan eleştirilerin dozunu arttırmıştır. Söz konusu tespitten sonra Çin'in bu balonun "meteorolojik" tespitler yapan bir balon olduğunu iddia etmesi ancak ABD'nin kendi hava sahasında bulunan bu balonu bir casus balon olarak değerlendirip balonu düşürmesi ikili ilişkilerde kayda değer bir gerginlik yaratmıştır. Senatör Hagerty, söz konusu casus balon krizini, 11 Eylül'den sonra ABD egemenliğinin en önemli ihlali olarak değerlendirmiştir (Hagerty, 2023, s. 22). ABD yönetiminin, Çin'in ABD'nin egemenliğini ve uluslararası hukuku açıkça ihlal eden bu tavrı karşısında aldığı yatıştırıcı tutumu eleştiren bu görüş, Çin'in ABD'nin egemenliğini başka daha az görünür yollarla da ihlal ettiğini belirtmiştir. Hagerty'ye göre (2023, s. 22), Çin fentanil ihraç ederek ABD'de aşırı doz uyuşturucu kullanımından olan ölümleri tetiklemektedir. ABD'deki Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi'nin (*Drug Enforcement Administration, DEA*) verilerine göre ABD'ye doğrudan kaçak yolla getirilen fentanil ile ilgili maddelerin başlıca kaynağının Çin'dir ve sadece 2021 senesinde fentanil kaynaklı ölüm sayısı ABD'de 71 bini bulmuştur. Tam da bu dönemde, basında ABD'de fentanil kaynaklı ölümlerin tarihte benzeri görülmemiş şekilde tepe noktaya vardığı yönünde haberler çıkması (McPhillips, 2023), Senato'nun ilgili komitesindeki eleştirileri tırmandırmış; ÇKP Genel Sekreteri Xi Jinping'e yönelik yaklaşımı ile Çin'i ödüllendirmekle eleştirilen Biden yönetimi, yaptığı yanlış hesaplardan dönmeye ve Çin'e karşı daha agresif olmaya davet edilmiştir (Ricketts, 2023, s. 4).

4. Sonuç

Soğuk Savaş'ın başlaması sonrasında Çin'deki komünist devrim ile Çin'in ABD dış politikasında bir sorunsal haline geldiği herkesin kabulüdür. Bu açıdan bakıldığında Çin, ABD açısından yeni bir tehdit değildir. Böyle olmakla beraber, özellikle de 1980'lerden itibaren Çin'in ekonomi, ticaret ve teknoloji alanlarında muazzam bir büyümeye imza atması, Çin'in ABD açısından teşkil ettiği tehdidin boyutlarını kademeli şekilde katlamıştır. Bugün ABD açısından Çin, çok boyutlu bir tehdittir. Çin, ABD liderliğindeki liberal uluslararası düzeni değiştirme niyetine ve kapasitesine sahip yegâne stratejik rakiptir.

Başkan Obama döneminden itibaren, ABD'de Çin'e yönelik nasıl bir strateji izlenmesi gerektiği konusundaki tartışmalar hararetlenmiştir. Trump döneminde Çin'e karşı başlatılan ticaret savaşı, Biden dönemine gelindiğinde bir yandan Çin'le iş birliğini dışlamayan bir diğer yandan ise Çin'in yükselişini dizginlemeye çalışan, daha temkinli ve sabırlı bir yaklaşıma dönüşmüştür. Tam da burada Senato Dış İlişkiler Komitesi nezdinde yapılan tartışmalar, ABD'nin Çin'e yönelik algısını göstermesi bakımından oldukça kritiktir.

2021-2024 döneminde ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi tarafından yapılan Çin odaklı tartışmalarda önemli tespitler bulunmaktadır. Bu tespitler hızlıca şu şekilde sıralanabilir: 1) Çin yükselmektedir. Bu yükseliş agresif bir karakter taşımaktadır. 2) Çin sadece stratejik, askeri, ekonomik, ticari ve kültürel bir sorunsal değildir. Çin aynı zamanda ideolojik bir sorunsaldır. Sahip olduğu teknolojik üstünlüğü sınırları içinde bir siyasi baskı aracı olarak kullanmaktadır. 3) Çin'in oluşturduğu ideolojik sorunsalın ekonomik sonuçları vardır zira Çin, kalkınmakta olan ülkeleri kendisiyle iş birliğine zorlamaktadır ve bunu sahip olduğu ekonomik güç ile yapmaktadır. Çin, ekonomide rekabet ve şeffaflık yerine zorlama ve sansürü sıklıkla kullanmaktadır. 4) Çin sadece Hint-Pasifik'te değil, Latin Amerika, Karayipler ve Orta Doğu'da da ABD açısından tehditir çünkü otoriter rejimini bölge ülkelerine ihraç etmeye çalışmaktadır. Kamu diplomasisi ile kendini cazip kılmakta ve bölge yönetimleri ve toplumlarının sempatisini kazanmaktadır. 5) Çin ile mücadelede ortaklar ve müttefikler kilit rol oynamaktadır.

Söz konusu tartışmalar Çin'in yükselişinin ABD açısından oluşturduğu tehdide vurgu yapmanın yanında, Biden yönetimine yönelik eleştirilerde de bulunmaktadır. Bu eleştirilere göre 1) Başkan Biden ABD'nin enerji ihtiyaçlarını öncelemeyen bir söylem benimseyerek, ABD'nin dünyadaki enerji pazarlarından çekildiği izlenimini yaratmıştır. ABD'den boş alan yerleri Çin hızla doldurmaktadır. 2) Başkan Biden, Tayvan konusunda 1979 Tayvan ile İlişkiler Yasası'ndaki taahhütlerini tam olarak yerine getirmekte zorlanıyormuş gibi davranmıştır. Oysaki söz konusu yasa ABD açısından bağlayıcıdır ve her ne olursa olsun ABD, Tayvan'ın kendini koruma kapasitesini muhafaza edebilmesi için, Tayvan'a desteğine devam etmelidir. 3) Çin'in son dönemde ABD'ye yönelik egemenlik ihlalleri de düşünüldüğünde ABD yönetimi Çin'e yönelik fazla mükâfatlandırıcıdır. Oysaki ABD yönetiminin Çin'e karşı çok daha sert bir yaklaşım içinde bulunması gerekir.

Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde Çin odaklı tartışmalara paralel şekilde, Washington'daki siyasi ve akademik çevrelerde de Çin'e yönelik daha sert bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği fikri gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi, Ulusal Güvenlik Konseyi eski danışmanlarından Matt Pottinger ve Temsilciler Meclisi eski üyesi Cumhuriyetçi Mike Gallagher imzalı Nisan 2024 tarihli *Foreign Affairs* makalesi, Soğuk Savaş'ın Çin tarafından çoktan başlatıldığı ve Çin'in hiçbir konuda ABD açısından güvenilir bir ortak olamayacağı fikirlerinden hareketle, ABD yönetimini çok daha "şahin" bir duruş sergilemeye davet etmiştir. 2020'lerin 1970'lerdeki "détente" dönemine benzetildiği bu makaleye göre, ABD'nin yapıcı yaklaşımına karşılık, Çin her alanda kazanımlarını arttırmakta ve agresif bir biçimde yayılmaktadır (Pottinger & Gallagher, 2024). Benzer şekilde, ABD'li diplomat Robert Blackwill ve dış politika analisti Richard Fontaine tarafından kaleme alınan ve 2024'te yayımlanan *Lost Decade: The US Pivot to Asia and the Rise of Chinese Power* kitabı da ABD'nin vaat ettiği stratejik dönüşümü gerçekleştirmekte tekrar tekrar başarısız olduğunu göstermektedir (Blackwill & Fontaine, 2024). Yazarlara göre ABD, Obama döneminde önceliğini Asya'ya kaydırmış olsa da askeri kaynaklarını daha çok Orta Doğu ve Avrupa'ya tahsis etmeye ve bu bölgelere daha fazla dikkat göstermeye devam etmiştir. Özellikle

de 2010'larda Çin'in yükselişini tutarlı bir yanıt veremediğini iddia eden yazarlar, bunu ABD'nin en önemli stratejik hatalarından biri olarak görmektedir.²

Bu satırların yazıldığı dönemde, ABD'de Çin'e yönelik nasıl bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği konusunda muğlaklık hala devam ediyor gibi görünse de Çin'e karşı çok daha şahin bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği yönündeki görüş, Biden döneminin sonuna gelindiğinde, Biden döneminin başına oranla çok daha fazla zemin kazanmıştır. Kasım 2024'teki başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın aldığı zafer sonrasında 2025'ten itibaren Trump liderliğindeki yeni yönetimin nasıl bir yaklaşım benimseyeceğini zaman gösterecektir.

Kaynakça

- Barkin, N. (2023) Aligning Transatlantic Approaches on China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 7 Haziran. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/aligning-transatlantic-approaches-on-china> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Blackwill, R. & Fontaine, R. (2024) *Lost Decade: The US Pivot to Asia and the Rise of Chinese Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Blinken, A. (2021) The Administration's Approach to the People's Republic of China. U.S. Department of State. 26 Mayıs. <https://www.state.gov/the-administrations-approach-to-the-peoples-republic-of-china> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Campbell, K. & Sullivan, J. (2019) Competition without Catastrophe: How America Can Both Challenge and Coexist with China, *Foreign Affairs*, 1 Ağustos. <https://www.foreignaffairs.com/china/competition-with-china-catastrophe-sullivan-campbell> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Campbell, K. (2024) Strategic Competition with the PRC: Assessing the US Competitiveness Beyond the Indo-Pacific. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 30 Temmuz. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/strategic-competition-with-the-prc-assessing-us-competitiveness-beyond-the-indo-pacific> (Erişim Tarihi: 30.10.2024).
- Cardin, B. (2022) US National Security and Economic Statecraft: Ensuring US Global Leadership for the 21st Century. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 27 Temmuz. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/us-national-security-and-economic-statecraft-ensuring-us-global-leadership-for-the-twenty-first-century> (Erişim Tarihi: 30.10.2024).
- Congressional Research Service (2012) Pivot to the Pacific? The Obama Administration's 'Rebalancing' toward Asia. 28 Mart.
- Cox, M. & Stokes D. (2008) *US Foreign Policy*. New York: Oxford University Press.
- Ebong, E.T. (2022) US National Security and Economic Statecraft: Ensuring US Global Leadership for the 21st Century. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 27 Temmuz. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/us-national-security-and-economic-statecraft-ensuring-us-global-leadership-for-the-twenty-first-century> (Erişim Tarihi: 29.10.2024).
- Economy, E. (2021) Advancing Effective US Policy for Strategic Competition with China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 17 Mart. <https://www.foreign.senate.gov/listen/advancing-effective-us-policy-for-strategic-competition-with-china-in-the-twenty-first-century-031721> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Gang W. & Shuang Y. (2012) Xi Jinping Pledges 'Great Renewal of Chinese Nation. *Global Times*, 30 Kasım. <https://www.globaltimes.cn/content/747443.shtml> (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

2 Kitaba yönelik detaylı bir analiz ve yorum için (bkz. Mastro, 2024).

- Hagerty, B. (2023) Evaluating US-China Policy in the Era of Strategic Competition. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 9 Şubat. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 28.10.2024).
- Harunoğlu, N. Ç. & Matsumoto N.M. (2022) Yeni Kavramlar, Eski Kaygılar: Post-Güvenlik Dönemde ABD ve Çin'in Birbirlerine Yönelik Algılarının Değerlendirilmesi. *TASAM 8. İstanbul Güvenlik Konferansı (IGK) Bildiri Kitapçığı*, ss. 159–195.
- Hirshberg, M. S. (1993) Consistency and Change in American Perceptions of China. *Political Behavior* 15 (3), ss. 247–252.
- Huang, Y. (2021) The US-China Trade War has Become a Cold War. *Carnegie Endowment*, 16 Eylül. <https://carnegeendowment.org/posts/2021/09/the-us-china-trade-war-has-become-a-cold-war?lang=en> (Erişim Tarihi: 14.10.2024).
- Kaine, T. (2021) Atrocities in Xinjiang: Where Do We Go from Here? U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 10 Haziran. <https://www.congress.gov/117/chrg/CHRG-117shrg46165/CHRG-117shrg46165.pdf> (Erişim Tarihi: 20.10.2024).
- Kaine, T. (2022) China's Role in Latin America and the Caribbean. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 31 Mart. https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/033122_Ellis_Testimony1.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Kaufman, J. P. (2017) *A Concise History of US Foreign Policy*. Maryland: Rowman& Littlefield.
- Kissinger, H. (1994) *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kritenbrink, D. (2024) US Policy on Taiwan. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 30 Nisan. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/us-policy-on-taiwan> (Erişim Tarihi: 15.04.2024).
- Liptak, K. & Collins K. (2022) Biden Administration Working Behind the Scenes to Convince Pelosi of the Risks of Traveling to Taiwan. *CNN*, 26 Temmuz, <https://edition.cnn.com/2022/07/26/politics/joe-biden-nancy-pelosi-taiwan-china/index.html> (Erişim Tarihi: 08.10.2024).
- Markey, E. J. (2021) Atrocities in Xinjiang: Where Do We Go from Here? U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 10 Haziran. <https://www.congress.gov/117/chrg/CHRG-117shrg46165/CHRG-117shrg46165.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Mastro, O. S. (2024) The Pivot That Wasn't: Did America Wait Too Long to Counter China? *Foreign Affairs*, 18 Haziran. <https://www.foreignaffairs.com/reviews/pivot-wasnt-mastro-lost-decade-china> (Erişim tarihi: 18.10.2024).
- McCaul, M. (2019) Smart Competition: Adapting US Strategy toward China at 40 Years U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs. 8 Mayıs. <https://www.congress.gov/index.php/event/116th-congress/house-event/109457> (Erişim Tarihi: 14.10.2024).
- McPhillips, D. (2023) Overdose Deaths Continue to Rise in the US, Reaching Another Record Level, Provisional Data Shows. *CNN*, 13 Eylül, <https://edition.cnn.com/2023/09/13/health/overdose-deaths-record-april-2023/index.html> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- Menendez, R. (2020) Advancing Effective US Competition with China: Objectives, Priorities and Next Steps. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 22 Temmuz. <https://www.foreign.senate.gov/listen/advancing-effective-us-competition-with-china-objectives-priorities-and-next-steps> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Menendez, R. (2021) US Policy for Strategic Competition with China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 17 Mart. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Menendez, R. (2022) US National Security and Economic Statecraft: Ensuring US Global Leadership for the 21st Century. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 27 Temmuz. <https://www.foreign>.

- senate.gov/hearings/us-national-security-and-economic-statecraft-ensuring-us-global-leadership-for-the-twenty-first-century (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Menendez, R. (2023) Evaluating US-China Policy in the Era of Strategic Competition. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 9 Şubat. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Murphy, C. (2022) China's Role in the Middle East. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 4 Ağustos. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/chinas-role-in-the-middle-east080422> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- Nye, J. (2015) *Is the American Century Over?* Cambridge: Polity.
- Oertel, J. (2023) Aligning Transatlantic Approaches on China, U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 7 Haziran. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/aligning-transatlantic-approaches-on-china> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- Office of the Historian (n.d. a) The Opening to China Part I: The First Opium War, the United States, and the Treaty of Wangxia, 1839-1844. <https://history.state.gov/milestones/1830-1860/china-1> (Erişim Tarihi: 10. 09. 2024).
- Office of the Historian (n.d. b) Secretary of State John Hay and the Open Door in China, 1899-1900. <https://history.state.gov/milestones/1899-1913/hay-and-china> (Erişim Tarihi: 15.09. 2024).
- Office of the Historian (n.d. c), Rapprochement with China. <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/rapprochement-china> (Erişim Tarihi: 30.09.2024).
- Pekcan, C. (2019) *Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler*. Bursa: Dora.
- Pottinger, M. & Gallagher M. (2024) No Substitute for Victory: America's Competition with China Must Be Won, Not Managed. *Foreign Affairs*. 10 Nisan. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/no-substitute-victory-pottinger-gallagher> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Ratner, E. (2023) Evaluating US-China Policy in the Era of Strategic Competition. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 9 Şubat. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 19.10.2024).
- Ricketts, P. (2023) Aligning Transatlantic Approaches on China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 7 Haziran. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/aligning-transatlantic-approaches-on-china> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Risch, J. E. (2020) Advancing Effective US Competition with China: Objectives, Priorities and Next Steps. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 22 Temmuz. <https://www.congress.gov/event/116th-congress/senate-event/LC65558/text> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- Risch, J. E. (2021) The Future of US Policy on Taiwan, U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 8 Aralık. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/the-future-of-us-policy-on-taiwan120821> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Risch, J. E. (2022) US National Security and Economic Statecraft: Ensuring US Global Leadership for the 21st Century. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 27 Temmuz. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/us-national-security-and-economic-statecraft-ensuring-us-global-leadership-for-the-twenty-first-century> (Erişim Tarihi: 17.10.2024).
- Risch, J.E. (2023) Evaluating US-China Policy in the Era of Strategic Competition. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 9 Şubat. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 16.10.2024).
- Rubio, M. (2021) Atrocities in Xinjiang: Where Do We Go From Here? U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 10 Haziran. <https://www.congress.gov/117/chrg/CHRG-117shrg46165/CHRG-117shrg46165.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

- Rubio, M. (2022) China's Role in Latin America and the Caribbean. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 31 Mart. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/chinas-role-in-latin-america-and-the-caribbean-033122> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Schell, O. & Shirk S. L. (2019) *Course Correction: Toward an Effective and Sustainable China Policy*. New York: Asia Society.
- Schortgen, F. (2022) Taking Center Stage: China's New Role Assertiveness in the 21st Century International System. M. Grossman, F. Schortgen & G. M. Friedrichs (eds.), *National Role Conceptions in A New Millenium: Defining A Place in A Changing World* (56–70). New York: Routledge.
- Shaheen, J. (2023) Aligning Transatlantic Approaches on China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 7 Haziran. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/aligning-transatlantic-approaches-on-china> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Shambaugh, D. (2013) Assessing the US 'Pivot' to Asia, *Strategic Studies Quarterly* 7 (2), 10–19.
- Sherman, W. (2023) Evaluating US-China Policy in the Era of Strategic Competition, U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 9 Şubat. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/evaluating-us-china-policy-in-the-era-of-strategic-competition> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Shetler-Jones, P. (2022) The Strange Case of America's Indo-Pacific Strategies, Chatham House, 14 Mart. <https://www.chathamhouse.org/2022/03/strange-case-americas-indo-pacific-strategies> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- Shugart, T. (2021) Advancing Effective US Policy for Strategic Competition with China, U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 17 Mart. <https://www.foreign.senate.gov/listen/advancing-effective-us-policy-for-strategic-competition-with-china-in-the-twenty-first-century-031721> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Small, A. (2023) Aligning Transatlantic Approaches on China. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 7 Haziran. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/aligning-transatlantic-approaches-on-china> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- The White House (2017) National Security Strategy. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- The White House (2021) Interim National Security Strategic Guidance. 3 Mart. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/03/interim-national-security-strategic-guidance/> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- The White House (2022) National Security Strategy. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2022/10/12/fact-sheet-the-biden-harris-administrations-national-security-strategy/> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- Thies, C. G. (2016) The US and China: Altercast Roles and Changing Power in the 20th Century. S. Harnisch, S. Bersick & J. Carsten Gottwald. *China's International Roles* (97–109). New York: Routledge.
- U.S. Department of State (2021) Department Press Briefing by Ned Price. 2 Şubat. <https://www.state.gov/briefings/department-press-briefing-february-2-2021/> (Erişim Tarihi: 20.10.2024).
- U.S. Department of State (2023) Marking One Year Since the Release of the Administration's Indo-Pacific Strategy. 13 Şubat. <https://www.state.gov/marking-one-year-since-the-release-of-the-administrations-indo-pacific-strategy> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Young, T. (2022) China's Role in the Middle East. U.S. Senate Committee on Foreign Relations. 4 Ağustos. <https://www.foreign.senate.gov/hearings/chinas-role-in-the-middle-east080422> (Erişim Tarihi: 16.10.2024).

China in U.S. Foreign Policy during the Biden Era: An Evaluation within the Framework of Senate Debates (2021-2024)

Nur ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU*

In U.S. foreign policy, China has long held the position of an economically attractive country. Due to its isolationist approach, the U.S. historically engaged with the world economically rather than politically, making China a particularly appealing partner in Asia over the course of the 19th century. In 1844, the U.S. signed the Treaty of Wangxia, establishing trade relations with China. A set of diplomatic notes issued in 1899 later formed the basis of the U.S. strategy toward China and came to be known as the “Open Door Policy.” The U.S., which aimed to uphold its liberties and commercial rights in China on the basis of “equality,” viewed China exclusively as an “ideological threat” during the Cold War. The U.S. persisted in using an ideological framework to guide its approach to China until the détente era. Even while détente signaled a dramatic rupture in U.S. policy toward China, American politicians’ concerns and reservations about the country persisted. These concerns reappeared in the early 1990s, igniting contentious discussions about the proper course of action toward China in the U.S.

Today, the “rising China problem” is a frequently discussed topic in U.S. foreign policy. China was highlighted as the U.S.’ most important strategic competitor in the White House’s 2022 National Security Strategy (NSS). The approach states that China is the only nation capable of and willing to challenge the international liberal order led by the U.S. Therefore, as stressed in NSS 2022, China poses an ideological challenge in addition to geopolitical and economic/commercial ones. Nonetheless, the same approach emphasizes how important it is to discuss transnational matters with China, claiming that collaboration with China is both feasible and essential. Despite this, there is still uncertainty in American scholarly and political circles about the best course of action when dealing with China.

A remarkable piece was published in 2019 by Foreign Affairs magazine, which is well-known for providing insight into U.S. foreign policy discussions. In this article, Jake Sullivan, who would later become Joe Biden’s National Security Advisor, and Kurt Campbell, known as Biden’s Asia strategist, made the case that the idea of “competition without catastrophe” should be the

* Assoc. Prof. Dr. , Marmara University, ancetinoglu@yahoo.com, 0000-0001-5478-067X

cornerstone of the U.S. strategy toward China (Campbell & Sullivan, 2019). They argued that the U.S. must recognize the need for cohabitation while maintaining a competitive posture toward China. Furthermore, they suggested that this competition should be viewed as a process to manage rather than a problem to solve. By April 2024, Foreign Affairs featured another compelling article, this time authored by Matt Pottinger and Mike Gallagher. In what seemed to be a direct rebuttal to Campbell and Sullivan, Pottinger and Gallagher contended that since China has already launched a Cold War, the U.S. should not pretend that one does not exist. According to Pottinger and Gallagher (2024), “America’s competition with China must be won, not managed,” as the title of the article made apparent. The prevailing ambiguity and division of opinions in the U.S. regarding its China policy are encapsulated in these two essays, which represent opposing viewpoints on how the country should define and organize its approach to China. Therefore, this study, to shed light on the prevailing confusion about China, attempts to assess China’s role in U.S. foreign policy generally, with an emphasis on China’s role in the Biden administration’s foreign policy as represented in Senate debates.

Debates within the Senate Foreign Relations Committee between 2021 and 2024 yielded significant observations about China, made by both senators and expert witnesses. These observations can be summarized as follows: 1) China is rising, and this rise is aggressive in nature. 2) China is not merely a strategic, military, economic, or cultural problem; it is also an ideological one. It uses its technological superiority as a political tool of oppression within its borders. 3) China’s ideological challenges have economic implications. It pressures developing countries to cooperate with it, leveraging its economic power to do so. Instead of promoting competition and transparency in economics, China frequently employs coercion and censorship. 4) China poses a threat not only in the Indo-Pacific but also in Latin America, the Caribbean, and the Middle East. It seeks to export its authoritarian regime to regional countries, making itself appealing through public diplomacy and gaining the sympathy of regional governments and societies. 5) Partners and allies play a critical role in countering China.

These discussions not only emphasize the threat posed by China’s rise from the U.S. perspective but also include criticisms of the Biden administration. These criticisms can be summarized as follows: 1) President Biden has created the impression that the U.S. is withdrawing from global energy markets by adopting rhetoric that does not prioritize the country’s energy needs. 2) China has rapidly filled the vacuum left by the U.S. in these areas. 3) President Biden appears to struggle with fully upholding commitments under the 1979 Taiwan Relations Act. This act is binding for the U.S., and under any circumstances, the U.S. must continue its support for Taiwan to ensure the island’s self-defense capabilities. 4) Given China’s recent sovereignty violations against the U.S., the Biden administration’s approach to China appears overly conciliatory. The U.S. administration should adopt a much tougher stance toward China.

This study highlights the growing voices within Congress and among political and academic circles advocating for a significantly tougher approach toward China during Biden’s presidency.

İngiltere’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı

Fiscal Structure of Local Governments in the United Kingdom

Ülkü ARIKBOĞA*

Öz

Bir ülkedeki yerelleşme düzeyi, yerel yönetimlere sağlanan gelir ve harcama özerkliği ülkelerin siyasi ve idari yapısına ve geleneklerine göre farklılık arz etmektedir. Köklü yerel yönetim geleneği ve adem-i merkezietçi yapısı ile dikkati çeken İngiltere’de de, yerel yönetimlerin üstlendikleri fonksiyonlar ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki kaynak bölüşümü açısından farklı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu makalede İngiltere’de yerel yönetimlerin mali yapısı incelenerek, yerel yönetimlerin günümüzdeki gelir ve harcama yapısının özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Makalede öncelikle teorik olarak yerel yönetimlere sağlanan gelir kaynaklarından bahsedilmiş, daha sonra İngiltere’de yönetim yapısı, yerel yönetimlerin türleri, yürüttükleri görevler ve gelir kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, İngiltere’de yerel yönetimlerin gelir ve harcama yapısı OECD ülke ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu analizler yapılırken OECD tarafından yayınlanan gelir ve harcama verilerinden yararlanılmıştır. Teorik çerçeve, İngiltere’deki yönetim yapısı, yerel yönetimlerin görevleri ve gelir kaynakları konusunda ise literatür taraması ve İngiltere’deki çeşitli kamu kuruluşlarının web sayfalarında yer alan bilgi ve dokümanların taranması yoluyla gerekli verilere ulaşılmıştır. İngiltere gerek yerel yönetim harcamalarının milli gelir ve toplam kamu harcamaları içindeki payı, gerekse yerel yönetim gelirlerinin milli gelir ve toplam kamu gelirleri içindeki payı açısından OECD ülke ortalamalarının gerisinde kalmıştır. Yerel yönetimlerin finansmanında öz gelirlerin payı açısından da İngiltere OECD ülke ortalamalarının gerisindedir. Yerel yönetimlerin finansmanında öz gelirlerden ziyade, transferler ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte; eğitim ve sosyal hizmetlerin yürütülmesi konusunda yerel yönetimlere sağlanan yetkiler, “council tax” uygulaması ve bu vergi konusunda yerel yönetimlere tanınan yetkiler, yerel yönetimler ile uzlaşma sürecini içeren koşulsuz transfer sistemi yönlerinden İngiltere’deki yapı incelenmeye değer nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Yerel Gelirler, Yerel Harcamalar, Yerel Vergiler, Merkezi Yönetim Yardımları

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, ulkuarikboga@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3260-6763.

How to cite this article/Atf için: Arıkboğa, Ü. (2025). İngiltere’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı.. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 13(1), 113-140. DOI: 10.14782/marmarasbd.1575679

Abstract

The level of decentralization in a country, as well as the revenue and expenditure autonomy granted to local governments, varies according to the political and administrative structures and traditions of each country. In the United Kingdom (UK), which is distinguished by its deep-rooted local government traditions and decentralized structure, a unique system emerges concerning the functions undertaken by local governments and the distribution of resources between central and local authorities. This article analyses the fiscal structure of local governments in the UK to highlight the characteristics of their current revenue and expenditure framework. It begins by discussing, theoretically, the sources of revenue available to local governments. Subsequently, it provides information about the administrative structure in the UK, the types of local governments, their responsibilities, and their sources of revenue. Finally, the revenue and expenditure structure of local governments in the UK is compared with OECD country averages, based on income and expenditure data published by the OECD. The necessary data on the theoretical framework, administrative structure, duties, and revenue sources of local governments in the UK were obtained through a literature review and by consulting information and documents available on the websites of various public organizations in the UK. The findings reveal that the UK lags behind OECD country averages in terms of the share of local government expenditures in national income and total public expenditures, as well as the share of local government revenues in national income and total public revenues. Moreover, the share of own-source revenues in financing local governments in the UK is also below the OECD average. Instead, intergovernmental transfers play a more prominent role than own-source revenues in financing local governments. Nonetheless, the UK's system warrants analysis due to the powers granted to local governments in providing education and social services, the council tax system and the autonomy granted to local governments in its application, and the unconditional transfer system, which involves a reconciliation process with local governments.

Keywords: United Kingdom, Local Revenues, Local Expenditures, Local Taxes, Central Government Grants

1. Giriş

Dünya üzerinde tek tip bir yerel yönetim modeli bulunmadığı gibi, yerel yönetimlere verilen görev ve sorumluluklar ve gelir kaynağı sağlama biçimleri açısından da ülkeden ülkeye farklılıklar görülmektedir. Bir ülkedeki yerelleşme düzeyi, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev ve kaynak bölüşümü ve yerel yönetimlerin mali özerkliği ülkelerin kendi iç dinamiklerine, sosyal, ekonomik ve tarihsel koşullarına göre değişkenlik arz etmektedir.

Bu makalede İngiltere'de yerel yönetimlerin mali yapısı incelenerek, yerel yönetimlerin günümüzdeki gelir ve harcama yapısının özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranarak literatüre katkı sağlanması umulmaktadır: İngiltere'de yerel yönetimler hangi görevleri yürütmektedir? Yerel harcamaların milli gelir ve toplam kamu harcamaları içindeki önemi nedir? Yerel harcamalar içinde hangi hizmet türleri ön plana çıkmaktadır? Yerel yönetimlere sağlanan gelir kaynakları nelerdir? Yerel yönetimler gelir kaynakları üzerinde hangi yetkilere sahiptir? Yerel yönetimlerin toplam gelirlerinin ve yerel vergi gelirlerinin milli gelir ve toplam kamu gelirleri içindeki önemi nedir? Yerel yönetimlerin gelir kaynakları içinde hangi gelir türleri ön plana çıkmaktadır?

Makalede öncelikle, İngiltere'de yerel yönetimlerin mali yapısına ilişkin yapılacak analizlere temel teşkil etmesi amacıyla teorik bir çerçeveye yer verilerek genel olarak yerel yönetimlere sağlanan

gelir kaynaklarından bahsedilmiştir. Daha sonra İngiltere’de yönetim yapısı ve yerel yönetimlerin türleri, yerel yönetimlerin yürüttükleri görevler ve gelir kaynakları farklı başlıklar altında incelenmiştir. Son kısımda ise, İngiltere’de yerel yönetimlerin gelir ve harcama yapısı analiz edilmiş ve OECD ülke ortalamaları ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada teorik çerçeve, İngiltere’nin yönetim yapısı, yerel yönetimlerin yürüttükleri görevler ve gelir kaynakları konusunda literatür taraması ve İngiltere’deki çeşitli kamu kuruluşlarının web sayfalarında yer alan bilgi ve dokümanların taranması yoluyla gerekli verilere ulaşılmıştır. Son kısımda yapılan gelir ve harcama yapısı analizlerinde ise OECD tarafından yayınlanan gelir ve harcama verilerinden yararlanılmıştır.

2. Teorik Çerçeve: Yerel Yönetimlerin Gelir Kaynakları

Bir ülkede yerel yönetimlere sağlanan gelir kaynaklarını öz gelirler, transferler ve borçlanma yoluyla sağlanan gelirler olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada İngiltere’de yerel yönetimlerin mali yapısına ilişkin yapılacak analizlere temel teşkil etmesi amacıyla bu gelir türlerinden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

2.1. Öz Gelirler

Öz gelirler, “yerel yönetimlerin tarh, tahakkuk ve tahsil işlemlerini bizzat kendilerinin yaptıkları ve kullanımı kendilerine ait olan gelir kaynakları” şeklinde tanımlanabilir (Arıkboğa, 2016, s. 278; Arıkboğa, 2019, s. 43). Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarını ihtiyaçlarına göre ayarlayabilmeleri ve hizmetten faydalanan kesimlerin hizmetin finansmanına katkılarını dengeleyebilmeleri açısından belirli ölçüde öz gelir kaynaklarına sahip olması önem arz etmektedir (Beer-Toth, 2009, s. 70; Arıkboğa, 2021, s. 251).

Vergiler yerel yönetimlerin en önemli öz gelir kaynağı niteliğindedir. Yerel vergiler, yerel tercihlerle uyumu kolaylaştırması ve yerel yetkililerin siyasi hesap verebilirliğini artırması açısından önemli avantajlar sağlamaktadır (Ter-Minassian, 2020, s. 16). Ancak, vergi gelirleri söz konusu olduğunda ülke çapında toplanan vergilerin merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında ne şekilde paylaşılacağı, yerel yönetimlere vergileme konusunda tanınacak yetkilerin sınırlarının ne olacağı öncelikle cevaplanması gereken sorular arasında yer almaktadır.

Yerel yönetimlere vergi kaynağı sağlanması konusunda; sınırsız vergileme yetkisi verilmesi, vergi kaynaklarının merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında paylaşılması, merkezi yönetim vergilerinden yerel yönetimlere belirli usullere göre pay verilmesi ve merkezi yönetim tarafından tahsil edilen vergilere belirli sınırlar çerçevesinde yerel yönetimlerin ek vergi koymasını öngören munzam vergi yöntemi olmak üzere dört farklı yöntemden bahsedilmektedir. Ancak, sayılan yöntemlerden yerel yönetimlere sınırsız vergileme yetkisi verilmesi yöntemi, kaynak israfı, çifte vergileme, yerel yönetimlerin yetki alanlarının sınırlı olması gibi çeşitli nedenlerle uygulanamamaktadır (Nadaroğlu, 1998, ss. 84-92; Arıkboğa, 2019, ss. 26-31). Uygulamada yerel yönetimlerin vergilendirme yetkisi anayasa ve yasalarla sınırlandırılmaktadır. Diğer yandan,

yerel yönetimlerin mali özerkliği açısından yerel yönetimlerin vergi tabanı ve oranı konusunda yetki sahibi olması önemli olmakla birlikte, birçok ülkede yerel yönetimlerin vergi tabanı ve oranı konusundaki yetkilerinin merkezi yönetim tarafından farklı ölçülerde sınırlandırıldığı görülmektedir (Norregard, 1997, s. 51).

Vergi gelirlerinin yanı sıra, harçlar, kullanıcı bedelleri, işletme gelirleri, gayrimenkul gelirleri gibi gelirler de yerel yönetimlerin diğer öz gelir kaynakları arasında yer almaktadır (Güner, 2006, s. 63; Arıkboğa, 2016, s. 278).

2.2. Transferler

Yerel yönetimlere yüklenen harcama sorumlulukları için öz gelir kaynakları yeterli gelmediğinde merkezi yönetim tarafından aktarılan transferler yerel yönetimlerin finansmanında önemli bir role sahip olmaktadır (Kitchen vd., 2019, s. 112).

Merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere transferler yoluyla gelir sağlanmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi dikey eşitsizlik olarak isimlendirilen yerel yönetimlere sağlanan gelir kaynakları ile harcama yükümlülükleri arasındaki mali açığın kapatılmasıdır. İkincisi, yatay eşitsizlik olarak isimlendirilen bir ülkenin çeşitli bölgelerinde yer alan yerel yönetim birimleri arasında ortaya çıkan mali kapasite farklılıklarının giderilmesidir. Üçüncüsü, bir hizmetin faydasının, bu hizmetin maliyetine katılmayan başka bir yerel yönetim biriminin sınırlarına taşıdığı bölgeler arası dışsallıkların ortaya çıktığı durumlardır. Bu durumda, merkezi yönetim yerel yönetimlere yardımda bulunarak hizmetin optimum seviyede sunulabilmesini sağlamaktadır (Ahmad & Craig, 1997, ss. 74-76; Shah, 1997, ss. 27-29; Alam, 2014, ss. 3-4; Arıkboğa, 2019, ss. 32-34). Dördüncüsü, eğitim, sağlık gibi bazı hizmetlerin yerel yönetimler tarafından belirli bir standardın üzerinde sunulmasını sağlamak amacıyla merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere yardımda bulunulmasıdır (Ahmad & Craig, 1997, s. 83; Arıkboğa, 2019, s. 34). Bunun yanı sıra, transferlerden bazı durumlarda ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla da yararlanılabilmektedir (Shah, 1997, s. 30).

Merkezi yönetim tarafından yapılan transferler koşulsuz ve koşula bağlı transferler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Genel amaçlı transferler olarak da bilinen koşulsuz transferlerde yardımın kullanımı konusunda hiçbir sınırlandırma getirilmemekte, yardım yerel yönetimlerin genel olarak bütçesini desteklemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Genellikle dikey ve yatay eşitsizlikleri gidermek amacıyla kullanılan bu transfer biçimi yerel yönetimlerin mali özerkliğini korumak açısından da önemlidir. Özel amaçlı ya da koşula bağlı yardımlarda ise, yardım belirli bir hizmetin ya da programın yerine getirilebilmesi gibi özel bir amaç için verilmekte, dolayısıyla yerel yönetimler yardımın kullanımı konusunda sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle, koşula bağlı transferler yerel yönetimlerin mali özerkliğini kısıtlayan bir özelliğe sahiptir (Shah, 2007, s. 2, 4; Arıkboğa, 2019, ss. 35-37).

2.3. Borçlanmalar

Öz gelir ve transferlerin yanı sıra, yerel yönetimler borçlanma yoluyla da finansman sağlayabilmektedir. Borçlanmalara genellikle yerel yönetimlerin altyapı yatırımlarının finansmanı için kaynakları yeterli gelmediğinde başvurulmaktadır. Yerel yönetimler artan altyapı yatırımlarının finansmanı konusunda öz gelir kaynaklarını artırmak ve kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmak gibi yöntemlere başvurabileceği gibi, piyasalara başvurarak borçlanma yoluyla da finansman sağlayabilmektedir (Bali, 2006, s. 149).

Borçlanma yoluyla elde edilen gelirlerin geri ödeme yükümlülüğü gelecek kuşaklara yüklendiği için, bu yolla sağlanan gelirler sorumluluk bilinciyle kullanılmalıdır. Borçlanma yoluyla finansman yöntemine olağanüstü bazı durumlar dışında (doğal afetler, ekonomik dengesizlikler vb.) cari harcamalar için değil, yatırım harcamaları için başvurulmalıdır (Council of Europe, 1997, ss. 28-30; Arıkboğa, 2019, s. 40).

Diğer yandan, yerel yönetimlerin borçlanmaları genellikle tamamen serbest bırakılmamakta, merkezi yönetim tarafından ekonomik sebeplerle çeşitli şekillerde sınırlandırılmakta ve kontrol edilmektedir. Borçlanma konusundaki kontrolün piyasaya bırakılması, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin pazarlık yöntemi ile borçlanma konusundaki ilke ve sınırlamalara karar vermesi, yerel yönetimlerin borçlanmalarının anayasa ve yasalar ile sınırlandırılması, yerel yönetimlerin borçlanmalar konusunda merkezi yönetimin ön iznine tabi tutulmaları genel olarak bu konuda uygulanan yöntemler arasında sayılmaktadır (Ter-Minassian & Craig, 1997, ss. 157–169; Ter-Minassian, 2016, s. 14; Arıkboğa, 2019, ss. 40–42).

3. İngiltere’nin Yönetim Yapısı ve Yerel Yönetimler

İngiltere, anayasal ve siyasi olarak Birleşik Krallık (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı) olarak anılmaktadır. Birleşik Krallık’ın siyasi sistemi anayasal monarşidir. İngiltere’de bir kral ya da kraliçenin yanı sıra, parlamenter hükümet sistemi bulunmaktadır.

Birleşik Krallık; İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’nın yaklaşık üç yüz yıllık bir sürede birleşmesiyle oluşan bir devlettir. Günümüzde üniter bir devlet olan Birleşik Krallık (İngiltere) bünyesinde, yetki devrine (devolution) dayalı Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda olmak üzere üç özerk bölge yönetimi bulunmaktadır. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’nın kendi parlamentoları ve hükümetleri bulunmaktadır. Ulusal güvenlik, savunma, dış politika, göç vb. hususlar Birleşik Krallık Parlamentosu’na aittir. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’daki parlamentoların yetkileri bu konular dışında yetki devrinde bulunan konularla sınırlıdır. Birleşik Krallıkta merkezi düzeydeki parlamento bu yetkileri geri alma hakkına sahiptir ve bölge yönetimlerinin kendi egemenlikleri bulunmamaktadır (Karasu, 2020, s. 175; Genç & Karaca, 2021, s. 442; OECD & UCLG, 2022; Çolak & Genco, 2022, s. 150; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024).

İngiltere'nin yazılı bir anayasası olmadığı için yerel yönetimlere ilişkin anayasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Yerel yönetimler yasalarla düzenlenmiştir (OECD & UCLG, 2022). Ancak yerel yönetimler anayasal garantilerinin olmamasına rağmen güçlü bir yapıya sahiptir. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır: Yerel yönetimlerin çok eski geçmişi ve İngiltere'nin yönetim geleneği, İngiltere'de merkezi yönetime bağlı bir il örgütünün (taşra teşkilatı) olmaması, yerel yönetimlerde yoğun halk katılımı ve bunun yerel demokrasi açısından önemi (Çolak & Genco, 2022, ss. 154–155).

Günümüzde geçerli olan sisteme göre İngiltere'de yerel yönetimler bazı bölgelerde üst kademede il (county) ve alt kademede ilçe (district) olmak üzere iki kademeli bir yapıya sahiptir.¹ Bu yapıda bölgedeki okullar, sosyal hizmetler, ulaşım, yolların yapımı, atıkların bertarafı vb. hizmetlerin yaklaşık yüzde sekseni il yönetimleri (county) tarafından yerine getirilmektedir. İlçe (district) yönetimleri ise il (county) sınırları içindeki daha küçük bir bölgeyi kapsamakta ve konut, çöp toplama, geri dönüşüm, yerel planlama, eğlence vb. daha yerel nitelikli çeşitli hizmetleri yürütmektedir (Local Government Association, 2010).

Londra ve diğer metropoller ile ülkenin bazı bölgelerinde ise tek kademeli bir yapı söz konusudur. 'Unitary authorities' adı verilen tek kademeli yapılarda tüm yerel hizmetler bu tek kademe tarafından yerine getirilmektedir (Local Government Association, 2010; Çolak & Genco, 2022, s. 157).

Mayıs 2024 itibarıyla İngiltere'de 317 yerel yönetim birimi bulunmaktadır. Bunlardan 21'i il (county) yönetimi, 164'ü ilçe (district) yönetimi iken, 132'si tek kademeli yapılardan (unitary authorities) oluşmaktadır. Tek kademeli yönetimler içinde 33 Londra ilçe yönetimi (London boroughs) ve 36 metropoliten ilçe yönetimi (metropolitan districts/boroughs) yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Londra şehrinde London borough'ların yanı sıra, yangın, ulaşım, stratejik planlama vb. kentin tamamını kapsayan birtakım hizmetleri sunmakla yükümlü Büyük Londra Yönetimi (Greater London Authority – GLA) bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde Londra'da üst kademede doğrudan halk tarafından seçilmiş bir başkan ve meclisin yer aldığı Büyük Londra Yönetimi ve alt kademede London borough'lardan oluşan iki kademeli yönetim yapısı söz konusudur. Tek kademeli yönetimlerin geriye kalanını ise, Sicilya Adaları Yönetimi ve 62 adet diğer tek kademeli yönetimler (city council, council ya da borough council şeklinde isimlendirilen) oluşturmaktadır (Arikboğa, 2004, s. 62; London Government Association, 2010; Bulut & Bimay, 2020, s. 2277; Sandford, 2024, s. 6; United Kingdom Government, 2024a).

İngiltere'de, ilçe (district) yönetimleri veya tek kademeli yapıların (unitary authorities) altında yer alan köy (parish) ve kasaba (town) yönetimleri de birer yerel yönetim birimi olarak küçük ölçekli bazı yerel hizmetleri sunmaktadır. Köy ve kasaba yönetimlerinin sayıları 10.000'i bulmaktadır (Sandford, 2024, s. 6; United Kingdom Government, 2024a).

1 İngiltere'de yerel yönetimlerin bugünkü yapısının oluşmasında 1972 tarihli Yerel Yönetimler Yasası etkili olmuştur. Bu tarihten sonra yerel yönetimlerin yapısını etkileyen birçok reform çalışması yapılmıştır. İngiltere'de çeşitli tarihlerde yapılan reformlar ve değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wilson & Game, 1998, ss. 40–46; Yamaç, 2014, ss. 1–6; Çolak & Genco, 2022, ss. 155–156; Sandford, 2024, ss. 20–21.

4. İngiltere’de Yerel Yönetimlerin Görevleri

İngiltere’de yerel yönetimlerin sorumlu oldukları görevler konusunda yetki ilkesi (ultra vires) uygulanmaktadır. Yerel yönetimler yasalarla izin verilmedikçe yeni bir görev ya da fonksiyonu yerine getirememektedir. 2011 yılında Yerelleşme Yasası ile yerel yönetimlere genel yetki (general power of competence) verilmesi sağlanmıştır (Lander vd., 2019, ss. 89–90; OECD & UCLG 2022; United Kingdom Government, 2024b).² Ancak bu yetki tam olarak kullanılamamıştır (Lander vd., 2019, ss. 89–90).

Yasalar çerçevesinde eğitim, yerel ekonomik gelişme, konut, sosyal hizmetler, yerel yollar, toplu ulaşım, kültür ve rekreasyon, atık yönetimi, çevre sağlığı, parklar, sağlık ve kamu güvenliği olmak üzere çok sayıda sorumluluk yerel yönetimler düzeyinde yerine getirilmektedir (OECD & UCLG, 2022).

Tablo 1. İngiltere’de Yerel Yönetimlerin Görevleri

Görevler	Unitary Authorities	County Councils	District Councils	Metropolitan District	London Boroughs	Greater London Authority
Eğitim	✓	✓		✓	✓	
Yolların yapımı	✓	✓		✓	✓	✓
Ulaşım planlama	✓	✓		✓	✓	✓
Toplu taşıma	✓	✓				✓
Sosyal hizmet	✓	✓		✓	✓	
Konut	✓		✓	✓	✓	
Kütüphane	✓	✓		✓	✓	
Eğlence	✓		✓	✓	✓	
Çevre sağlığı	✓		✓	✓	✓	
Atık toplama	✓		✓	✓	✓	
Atık bertarafı	✓	✓		✓	✓	
Proje uygulamaları	✓		✓	✓	✓	
Stratejik planlama	✓	✓		✓	✓	✓
Yerel vergi tahsilatı	✓		✓	✓	✓	

Kaynak: LGIU, 2024.

Tablo 1’de İngiltere’de yerel yönetimlerin hizmet sorumlulukları yerel yönetim türleri itibariyle gösterilmiştir. Bu tablo incelendiğinde, il (county) ve ilçelerden (district) oluşan iki kademeli yapılarda eğitim, yolların yapımı, ulaşım planlama, toplu ulaşım, sosyal hizmet, kütüphane, atıkların bertarafı, stratejik planlama fonksiyonlarının il (county) yönetimlerine ait olduğu görülmektedir. Konut, eğlence, çevre sağlığı, atık toplama, proje uygulamaları ve yerel vergi tahsilatı konularında ise ilçe (district) yönetimleri sorumludur. Tek kademeli yapıların söz konusu olduğu metropoliten yönetimler (metropoliten district) ile diğer tek kademeli yönetimler

2 Yerel yönetimlere görev ve hizmetlerin verilmesi konusunda dünya üzerinde genel olarak üç ilke uygulanmaktadır. Genel yetki ilkesinde, yerel yönetimler kanunların yasaklamadığı veya başka yönetim birimlerine verilmeyen tüm hizmetleri yerine getirebilme konusunda yetkilidir. Yetki ilkesinde ise, her bir yeni hizmet için yerel yönetimler merkezi yönetimden yetki almak durumundadır. Liste ilkesi söz konusu olduğunda ise yerel yönetimlerin yapacağı hizmetler yasalarda sayılmıştır (Keleş, 2016, s. 260).

(unitary authorities), sayılan tüm yerel hizmetlerden tek başına sorumludur. Londra şehrinde ise, toplu taşıma sorumluluğu Büyük Londra Yönetimi'nde (Greater London Authority) iken, stratejik planlama, ulaşım planlama ve yolların yapımı Büyük Londra Yönetimi ve London borough'ların ortak sorumluluğundadır. Eğitim, sosyal hizmet, konut, eğlence, çevre sağlığı, atık toplama, atık bertarafı, proje uygulamaları ve yerel vergi tahsilatı London borough'ların tek başına sorumlu olduğu hizmetler arasındadır.

Diğer yandan, İngiltere'de itfaiye ve kurtarma, yolcu taşıma gibi bazı sorumlulukların genellikle yerel sınırlar içinde faaliyette bulunan özel amaçlı kurumlara devredildiği görülmektedir. Özel amaçlı kurumlar, ulusal parklar ve atıkların bertaraf edilmesi gibi bazı hizmetleri de yürütebilmektedir. Ayrıca, metropoliten alan ve ilçelerde Polis ve Suç Komiserlikleri de bulunmaktadır. (Çolak & Genco, 2022, s. 160). İngiltere'de itfaiye ve kurtarma hizmetleri için 45 adet özel amaçlı kurum bulunmaktadır. 38 adet Polis ve Suç Komiserliği buldukları bölgede aynı zamanda itfaiye ve kurtarma sorumluluklarını da üstlenmektedir (Sandford, 2024, s. 7).

5. İngiltere'de Yerel Yönetimlerin Gelir Kaynakları

İngiltere'de yerel yönetimlerin gelir kaynaklarını council tax, business rates (non domestic rates), merkezi yönetim yardımları, yerel ücret ve harçlar, taşınmaz satış gelirleri, kira gelirleri ve borçlanma gelirleri oluşturmaktadır (Ministry of Housing, Communities and Local Government, 2024, s. 8; Sandford, 2024, ss. 17–18). Bu gelir kaynakları aşağıda vergi gelirleri, vergi dışındaki öz gelir kaynakları, merkezi yönetim yardımları ve borçlanma gelirleri başlıkları altında sınıflandırılarak anlatılacaktır.

5.1. Vergi Gelirleri

İngiltere'de yerel yönetimlerin vergi yoluyla sağladıkları kaynaklar council tax ve business rates (non-domestic rates)'den oluşmaktadır.

İngiltere'de yerel yönetimlerin tahsil ettiği council tax, emlak vergisi niteliğinde bir vergidir (Nadaroğlu, 1998, s.149). Council tax 1992 tarihli “Yerel Yönetimler Finans Yasası” (Local Government Finance Act) ile community charge (poll tax) yerine konulmuş ve 1993 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Council tax, tek kademeli yönetimler (metropolitan district, London borough, diğer unitary authorities) ile iki kademeli yapılarda ilçe yönetimleri (districtler) tarafından alınan bir vergidir (Sandford, 2023a, ss. 6-7).

İngiltere'de yerel yönetimler 1989 yılına kadar uzun yıllar boyunca “rates” adı verilen ve emlak vergisi niteliğinde tek bir yerel vergiye sahipti. Bu vergi, haneler için domestic rate, işletmeler için non-domestic rate adıyla farklı şekillerde alınmakta ve gayrimenkullerin yıllık kira bedeli esas alınarak hesaplanmaktaydı. Bu vergi sistemi 1989 yılında değiştirilerek, hanelerden alınan domestic rate yerine community charge adı verilen bir vergi konulmuş, bu vergi 1990 yılından

itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Community charge, hanelerde yaşayan ve 18 yaşın üzerindeki bütün bireylerden alınan bir vergi niteliğindedir. Halk arasında poll tax (baş vergisi) olarak anılan bu vergi, aşırı vergi yükü oluşturması ve eşitsiz bir vergi olması nedeniyle eleştirilmiş ve aleyhte yürütülen kampanyalar sonucunda iki yıl uygulandıktan sonra kaldırılmıştır. Community charge, “Yerel Yönetimler Finans Yasası” ile yerini council tax’e bırakmıştır (Norton, 1994, ss. 379–380; Potter, 1997, ss. 345–346; Arıkboğa, 2004, ss. 65–66).

Günümüzde halen geçerli olan sisteme göre council tax, hane başına alınan bir vergidir. Vergiyi gayrimenkulün kiracısı ya da sahibi olduğuna bakılmaksızın hanede oturan kişiler ödemekle yükümlüdür. Gayrimenkulün boş olduğu durumlarda ise, gayrimenkulün sahibi vergiyi ödemek durumundadır (Sandford, 2023a, s. 9).

Council tax yerel yönetimlerin bütçe gereksinimlerini dikkate alarak hesaplanmaktadır. Yerel yönetimler öncelikle yıllık bütçe gereksinimlerini, daha sonra diğer kaynaklardan (yardımlar, business rates ve diğer gelirler) elde edecekleri gelirlerini hesaplamalı ve council tax bu ikisi arasındaki farkı kapatacak şekilde belirlenmelidir. Hesaplanan bu farka council tax gereksinimi adı verilmektedir. Her bir yerel yönetim biriminin council tax gereksinimi, bölgede council tax ödemekle yükümlü olan gayrimenkul sayısına (council tax tabanı) paylaştırılmalıdır. Bu paylaşım gayrimenkulleri satış değerine göre A’dan H’ye kadar gruplandırılan sekiz bant esas alınarak yapılmaktadır. En alt bantta 40.000 sterlin ve altında değere sahip gayrimenkuller, en üst bantta ise 320.000 sterlin ve üzerinde değere sahip gayrimenkuller yer almaktadır. Vergi, D bandı temel alınarak farklı bantlardaki gayrimenkullere farklı oranlarda paylaştırılmaktadır (Sandford, 2023a, ss. 6–8, 41; Department for Communities and Local Government, 2013, s. 18).

Council tax yerel yönetimlerin bütçe gereksinimleri dikkate alınarak hesaplanmakla birlikte, hesaplanan vergideki yıllık artışın merkezi yönetim tarafından (State of Secretary) belirlenen eşik değerlerden fazla olması halinde referanduma gidilerek onay alınması gerekmektedir.³ Uygulamada birçok durumda yerel yönetimler council tax artış oranlarını eşik değerlerin altında belirleme eğilimindedir (Sandford, 2023a, s. 8; Sandford, 2023b, s. 4).

Business rates (non-domestic rates) ise, konut dışında kullanılan gayrimenkullerden alınan bir vergidir. Business rates uygulaması da 1990 yılında vergi sisteminde yapılan değişiklikten etkilenmiştir. Business rates daha önce yerel vergi tabanının bir parçası iken, bu değişiklikten sonra, ülke çapında merkezi yönetim tarafından tek bir vergi oranı uygulanmaya başlanmıştır. Diğer yandan, vergi tahsilatının ulusal bir vergi havuzunda toplandığı ve daha sonra yerel yönetimler arasında yeniden paylaştırıldığı bir sistem benimsenmiştir (Potter, 1997, s. 346; Arıkboğa, 2004, s. 66).

Günümüzde geçerli olan sisteme göre, business rates uygulaması şöyledir: Business rates konut dışındaki gayrimenkulleri kullananlardan alınan bir vergidir. Gayrimenkulün boş olduğu

3 Her yıl Şubat ayında State of Secretary tarafından council tax artışı için farklı yerel yönetim türleri bazında (county ve unitary authorities, district, Greater London Authority gibi) eşik değerler belirlenmektedir. Artış için belirlenen bu maksimum sınırlar yüzdesel bir oran ya da rakamsal bir değer olabilmektedir (Sandford, 2023b, ss. 4, 12).

durumlarda vergiyi gayrimenkulün sahibi ödemektedir. Vergiyi tahsile yetkili idare council tax uygulamasında olduğu gibi, tek kademeli yönetimler (metropolitan district, London borough, diğer unitary authorities) ile iki kademeli yapılarda ilçe yönetimleridir (district).

Ödenecek olan vergi tutarı, gayrimenkulün piyasadaki kira değerini esas alan ve her yıl düzenli olarak güncellenen vergi değerinin ulusal vergi çarpanı ile çarpılması yoluyla hesaplanmaktadır. Ulusal vergi çarpanı da yine merkezi yönetim tarafından belirlenmekte ve enflasyon oranları dikkate alınarak her yıl güncellenmektedir (Sandford, 2021, ss. 7–9).

Business rates, yerel yönetimler tarafından tahsil edilmekle birlikte, verginin bir kısmı vergiyi toplayan yerel yönetim biriminde kalmakta, bir kısmı merkezi yönetime aktarılmakta, bir kısmı ise yerel yönetim birimleri arasında yeniden dağıtılmaktadır. Mevcut durumda verginin yüzde 50'si yerel vergi payı olarak vergiyi toplayan idarede kalmakta, yüzde 50'si ise merkezi yönetim payı olarak merkezi yönetime aktarılmaktadır. Yerel vergi payı olarak ayrılan yüzde 50'lik kısım, diğer yerel yönetim birimleri arasında yeniden paylaşılır. Yeniden dağıtım sırasında yüksek gelire sahip olan yerel yönetimler kendilerinde kalan yüzde 50'lik kısımdan belirli bir miktar ödeme yapmakta, düşük gelire sahip olanlar ise ek ödeme almaktadır (Sandford, 2024, s. 17).

Tablo 2'de İngiltere'de yerel yönetimlerin vergi gelirleri, yerel yönetim türleri itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2. İngiltere'de Yerel Yönetimlerin Vergi Gelirleri

Vergi Gelirleri	Maktu/Nispi Vergi	Unitary Authorities	County Councils	District Councils	Metropolitan District	London Boroughs	Greater London Authority
Council Tax	Nispi	✓		✓	✓	✓	
Business Rates	Nispi	✓		✓	✓	✓	

Kaynak: Sandford, 2021, s. 9 ve Sandford, 2023a, s. 7'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2. Vergi Dışındaki Öz Gelir Kaynakları

İngiltere'de yerel yönetimler vergilerin yanı sıra, yerel ücret ve harçlar, taşınmaz satış gelirleri, kira gelirleri gibi öz gelir kaynaklarına da sahiptir. Yerel yönetimler sundukları çok sayıda hizmetler karşılığında ücret ve harç gelirleri almaktadır. Bu gelirlerinin birçok durumda maliyetleri aşmaması gerekmekte ve birçok durumda da alınacak miktarlar merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Eğitim, ulaşım, sosyal bakım ve kültürel hizmetler için alınan bedeller ile park ücretleri yerel yönetimlerin hizmetler karşılığında aldığı ücret ve harçlara örnek verilebilir (Ministry of Housing Communities and Local Government, 2024 s. 11; Sandford, 2024, s. 18; OECD & UCLG, 2022).

Bunun yanı sıra, yerel yönetimlerin gayrimenkullerinin satış ve kiralanması yoluyla elde ettikleri gelirler ve sahip oldukları varlıklar ve yatırımlardan elde ettikleri ticari gelirler diğer öz gelir kaynakları arasında sayılabilir (Sandford, 2024, s. 18; OECD & UCLG, 2022).

5.3. Merkezi Yönetim Yardımları

İngiltere'de yerel yönetimlere merkezi yönetim tarafından koşula bağlı ve koşulsuz yardımlar yoluyla da kaynak sağlanmaktadır. Koşulsuz yardımlar içinde en önemli olanı revenue support grant (gelir destek yardımı) olarak bilinen ve yerel yönetimlere genel amaçlı olarak tahsis edilen yardımlardır. Bunun yanı sıra, Yerel Evler Fonu, Daha İyi Bakım Fonu gibi yine kullanımı yerel yönetimlerin inisiyatifinde olan başka koşulsuz yardımlar da bulunmaktadır. Halk sağlığı için yapılan yardımlar ve eğitim amaçlı yapılan bazı yardımlar (öğrenci primi yardımı, özel okullar yardımı vb.) ise özel amaçlı (koşula bağlı) yardımlara örnek olarak verilebilir (National Audit Office, 2021, s. 8; OECD & UCLG, 2022; Sandford, 2024, ss. 17–18).

Merkezi yönetim tarafından genel amaçlı olarak verilen revenue support grant, Yerel Yönetim Finans Anlaşması (Local Government Finance Settlement) aracılığıyla verilmektedir. Yıllık olarak belirlenen Yerel Yönetimler Finans Anlaşması, business rates ve revenue support grant'ın dağıtımında esas alınmakta ve gelecek yıl ve yıllarda yerel yönetimlere ne miktarda yardım yapılacağı konusunda bilgi sağlamaktadır. Yerel Yönetimler Finans Anlaşması yoluyla yıllık olarak yapılan bu hesaplamalar tüm yerel yönetimleri (county, district, unitary authorities, Greater London Authority) kapsamaktadır. Ancak, yerel yönetimlerin polis ve eğitim hizmetleri ile konutlar için aldıkları yardımları ve merkezi yönetimin yaptığı diğer özel amaçlı yardımları kapsamamaktadır (Department for Communities and Local Government, 2013, s. 5; Sandford, 2024, s. 18).

Yerel Yönetim Finans Anlaşması gelecek birkaç yılı kapsamaktadır (Örneğin; 2011-2012 yılından 2014-2015 dönemine kadar). Yerel Yönetim Finans Anlaşmasına ilişkin çalışmaların başlangıcında merkezi yönetim öncelikle yıllık olarak harcama kapasitesini ve önceliklerini ortaya koymakta, yerel yönetimlere yapacağı desteğe ilişkin çerçeveyi ve gelecek yıllarda yerel yönetimlere ne kadarlık bir fon ayırabileceğini belirlemektedir (Spending Review). Ancak, her bütçe yılında, yapılan bu hesaplamalarda revizyonlar gerçekleştirilebilmektedir (Department for Communities and Local Government, 2013, ss. 5–6).

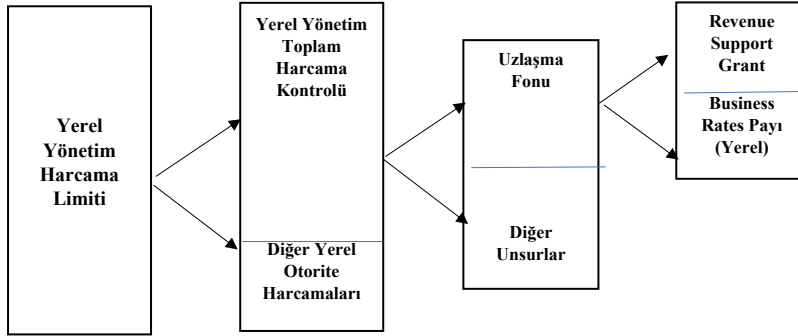
Yerel Yönetimler Finans Anlaşması kapsamında yapılan hesaplamalar Şekil 1'de gösterilmiş ve aşağıda açıklanmıştır (Department for Communities and Local Government, 2013, ss. 5–7):

- Her bütçe yılında merkezi yönetim tarafından *yerel yönetimler için tahsis edilebilecek harcama limiti* belirlenmekte ve parlamentoya onaylatılmaktadır. Yerel yönetimler için belirlenen bu harcama limiti yerel yönetimler harcama kontrolü toplamı ve Değerleme Ofisi gibi (Valuation Office Agency) diğer yerel otoritelere harcanacak rakamları içermektedir.

- *Yerel yönetimler harcama kontrolü*; Uzlaşma Fonu (Settlement Funding Assessment) ile diğer harcama ihtiyaçlarını (engelli kişilerin bakımı için Bağımsız Yaşam Fonu, yerel hizmetlerin dönüştürülmesi ve sorunlu ailelerin desteklenmesi için ayrılan fonlar vb.) içermektedir.
- *Uzlaşma Fonu (Settlement Funding Assessment)* ise business rates'den alınan yerel paylar ile revenue support grant'ı içermektedir.
- Her bir yerel yönetim biriminin alacağı revenue support grant miktarı ise nüfus ve diğer yerel verilere dayalı (council tax gibi yerel kaynaklardan elde edilen gelirler ve yerel hizmetlere yönelik taleplerin tahmini) bir formül aracılığıyla belirlenmektedir

Yerel Yönetimler Finans Anlaşması yerel yönetimler ile bir uzlaşma sürecini içermektedir. Merkezi yönetim tarafından her bütçe döneminde yıllık harcamalara ilişkin gözden geçirmeler sonucu daha önce yayınlanan Yerel Yönetimler Finans Anlaşmasında bir değişiklik olması halinde yaz aylarında bir istişare süreci başlatılmaktadır. İstişare çalışmalarının sonucu ise *Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı* tarafından değerlendirilerek geçici uzlaşma teklifi hazırlanmaktadır. Geçici uzlaşma, yerel yönetimlerin bir sonraki dönem bütçe çalışmalarını belirleyebilmeleri için yeterince erken açıklanmalıdır. Geçici uzlaşmayı, yerel yönetimlerin teklifler hakkındaki görüşlerini ve yapılmış olan hataları iletebilecekleri bir istişare dönemi daha izlemektedir. Tüm bu istişare süreci tamamlandıktan sonra ise nihai anlaşma Ocak ya da Şubat ayında Avam Kamarası tarafından onaylanmaktadır. Onaylanan anlaşmanın temel yönleri Yerel Yönetimler Finans Raporu adıyla resmi bir belge olarak yürürlüğe girmektedir.

Yerel Yönetimler Finans Raporu, revenue support grant'ın toplam miktarı ile yerel yönetimlere dağıtımına ilişkin temel ilkeleri ve business rates'den yerel yönetimlerin alacakları payları içeren bir rapor niteliğindedir (Department for Communities and Local Government, 2013, s. 9). Örneğin; 2024-2025 yılına ilişkin geçici uzlaşma istişaresi 18 Aralık 2023 tarihinden, 15 Ocak 2024 tarihine kadar devam etmiş, toplam 267 cevap alınmış ve uzlaşma sonuçları yayınlanmıştır (United Kingdom Government, 2024c). Yerel Yönetimler Finans Raporu 2024 Şubat ayında yayınlanmıştır. Bu rapora göre, 2024-2025 dönemi için yerel yönetimlere aktarılması planlanan revenue support grant miktarı 2.117.964.035 Sterlin olarak belirlenmiştir (United Kingdom Government, 2024d).

Şekil 1. Yerel Yönetimler Finans Anlaşması Kapsamında Yapılan Merkezi Yönetim Destekleri

Kaynak: Department for Communities and Local Government, 2013, s. 7.

5.4. Borçlanma Gelirleri

İngiltere’de yerel yönetimlerin bir başka finansman kaynağını da borçlanma yoluyla elde ettikleri gelirler oluşturmaktadır. Yerel yönetimler 2003 tarihli Yerel Yönetimler Yasası uyarınca, “görevleriyle ilgili herhangi bir amaç için ya da mali işlerinin ihtiyatlı yönetimi için” borçlanabilmektedir (United Kingdom Government, 2024e). Ancak, uzun vadeli borçlanmalar ancak sermaye yatırımlarının finansmanı için söz konusu olabilmektedir. İngiltere’de yerel yönetimler borçlanma konusunda “The Chartered Institute of Public Finance and Accountancy (Sertifikalı Kamu Maliyesi ve Muhasebesi Enstitüsü)” (CIPFA)’nın yeterlilik, sürdürülebilirlik ve ihtiyatlılık konusunda uyulması gereken göstergeleri belirlediği İhtiyat Kurallarına uymak durumundadır (OECD & UCLG, 2022, ss. 20–21; National Audit Office, 2021, s. 11). Bu çerçevede, yerel yönetimlerin borç alabileceği miktar CIPFA’nın ‘Yerel Yönetimlerde Sermaye Finansmanı İçin İhtiyatlılık Kuralları’ ve ‘Yerel Yönetimlerin Sermaye Finansmanı ve Muhasebesi’ konusundaki düzenlemelerde yer alan kurallara tabidir (Sandford, 2023c, ss. 5– 6).

Nitekim Yerel Yönetimler Yasası’nda merkezi yönetimin ulusal ekonomi politikasının gerekleri çerçevesinde yerel yönetimlerin borçlanmaları konusunda düzenlemeler yaparak sınırlamalar getirebileceği belirtilmiştir (United Kingdom Government, 2024e). Bu kurallar çerçevesinde her bir yerel yönetim kendisi için bir borçlanma limiti belirlemektedir. Borçlanma limitleri yerel yönetimlerin borçlarını geri ödeyebileceği mevcut gelir akışı ile doğrudan ilişkilidir. Yerel yönetimlerin gayrimenkullerini borçlanmalarda teminat olarak göstermeleri ise kanunlar ile yasaklanmıştır (Sandford, 2023c, s. 6).

İngiltere’de yerel yönetimler çeşitli kaynaklardan borçlanabilmektedir. Piyasalar, “Kamu Hizmetleri Kredi Kurulu” (Public Works Loan Board – PWLB) ve belediye tahvilleri yerel yönetimlerin borçlandığı kaynakları oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin borçlanmalarının önemli bir kısmı “Kamu Hizmetleri Kredi Kurulu”ndan gerçekleşmektedir. Örneğin Mart 2022’de

131 milyar sterlinin biraz üzerindeki borçlanmanın 90,6 milyar sterlini “Kamu Hizmetleri Kredi Kurulu”ndan gerçekleşmiştir (Sandford, 2023c, ss. 6,11). “Kamu Hizmetleri Kredi Kurulu”, Hazine bünyesindeki “Borç Yönetimi Ofisi” içerisinde bulunmakta ve kaynaklarını “Ulusal Kredi Kurumu”ndan almaktadır. Bu kurul tarafından yerel yönetimlere yalnızca yatırım harcamaları için borç verilmektedir (OECD & UCLG, 2022, s. 21).

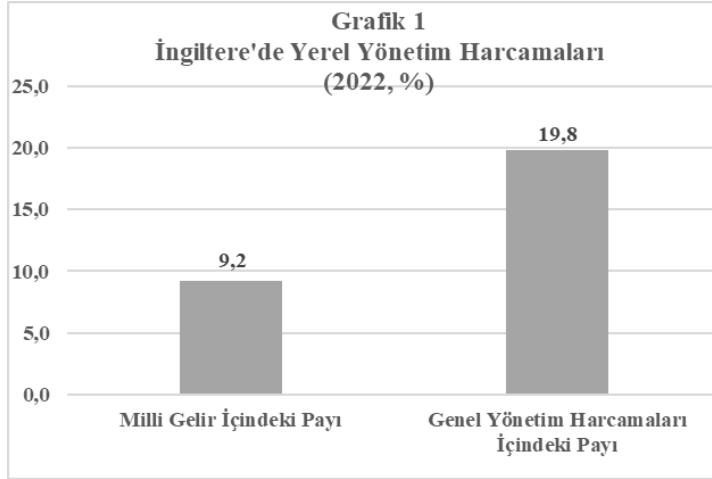
İngiltere’de yerel yönetimler tahvil ihraç etme yetkisine de sahiptir. Tahvil ihraç etmek isteyen bir yerel yönetim biriminin kredi notu alması ve tahvillerin satışını gerçekleştirecek profesyonel bir kuruluşla çalışması gerekmektedir. İngiltere’de 2016 yılında daha küçük yerel yönetimlerin tahvil ihraç edebilmelerini kolaylaştırmak ve geleneksel tahvil piyasasında rekabetçi bir fiyat elde edebilmek amacıyla 56 yerel yönetim biriminin hissedarlığı ile “Birleşik Krallık Belediye Tahvilleri Ajansı” (UK Municipal Bonds Agency) kurulmuştur. Bu kurumun ileride Kamu Hizmetleri Kredi Kurulu’ndan daha düşük bir faiz oranı sunması hedeflenmektedir (Sandford, 2023c, ss.18–19).

6. İngiltere’de Yerel Yönetimlerin Gelir ve Harcama Yapısının Analizi

Bu başlık altında İngiltere’de yerel yönetimlerin gelir ve harcama yapısı analiz edilecektir. Bu bağlamda yerel yönetim harcamaları milli gelir ve genel yönetim harcamaları içindeki payları ile harcamaların fonksiyonel dağılımı açısından incelenecektir. Yerel yönetim gelirleri ise, milli gelir ve genel yönetim gelirleri içindeki payları ile gelir kaynaklarının bileşimi açısından ele alınacaktır. Bu analizler sırasında OECD tarafından yayınlanan verilerden yararlanılmış ve OECD ülke ortalamaları ile karşılaştırmalara yer verilmiştir.

6.1. Yerel Yönetim Harcamaları

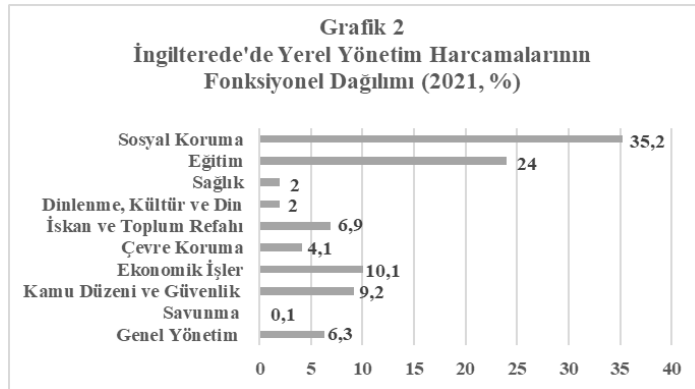
Grafik 1’de İngiltere’de yerel yönetim harcamalarının 2022 yılında milli gelir ve genel yönetim harcamaları içindeki payları gösterilmiştir.

Kaynak: OECD, 2024a.

Bu grafik incelendiğinde, yerel yönetim harcamalarının milli gelir içindeki payının yüzde 9,2, genel yönetim harcamaları içindeki payının yüzde 19,8 olduğu görülmektedir. Bu oranlar OECD üniter ülke ortalamalarının altında bir seviyedir. 2022 yılında OECD üniter ülke ortalamalarına bakıldığında yerel yönetim harcamalarının milli gelir içindeki payı yüzde 10,7, genel yönetim harcamaları içindeki payı 24,4 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD, 2024a).

Grafik 2'de ise 2021 yılı rakamları esas alınarak İngiltere'de yerel yönetim harcamalarının hizmet türleri itibariyle fonksiyonel dağılımı uluslararası bir sınıflandırma olan COFOG sınıflandırması⁴ esas alınarak gösterilmiştir.

Kaynak: OECD, 2024b.

4 COFOG (Classification of the Functions of Government) sınıflandırması OECD tarafından devlet harcamaları için kullanılan uluslararası bir sınıflandırma olup, 1999 yılında Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmıştır. Bu sınıflandırmada kamu harcamalarının hangi amaçlarla kullanıldığı gösterilmektedir. Bu sınıflandırma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (OECD, 2021; EUROSTAT, 2021).

Bu grafik incelendiğinde, İngiltere’de yerel harcamalar içinde en büyük payı yüzde 35,2 ile sosyal koruma harcamalarının oluşturduğu görülmektedir. Sosyal koruma harcamaları başlığı ile sınıflandırılan harcamalar altında hastalık ve sakatlık, yaşlılık, aile ve çocuklar, işsizlik, barınma, sosyal dışlanma, konut vb. sosyal harcamalar bulunmaktadır (EUROSTAT, 2021; OECD 2021). Sosyal koruma harcamalarından sonra ikinci sırada yüzde 24 ile eğitim harcamaları yer almaktadır. Eğitim harcamalarını yüzde 10,1 ile ekonomik işler, yüzde 9,2 ile kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, yüzde 6,3 ile genel yönetim harcamaları, yüzde 4,1 ile çevre koruma harcamaları izlemektedir. Sağlık harcamaları ile dinlenme kültür ve din hizmetlerinin yerel harcamalar içindeki payı ise diğer harcamalar göre oldukça düşük olup, her iki harcama kalemi de toplam harcamalar içinde yüzde 2’lik bir paya sahiptir. Yerel yönetimler savunma hizmetlerini gerçekleştirmediği için savunma harcamalarının bir paya sahip olmaması ise olağan bir durumdur.

Bu veriler incelendiğinde İngiltere’de yerel harcamaların yarısından fazlasının (yüzde 59) sosyal nitelikli harcamalar grubunda değerlendirilen sosyal koruma ve eğitim harcamalarına ilişkin olduğu görülmektedir. Sağlık harcamaları da sosyal harcamalar grubunda değerlendirilse de İngiltere’de sağlık harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı yalnızca yüzde 2 düzeyindedir.⁵ Bu durum İngiltere’de sağlık hizmetlerinin “Ulusal Sağlık Hizmeti” (National Health Service (NHS) ile sunulmasından kaynaklanmaktadır. “Ulusal Sağlık Hizmeti” Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından desteklenen kamuya ait bir kurum niteliğindedir (United Kingdom Government, 2024f). Nitekim İngiltere’de toplam kamu harcamalarının fonksiyonel dağılımına bakıldığında sosyal koruma harcamalarının yüzde 20’si, eğitim harcamalarının yüzde 33’ü yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmekteyken, sağlık harcamalarının yalnızca yüzde 2’si yerel yönetimlere aittir (OECD, 2024b).

İngiltere’de yerel yönetimlerin ekonomik işler (tarım, ticaret, ulaşım, haberleşme vb.), çevre koruma (atıkların toplanması, bertarafı, çevre koruma vb.), iskân ve toplum refahı (su, aydınlatma, konut vb.), kamu düzeni ve güvenlik (kamu düzeni, itfaiye vb.), dinlenme kültür ve din harcamalarının (spor, kültür, eğlence vb.) toplamı ise toplam harcamalar içinde yüzde 32 düzeyinde bir yere sahiptir.⁶

Bu hizmetler birçok ülkede yerel yönetimler tarafından yerine getirilmektedir. Yerel yönetim harcamalarının eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanında yoğunlaştığı ülkeler ise yerelleşme düzeyleri ve yerel yönetimlerin toplum refahına doğrudan katkısının daha yüksek olduğu ülkeler grubunda değerlendirilmektedir (Güner & Çelen, 2014, s. 193). Bu bağlamda, İngiltere’de yerel yönetimlerin eğitim ve sosyal koruma hizmetleri alanında yoğunlaşan harcamaları ile OECD ülke ortalamalarının üzerinde bir yere sahip olduğu söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, İngiltere’de 2021 yılı için yerel yönetimlerin toplam harcamaları içinde sosyal koruma harcamaları yüzde 35,2; eğitim harcamaları yüzde 24 düzeyinde bir yere sahiptir. OECD ülke ortalamaları

5 Sosyal harcamalara ilişkin yapılan analizlerde sosyal koruma harcamalarının (sosyal güvenlik ve yardım) yanı sıra, eğitim ve sağlık harcamaları da sosyal harcama olarak değerlendirilmektedir (Bkz. Arıkboğa, 2022, ss. 8–12; Şeker, 2011, ss. 30–31; Karadağ, 2018, s. 22; Yılmaz & Çoban, 2017, s. 26).

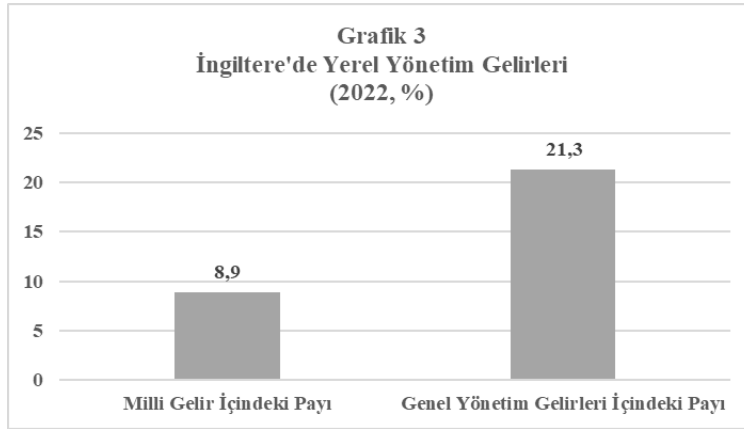
6 Harcama kalemlerine ilişkin açıklamalar için şu kaynaktan yararlanılmıştır: OECD, 2021; EUROSTAT, 2021.

açısından 2021 yılında bu oranlar sosyal koruma harcamaları için yüzde 17, eğitim harcamaları için yüzde 20 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD, 2024b).

İngiltere'de yerel yönetimlerin genel yönetim gideri harcamaları ise çok önemli boyutlarda olmayıp yüzde 6 düzeyinde kalmıştır. Herhangi bir hizmetin sunulmasına doğrudan katkı sağlamayıp, genel yönetim gideri şeklinde dolaylı katkı sağlayan bu hizmetlere ilişkin harcamaların toplam harcamalar içindeki payının yüksek olması "etkinsizlik göstergesi" olması nedeniyle eleştirilmekte ve genel olarak bu oranın yüzde 20'nin üzerinde olmaması beklenmektedir (Güner & Çelen, 2014, s. 180). Bu nedenle, İngiltere'de genel yönetim giderlerinin çok önemli boyutlarda olmaması olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

6.2. Yerel Yönetim Gelirleri

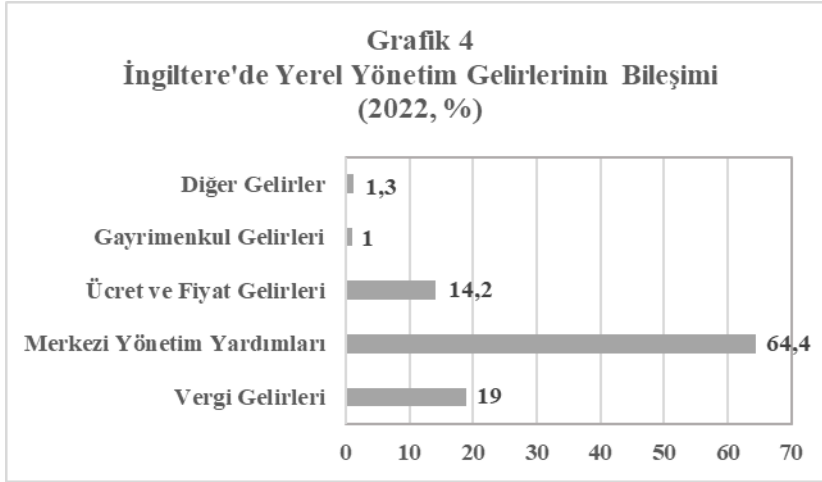
Grafik 3'de İngiltere'de yerel yönetim gelirlerinin 2022 yılında milli gelir ve genel yönetim gelirleri içindeki payları gösterilmiştir.

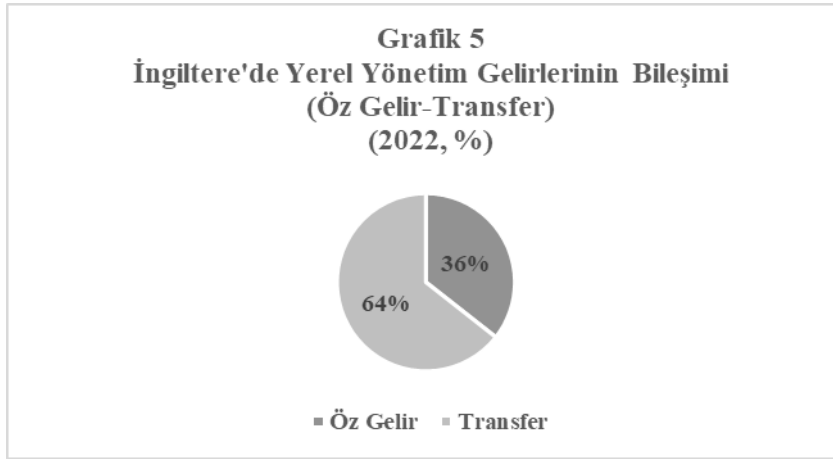
Kaynak: OECD, 2024c.

Bu grafik incelendiğinde, İngiltere'de yerel yönetim gelirlerinin milli gelir içindeki payının yüzde 8,9, genel yönetim gelirleri içindeki payının yüzde 21,3 olduğu görülmektedir. Bu oranlar OECD ünite ülke ortalamalarının altında bir seviyedir. 2022 yılında OECD ünite ülke ortalamalarına bakıldığında yerel yönetim gelirlerinin milli gelir içindeki payı yüzde 10,6, genel yönetim gelirleri içindeki payı 25 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD, 2024c).

Grafik 4'de 2022 yılı rakamları esas alınarak İngiltere'de yerel yönetim gelirlerinin gelir türleri itibarıyla dağılımı vergi gelirleri, merkezi yönetim yardımları, ücret ve fiyat gelirleri, gayrimenkul gelirleri ve diğer gelirler başlıkları altında gösterilmiştir. Grafik 5'de ise yerel yönetim gelirleri öz gelir ve transferler (merkezi yönetim yardımları) şeklinde gruplandırılarak gösterilmiştir.

Kaynak: OECD, 2024d.

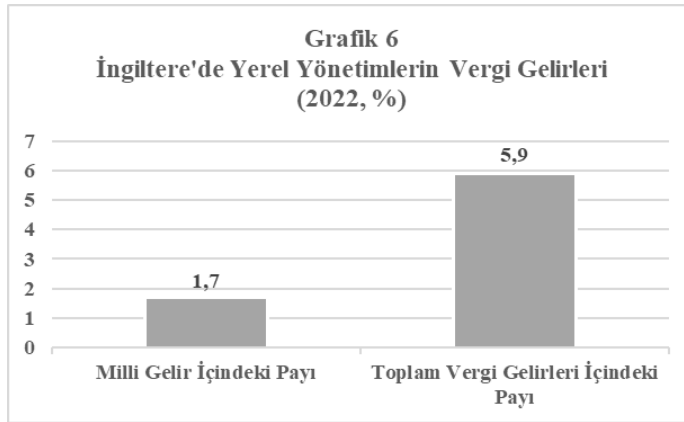

Kaynak: Grafik 4'de yer alan verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 4 ve Grafik 5 incelendiğinde, İngiltere'de yerel yönetim gelirleri içinde en önemli payı yüzde 64,4 ile merkezi yönetim tarafından yapılan transferlerin oluşturduğu görülmektedir. 2022 yılı için OECD üiter ülke ortalamalarında bu oran yüzde 52,7 düzeyindedir (OECD, 2024d). Bu durumda, İngiltere'de yerel yönetimlerin OECD ülkelerine kıyasla gelir kaynaklarının temini açısından merkezi yönetime daha yüksek oranlarda bağımlı olduğu söylenebilir. Merkezi yönetim yardımları başlığı altında da açıklandığı üzere, bu başlık altında revenue support grant adı altında yerel yönetimlere yapılan koşulsuz transferler ve diğer koşulsuz transferler ile merkezi yönetim kuruluşları tarafından yapılan koşula bağlı transferler yer almaktadır.

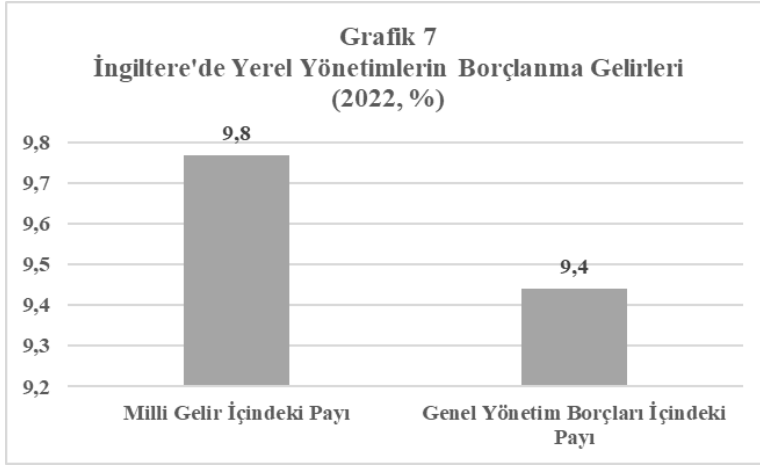
Öz gelirleri vergi gelirleri, ücret ve fiyat gelirleri, gayrimenkul gelirleri ve diğer gelirler oluşturmaktadır. Grafik 4 incelendiğinde vergi gelirleri merkezi yönetim yardımlarından sonra yerel yönetim gelirleri içinde ikinci sırada yer almaktadır. Council tax ve business rates'den oluşan vergi gelirleri, yerel yönetim gelirleri içinde 2022 yılında yüzde 19 düzeyinde bir paya sahiptir. Ancak bu oran OECD ünite ülke ortalamalarının altında bir seviyededir. OECD ünite ülke ortalamaları açısından 2022 yılında vergi gelirleri yerel yönetim gelirleri içinde yüzde 33,6 düzeyinde bir yere sahiptir (OECD, 2024d).

Yerel vergi gelirlerinin milli gelir ve ülke genelindeki vergiler içindeki payı açısından bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Grafik 6'da 2022 yılında İngiltere'de yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin milli gelir ve ülke genelindeki vergiler içindeki payı gösterilmiştir. Buna göre yerel vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı yüzde 1,7, ülke genelindeki tüm vergiler içindeki payı yüzde 5,9 düzeyindedir. OECD ünite ülke ortalamaları incelendiğinde ise yerel vergilerin milli gelir içindeki payının 3,8; ülke genelindeki vergiler içindeki payının yüzde 14 olduğu görülmektedir (OECD, 2024e).

Kaynak: OECD, 2024e.

Grafik 4 incelendiğinde İngiltere'de öz gelirler içinde vergi gelirlerinden sonra ikinci derecede önemli gelir türünü ücret ve fiyat gelirlerinin oluşturduğu görülmektedir. Ücret ve fiyat gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı yüzde 14 düzeyindedir. İngiltere'de yerel yönetimler ücret ve fiyat gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı açısından OECD ünite ülke ortalamalarından daha yüksek bir seviyededir. OECD ünite ülke ortalamalarında bu oran 2022 yılı için yüzde 11,3 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD, 2024d). Gayrimenkul gelirleri ise toplam gelirler içinde yüzde 1 seviyesinde bir yere sahiptir. Gayrimenkul gelirlerinin yerel gelirler içindeki payı açısından OECD ünite ülke ortalamaları da yaklaşık bu düzeyde olup, yüzde 1,5 seviyesindedir (OECD, 2024d).

Kaynak: OECD, 2024f.

Grafik 7'de İngiltere'de yerel yönetimlerin borçlanma yoluyla sağladıkları gelirlerin milli gelir ve toplam kamu borçlanmaları içindeki payı gösterilmiştir. Buna göre yerel yönetim borçlanmalarının milli gelir içindeki payı yüzde 9,8, toplam kamu borçlanmaları içindeki payı ise yüzde 9,4 düzeyindedir. Bu oranlar milli gelir içindeki pay açısından OECD üniter ülke ortalamalarının üzerinde, toplam kamu borçlanmaları içindeki pay açısından ise OECD ülke ortalamalarının altında bir düzeydedir. 2022 yılı için OECD ülkelerinde üniter ülke ortalamalarına bakıldığında yerel yönetimlerin borçlanmalarının milli gelir içindeki payı yüzde 7,6, toplam kamu harcamaları içindeki payı yüzde 11,1 düzeyindedir.

7. Sonuç

Bu makalede İngiltere'de yerel yönetimlerin mali yapısı yerel yönetimlerin üstlendikleri görevler ve sağlanan gelir kaynakları açısından incelenmiştir. Ayrıca, yerel yönetimlerin gelir ve harcama yapısı analiz edilmiş ve OECD üniter ülke ortalamaları ile karşılaştırılmıştır.

İngiltere'de yerel yönetimlerin sorumlu oldukları görevler konusunda yetki ilkesi (ultra vires) uygulanmaktadır. 2011 yılında Yerelleşme Yasası ile yerel yönetimlere genel yetki (general power of competence) verilmesi sağlanmış olmakla birlikte, bu yetki tam olarak uygulanamamıştır. Yasalar çerçevesinde eğitim, yerel ekonomik gelişme, konut, sosyal hizmetler, yerel yollar, toplu ulaşım, kültür ve rekreasyon, atık yönetimi, çevre sağlığı, parklar, sağlık ve kamu güvenliği olmak üzere çok sayıda sorumluluk yerel yönetimler düzeyinde yerine getirilmektedir.

Bir ülkede yerel harcamaların toplam kamu harcamaları ve milli gelir içindeki payı o ülkedeki yerelleşme derecesi açısından bir fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. İngiltere'de 2022 yılı itibarıyla yerel yönetim harcamalarının milli gelir içindeki payı yüzde 9,2, genel yönetim harcamaları içindeki payı yüzde 19,8 düzeyindedir. Bu oranlar OECD üniter ülke ortalamalarının

altında bir seviyedir. 2022 yılında OECD üiter ülke ortalamalarına bakıldığında yerel yönetim harcamalarının milli gelir içindeki payı yüzde 10,7, genel yönetim harcamaları içindeki payı 24,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, bir ülkede yerel yönetim harcamalarının hangi hizmet türlerinde yoğunlaştığı da yerleşme düzeyi açısından önemli bir husustur. Yerel yönetim harcamalarının eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanında yoğunlaştığı ülkeler yerleşme düzeyleri ve yerel yönetimlerin toplum refahına doğrudan katkısının daha yüksek olduğu ülkeler grubunda değerlendirilmektedir. İngiltere’de yerel yönetim harcamalarının bileşimi incelendiğinde, yerel harcamalarının yarıdan fazlasının (yüzde 59) sosyal nitelikli harcamalar grubunda değerlendirilen sosyal koruma ve eğitim harcamalarına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu açıdan İngiltere OECD ülke ortalamalarının üzerinde bir yere sahiptir. OECD ülke ortalamaları açısından 2021 yılında sosyal koruma ve eğitim harcamalarının toplamı yüzde 37 düzeyinde gerçekleşmiştir. İngiltere’de sağlık hizmetleri “Ulusal Sağlık Hizmeti” kapsamında gerçekleştirildiği için, sağlık harcamalarının toplam yerel harcamalar içindeki payı yalnızca yüzde 2 düzeyindedir.

Birçok ülkede yerel yönetimler tarafından yerine getirilen ekonomik işler, çevre koruma, iskân ve toplum refahı, kamu düzeni ve güvenlik, dinlenme, kültür ve din hizmetleri toplamının ise İngiltere’deki yerel harcamalar içindeki payı yüzde 32 düzeyindedir. Yüksek olması bir etkinsizlik göstergesi olarak kabul edilen genel yönetim gideri harcamalarının yerel harcamalar içindeki payı ise çok önemli boyutlarda olmayıp yüzde 6 düzeyinde kalmıştır.

İngiltere’de yerel yönetim gelirleri incelendiğinde ise, yerel yönetim gelirlerinin milli gelir içindeki payının yüzde 8,9, genel yönetim gelirleri içindeki payının yüzde 21,3 olduğu görülmektedir. Bu oranlar OECD üiter ülke ortalamalarının altında bir seviyedir. 2022 yılında OECD üiter ülke ortalamalarına bakıldığında yerel yönetim gelirlerinin milli gelir içindeki payı yüzde 10,6, genel yönetim gelirleri içindeki payı 25 düzeyinde gerçekleşmiştir

İngiltere’de yerel yönetimlerin öz gelir kaynaklarını vergiler, ücret ve harç gelirleri, taşınmazların satış ve kirası yoluyla elde edilen gayrimenkul gelirleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra merkezi yönetim yardımları ve borçlanma gelirleri de yerel yönetimlerin diğer gelir kaynakları arasındadır.

İngiltere’de yerel yönetimlerin vergi gelirlerini gayrimenkuller üzerinden alınan council tax ve business rates (non domestic rates) oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin bu vergiler üzerindeki yetkileri incelendiğinde; council tax’in ne miktarda alınacağına yasalarda belirtilen sınırlamalar çerçevesinde yerel yönetimler tarafından belirlenebildiği görülmektedir. Business rates ise merkezi yönetim tarafından belirlenen ulusal vergi çarpanı çerçevesinde hesaplanmaktadır. Diğer yandan, business rates yerel yönetimler tarafından tahsil edilen bir vergi olmakla birlikte, merkezi yönetim ve diğer yerel yönetim birimleri ile paylaşılan bir vergi niteliğindedir. Tahsil edilen verginin bir kısmı merkezi yönetime aktarılmakta, bir kısmı ise belirlenen kriterler çerçevesinde diğer yerel yönetimler ile paylaşılmaktadır.

İngiltere’de yerel vergilerin yerel yönetim gelirleri içindeki payı OECD ülkelerinin gerisinde kalmıştır. 2022 yılı itibariyle İngiltere’de yerel yönetim gelirleri içinde yerel vergiler yüzde 19 düzeyinde iken, OECD üniter ülke ortalamaları açısından bu oran yüzde 33,6 düzeyindedir. Yerel vergi gelirlerinin milli gelir ve ülke genelindeki vergiler içindeki payı açısından bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. 2022 yılı itibariyle yerel vergi gelirleri milli gelir içinde yüzde 1,7, ülke genelindeki tüm vergiler içindeki yüzde 5,9 düzeyinde bir paya sahiptir. OECD üniter ülke ortalamaları incelendiğinde ise yerel vergilerin milli gelir içindeki payının 3,8; ülke genelindeki vergiler içindeki payının yüzde 14 olduğu görülmektedir.

İngiltere’de yerel yönetim gelirlerinin bileşimi öz gelir ve merkezi yönetim yardımları açısından incelendiğinde; merkezi yönetim yardımlarının öz gelirlere kıyasla daha önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Toplam gelirler içinde 2022 yılı itibariyle öz gelirlerin payı yüzde 36 iken, merkezi yönetim yardımlarının payı yüzde 64 düzeyindedir. OECD üniter ülke ortalamalarına bakıldığında ise öz gelirler toplam gelirler içinde yüzde 57 düzeyinde bir yere sahipken, merkezi yönetim yardımlarının payı yüzde 53 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, İngiltere’de yerel yönetimlerin OECD ülkelerine kıyasla gelir kaynaklarının temini açısından merkezi yönetime daha yüksek oranlarda bağımlı olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, koşulsuz olarak yapılan merkezi yönetim yardımlarının önemli bir kısmını oluşturan revenue support grant’ın yıllık olarak gözden geçirilen Yerel Yönetimler Finans Anlaşması kapsamında yerel yönetimlerin de katılımıyla belirlenmesi ve yardımın dağıtımı konusunda kullanılan kriterler İngiltere’deki transfer sistemini incelemeye değer kılmaktadır.

İngiltere’de yerel yönetimler borçlanma imkanına da sahiptir. Ancak, yerel yönetimlerin borçlanmaları tamamen serbest bırakılmamış, bazı kurallara tabi tutulmuştur. Ulusal ekonomi politikasının gerekleri çerçevesinde merkezi yönetime yerel yönetimlerin borçlanmalarını sınırlandırma yetkisi verilmiştir. Yerel yönetimler borçlanmalarının önemli bir kısmını merkezi yönetim kurumlarından gerçekleştirmekte ve borçlanmaların büyük çoğunluğu yatırım harcamaları için söz konusu olabilmektedir.

Nitekim, İngiltere’de yerel yönetimlerin borçlanma yoluyla sağladıkları gelirlerin milli gelir ve toplam kamu borçlanmaları içindeki payı çok önemli boyutlarda olmayıp, milli gelir içindeki payı yüzde 9,8, toplam kamu borçlanmaları içindeki payı ise yüzde 9,4 düzeyindedir. Bu oranlar milli gelir içindeki pay açısından OECD üniter ülke ortalamalarının üzerinde, toplam kamu borçlanmaları içindeki pay açısından ise OECD ülke ortalamalarının altında bir düzeydedir.

Sonuç olarak İngiltere’de yerel yönetimlerin gelir yapısı öz gelirlere ziyade, transferlere dayalı bir niteliğe sahiptir. Ancak, eğitim ve sosyal hizmetler konusunda yerel yönetimlere verilen yetkiler, council tax konusunda benimsenen sistem ve council tax miktarının belirlenmesine ilişkin yerel yönetimlerin yetkileri, business rates ve revenue support grant ile gerçekleştirilmeye çalışılan eşleyici ve yerel yönetimlerin katılımına dayalı transfer sistemi ile İngiltere’deki yapı incelenmeye değer nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, E., & Craig, J. (1997) Intergovernmental Transfers. T. Ter-Minassian (der.), *Fiscal Federalism in Theory and Practice* (pp. 73–107). Washington: International Monetary Fund.
- Alam, M. (2014) *Intergovernmental Fiscal Transfers in Developing Countries: Case Studies From the Commonwealth*. London: The Commonwealth.
- Arıkboğa, Ü. (2004) *Yönetimler Arası Mali İlişkiler*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Arıkboğa, Ü. (2016) Türkiye'de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (33), 276–297.
- Arıkboğa, Ü. (2019) *Türkiye'de Yönetimler Arası Mali İlişkiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Arıkboğa, Ü. (2021) Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği ve Türkiye'de Belediyelerin Durumu. M. L. Şen (der.), *Sessiz Gemi: Prof. Dr. Bilal Eryılmaz'a Armağan Cilt 2* (249–267). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Arıkboğa, Ü. (2022) Belediyelerde Sosyal Harcamalar: Üsküdar ve Kadıköy Belediyesi Örnekleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 31 (4), 5–34.
- Bali, B. B. (2006) Mali Desantralizasyon Sürecinde Yerel Yönetimlerin Borçlanması: Bir Teorik Çerçeve Denemesi. A. Güner & S. Yılmaz (der.), *Mali Yerelleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar* (149–177). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Beer-Toth, K. (2009) *Local Financial Autonomy in Theory and Practice: The Impact of Fiscal Decentralisation in Hungary*. Fribourg: University of Fribourg.
- Bulut, Y. & Bimay, M. (2020) Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 16 (29), 2263–2298.
- Council of Europe (1997) *Local Finance in Europe*. Strasbourg Cedex: Council of Europe.
- Çolak, T. & Genco, A. (2022) The United Kingdom. Önder vd. (der.), *The Palgrave Handbook of Comparative Public Administration* (145–178). Singapore: Palgrave.
- Department for Communities and Local Government (2013) A Guide to the Local Government Finance Settlement in England. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7ca9e9ed915d7c983bc249/LGFS_Guide.pdf (Erişim Tarihi: 24.08.2024).
- EUROSTAT (2021) Glossary: Classification of the Functions of Government. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Classification_of_the_functions_of_government_ (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- Genç, F. N. & Karaca, Y. (2021) İngiltere'de Yerel Yönetimlerin İdari ve Mali Yapısı. Ç. Akman & İ. A. Acar (der.), *Dünyada Yerel Yönetimler ve Mali Yapıları* (441–446). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Güner, A. (2006) Yönetimler Arası Gelir Bölüşümü: Temel İlke ve Uygulamalar. A. Güner & S. Yılmaz (der.), *Mali Yerelleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar* (61–82). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Güner, A. & Çelen, M. (2014) AB Ülkelerinde ve Türkiye'de Mali Yerelleşmenin Bir Göstergesi Olarak Yerel Harcamaların Yapısı. M. Sakal vd. (der.), *Mali Yerinden Yönetim* (167–199). Ankara: Nobel Kitabevi.
- Karadağ, Y. (2018) Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Sosyal Harcamalar: Seçilmiş Büyükşehir Belediyeleri Kapsamında Bir Değerlendirme [yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi.
- Karasu, K. (2020) İngiltere'de Kamu Yönetimi. K. Karasu (der.), *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* (175–348). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2016) *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Kitchen, H. vd. (2019) *Local Public Finance and Economics*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Lander, A. vd. (2019) *Patterns of Local Autonomy in Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.

- LGIU (Local Government Information Unit) (2024) Facts and Figures: England. <https://lgiu.org/local-government-facts-and-figures-england/#section-2> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- Local Government Association (2010) Local Government Structure Overview. <https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/local-government-structur-634.pdf> (Erişim Tarihi: 12.06.2024).
- Ministry of Housing, Communities and Local Government (2024) Local Government Financial Statistics England. No.34, 2024. <https://www.gov.uk/government/statistics/local-government-financial-statistics-england-2024> (Erişim Tarihi: 24.08.2024).
- Nadaroğlu, H. (1998) *Mahalli İdareler: Teorisi, Ekonomisi ve Uygulaması*. İstanbul: Beta.
- National Audit Office (2021) The Local Government Finance System in England: Overview and Challenges. <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2021/11/the-local-government-finance-system-in-England-overview-and-challenges.pdf> (Erişim Tarihi: 24.08.2024).
- Norregard, J. (1997) Tax Assignment. T. Ter-Minassian (der.), *Fiscal Federalism in Theory and Practice* (49-72). Washington: International Monetary Fund.
- Norton, A. (1994) *International Handbook of Local and Regional Government: A Comparative Analysis of Advanced Democracies*. Hants: Edward Elgar.
- OECD & UCLG (2022) Country and Territory Profiles. <https://www.sng-wofi.org/country-profiles/> (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- OECD (2021) Classification of Functions of Government. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/95603f6f-en.pdf?expires=172.857.1239&id=id&accname=guest&checksum=3A582E46854A2B3165E12FFDEC9F5A70> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- OECD (2024a) Subnational Government Expenditure. <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024)
- OECD (2024b) Subnational Government Expenditure by Functional Classification (COFOG). <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- OECD (2024c) Subnational Government Revenue. <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- OECD (2024d) Subnational Government Revenue by Category. <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- OECD (2024e) Subnational Tax Revenue. <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- OECD (2024f) Subnational Government Budget Balance and Debt. <https://data-explorer.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).
- Potter, B. (1997) United Kingdom. Teresa Ter-Minassian (der.) *Fiscal Federalism in Theory and Practice* (342–358). Washington: International Monetary Fund.
- Sandford, M. (2021) Business Rate. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06247/> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- Sandford, M. (2023a) Council Tax: FAQs. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05682/> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- Sandford, M. (2023b) Council Tax: Local Referendums. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05682/> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- Sandford, M. (2023c) Local Government in England: Capital Finance. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05797/> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- Sandford, M. (2024) Local Government in England: Structures. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn07104/> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).

- Shah, A. (1997) *The Reform of Intergovernmental Fiscal Relations in Developing and Emerging Market Economies*. Washington: The World Bank.
- Shah, A. (2007) A Practitioner’s Guide to Intergovernmental Fiscal Transfers. A. Shah & R. Boadway (der.), *Intergovernmental Fiscal Transfers: Principles and Practice* (1–53). Washington: The World Bank.
- Şeker, M. (2011) *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*. İstanbul: TESEV.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024) İngiltere’nin Siyasi Görünümü. <https://www.mfa.gov.tr/ingiltere-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Ter-Minassian, T. & Craig, J. (1997) Control of Subnational Government Borrowing. T. Ter-Minassian (der.), *Fiscal Federalism in Theory and Practice* (156–172). Washington: International Monetary Fund.
- Ter-Minassian, T. (2016) *Fiscal and Financial Issues for 21st Century Cities*. Washington: Brookings.
- Ter-Minassian, T. (2020) Challenges of Sub National Capacity Development. J. Kim & S. Dougherty (der.), *Local Public Finance and Capacity Building in Asia* (13–33). Washington: OECD.
- United Kingdom Government (2024a) Local Government Structure and Elections. <https://www.gov.uk/guidance/local-government-structure-and-elections#structure> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- United Kingdom Government (2024b) Legislation. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/20/contents/enacted> (Erişim Tarihi: 22.08.2024).
- United Kingdom Government (2024c) Consultation: Provisional Local Government Finance Settlement 2024 to 2025. <https://www.gov.uk/government/consultations/consultation-provisional-local-government-finance-settlement-2024-to-2025> (Erişim Tarihi: 30.09.2024).
- United Kingdom Government (2024d) Local Government Finance Report 2024 to 2025. <https://www.gov.uk/government/publications/local-government-finance-report-2024-to-2025> (Erişim Tarihi: 30.09.2024).
- United Kingdom Government (2024e) Local Government Act 2003. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/26/part/1/chapter/1/crossheading/borrowing> (Erişim Tarihi: 03.10.2024)
- United Kingdom Government (2024f) NHS England. <https://www.gov.uk/government/organisations/nhs-england> (Erişim Tarihi: 10.10.2024).
- Wilson, D. & Game, C. (1998) *Local Government in the United Kingdom*. London: Macmillan.
- Yamaç, M. (2014) İngiltere’de Yerel Yönetimler. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı 4.
- Yılmaz, H. H. & Çoban K. (2017) 6360 Sayılı Kanun Sonrası Belediyelerin Sosyal Harcamaları. *İller ve Belediyeler Dergisi* (Haziran). 24–28.

Fiscal Structure of Local Governments in the United Kingdom

Ülkü ARIKBOĞA*

The aim of the article is to analyze the fiscal structure of local governments in the United Kingdom (UK) and to reveal the characteristics of the current revenue and expenditure structure of local governments. In the article, firstly, the sources of revenue available to local governments are discussed theoretically; then, information is provided about the administrative structure in the UK, the types of local governments, their duties, and their sources of revenue. Finally, the revenue and expenditure structure of local governments in the UK is analyzed in comparison with OECD country averages. These analyses are based on income and expenditure data published by the OECD. The necessary data on the theoretical framework, administrative structure in the UK, the duties, and revenue sources of local governments have been obtained through a literature review and by scanning the information and documents on the web pages of various public organizations in the UK.

The conclusions reached in the article can be summarized as follows:

In the UK, the principle of *ultra vires* governs the responsibilities of local governments. In 2011, the Localism Act enabled the granting of a general power of competence to local governments, but this power has not been fully implemented. Within the framework of the law, many responsibilities, such as education, local economic development, housing, social services, local roads, public transport, culture and recreation, waste management, environmental health, parks, health, and public safety, are fulfilled at the local government level.

In the UK, the share of local government expenditures in national income is 9.2 percent, and in general government expenditures, it was 19.8 percent as of 2022. These rates fall below the OECD unitary country averages. In 2022, the share of local government expenditures in national income was 10.7 percent, and the share of local government expenditures in general government expenditures was 24.4 percent in OECD unitary country averages.

An analysis of the composition of local government expenditures in the UK reveals that more than half (59 percent) of local government expenditures are related to social protection and education

* Assoc. Prof., Marmara University, ulkuarikboga@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3260-6763.

expenditures, which are classified as social expenditures. In this regard, the UK exceeds OECD country averages. In terms of OECD country averages, the sum of social protection and education expenditures was 37 percent in 2021. Although health expenditures are also considered in the social expenditures group, the share of health expenditures in total local expenditures is only 2 percent, as health services are provided under the National Health Service in the UK.

The share of economic affairs, environmental protection, housing and community welfare, public order and security, recreation, culture, and religion services in total local expenditures in the UK is 32 percent. The share of general government expenditures in local expenditures is not very significant and remains at the level of 6 percent.

When local government revenues in the UK are analyzed, it is observed that the share of local government revenues in national income is 8.9 percent, and the share of local government revenues in general government revenues is 21.3 percent. These rates are below the OECD unitary country averages. In 2022, when the OECD unitary country averages are analyzed, the share of local government revenues in national income is 10.6 percent, and the share of general government revenues is 25 percent.

In the UK, the main sources of revenue for local governments are taxes, fees and charges, and real estate revenues. In addition, central government grants and borrowing revenues are among the other sources of revenue for local governments. The tax revenues of local governments in the UK consist of council tax levied on real estate and business rates (non-domestic rates). When the powers of local governments over these taxes are analyzed, it is seen that the amount of council tax can be determined by local governments within the limits specified in the laws. Business rates, on the other hand, are calculated within the framework of the national tax multiplier determined by the central government. Although business rates are a tax collected by local governments, it is a tax shared with the central government and other local government units. A part of the collected tax is transferred to the central government, and a part is shared with other local governments within the framework of the determined criteria.

In the UK, the share of local taxes in local government revenues has lagged behind OECD countries. As of 2022, the share of local taxes in the total revenues of local governments in the UK is 19 percent, while this ratio is 33.6 percent for OECD unitary country averages. A similar situation is observed in terms of the share of local tax revenues in national income and national taxes. As of 2022, the share of local tax revenues in national income is 1.7 percent, and the share of local tax revenues in all taxes across the country is 5.9 percent. When the OECD unitary country averages are analyzed, it is seen that the share of local taxes in national income is 3.8 percent, and the share of local taxes in the country-wide taxes is 14 percent.

When the composition of local government revenues in the UK is analyzed in terms of own revenues and transfers, it is observed that transfers have a more significant share than own revenues. While the share of own revenues in total revenues is 36 percent as of 2022, the share of transfers is 64 percent. Looking at the OECD unitary country averages, the share of own revenues

in total revenues is 57 percent, while the share of transfers is 53 percent. In this context, it can be said that local governments in the UK are more dependent on transfers for providing revenue sources compared to OECD countries. However, the fact that the revenue support grant, which constitutes a significant portion of unconditional transfers, is determined with the participation of local governments within the scope of the Local Government Finance Agreement, which is reviewed annually, and the criteria used for the distribution of the grant make the transfer system in the UK worthy of scrutiny.

In the UK, local governments also have the opportunity to raise revenue through borrowing. However, the borrowing of local governments is not completely unfettered and is subject to certain rules. Within the framework of the requirements of national economic policy, the central government is authorized to limit the borrowing of local governments. Local governments borrow a significant portion of their borrowings from central government institutions, and the majority of the borrowings may be for investment expenditures. As a matter of fact, in the UK, the share of revenues raised by local governments through borrowing in national income and total public borrowings is not very significant, and its share in national income and total public borrowings is 9.8 percent and 9.4 percent, respectively. These ratios are above OECD unitary country averages in terms of share in national income and below OECD country averages in terms of share in total public borrowings.

In conclusion, the revenue structure of local governments in the UK is based on transfers rather than own revenues. However, the structure in the UK is worth analyzing with the powers given to local governments in education and social services, the system adopted in council tax, the powers of local governments in determining the amount of council tax, the transfer system based on the participation of local governments, and the matching system attempted with business rates and the revenue support grant.

Afghan-American Relations in the Pre-Cold War Era: 1921–1948

Soğuk Savaş Öncesi Dönemde Afgan-Amerikan İlişkileri: 1921–1948

Abdulahkim ALLAHADAD*

Abstract

Much has been written about Afghan-American relations during the Cold War and the post-9/11 periods. However, the interwar period (1921-1948) has received less scholarly attention, despite its critical importance in shaping the trajectory of bilateral ties. Afghanistan's repeated efforts to establish formal relations with the U.S. during this era were met with long-standing hesitation and delayed reciprocation. Despite Afghanistan's proactive and repeated diplomatic overtures, it took over a decade for the U.S. to recognize Afghanistan's independence and even longer to establish a permanent diplomatic presence in Kabul. In this context, this study aims to explore Afghanistan's diplomatic efforts during the interwar period to forge ties with the U.S., uncover its core motivations, and investigate the factors driving America's disengagement policy and reluctance. The study delves into the complexities of early Afghan-American relations, where geopolitical calculations, economic pragmatism, and misperceptions shaped interactions between the two nations. In doing so, it highlights a crucial yet under-discussed chapter in the history of Afghan-American relations, offering new insights into the dynamics of diplomacy during the interwar period.

Keywords: Afghanistan, U.S., Diplomacy, Cold War, Foreign Policy

Öz

Soğuk Savaş döneminde ve 11 Eylül sonrası dönemde Afgan-Amerikan ilişkileri hakkında yapılmış pek çok çalışma vardır. Ancak ikili ilişkilerin seyrini şekillendirme anlamında kritik öneme sahip olan iki dünya savaşı arasında kalan dönem (1921–1948) daha az akademik ilgi görmüştür. Bu dönemde Afganistan'ın ABD ile resmi ilişki kurma çabaları Washington'da uzun süre devam eden bir tereddütle karşılanmıştır. Afganistan'ın proaktif tutumuna ve ısrarlı diplomatik girişimlerine rağmen ABD'nin Afganistan'ın bağımsızlığını tanıması on yıldan fazla sürmüştür, Washington'un Kabil'de daimi bir diplomatik temsilcilik açması ise daha da fazla vakit almıştır. Bu çalışma, Afganistan'ın iki savaş arası dönemde ABD ile ilişki kurma çabalarına ışık tutmayı ve Afgan hükümetinin bu hususa ilişkin temel gerekçelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda ABD'nin Afganistan'la ilişki kurmakta çekingen ve isteksiz kalmasına neden olan faktörleri de açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda

* Dr., Marmara University, abdulhakimalahdad786@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9681-6359

How to cite this article/Atf için: Allahdad, A. (2025). Afghan-American Relations in the Pre-Cold War Era: 1921–1948. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 141-160. DOI: 10.14782/marmarasbd.1554589

çalışma özellikle jeopolitik hesapların, ekonomik pragmatizmin ve yanlış anlamaların iki ülke arasındaki etkileşimi şekillendirdiği erken dönem Afgan-Amerikan ilişkilerinin karmaşıklığına odaklanmaktadır. Bu şekilde Afgan-Amerikan ilişkilerinin tarihinde önemli, ancak yeterince tartışılmamış bir dönemi ne çıkarmayı ve iki savaş arası döneme hakim olan diplomasi dinamiklerine dair yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, ABD, Diplomasi, Soğuk Savaş, Dış Politika

1. Introduction

Throughout their century-long history of interaction, Afghanistan and the U.S. have experienced significant transformations in their bilateral relations, ranging from passive engagement to active policy, from confrontation to stagnation, and from strategic alliance to unreliable partnership. Over time, Afghan-U.S. relations can be categorized into five main periods: the formative period (1921-1948), the development period (1948-1979), the deterioration and stagnation period (1979-2001), the strategic partnership period (2001-2021), and the cautious and pragmatic engagement period (2021-2024). Surprisingly, the first of these periods remains largely overlooked and underexplored in academic circles. Yet, this initial era marks the foundational decades of diplomatic and political relations between the two countries. From 1921 to 1948, Afghanistan persistently sought to establish formal ties with the U.S., making significant efforts to open diplomatic channels and foster bilateral cooperation. However, the U.S. responded with noticeable reluctance, hesitating to engage fully with Afghanistan and not being particularly receptive to its overtures. Despite Afghanistan's persistence, American interest remained minimal, and direct engagement stayed limited during these formative years.

This paper will explore Afghanistan's diplomatic initiatives during the pre-Cold War era, focusing on why the Afghan state was eager to establish relations with the U.S., the strategic goals it sought to achieve, and how it envisioned these ties benefiting its national interests. Additionally, the study will examine the reasons behind the U.S.'s hesitancy to engage more deeply with Afghanistan during this period, despite the Afghan state's persistent efforts. In summary, this study aims to analyze Afghanistan's pre-Cold War diplomatic efforts to forge ties with the U.S., uncover its objectives and motivations, and investigate the factors driving America's cautious and reluctant response.

By examining these early interactions, this study aims to provide insight into the formative stages of Afghan-American relations, highlighting the diplomatic challenges Afghanistan faced in its efforts to engage with the U.S. It will also shed light on the factors behind America's cautious stance during this period, offering a deeper understanding of the broader geopolitical dynamics that shaped both nations' foreign policies. Furthermore, this research will reveal the continuity and evolving dynamics that have influenced the trajectory of Afghan-U.S. relations since their inception. Although this early period has been largely overshadowed, it remains crucial for understanding the foundations of the diplomatic and political relationship between the two states and the enduring patterns in their bilateral ties. For a detailed exploration of the formation period

of Afghan-American relations and to provide a deeper and more nuanced understanding of the factors shaping this critical era, this study has extensively utilized the U.S. Department of State's Foreign Relations of the United States (FRUS) series, which consists entirely of firsthand official documents. These include letters exchanged between Afghan leaders and U.S. Presidents, analytical and policy recommendation papers from relevant U.S. government bodies, and telegrams sent between the U.S. Embassy in Kabul and the Department of State.

2. Afghanistan's Struggle for Seeking Diplomatic Recognition: 1921–1934

Amir Amanullah Khan, after establishing diplomatic contact with neighboring and regional sovereign states, dispatched high-ranking delegates to Europe in 1921 to seek formal recognition and establish diplomatic relations with European sovereign states (Gregorian, 1969, p. 233). Additionally, the Afghan delegation was tasked with visiting the U.S., carrying a special letter from King Amanullah Khan to President Warren G. Harding. To achieve this goal, the head of the Afghan delegation, Muhammad Wali Khan, requested the assistance of the U.S. Embassy in Paris to facilitate an official visit to the U.S. and arrange an appointment with President Warren G. Harding (Clements, 2003, p. 257). The Secretary to the U.S. Presidency approved the visit, and on July 26, 1921, the Afghan delegates were received at the White House, where they presented President Harding with a letter from Amanullah Khan. In the letter, Amanullah informed the U.S. President of his ascension to power following his father's assassination and expressed a sincere desire to establish formal political and diplomatic ties and a lasting friendship with the U.S. (U.S. Department of State, 1936, Doc. 214). In response, President Harding congratulated Amanullah on his coronation and welcomed the friendly relations between the two countries, while emphasizing that any political agreement or formal diplomatic relationship with another sovereign state would require the approval of Congress (U.S. Department of State, 1936, Doc. 215).

In Afghanistan, this initial correspondence between the two states and the reception of Afghan delegates at the White House was perceived as a recognition of the Afghan state by the U.S. However, the issue of formal recognition of Afghanistan was neither thoroughly discussed nor officially considered by the White House or Congress. Despite this, President Warren Harding's reception of the Afghan mission and his congratulations to Amanullah Khan on his ascension to the throne can be viewed as a form of *de facto* recognition. Although the Afghan political elites were disheartened by the Harding administration's indifference and refusal to establish diplomatic relations or formally recognize the Afghan state, they continued to pursue an active engagement policy with the succeeding Calvin Coolidge administration. In October 1925, the extraordinary Afghan envoy, Sardar Muhammad Nadir Khan, presented a draft friendship treaty to the U.S. ambassador in Paris, expressing Afghanistan's sincere desire to foster cordial relations, appoint diplomatic representatives in both states, and initiate diplomatic communication and consular services (U.S. Department of State, 1941, Doc. 391). Unexpectedly, the Coolidge administration reiterated the statements of its predecessor, expressing gratitude for Afghanistan's

warm sentiments and affirming the friendly relations between the two countries. It also conveyed pleasure in cooperating toward mutual goals, while noting that the matter of establishing formal diplomatic ties would be thoroughly considered (U.S. Department of State, 1941, Doc. 329).

With the change of administrations in both states, Afghanistan once again raised the issue of recognition and formal political contact in 1931, hoping for a positive response from the U.S. This time, Afghanistan expressed its strong desire to establish formal relations through U.S. embassies in London and Rome (U.S. Department of State, 1946, Doc. 683 & 685). In response to Afghanistan's persistent pursuit of recognition, U.S. Secretary of State Henry L. Stimson stated that "no recent consideration has been given by this Government to the question of the establishment of official relations with the Afghan Government, and the present moment is not considered opportune to negotiate a treaty" (U.S. Department of State, 1946, Doc. 686). The U.S. response came as a shock to the Afghan political elite. For nearly a decade, Afghan leaders had consistently demonstrated their goodwill toward building bilateral relations, only to be met with the U.S.'s view that signing a friendship treaty was premature.

While the U.S. remained stubborn in its stance, resisting any concrete steps toward the official recognition of the Afghan state, Afghanistan, in contrast, continued to seize every opportunity with great effort and enthusiasm to entice the U.S. into granting recognition and building a bilateral relationship. This long-standing desire for recognition finally came to fruition in 1934, when new leadership took power in both countries: the ascension of Zahir Shah to the Afghan throne and Franklin D. Roosevelt's assumption of the U.S. presidency. In April 1933, King Zahir Shah wrote a letter to President Roosevelt, informing him of his father's death and his own ascension to the throne by the will of the Afghan nation. In the letter, Zahir Shah emphasized Afghanistan's persistent desire to establish and strengthen political and economic relations between the two countries (U.S. Department of State, 1951, Doc. 636). President Roosevelt did not dismiss Afghanistan's request, and on August 21, 1934, he officially recognized Afghanistan's sovereignty and independence (U.S. Department of State, 1951, Doc. 638).

This recognition was achieved largely due to the wisdom and persuasive recommendation of U.S. Acting Secretary of State William Phillips, who explained to President Roosevelt the strategic significance of recognizing Afghanistan and laid the groundwork for formal diplomatic relations. He had pointed out to President Roosevelt:

"Since the Government of Afghanistan is recognized by all of the Great Powers and since the present regime [King Zahir Shah's government] appears to be a stable one, I can see no reason why we should withhold recognition of that country. I am therefore enclosing, together with a copy of the translation of King Zahir Shah's letter to you, an acknowledgment which has been drafted for your approval and which would constitute formal recognition of his régime. If this reply meets with your approval, I shall be glad to transmit it through appropriate sources to His Majesty Zahir Shah" (U.S. Department of State, 1951, Doc. 637).

Accordingly, President Roosevelt gave his approval to the formal recognition document prepared by William Phillips and conveyed it to King Zahir Shah. One year later, in 1935, the U.S. appointed William Harrison Hornibrook, its envoy in Tehran, as a non-resident envoy to Afghanistan. On May 4, 1935, Hornibrook officially presented his credentials to the Afghan state, marking the beginning of formal diplomatic relations between the two nations (Office of the Historian, n.d.).

3. From Recognition To Establishment of Permanent Representation: 1934-1948

Afghanistan was undoubtedly frustrated by the repeated diplomatic rebuffs and the U.S.'s recalcitrant stance on recognizing Afghanistan's independence and sovereignty. However, after receiving the recognition letter from President Roosevelt, the Afghan ruling class sought to expand and strengthen the friendship and political relationship between the two states by pursuing economic and trade agreements. Afghanistan's primary goal was to persuade the U.S. to establish a legation in Afghanistan, reciprocate with an Afghan legation in the U.S., and appoint permanent envoys in both countries. The Afghan leadership understood that in order to convince the U.S., they needed to emphasize the availability of tangible economic and trade opportunities in Afghanistan, in addition to advocating for the extension of diplomatic ties. To this end, in September 1934, a senior Afghan diplomat, Shah Wali, conveyed Afghanistan's sincere desire to conclude a friendship and commercial agreement during discussions with U.S. envoy Jesse Isidor Straus in Paris (U.S. Department of State, 1953, V.I. Doc. 421). In response, the U.S. administration expressed that while it was not principally and fundamentally opposed to a friendship and trade agreement with Afghanistan, it deemed a less formal treaty sufficient for achieving the two countries' shared goals under the current circumstances (U.S. Department of State, 1953, V.I. Doc. 422).

The U.S. did not entirely reject the Afghan government's request and instead proposed negotiations based on the agreement it had signed with Saudi Arabia in 1933. This proposed agreement consisted of six articles, with the first three addressing diplomatic and consular matters, while the latter three focused on key commercial arrangements. After thorough consideration, the Afghan authorities agreed to and welcomed all provisions of the accord, except for the fourth article, which mandated the unconditional and immediate reciprocal enforcement of the most-favored-nation treatment in relation to imports, exports, customs affairs, and other trade regulations (U.S. Department of State, 1953, V.I. Doc. 422). The principle of most-favored-nation treatment is founded on the idea that a state should act indiscriminately and maintain an equal policy toward its trading partners, refraining from granting special privileges to any specific partner in commercial matters (Britannica, n.d.). In global economic interactions, trading partners should be treated based on the principle of equality, ensuring that no country is placed in a position of undue advantage or disadvantage.

The Afghan authorities communicated their consent to all terms of the draft agreement and expressed their readiness to sign, provided that the most-favored-nation clause was removed

(U.S. Department of State, 1953, V.I. Doc. 424). The Afghan government justified this request by pointing out that it had not included this clause in its commercial and transportation treaties with the Soviet Union and the UK (U.S. Department of State, 1953, V.I. Doc. 424). Afghanistan was reluctant to jeopardize its commercial and political relations with these states by agreeing to the clause exclusively with the U.S. Conversely, the U.S. found the removal of the most-favored-nation principle unacceptable, insisting that it was a necessary prerequisite for any trade agreement with foreign nations (U.S. Department of State, 1953, V. III. Doc. 1). As neither side was willing to compromise on this issue, the bilateral discussions became protracted, leading to a delay in the signing of the commercial and diplomatic agreement.

After extensive deliberation and consultation, Afghanistan agreed to include the most-favored-nation principle but resisted the phrases “immediate and unconditional” (U.S. Department of State, 1953, V. III. Doc. 1). Despite this significant concession from Afghanistan, it was deemed unsatisfactory by American authorities, who continued to insist on their original position. To facilitate mutual understanding, the U.S. ultimately decided, after months of delay, to omit all contentious items and language from the draft and to proceed with an informal bilateral friendship agreement. Consequently, the U.S. State Department authorized its envoy in Paris to sign the friendship agreement with the Afghan envoy, removing all disputed articles from the draft. As a result, the friendship agreement was signed on March 26, 1936, after two years of delays stemming from both states’ inability to reach a consensus on issues related to trade, transportation, and customs (U.S. Department of State, 1953, V. III. Doc. 5).

3.1. A Petroleum Exploration Treaty with an American Company

Afghanistan remained steadfast in its determination to strengthen its ties with the U.S. through political engagement and commercial treaties. One of the first concrete steps taken in this direction was the offer of an exclusive oil concession to the Inland Exploration Company, an American oil exploration firm affiliated with Seaboard Oil Company of Delaware (Shroder, 214, p. 307). After six months of extensive negotiations, an agreement was finalized between the Afghan authorities and the company in November 1936 (U.S. Department of State, 1954, Doc. 458). The exclusive concessions and rights granted to the Inland Exploration Company under this agreement were significant (U.S. Department of State, 1954, Doc. 459). Afghanistan’s decision to offer special concessions to the American oil exploration corporation was shaped by a range of political, economic, cultural, infrastructural, and technological incentives. Primarily, Afghan political leaders believed that the successful realization of this project would lay the groundwork for constructive dialogue, cooperation, and mutual understanding with the U.S., helping to dispel existing prejudices, biases, and misconceptions. Moreover, the Afghan government aimed to assess the extent of its untapped natural energy reserves, which could provide a significant source of wealth and revenue. This would reduce the government’s economic and financial dependency while creating direct and indirect employment opportunities for its citizens and private companies across the country.

With the initiation of this project, American engineers, mechanics, experts, and support staff would move to Afghanistan to oversee the installation of drilling machines and equipment. The presence of these American professionals could inspire and encourage further investments from their fellow citizens in various sectors, including business ventures, tourism to historical sites, and scientific research in Afghanistan. This influx of expertise and investment would naturally promote cultural exchange and economic cooperation between the two nations. Furthermore, the company planned to transport the oil discovered in Afghanistan to Iran, necessitating improvements to existing roads and the construction of railroads connecting the Afghan oil fields to the Persian Gulf (Shroder, 2014, p. 311).

Politically, the Afghan state anticipated that the significant influx of U.S. citizens into Afghanistan would encourage the U.S. to establish a permanent diplomatic presence and consular services. Indeed, in June 1937, top officials from the Inland Exploration Company formally requested their government to open a representative office in Afghanistan. They emphasized the importance of consular services to protect the company's personnel, facilitate travel documents to and from Afghanistan, ensure the safe and efficient import and export of funds, and support the development of their commercial activities (U.S. Department of State, 1954, Doc. 462). Taking advantage of the situation, in July 1937, Afghan Foreign Minister Faizy Mohammad met with the U.S. permanent envoy in Iran, Cornelius Van Engert, to express his government's sincere desire to strengthen and enhance bilateral relations with the U.S. During this meeting, the Afghan Foreign Minister emphasized the necessity of establishing a U.S. legation in Kabul and an Afghan legation in Washington. He argued that such diplomatic representation would lay a solid, reliable foundation for bilateral relations and make them more interactive and effective (U.S. Department of State, 1954, Doc. 463). The U.S., in accordance with its persistent non-engagement and passive policy towards Afghanistan, deemed sufficient its diplomatic contact and representation in Afghanistan, which was conducted through the U.S. mission in Tehran, Calcutta, and Karachi (U.S. Department of State, 1954, Doc. 466). Nevertheless, the U.S. authorities added that they would closely watch the Afghan state's internal developments and the extent to which American interests were available there. Should the right circumstances arise for the materialization of American interests, careful consideration would be given to opening a legation in Kabul (U.S. Department of State, 1954, Doc. 466).

3.2. Shifting Sands: The Oil Treaty's Demise and the Eruption of World War II

Two significant incidents severely hindered the advancement of Afghan-American relations and stalled the potential establishment of legations: the first was the termination of the oil covenant by the Inland Exploration Company in 1938, and the second was the outbreak of World War II in 1939. In 1938, Seaboard Oil Company unexpectedly announced its decision to terminate the concession agreements it had signed with both Afghanistan and Iran (Rouland, 2014, p. 30). While the exact motivations behind this sudden decision remain unclear, three explanations were offered by an official from the company. First, the oil wells the company discovered in Iran and Afghanistan

were located in the northern regions of the respective countries and were very far from the seaport. This meant that it would not provide much profit to the company as it would double the drilling and transportation costs. Since the costs surpassed the profits, naturally, it was reasonable to withdraw from the proceedings of the project. Secondly, the outbreak of the economic crisis in the U.S. prompted national companies to be more cautious about their investments in foreign countries. Third, international political developments presented a more demoralizing and disturbing picture instead of a promising and encouraging picture for international companies (U.S. Department of State, 1954, Doc. 613). Despite the fact that the decision was made by the company for allegedly legitimate and reasonable economic, political, and logistic motives, the Afghan government was not only taken aback by the decision but also became resentful and discontented. The Afghan authorities described the company's unexpected decision as malicious and indicative of sneaky political plans (Poullada, 1981, p. 180; & Shroder, 2014, p. 311). Yet, the Afghan government announced its readiness for negotiating and ensuring additional concessions to the company on the condition that the corporation would reconsider its abrupt decision and make a vow to encourage other American companies to invest in Afghanistan (U.S. Department of State, 1954, Doc. 620). The efforts of the Afghan state in this direction, unfortunately, did not yield any concrete and desired results.

Regarding World War II, it created both opportunities and obstacles for Afghan-American relations. Initially, the outbreak of the war in 1939 had a detrimental effect on the burgeoning relationship between the two states. Afghanistan adopted a policy of neutrality and maintained a non-aligned stance throughout the conflict. Before the onset of World War II, some U.S. foreign affairs officials, including Wallace Murray, head of Near Eastern Affairs, believed that steps would be taken in 1939 to establish a permanent representation and construct an American legation in Afghanistan (U.S. Department of State, 1954, Doc. 466). However, the war's outbreak and its progression in Europe shifted U.S. attention toward the ongoing conflict in the Pacific and the European theater, stalling any diplomatic advancements with Afghanistan. Nonetheless, the spread of the war to South and East Asian regions and political developments in the Middle East, especially the fact that the Middle East appeared of vital importance for the interests of the U.S. and Afghanistan was an important strategic region for the security of the Middle East, stimulated the U.S. to reconsider and avert its conventional non-engagement and indifference policy towards Afghanistan. By 1941, amid a world grappling with political, economic, ideological, and humanitarian crises, the U.S. sought to explore the potential for establishing permanent and direct diplomatic contact with the Afghan state. This shift came at a time when great powers were vying for influence and seeking to form political and military alliances with smaller and middle-sized sovereign states to bolster their own positions. So, the evolving geopolitical landscape highlighted Afghanistan's strategic significance, prompting the U.S. to reconsider its diplomatic stance. The war's impact not only intensified global competition but also illustrated how smaller nations like Afghanistan could play pivotal roles in larger geopolitical strategies.

To this end, Wallace Murray instructed the U.S. envoy in Tehran, Louis G. Dreyfus, to not only submit his letter of credence to the Afghan authorities but also to observe and evaluate

the conditions on the ground to enhance diplomatic relations with Afghanistan. In his correspondence, Wallace Murray emphasized the importance of understanding the local context and dynamics that could influence the potential for deeper engagement. He wrote to Dreyfus:

“When you are in Kabul, we should like you to explore the ground with a view to ascertaining whether, in your judgment, it would be worthwhile to consider entering into negotiations with the Afghans with a view to concluding a more formal and more comprehensive arrangement than the Provisional Agreement of 1936” (U.S. Department of State, 1959, Doc. 198).

The U.S. authorities, as reflected in Wallace Murray’s remarks, sought to determine whether the time was right for a more comprehensive and formal agreement with Afghanistan, surpassing the informal friendship arrangement established in 1936. The U.S. was aware of Afghanistan’s long-standing aspirations and demands, which had been articulated for nearly two decades. However, for various reasons, the U.S. had hesitated to sign an official friendship and diplomatic agreement. With the evolving global landscape and the necessity for adaptation, it became an opportune moment for the U.S. to reconsider its previously rigid stance. The changing circumstances prompted a willingness to compromise on the most-favored-nation principle, something that had been strictly resisted just a few years earlier. This shift indicated a recognition of the need for diplomatic engagement and the potential benefits of stronger ties with Afghanistan amid the turmoil of World War II. By being open to compromise, the U.S. aimed to enhance its influence in a strategically vital region, aligning its diplomatic goals with the realities of the evolving international order.

Though the issue of opening a permanent representation in the U.S. was brought up in early 1941, the installation of permanent diplomatic representation did not occur until June 1942, after one and a half years of intensive discussions and correspondence between Afghan-American envoys in Europe and Iran. One of the main reasons why the process in this direction progressed very slowly was the fact that the title and authority of the representative to be appointed became a disputed subject. To elaborate, when the U.S. envoy, Louis G. Dreyfus, visited Afghanistan in June 1941, he submitted to the Afghan authorities his letters of credence, as well as expressed the wish of his government regarding the possibility of setting up a permanent representation there (U.S. Department of State, 1959, Doc. 199). The Afghan state was ecstatic to receive this pleasing news from the U.S. ambassador and deemed it a glimmer of hope for the realization of its constantly voiced intention to consolidate and expand its relationship with the U.S. Therefore, the Afghan authorities drafted an unofficial friendship treaty that addressed a wide range of subjects, including the functions of the consulate, the rights of consulate personnel, as well as commercial and customs-related matters, in a total of nine articles, and handed it over to the U.S. envoy in June 1941 with great pleasure and enthusiasm (U.S. Department of State, 1959, Doc. 200).

However, Afghanistan received a response to its conveyed draft from the U.S. after a long hiatus. In December 1941, the U.S. informed Afghanistan of its readiness to set the basis of the American

legation in Kabul and to appoint someone as a Minister Resident or Consul General from its foreign service officers (U.S. Department of State, 1963, Doc. 33). The Afghan mission, alongside appreciating this move by the U.S., suggested to the U.S. envoy in Tehran that it would be more suitable for the U.S. to nominate a Minister Plenipotentiary to its legation in Afghanistan rather than a Minister Resident or Consul General. The logical and cogent justification of the Afghan government for opposing the nomination of a Consul General by the U.S. was that other states' diplomats accredited to Afghanistan and Afghan diplomats in other states were bearing the title of Ambassador or Minister Plenipotentiary (U.S. Department of State, 1963, Doc. 34). The U.S. was not principally averse to the suggestion of Afghanistan, but pointed out the unfeasibility of the appointment of a Minister Plenipotentiary at the time, since the nomination of a Minister Plenipotentiary required a legal procedure which would take a long time and cause considerable delay in the establishment and commencement of the legation in Afghanistan (U.S. Department of State, 1963, Doc. 35). The U.S. counter-proposal was to immediately begin the legation's opening and appoint a temporary representative, and after the legislative process was completed, a Minister Plenipotentiary would be dispatched to Kabul to take over the legation's leadership (U.S. Department of State, 1963, Doc. 36).

The U.S., which had consistently and deliberately overlooked the Afghan state's most frequently expressed desire for enhanced diplomatic ties, suddenly rushed to establish a legation and elevate its diplomatic relations in early 1942. Wallace Murray's subsequent statements, addressed to the Assistant Secretary of State on January 8, 1942, offer insight into the motivations behind this abrupt surge in interest:

“In view of recent developments in the Near East, it is considered highly desirable that the office at Kabul be opened as soon as possible. It would be appreciated, therefore, if a decision might be reached at the earliest possible moment” (U.S. Department of State, 1963, Doc. 35).

The issue of the title was only resolved with Turkey's mediation and President Franklin Roosevelt's instructions. The Turkish ambassador in Washington, Mehmet Munir Erteğün, who represented Afghan interests in the U.S., drew the attention of U.S. officials to the point that appointing a lower-ranking envoy for a great power like the U.S. would be unfortunate and unsuitable, especially while other states were sending high-ranking diplomats to Afghanistan. Hence, the Turkish envoy recommended dispatching an envoy at the rank of *chargé d'affaires* as a convenient and reasonable resolution for both sides (U.S. Department of State, 1963, Doc. 35). Later, the Turkish foreign minister also discussed the relevant issue with the Afghan envoy in Ankara and managed to persuade the Afghan side to accept the *chargé d'affaires* rank as the U.S. mission to Afghanistan (U.S. Department of State, 1963, Doc. 44). As a result of these mediations and consultations, both sides reached a mutual understanding and consensus on the *chargé d'affaires* rank. In this manner, an American permanent legation was finally opened in June 1942, paving

the way for establishing a direct line of diplomatic communication between the two states (U.S. Department of State, 1963, Doc. 46).

With the onset of the Cold War, the U.S. found it necessary to recalibrate its diplomatic presence in Afghanistan, upgrading its mission from a Legation to an Embassy on June 5, 1948 (Votichenko, 1948, p. 447). By upgrading the diplomatic mission, the U.S. aimed to enhance its influence and engagement in Afghanistan, signaling a shift from passive observation to active participation in regional affairs. This move also underscored U.S. efforts to counterbalance Soviet encroachment in the Middle East and South Asia. The Afghan government welcomed this diplomatic shift, as it aligned with Afghanistan's own foreign policy objectives. The Afghan state was eager to strengthen ties with the West and reduce its reliance on the Soviet Union. The elevation of the U.S. mission provided Afghanistan with greater access to American political, economic, and financial support, furthering its strategy of balancing between major powers to safeguard its sovereignty.

4. Afghanistan's Incentives for Boosting Relations with the U.S.

One can assert that, considering historical events and examining the diplomatic documents and telegrams exchanged between U.S. and Afghan diplomats from 1921 to 1948, Afghanistan's persistent intention to forge ties with the U.S. was based on four main incentives. First, Afghanistan sought qualified human resources to accelerate its modernization initiatives by leveraging the expertise and skills available in the U.S. Second, the Afghan leadership perceived the U.S. as a leader in advancing a new civilization, aligning with their aspirations for progress. Third, collaborating with the U.S. offered an opportunity to engage with a powerful nation without the fear of military invasion, thereby safeguarding Afghanistan's sovereignty. Lastly, Afghanistan aimed to counterbalance the increasing influence of other foreign powers within its borders, positioning the U.S. as a strategic partner in this effort.

In the 1920s and 1930s, Afghan political leaders endeavored to achieve two essential goals: safeguarding Afghanistan's independence in foreign affairs and accelerating the country's modernization process. Amanullah Khan (1919-1929), shortly after successfully restoring Afghanistan's independence, embarked on implementing extensive Western-style reforms across various strata of government and society (Rasanayagam, 2010, pp. 17-19). This comprehensive reform agenda included agricultural innovations, the exploration and extraction of oil, the construction of highways and railroads, the establishment of schools and universities, and initiatives aimed at enhancing the military and financial sectors, among other infrastructural projects (Runion, 2007, pp. 87-92). The initiation and execution of these projects necessitated qualified human resources and financial reserves, which Afghanistan lacked. The number of experts, technicians, engineers, and university professors in the country probably did not exceed a thousand during that period. The Afghan ruling class was aware of this unfortunate reality and recognized their desperate need for aid from foreign states to initiate, carry out, and complete developmental and infrastructural projects. Accordingly, establishing diplomatic ties

and concluding a close friendship agreement with the U.S.—one of the most developed and industrialized nations in the world—could ensure the human resources and financial support necessary for Afghanistan to achieve these projects. For this reason, Afghanistan frequently expressed its cordial intentions to the U.S. through European-based diplomatic channels.

In addition, the U.S. was regarded by Afghan political leaders as the vanguard and forerunner of a new world civilization. In 1925, the Afghan senior diplomat Muhammad Nadir, in a transmitted diplomatic letter to the U.S. envoy in France, expressed that Afghanistan aspired to initiate “the establishment of regular diplomatic intercourse with the great American power, which is a pioneer state of civilization and progress in the entire world” (U.S. Department of State, 1941, Doc. 391). The U.S. demonstration of politico-military power during the First World War significantly shaped the perceptions of Afghan political leaders. By participating in the war, the U.S. altered the course of the conflict, and traditional European powers, such as the UK and France, could only achieve victory with American support. This context highlighted, on one hand, the decline of European great powers and, on the other, showcased the U.S.’s technological advancements, sophisticated military capabilities, economic strength, and political influence. The Afghan ruling class’s understanding of the U.S. as a leading global power was rooted in this compelling reality. Therefore, the persistent effort to establish diplomatic ties and forge a close partnership with a powerful state like the U.S. was a strategic and visionary policy embraced by Afghan statesmen.

Moreover, compared to regional and European powers, Afghanistan viewed the establishment of diplomatic and commercial ties with the U.S. as a low-risk and secure option. This trust and confidence in engaging with the U.S. were strengthened by the country’s geographic remoteness and its reputation as a non-colonial power. As a result, Afghan leaders believed that fostering relations with the U.S. would provide a stable and supportive partnership, free from the historical baggage of colonialism that characterized many interactions with neighboring states. Amin Saikal (2004) posited that Afghanistan sought to forge formal relations with the U.S. since the U.S., unlike Great Britain and Tsarist Russia, could assist the Afghan government without gaining geographical clout due to its remoteness from Afghan territory (p. 64). Approaching and seeking assistance from regional and European powers posed significant risks of military invasion, as these nations could use their political, economic, and humanitarian aid to gain influence and ultimately resort to armed conflict. The memories of Russia’s occupation of Central Asian countries and the three wars of independence against Britain were still vivid in the minds of the Afghan people. In this context, engaging with a powerful state like the U.S., which was geographically distant and lacked military ambitions in Asia, became a crucial foreign policy strategy for the Afghan government. The U.S. was seen as a partner that would not threaten the territorial integrity or survival of the Afghan state, making cooperation a more appealing option.

Furthermore, the Afghan government aimed to balance the growing influence of regional and European states by fostering cordial ties with the U.S. In 1919, Afghanistan reached out to Russia, which became the first nation to recognize its independence, and both states signed a friendship treaty in 1921 (Wahab & Youngerman, 2007, p. 108). In the following months, Russia provided

substantial military and financial aid, capitalizing on this newfound relationship (Janse, 2021, p. 2). In subsequent years, European powers such as Germany, France, and Italy established political relations and accredited envoys alongside engineers, instructors, experts, and doctors to Afghanistan. Governmental and private organizations from these states began infrastructural and commercial investments in Afghanistan. While benefiting from the aid provided by these states, the Afghan government acted cautiously and vigilantly. In particular, Afghanistan approached Russian political cooperation and other relief efforts warily, as Afghan political elites were ideologically opposed to Russia, which was seen as a guardian and defender of communism, while they adhered strongly to liberal values and systems. In this context, by forging formal and sincere relations with the U.S., the Afghan authorities aimed to avoid becoming dependent on a single state, prevent regional and European powers from exercising a monopoly over economic and commercial fields in Afghanistan, diversify and augment political partnerships in the international domain, and demonstrate their pursuit of a balanced, neutral, and engaging policy among great powers. Therefore, this strategic engagement with the U.S. was seen as essential for countering external pressures and securing Afghanistan's sovereignty amid competing interests.

5. U.S. Reservations in Forming and Elevating Diplomatic Relations with Afghanistan

The U.S.'s firm reluctance and heedless stance toward Afghanistan's long-held ambition and frequently voiced desire for closer diplomatic relations is indeed a thought-provoking issue. The latent and deep-rooted factors behind this hesitation can be analyzed from multiple perspectives: political, economic, and ideological. In my view, several driving factors contributed to this reluctance, including the lack of significant economic opportunities in Afghanistan, a general absence of political interest, the scarcity of U.S. citizens and commercial presence in the country, security concerns, and biased or baseless perceptions held by U.S. officials. Additionally, the U.S.'s traditional policies of isolationism and exceptionalism further undermined the chances for more robust diplomatic engagement. Together, these elements disrupted the natural and expected course of recognition, hindering the blossoming and evolution of Afghan-American bilateral relations.

First and foremost, the deficiency of economic opportunities played a crucial role in impeding the political approach between Afghanistan and the U.S. For the U.S., as a liberal and capitalist state, the existence of strong political and economic incentives has always been a prerequisite for establishing diplomatic relations and enhancing bilateral ties with other nations. Afghanistan, however, could not offer attractive economic or trade opportunities to American businesses and investors. The country's landlocked status, lack of access to a coastal harbor, rugged terrain, poor transportation networks, and underdeveloped infrastructure were significant barriers. Additionally, Afghanistan's geographic distance from the U.S., combined with its lack of vast oil and natural gas reserves like those of Iran or Saudi Arabia, further diminished its appeal. Unlike countries with large populations that could serve as substantial markets for American

goods, Afghanistan's relatively small population and limited market potential made it less of a priority for U.S. economic interests. These factors collectively reduced the U.S.'s motivation to engage more deeply with Afghanistan. When U.S. Secretary of State Charles Evans Hughes informed President Harding about the arrival of an Afghan mission tasked with presenting the Afghan government's request to establish diplomatic ties, he highlighted the lack of economic opportunities in Afghanistan. In his memo to President Harding, Hughes pointed out that Afghanistan, at that time, offered little in terms of economic prospects that could justify deeper engagement from the U.S. government. He wrote to the President:

“My inquiry as to the commercial opportunities for our people in Afghanistan indicates that they are extremely limited; in fact, so far as our present information goes, there is little or no opportunity for trade, aside from the products of the sapphire and of the lapis lazuli mines” (U.S. Department of State, 1936, Doc. 212).

This observation reflected the American perspective that diplomatic efforts were closely tied to tangible economic interests, which Afghanistan—due to its geographic, infrastructural, and resource limitations—could not readily provide. The dearth of economic opportunities in Afghanistan tempered the U.S.'s enthusiasm to explore forming a formal bond with the Afghan state and further fueled its reluctance. Afghanistan's lack of accessible markets, natural resources, and strategic trade routes discouraged the U.S. from pursuing deeper engagement, reinforcing a cautious and hesitant approach to forging stronger diplomatic ties.

From a political perspective, the U.S. viewed Afghanistan as a state under the regional influence of both Britain and Communist Russia. American authorities perceived Afghanistan as holding a semi-independent position in its foreign affairs, with one prominent proponent of this view being U.S. Secretary of State Charles Evans Hughes. Hughes' stance was somewhat contradictory. On the one hand, he facilitated the arrival of Afghan diplomats to the U.S., encouraged President Harding to meet the Afghan delegation at the White House, and coordinated their bilateral discussions. On the other hand, he opposed granting official recognition and establishing direct diplomatic ties with Afghanistan, considering it neither appropriate nor beneficial for the U.S. at the time (Rakove, 2023, p. 19). Prior to the meeting, Hughes urged President Harding to defer the question of recognition and avoid making any promises to the Afghan delegation (U.S. Department of State, 1936, Doc. 212). His approach significantly influenced President Harding's decision-making and left a lasting impact on the trajectory of U.S.-Afghan relations. Charles Evans Hughes, a presidential nominee in the 1916 election and a highly influential Secretary of State, maintained a close relationship and regular communication with President Harding. His decisions and recommendations in U.S. foreign relations were rarely disregarded by the president (Trani & Wilson, 1977, pp. 109-110).

From the U.S. perspective, regions like the Far East, South Asia, and the Middle East were largely dominated by European powers, while Central Asia and the Caucasus were under the influence of Communist Russia. This prevailing view in U.S. foreign policy during the 1920s and 1930s

had a profoundly negative impact on the initial diplomatic contact between Afghanistan and the U.S. The U.S. deemed direct engagement with Afghanistan unnecessary, believing it could monitor political developments there through its diplomatic missions in British-controlled areas and Iran, rendering a formal accord with Afghanistan superfluous. This approach reflected a broader reluctance to establish ties with states perceived as being under the sphere of influence of other powers.

In addition, the U.S. hesitated to establish a permanent political representation in Afghanistan for years due to perceived security concerns. The U.S. believed that Afghanistan lacked modern security institutions, a strong and well-equipped military, and adequately trained police forces. American officials were skeptical about the Afghan state's ability to ensure the safety and security of U.S. diplomats and citizens, as well as their property, within the country. For example, in 1934, when U.S. Under Secretary of State William Philip raised the question of recognizing Afghanistan and attempted to persuade President Roosevelt to formalize diplomatic relations, he highlighted these security concerns. He emphasized that without a stable security apparatus in place, establishing a U.S. diplomatic mission could be risky.

“We have been naturally conservative on the subject of establishing relations with Afghanistan owing to the primitive condition of the country, the lack of capitulatory or other guarantees for the safety of foreigners, and the absence of any important American interests” (U.S. Department of State, 1951, Doc. 637).

According to William Philip, the structural impoverishment and underdevelopment of Afghan society, along with security concerns and the absence of tangible U.S. interests in Afghanistan, were among the primary obstacles that made previous U.S. administrations cautious about establishing ties with the Afghan state. In this context, the U.S. saw little justification for opening a permanent diplomatic representation in a country that could not reliably guarantee the safety and security of its diplomats and citizens. This caution reflected broader U.S. foreign policy priorities, which focused on regions with clearer strategic or economic significance.

The scarcity of U.S. citizens residing in Afghanistan was another significant obstacle to the development of Afghan-American relations. The lack of a substantial American presence in Afghanistan dampened the U.S.'s enthusiasm for elevating diplomatic ties with the Afghan state. In an effort to address this, Afghan officials made a strategic move in 1936 by offering special concessions to a U.S. private oil exploration company, aiming to attract American experts, technicians, scientists, and citizens to Afghanistan. Their intention was to create a growing flow of U.S. residents, which would foster political and cultural interaction and eventually prompt U.S. officials to consider increasing diplomatic relations. This initiative proved effective. By 1937, Wallace Murray, a longtime proponent of the U.S.'s non-engagement policy with Afghanistan, recommended that the U.S. Secretary of State reconsider the establishment of a permanent diplomatic mission in Afghanistan, highlighting the fact that several hundred U.S. citizens were expected to travel and reside in the country as a result of the 1936 oil concession agreement. He

emphasized in his July 27, 1937 memorandum to the U.S. foreign affairs department that “we must face the realities of the situation and consider the advisability of a suitable increase in our representation there” (U.S. Department of State, 1954, Doc. 464). He meant that acknowledging the realities of the situation was necessary to protect U.S. citizens, facilitate their legal procedures, and shield the government from public criticism in case of any failure to protect U.S. citizens’ lives and property. Sadly, the 1938 withdrawal of the firm from the pact led to the failure of the plan, and the establishment of a permanent representation was no longer a top political priority for the U.S. administration.

Another significant factor impeding U.S.-Afghan relations was the biased, prejudiced, and often baseless perceptions held by influential officials within the U.S. State Department. Notably, individuals responsible for monitoring, reporting, and recommending policies for the Far East region fostered discriminatory views about Afghanistan’s state structure, society, and culture. According to these officials, Afghanistan lacked a modern legal and judicial system, and its governance was not based on the rule of law but rather on tribal customs. From their perspective, the Afghan state was seen as a tribal entity, and its people were perceived as warriors, highwaymen, and non-compliant. Wallace Smith Murray, the chief of Far Eastern Affairs at the State Department, was a prominent figure in promoting these views. In one of his 1930s Congressional testimonies, he explicitly voiced these prejudiced opinions, which greatly influenced U.S. policymakers and reinforced the reluctance to establish formal diplomatic ties with Afghanistan.

“Afghanistan is doubtless the most fanatic, hostile country in the world today. There is no pretense of according to Christians equal rights with Moslems. There are no banks and treasure caravans are plundered. No foreign lives can be protected, and no foreign interest is guaranteed” (Irwin, 2012, 83).

Murray characterized Afghanistan as a “precarious region of the world” (U.S. Department of State, 1954, Doc. 464). Jeffery Roberts notes that the widespread misinterpretations of Afghan society and culture, shaped largely by British writers and amateur travelers’ accounts, profoundly influenced senior officials and experts within the U.S. State Department. Many U.S. policymakers viewed the Afghans as treacherous savages, deeming the exchange of ambassadors both wasteful and potentially dangerous (Roberts, 2003, p. 161). These pervasive and biased perceptions undoubtedly contributed to the U.S. administration’s prolonged hesitation to develop and establish diplomatic ties with the Afghan state, stalling progress for many years.

Lastly, the pursuit of an ideologically driven strategy and liberal expansionism in the Middle East and Southeast Asia was not the primary focus of U.S. foreign policy prior to the Cold War. During the interwar period, U.S. foreign policy was largely Europe-centric, concentrating on political and military developments within Europe. The aim of exporting and promoting liberal institutions and values in the Islamic world was not a priority. U.S. ideological incentives played a limited role in forming alliances, as the U.S. did not actively seek to topple non-democratic regimes or install liberal democratic states in the region. Instead, the emphasis was on political,

economic, military, and security advancements in Europe and the Middle East. If the U.S. had pursued a liberal-based policy, it likely would not have declined the request from the liberal and pro-Western Afghan ruler, Amanullah Khan, for support in 1921.

The reasons mentioned by U.S. Secretary of State George Catlett Marshall in the memorandum to President Harry S. Truman regarding the elevation of the U.S. diplomatic mission in Afghanistan from a Legation to an Embassy substantiate the factors we have briefly outlined above (Afghanistan's motivation and the long-standing reluctance of the U.S.). He highlighted in his memorandum to Truman:

“As a consequence of the participation of an American engineering firm and American technicians and teachers in the development of the country, the American community in Afghanistan is now larger than that of any other foreign state. A growing tendency on the part of Afghanistan to look to the United States for assistance in many fields is reflected by visits during the past year of two Prime Ministers and the Minister of Public Works, who have discussed Afghan problems with officials of this Government. As a member of the United Nations and an increasingly active participant in international conferences, Afghanistan, subject to the difficulties implicit in its contiguity to the Soviet Union, endeavors to align itself with the western democracies. This Government has now exchanged ambassadors with practically all countries in the area from Iraq to Siam, and it is believed that our interests in Afghanistan warrant the extension of ambassadorial representation to that country on a reciprocal basis. A number of countries, including the Soviet Union, have embassies in Kabul, and France is currently considering making its Legation an Embassy” (U.S. Department of State, 1975, Doc. 394).

6. Conclusion

Afghan-American relations during the pre-Cold War era were characterized by the Afghan government's enthusiastic pursuit of diplomatic engagement, contrasted with the U.S.'s reluctant approach and passive response. This formative period, spanning from 1921 to 1948, revealed how geopolitical considerations, economic pragmatism, and misperceptions shaped the trajectory of their relations, with Afghanistan actively seeking an American partnership while the U.S. hesitated due to various internal and external factors. Afghanistan's motivations for engaging with the U.S. were primarily driven by key factors: the desire for human resources to aid in modernization, the perception of the U.S. as a leading global power, the security assurance that the U.S. would not pose a military threat, and the need to balance the growing influence of regional powers, especially European states and Russia. Afghan rulers such as Amanullah Khan (1919-1929), after securing Afghanistan's independence, sought to modernize the country through wide-ranging reforms aimed at developing Afghanistan's infrastructure, military, and public institutions. For Afghan leaders, the U.S. represented a new kind of power—one that had demonstrated its might during World War I and was perceived as less threatening due to its geographic distance and non-colonial history.

However, from the American perspective, Afghanistan held little strategic value in the early 20th century. One of the primary reasons for the U.S.'s hesitance to establish formal relations with Afghanistan was the lack of substantial economic opportunities. Afghanistan's landlocked position, challenging terrain, and underdeveloped infrastructure did not present the kind of economic incentives that typically drove U.S. foreign policy engagements. U.S. officials also viewed Afghanistan as a state heavily influenced by Britain and Communist Russia, two major powers with vested interests in the region. The U.S. considered Afghanistan to retain only a semi-independent position in its foreign affairs, which further diminished its perceived relevance. Moreover, concerns about security played a crucial role in delaying U.S. engagement with Afghanistan. American officials doubted the Afghan state's ability to protect the lives and property of U.S. diplomats and citizens. Afghanistan's security institutions were viewed as weak, and its military and police forces were seen as ill-equipped and undertrained. The scarcity of U.S. citizens in Afghanistan further dampened any enthusiasm for building formal relations.

Biases and misconceptions about Afghanistan's state structure, culture, and society further exacerbated U.S. reluctance. American officials viewed Afghanistan as a tribal and lawless society. Figures such as Wallace Smith Murray, the chief of Far Eastern Affairs at the State Department, painted Afghanistan as a dangerous and unstable region, unsuitable for diplomatic engagement. These stereotypes, often exaggerated and based on incomplete information, significantly impacted U.S. policymakers' views of Afghanistan, leading to a perception that diplomatic relations would be both wasteful and hazardous. Finally, U.S. foreign policy in the interwar period was largely defined by isolationism and a focus on Europe, with minimal interest in promoting ideological or liberal values in regions like Asia or the Middle East. While Afghanistan's rulers were liberal and pro-Western in their outlook, the U.S. did not prioritize the promotion of democracy or liberal institutions outside of its core areas of interest during this period. This lack of ideological drive contributed to the U.S.'s continued disinterest in elevating relations with Afghanistan, despite repeated Afghan overtures.

In conclusion, the pre-Cold War era of Afghan-American relations was marked by Afghanistan's persistent efforts to engage with the U.S., met with American reluctance due to economic, political, security, and ideological factors. While Afghanistan sought modernization and international recognition, the U.S. remained focused on Europe and saw little value in forging ties with a distant, underdeveloped, and geopolitically peripheral state like Afghanistan. This dynamic began to shift only with the changing geopolitical landscape of the post-World War II.

References

- Britannica (n.d.) Most Favoured Nation Treatment. <https://www.britannica.com/money/most-favored-nation-treatment> (Accessed: 20.05.2023).
- Clements, F. (2003) *Conflict in Afghanistan: A Historical Encyclopedia*. California: ABC-CLIO.
- Gregorian, V. (1969) *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reforms and Modernization*. California: Stanford University Press.

- Janse, D. (2021) Russian Interests in Afghanistan. *Stockholm Centre for Eastern European Studies Reports*, No. 1, October. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russian-interests-in-afghanistan.pdf> (Accessed: 12.03.2023).
- Irwin, L. G. (2012) *Disjointed Ways, Disunified Means: Learning from America's Struggle to Build an Afghan Nation*, South Carolina: CSIPP.
- Office of the Historian (n.d.) William Harrison Hornibrook 1884–1946. <https://history.state.gov/departmenthistory/people/hornibrook-william-harrison> (Accessed: 14.03.2024).
- Poullada, L. B. (1981) Afghanistan and the United States: The Crucial Years. *Middle East Journal* 35(2), 178–190.
- Rakove, R. B. (2023) *Days of Opportunity: The United States and Afghanistan before the Soviet Invasion*. New York: Columbia University Press.
- Rasanayagam, A. (2010) *Afghanistan, A Modern History: Monarchy, Despotism or Democracy? The Problems of Governance in the Muslim Tradition*. New York: I. B. Tauris.
- Roberts, J. (2003) *The Origins of Conflict in Afghanistan*. Connecticut: Praeger.
- Rouland, M. (2014) *Great Game to 9/11: A Concise History of Afghanistan's International Relations*. Washington D.C.: Air Force History and Museums Program.
- Runion, M. L. (2007) *The History of Afghanistan*. London: Greenwood Press.
- Saikal, A. (2004) *Modern Afghanistan: A History of Survival and Struggle*. New York: I. B. Tauris.
- Shroder, J. (2014) *Natural Resources in Afghanistan: Geographic and Geologic Perspectives on Centuries of Conflict*. California: Elsevier.
- Trani, E., & Wilson, D. (1977) *The Presidency of Warren G. Harding: American Presidency*. Kansas: University Press of Kansas.
- U.S. Department of State (1936) *Foreign Relations of the United States: 1921, Vol. I*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1941) *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1926, Vol. I*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1946) *Foreign Relations of the United States, 1931, Vol. I*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1951) *Foreign Relations of the United States, 1934, Europe, Near East, and Africa, Vol. II*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1953) *Foreign Relations of the United States, 1935, General, The Near East, and Africa, Vol. I*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1953) *Foreign Relations of the United States, 1936, The Near East and Africa, Vol. III*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1954) *Foreign Relations of the United States, 1937, The British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. II*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1954) *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1938, The British Commonwealth, Europe, Near East, and Africa, Vol. II*. Washington D.C. Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1959) *Foreign Relations of the United States, 1941, The British Commonwealth; The Near East and Africa, Vol. III*. Washington D.C. Government Printing Office.
- U.S. Department of State (1963) *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1942, The Near East and Africa, Vol. IV*. Washington D.C.: Government Printing Office.

- U.S. Department of State (1975) *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1948: The Near East, South Asia, and Africa, Vol. V, Part 1*. Washington D.C.: Government Printing Office.
- Votichenko, T. A. (1948) Developments of the Quarter: Comment and Chronology June 1-August 31, 1948. *Middle East Journal* 2(4), 447–468.
- Wahab, S. & Youngerman, B. (2007) *A Brief History of Afghanistan*. New York: Facts on File.

Ne Anarşi Ne de Despotizm: Aiskhylos Tragedyalarında Kent-Devletin Doğuşu ve Radikal Demokrasinin Sınırları

Neither Anarchy nor Despotism: The Birth of the City-State and the Limits of Democracy in Aeschylus' Tragedies

Fırat MOLLAER

Özet

Bu yazının amacı, Aiskhylos tragedyalarında kent-devlet (polis), politika ve demokrasi arasındaki ilişkileri incelemektir. Yazıda Aiskhylos'un iki oyununun ayrıntılı bir çözümlemesiyle bir edebi biçim olarak tragedya ile onun çağdaşı olan iki siyasal biçim (kent-devlet ve demokrasi) arasındaki ilişkiyi göstermeyi amaçlıyoruz. Yazının savı şudur: Aiskhylos'un bir politik düşünür olarak kimliğini oluşturan şey, kent-devletin yeni bir politik biçim olarak belirlenmesi ve Atina'da gitgide yerleşen akılcılık temelindeki radikal demokrasinin sınırlarının gösterilmesidir. Genel olarak bakıldığında, tragedya kent-devletle doğrudan bağlantılı bir sanat biçimidir. Kent-devletin yükselişi çağında yaşayan üç büyük tragedya ozanının (Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in) ortak noktası, bu yeni gelişmenin yarattığı etik, politik ve hukuksal sorunları oyunlarında ele almalarıdır. Aiskhylos, büyük tragedya ozanları arasında yapıtlarının daha önce sahnelenmesi ve tragedya ile kent-devlet bağlantısını çok daha açık bir biçimde ortaya koyması açısından bir öncüdür. Aiskhylos tragedyalarında kent-devletin doğuşu ve demokrasinin hem onaylanması hem de sınırlarının gösterilmesi söz konusudur. Aiskhylos MÖ 472'de Atina'da sahnelenen *Persler* tragedyasında Atina'nın Pers savaşlarındaki zaferinden kısa bir süre sonra bunun politik nedenlerini ifade eder. Demokratik rejimin gitgide geliştiği MÖ 458'de sahnelenen *Oresteia* üçlemesi ise, kent-devleti, eski düzeni gözden geçiren dinsel, hukuksal ve politik reformlar üzerinde temellendirir. Üçlemenin önceki oyundan farklı bir yanı da, Aiskhylos'un etik-politik tutumunu daha açık bir biçimde sahneye göstermesidir. Üçlemenin son bölümünde Atina'nın tanrısı Atena, kent-devletin ölçülülük üzerine kurulması gerektiğini ileri sürer: Ne anarşi ne de tiranlık. Aiskhylos'un bir erdem olarak ölçülülüğe yaptığı vurgu, onu, yeni kurulan kent-devletin iki sacayağından birinin akıl, diğersininse korku olması gerektiği sonucuna ulaştırmıştır. Dolayısıyla yazıda ulaştığımız sonuçlardan biri, bir politik düşünür olarak Aiskhylos'un yeni politik düzende korkuya verdiği merkezi yer ile radikal demokrasinin akılcı temelini sorguladığıdır.

Anahtar Kelimeler: Aiskhylos, Tragedya, Tiranlık, Kent-Devlet, Demokrasi

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, firatmollaer@uludag.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5415-5281

How to cite this article/Atf için: Mollaer, F. (2025). Ne Anarşi Ne de Despotizm: Aiskhylos Tragedyalarında Kent-Devletin Doğuşu ve Radikal Demokrasinin Sınırları. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 13(1), 161-180. DOI: 10.14782/marmarasbd.1553511

Abstract

The aim of this paper is to analyze the relations between the city-state (polis), politics, and democracy in Aeschylus' tragedies. Through a detailed analysis of two of Aeschylus' plays, we aim to show the relationship between tragedy as a literary form and its two contemporary political forms (city-state and democracy). The argument of the paper is as follows: What constitutes Aeschylus' identity as a political thinker is the determination of the city-state as a new political form and the demonstration of the limits of radical democracy, based on the rationality gradually established in Athens. In general, tragedy is an art form directly linked to the city-state. What the three great tragedians (Aeschylus, Sophocles, and Euripides), who lived in the era of the rise of the city-state, have in common is that they addressed the ethical, political, and legal problems created by this new development in their plays. Aeschylus is a pioneer among the great tragedians in the sense that his works were staged earlier and that he made the connection between tragedy and the city-state much clearer. In Aeschylus' tragedies, the birth of the city-state and democracy are both affirmed, and their limits are shown. In his tragedy *The Persians*, staged in Athens in 472 BC, Aeschylus, shortly after Athens' victory in the Persian wars, articulates the political reasons for this victory. The *Oresteia* trilogy, staged in 458 BC, when the democratic regime was gradually developing, bases the city-state on religious, legal, and political reforms that revise the old order. The trilogy differs from the previous play in that it more explicitly stages and demonstrates Aeschylus' ethical-political stance. In the last part of the trilogy, Athena, the goddess of Athens, argues that the city-state must be founded on moderation: neither anarchy nor tyranny. Aeschylus' emphasis on moderation as a virtue leads him to conclude that one of the two pillars of the newly established city-state should be reason, and the other, fear. Therefore, one of the conclusions we reach in this article is that Aeschylus, as a political thinker, questions the rational basis of radical democracy with the central place he gives to fear in the new political order.

Keywords: Aeschylus, Tragedy, Tyranny, City-State, Democracy

1. Giriş

Atina tragedyası varlığını üç büyük ozana borçludur: Aiskhylos, Sophokles, Euripides. Aiskhylos ise, hem tarihsel açıdan ilk sırada gelmesi hem de yapıtlarının değeri açısından Atina kamuoyunda önemli bir yere sahiptir. Bunu Aristophanes'in *Kurbağalar* oyunundaki kurgusal tragedya yarışmasından anlıyoruz (Latacz, 2016, s. 72). Tragedyanın altın çağının sona erdiği bir dönemde (MÖ 405) düzenlenmiş olan bu yarışma, bir yandan tragedyanın değerini takdir eder ve bir sanatsal biçim olarak Atina kültürel yaşamındaki değerini kayda geçirir, diğer yandansa Aiskhylos'un ustalık konumunu tespit eder. Yarışmayı "seyirciler uygun buldukça hangi şey kötü sayılabilir?" diyen Euripides kaybeder, ülkeyi kurtarma ülküsü olan Aiskhylos kazanır, Sophokles'inse buna rıza gösterdiği anlaşılır (1946, s. 74-75).

Karl Marx'ın Aiskhylos'u her yıl yeniden okuduğunu ve Atinalı ozanı Shakespeare'le birlikte "dünyanın en büyük dramatik dâhisi" saydığını biliyoruz (Lafargue, 2001, s. 129). Aiskhylos, Friedrich Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabında ele aldığı Atina devletinin icat edilmesi bağlamının, soya dayalı topluluktan yurttaşlığa dayalı demokratik devlete, analık hukukundan babalık hukukuna geçiş sürecinin ozanı ve düşünürüdür. Bu nedenle Engels'in söz konusu kitabında Aiskhylos'a göndermeler yapmış olması şaşırtıcı sayılmaz (2021, s. 50, 103). Çünkü Aiskhylos, kendisini Antik Yunan'a dayandıran Batı düşüncesinde, siyasal antropolojinin temel konusu olan devletli toplumların oluşumunu anlatan ilk yapıtlardan birinin yazarıdır.

Yine de Aiskhylos'un düşüncesini anlamak için modern dönemden antik döneme geri dönelim. Aristophanes'in *Kurbağalar* oyunu, Aiskhylos'un politik duruşunu ve kamuoyunda temsil ettiği değerleri kavramaya yönelik en iyi giriştir. Sophokles ile Euripides öldükten bir yıl sonra, Atina'nın Sparta'yla girdiği Peleponessos Savaşları'nın yıkıcı etkilerinin Atina'yı çöküşe götürdüğü bir dönemde sahnelenen oyun, kent-devletin bunalım çağında bir altın çağ özlemini dile getirir. Perikles demokrasisi, para ekonomisinin tüm değerleri belirlemesi ve Atina'da Sofizmin gelişmesi Aristophanes'in eleştirel gündemini oluşturmaktadır. Aristophanes, Aiskhylos ile Euripides'i karşı karşıya koyar. Euripides'in tragedyaları, şüphecilik ve sorgulamacılıkla bütün değerlerin altını oyan bir tür erken bireysellik ve Sofizmi temsil eder: "Aiskhylos tragedyası (ise) bunun tam tersine 5. yüzyıl başlarında *poliste* yaşayanların erdemlerinin temsilidir... Aiskhylos *Kurbağalar*'da aynı zamanda henüz uyum ve ahengin hüküm sürdüğü ve Atina'nın içten gelen bir güçle dış düşmanlarını püskürtecek durumda olduğu o güzelim eski zamanların sembolüdür" (Zimmermann, 2017, s. 157).

Aristophanes'in oyunu, tragedyanın eğitim (*paideia*) aracı olarak işlevini onaylarken, birbirinden farklı iki *paideiayı* karşı karşıya koyup bunalımdaki kent-devlet için hangi tiyatro ve eğitimin en uygun olduğunu belirler (Nicolai, 2021, s. 265; Jeager, 1946, ss. 237–264). Tragedya antik Yunan kent-devletinde dinsel-politik işlevlere sahip bir sanatsal biçimdir (Adam, 2019, s. 151). Bunun ilk örneği Aiskhylos tragedyalarıdır. Aiskhylos'un oyunları, sanatsal içerikleri bir yana, kent-devlet ve yeni siyasetin ideolojik temellerini belirleyen sanatsal-politik yapıtlardır.

Bir politik düşünür olarak çözümlenmeden önce Aiskhylos'un tragedyalarını tarihsel olarak kuşatan üç bağlamı belirlemeliyiz. Burada ele alacağımız *Persler* ve *Oresteia* üçlemesini çevreleyen üç temel olgu, tiranlık, Pers savaşları ve yurttaşlık reformlarıdır. Atina kent-devleti söyleminin kurucularından biri olan Aiskhylos'un yaşamı (MÖ 525/4-456/5), 6. yüzyılın ikinci yarısından 5. yüzyıl ortalarına, Atina'da kent-devletin kuruluşundan demokrasisinin gelişimine bir dizi sosyo-politik dönüşüme tanıklık etmiştir. Aiskhylos doğduğunda ünlü Atina tiranı Peisistratos'un (MÖ 600-527) iki oğlundan biri olan Hippias'ın tiranlığı (MÖ 527-511/510) hüküm sürüyordu. Dolayısıyla Aiskhylos tragedyalarının baş politik gündemi tiranlık sorunudur.

Aristoteles, kent-devletin tarihsel gelişimini incelediği *Atinalıların Devleti*'nde dönemin Atina'sında farklı toplumsal çıkarları temsil eden üç siyasi hizip bulunduğunu belirtir: Ticaret ve gemicilikle zenginleşen orta sınıfın Sahilliler partisi, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını dile getiren Ovalılar partisi, Peisistratos'un Dağlılar partisi. İlimli yönetimi savunan ilk hizip 5. yüzyılda Atina demokrasisinin önderlerini çıkaracaktı, ikincisi oligarşik rejim taraftarıydı; yoksul çiftçilere dayanan "ateşli halk dostu" Peisistratos'un oğullarının baskıcı yönetimi ise iktidarın "Kronos Çağı'na benzetilmesi"ne yol açmıştı (2018, ss. 15–19).¹ Görüldüğü gibi, Peisistratos tiranlığı Aristoteles'in Atina'daki siyasi hizipler sınıflandırmasındaki üç hizipten birine karşılık

1 Hesiodos'un anlatısında, Zeus ile Kronos belli siyasal düzenleri temsil ederler. Zeus'un getirdiği düzen, iyi ve adil bir düzendir. Kronos çağı ise, zorbalık ya da tiranlığı temsil eder. Zeus, Kronos'tan sonra başa geçip "tüm ölümlülerin ve ölümsüzlerin kralı" olur (1977, s. 110-111). Öte yandan Kronos çağı ortak mülkiyete dayanan bir ilkel komünizm dönemi olarak da yorumlanmıştır. Bkz. (Thomson, 1990, s. 271).

gelmektedir. Aristoteles, Atina'nın ünlü tiranı Peisistratos'u halkı hiçbir şekilde rahatsız etmeyen, düzeni sağlayan ve barışı koruyan bir yönetici olarak anar (2018, s. 19).

Dolayısıyla Antik Yunan'da tiranlığın anlamı ikilidir. Fakat tiranlık sözcüğü Aiskhylos'un döneminde olumsuz bir anlam kazanmaya başlamıştı: "Aiskhylos'un çağdaşları için tiranlık, her şeyden önce, ülkeden kovulduktan sonra yabancı bir gücün kuklası olarak tekrar tiranlığı kurmak umuduyla güçlerini ulusal düşmanla birleştiren Hippias demekti" (Thomson, 1990: 118). Başka bir deyişle, sonradan devr-i sabık olarak anılacak tiranlık, olumsuz anlamını ilk olarak Aiskhylos'un doğduğu yıllarda yönetimde olan Hippias ve kardeşi Hipparkhos döneminde edinecekti. Hippias'ın kardeşi öldürüldükten sonra gitgide baskıcı hale gelmesi, Sahilliler partisinin başını çeken Alkmeonoğulları'nın Spartalıların desteğini alarak başkaldırmalarına neden olmuş ve Hippias Atina'yı terk ederek Pers İmparatorluğu'na sığınmıştı (Stuttard, 2016, ss. 49-50). Böylece Atina'nın 5. yüzyılına damgasını vuran, Perslerin kovulması ile tiranların kovulması olaylarını birleştirecek politik düğüm noktası oluşmuştu.

Maraton Savaşı ise, Aiskhylos'un oyunlarının ikinci politik gündemini belirlemiştir: Kent-devlet sorunu. 5. yüzyılın başlarında (MÖ 490) Perslerle Yunanlar arasında gerçekleşen bu savaş, Atina'nın bir kent-devlet olarak gelişiminde belirleyici bir etkiye sahiptir. 10 yıl sonra yine Persler'le yapılan Salamis Savaşı da (MÖ 480) bu etkiyi ikiye katlamıştır. Aiskhylos'un *Persler* tragedyası Salamis Savaşı'nın anısına yazılmıştır. Aiskhylos'un Perslere karşı yapılan savaşa bizzat katıldığı aktarılır (Bettalli, 2021, s. 163). Dolayısıyla Aiskhylos ile kent-devlet arasındaki ilişki organik bir tarihsel yaşama işaret eder. Aiskhylos 5. yüzyılda güçlenen Atina kent-devletinin askeri ve yurttaşdır.

Aiskhylos'un düşüncesini çerçeveleyen üçüncü tarihsel olay demokratik yurttaşlık reformlarıdır. Aiskhylos'un *Persler* (MÖ 472) tragedyasının sahnelendiği döneme kadar geçen yaklaşık 30 yıl içinde, Atina'nın politik, ekonomik ve kültürel egemenliğini perçinleyecek bir dizi olay gerçekleşmişti. Bu olaylar arasında yeni kent-devlet söyleminin inşasında en fazla başvurulan tiranların kovulmasıydı (MÖ 511/10). Aiskhylos, tiranların kovulmasının ardından gerçekleşen Kleisthenes reformlarına (MÖ 507) ve tiranlık karşıtı yeni bir siyasal rejimin temellerini atılmasına da tanıklık etmişti. Atina'nın politik ve toplumsal yapısını yaratan reformlar "kabileden devlete geçiş" için atılmış en büyük adımlardan biri olarak görülmüştür (Thomson, 1990, ss. 81-121). Aristoteles siyasal tarih çalışması *Atinalıların Devleti'*nde bu büyük dönüm noktasını şöyle anlatır: "(H)alk Kleisthenes'e güveniyordu. Tiranların kovulmasının dördüncü yılında... birbirleriyle kaynaştırmak ve devlet yönetimine daha çok katılmalarını sağlamak amacıyla Atinalıları dört yerine on *phyle*ye böldü. İnsanların soylarını araştırmaya meraklı olanlara söylenen '*Phyle*leri tartışmayın' sözü de buradan çıkmıştır" (2018, s. 24). Soy bağından yurttaşlık bağına, kabileden devlete geçişin politik sosyolojisi, Aiskhylos'un *Oresteia* üçlemesinin (MÖ 458) çerçevesini çizecektir.

2. Kent-Devletin Önderliğinden Demokratik Rejime: Aiskhylos'un Etik-Politik Bildirimi

Aiskhylos'un erken dönem yapıtı *Persler*, kent-devletin önderliğine yönelik bir dramadır. Oyun Salamis Savaşı'ndan 8 yıl sonra, Antik Yunan siyasetinde demokratların önderi haline gelecek Perikles'in yapımcılığıyla (*khoregosluğuyla*) sahnelenmiştir. *Persler*'de Atina'nın kent-devlet biçimi bir karşıt-öteki olarak Persler üzerinden doğrulanır. Bir bütün olarak bakıldığında, Atina tragedyalarında "trajik moment" in gerektirdiği uzamsal mesafe nedeniyle, kent-devletin yurttaşlarına bir başka politik uzam üzerinden seslenmek devam eden bir özellik olmuştur. Örneğin Sophokles'in Atina'da icra edilen birçok oyununda sahne Thebai kentidir. Sophokles, bir başka Yunan kent-devleti aracılığıyla Atinalı yurttaş-seyircilere seslenir. Aiskhylos'un söz konusu oyununda ise öteki sahne Persler'dir (Vernant & Vidal-Naquet, 2012, s. 330). Oyunda bu özellikle politik bir ötekilik olarak kurgulanır. *Persler*'in dayandığı ikilik, bir politik farklılık üzerinde yükselir: İmparatorluk ile kent-devletin farklılığı.

Oyun Pers ileri gelenlerinden oluşan koronun sözleriyle açılır. Koro, karşı konulmaz Perslerin "yüreği cesur adamlarla dolu ordusu" nun Yunan diyarına doğru gelişini anlatmaya başlar. Amaç, dönemin en büyük karasal askeri gücü olan imparatorlukla küçük bir kent-devletin karşılaşması anlamına gelen orantısız ilişkiye dikkat çekmektir: Nasıl olmuştur da küçük Atina muazzam Pers İmparatorluğu karşısında zafer kazanmıştır? Aiskhylos, beklenmedik sonucu açıklamak için tragedyaların anahtar konularından biri olan kader tanrıçalarını sahneye davet eder: Perslerin kaderi, (kader tanrıçası) *Moirra* aracılığıyla önceden çizilmiştir (2015, s. 25). Aristoteles *Poetika*'da, tragedyada "ruhu en çok etkileyen şey" in – karakterlerden bile önce gelen – öyküdeki "baht dönüşleri" ve "tanınmalar"a ilişkin bölümler olduğunu yazar. "Bilgisizlikten bilgiye geçiş" anlamına gelen tanınma baht dönüşüyle birlikte gerçekleştiğinde tragedyaya düğüm noktasına ulaşır ve ruhta yarattığı etkiler yoğunlaşır (2012, s. 29, 41). *Persler*'de tragedyayı düğüm noktasına ulaştıracak olaylar Pers ileri gelenleri korosu tarafından daha baştan sezdirilir. Karşı konulmaz görünen imparatorluk ordusu başta *Moirra* ile sınırlı hale getirilir. Bunun bir ahlaki sınır olduğunu belirtelim. Çünkü *moirra*, siyasal düzene işaret eden *nomos* sözcüğünün akrabası olarak toplumun ahlaki sınırlarını çizer (Cornford, 2021, s. 137, 123).

Oyunun politik düğüm noktasına Atossa'nın koroyla diyalogunda ulaşırız. Pers imparatoru Serhas'ın annesi (ana-kraliçe) Atossa, oğlunun ordusuyla üzerine yürüdüğü Atina hakkında sorular sormaya başladığında, baht dönüşünü açıklayacak politik boyut ortaya çıkar. Koro, Atina'nın ekonomik zenginliklerini tarif etmek üzere, ilk savaşla aynı yıl bulunan gümüş madeni yataklarından söz eder. Fakat Aiskhylos ekonomik boyutun üzerinde durmadan asıl önemli boyuta geçer: Politik yaşam ya da rejim. Atossa, koroya "kimdir *çobanı* (Atinalıların) ordularının, adamlarının efendisi?" diye sorar ve şu cevabı alır: "Hiçbir ölümlünün kulu-kölesi denemez onlar için" (2012, s. 37).

Aiskhylos, tarihi Mezopotamya ve Mısır'a uzanan *çobanı* karşıt bir politik imge olarak kullanmaktadır. Ne var ki, çoban yöneticinin Yunanlıların demokrasi öncesi döneminde bir

karşılık bulduğu da söylenebilir. Aristoteles, *Politika*'da tiranlığı krallığın sapması ve “monarkın faydasına olan monarşi” olarak tanımlar (2018, s. 275). Krallık ile tiranlık arasındaki temel farklılık, krallıkta yöneticinin “gözeten bir hami” olmasına karşın, tiranlıkta ortak yararı bir kenara bırakarak özel yarar üzerinde kurulmasıdır (2018, s. 421). *Atinalıların Devleti*'nde ise, devlet işleriyle sadece kendisinin ilgileneceğini söyleyen ve halkın koruyucusu olarak anlatılan Peisistratos'un tiranlığı çoban imgesine uzak sayılmaz (Aristoteles, 2018: 16). Thomas Cole, *Politika*'da kahramanlar çağına ait bir krallık (monarşi) türü olarak sınıflandırılan ve “sanatlarda veya savaşta çoğunluğun velinimeti” olan “kralca monarşi”yi Mısır etkisindeki “velinimet (ya da çoban) kral” biçiminde yorumlar (akt. Springborg, 2020, s. 70; Aristoteles, 2018, s. 302). Dahası, Aristoteles'in hocası Platon, krallığı meşrulaştırmak üzere kadim Mısırlı ve Mezopotamyalı kökenlere işarete eden iyi çoban imgesine başvurur (Springborg, 2020, s. 67). Homeros'un *İlyada*'sının başkahramanlarından Agamemnon, Aiskhylos'un *Oresteia* üçlemesinin ilk bölümünde halkın kınamasını ya da kanaatlerini dikkate alan “halkın duyarlı çobanı” olarak anılır (2016, s. 42, 37). Yine de çoban sözcüğü, kent-devletin demokratik rejime geçiş döneminde yazılan *Persler*'de Atina'nın karşıt politik imgesi olarak belirir. Oyunda Persler ile Atinalılar arasındaki siyasal farklılıklar özellikle bu sözcüğün ima ettiği bağımlılık sorunsalına bağlanır.

Aiskhylos açısından, kent-devletin varlığı tek başına bir siyasal farklılık yaratmaz. Oyunun pek çok yerinde Persler de kent-devlete sahip görünürler. Örneğin, ünlü Pers hükümdarı Darius'un ruhu Pers yenilgisinin nedenlerini öğrenmek için Pers soylularına şöyle sorar: “(N)edir *polisi* bunca sıkıntıya sokan?” (2012, s. 69). Darius, felaketi soruştururken kısa bir Pers siyasal tarihi dökümü de yapar: Böyle bir düzensizlik “aklı-başındalığıyla” Tanrıların desteğini alan kendinden önceki Pers hükümdarı Kyros yönetiminde de kendi krallığında da görülmemiştir. Oğul Serhas'ın “yerinde düşünmemesi” *polise* bir felaket getirmiştir (2012, s. 79). Pers kamuoyunu temsil eden koro Darius'un ruhunu doğrular: “Ah, ne güzeldi yaşamak / iyi-yönetilen bir *poliste* / tanrılara-eş / yenilmez Dairus'un / hâkimiyetinde” (2012, s. 83). Buradaki konu – Aiskhylos'un *Oresteia* üçlemesinde soylu kent olarak anılan Troya (İlion) gibi – Pers hükümdarının pratik bilgelik (ya da akli başındalık) erdemi sayesinde iyi yönetilen bir kent-devlete sahip olan Persler'dir (Aiskhylos, 2016, s. 34). Serhas, oyunun sonunda Pers ileri gelenleri korosuna “bütün *polise* duyurun feryatlarınızı” diye seslenir (2012, s. 105).

Perslerin neden kent-devlete sahip olduğu burada belirsiz kalan ayrı bir tartışma konusudur (Yalazı, 2020, ss. 1725–1727). Fakat yine de Perslerin konumunun Atinalıların o dönemde benzer biçimde yoğun ilgisine mazhar olan İskitlerden farklı olduğu söylenebilir. Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* tragedyasında, İskitler, “uzak topraklarda” yaşayan, “dünyanın sınırlarında” bulunan ve kent-devletine sahip olmayan göçebeler olarak betimlenir. Antik Yunan anlayışında sadece kraliyet ocağı olan ve fakat kent ocağı bulunmayan topluluğun adı “göçebe İskitler”dir (Hartog, 1997, s. 34, 130). Aiskhylos, *Eumenidler* tragedyasında İskitleri surlara sahip olmayan, dolayısıyla bir kent-devlet içinde yaşamayan topluluk olarak tasvir ederken Antik Yunan anlayışına eklenir (2016, s. 144). Oysa *Persler* tragedyasından anlaşılan o ki, Persler ile Yunanlar arasında bir kent-devlete sahip olmak açısından tözsel bir kültürel farklılık yoktur.

Siyasal farklılık kent-devletle (*polisle*) ilgili olmaktan çok politik rejimiyle ilgilidir. Serhas dönemi Persleri ile Aiskhylos'un Atinalıları arasındaki temel politik farklılık, Atossa'nın rüyasında ipuçlarını verir. Atossa, rüyasında biri Yunan ülkesinden diğeri "barbar" topraklarından iki kız kardeşin ayrı düştüklerini gördüğünü söyler. Oğlu Serhas, onları arabasının önüne koşup boyunduruk altına almaya çalıştığında, kız kardeşlerden biri boyun eğerken diğeri diremiştir (2012, s. 31). Aiskhylos, bu benzetmeyle bir politik ilişki üzerinden Atinalılarla Persler arasındaki politik farklılığı ifade eder: İlki politik bağımlılık ilişkilerine tepki verirken ikincisi itaatle uyum sağlar. Atossa'nın yanına gelip savaşta olup bitenleri anlatan ulağın Yunanların politik özgürlük adına savaştıklarını aktarması tabloyu tamamlar (2012, s. 49). Ulak, savaşan tarafların farklılıklarına dikkat çekerken savaşa yönelik politik bir çözümleme de yapar: Politik bağımlılık ilişkilerine direnen, "kul köle olmayan", etkin yurttaşlara dayanan bir "kent güvenli bir kaledir" (2012, s. 45). Persli koro ve ulağın Aiskhylos'un oyununda merkezi bir konumu vardır. Ulağın aktardıklarından, Perslerin yenilgisine tiranlaşan hükümdarları Serhas'ın kibri ya da *hübrisinin* neden olduğu anlaşılır (2012, s. 47). Keza Serhas'ın *hübrisi* Dairus tarafından yeniden ifade edildiğinde açıklama iyice pekişir. Aiskhylos, sözü büyük Pers hükümdarının ruhuna vererek tragedyalarda felakete yol açan büyük hatayı (*hübrisi*) apaçık belirler: "Unutup ölümlü olduğunu, aptal, Poseidon dahil bütün tanrıları bastırmaya kalktı" (2012, s. 77). Hatırlayalım, bunu söyleyen kişi, oyunda Pers yenilgisinin etik-politik ve kozmolojik nedenlerini açıklığa kavuşturan, erdemli yönetimi ve iyi yönetilen kent-devleti ile anılan Darius'tur. Darius "tanrılara-saygısızlık"la ilişkili gururun, tanrıların heykellerinin yıkılmasının, tapınakların yağmalanmasının ve kendi payına (kaderine) düşenden fazlasını isteyen açgözlülüğün büyük felaketin asıl nedeni olduğunu ilan eder: "Gurur (*hübris*) çünkü açılıp serpilince / bir felaket meyvesi verir, gözyaşı biçilir / ... / Gururun, açgözlülüğün bekçisi Zeus / cezalandırır eli-ağır Zeus" (2012, s. 81).

Aiskhylos'un etik-politik bildirimi şudur: *Hübrisin* ölçsüzlüğü bir kent-devleti yıkıma götürür. *Hübris* ise çoğu zaman tiranlıkla el ele yürür. Aiskhylos tragedyaları, tıpkı Sophokles'inkiler gibi, tanrılara saygı (*eusebeia*) ile ölçülülük (*sophrosyne*) arasında organik bir bağlantı kurar. Sophokles'in *Antigone*'sinde Haimon'un tiran (babası) Kreon'a karşı sözleri en fazla Aiskhylos'un oyunlarını yankılar: "Bir kişinin malı olan devlet, devlet değildir" (1993, s. 22). Aiskhylos'un *Agamemnon*'unda koro kente tiranlık getirmeye kalkışanlara karşı "tiranlığın boyunduruğu kadar kötüsü yoktur" der (2016, s. 58). *Persler*'de tiran özellikleri gösteren Serhas *hübrise* düştüğünde adaletten de sapar. Çünkü adalet ölçüdür, *hübris* ise ölçsüzlük ve adaletsizliktir. Oyun dikkatle okunduğunda bunun Perslerden çok Atinalıları ilgilendirdiği anlaşılır. Aiskhylos, Serhas'ın *hübrisinin* yol açtığı yenilgi üzerinden kendi kent-devletini bu ölümcül kozmik-politik hataya kapılmaması konusunda uyarılmış olur. Aiskhylos'un bütün oyunlarında teşhis edilebilecek şu öğreti Perslerden fazla Yunanlıları ilgilendirir: "*Hübris* yıkım getirir ve Zeus adaletsizliğin öcünü alır" (Latacz, 2016, s. 120).

Aiskhylos'un düşüncesinde ölçülülük-kibir (ya da dike-*hübris*) karşıtlığı (politik) özgürlük-tiranlık karşıtlığına denk gelir (Arıcı, 2005, s. 11, 80). *Persler*'de özgürlük (*eleutheria*) kendisini sadece Atinalıların uğruna savaştıkları kavram olarak değil, aynı zamanda politik rejimlerine rengini veren kamu alanında konuşma özgürlüğü olarak gösterir: "Ağızlar mühürlü değil artık

/ konuşacak insanlar özgürce / kırıldı zira Pers boyunduruğu” (2012, s. 69). Atina, Aiskhylos’un *Persler*’i sahnelendiğinde tiranlıktan demokrasiye geçiş yolunda epey yol almış bulunuyordu ve kamusal ifade özgürlüğü (isegoria) bu sürecin başta gelen öğelerindendi. Aristoteles *Atinalıların Devleti*’nde Peisistratos tiranlığını anlatırken tiranlığın bir tür yurttaşsız kent-devlet rejimi ima eder: “(Tiranlık döneminde) insanlar özel işlerine yoğunlaştıklarından siyasetle uğraşmaya ne zamanları ne de hevesleri kalıyordu” (2018, s. 18). Tiranlıktan demokrasiye geçiş, aynı zamanda yurttaşsız kent-devletten yurttaşların etkili olduğu bir politik düzene, insanların özel işlerine gömüldüğü bir düzenden kamu önünde konuşmanın herkese açık olduğu yeni bir rejime geçiş anlamına gelir. Demokratik rejimin ayırt edici özelliği olan, yetkili ve yoğun yurttaş katılımına dayanan halk meclislerinin işlevi kamusal konuşmadır: “Halk meclisi toplantıları... Özel ya da kamusal herhangi bir konuda halka seslenmek isteyen herkes dilekçe verip halka seslenebilir” (2018, s. 50). Dolayısıyla *Persler*’de demokratik rejimin yurttaşlık anlayışını ifade edecek olan iki politik öge eklenerek kent-devletin niteliğini belirler: Kimsenin kulu kölesi olmamak ve özgürce konuşmak.

3. Yeni Politik Düzene Doğru

Oresteia üçlemesi, *Agamemnon*, *Adak Sunucular* ve *Eumenidler* bölümlerinden oluşur. Oresteia üçlemesinde, önceki oyunda Perslerin *hübrişe* kapılan hükümdarları nedeniyle uğradığı felaketler bu kez Yunan diyarında gerçekleşir. *Oresteia*, felaketin kent lanetine dönüşmesi sorununu *Persler*’den daha etkili biçimde ele alır. Sorumluluğun kent-devlete doğru geçişi Atina tragedyalarının ortak özelliklerinden biridir (Vernant & Vidal Naquet, 2012). Sözelimi, Sophokles’in *Kral Oidipus*’u, Oidipus’un Thebai kentindeki sarayının önünde, veba nedeniyle “kent’in içine düştüğü felaket”in Zeus rahibi tarafından dile getirilmesiyle başlar (2017, s. 2). Tragedyalar laneti soy bağından politik (*polise* ilişkin) bir bağa dönüştürüp bütünsel bir politik varlık olarak kent-devleti doğrular: “Suç, gizli kalmaz, er geç / ... / Kente dayanılmaz belayı getirir” (Aiskhylos, 2016, s. 24).

Oresteia üçlemesinin ilk bölümü olan *Agamemnon*, bir gözcünün Atreusoğulları’nın sarayının önünden aktardıklarıyla açılır. Gözcü, politik bir değişimi felaket havası içinde haber verir: “(S) aray, artık eskisi gibi harika değil!” (2016, s. 11). Oyun geliştikçe bunun nedeninin “sarayın çok eskilerden gelen kanlı suçları” olduğu ortaya çıkar (2016, s. 52). Üçlemenin ikinci bölümü olan *Adak Sunucular*’da Agamemnon’un karısı Klütaimestra bu kanaati yeniden ifade eder: “Ah, bu sarayın durdurulamayan korkunç laneti, ah!” (2016, s. 98). *Adak Sunucular*’da koronun seslendirdiği ve trajik dünya görüşünü ifade eden şu satırlar Argos kentinin başındaki bir kargaşaya işaret etmektedir: “Yeryüzü korkunç olaylara gebe / Ve karanlık deniz diplerinde / İnsana susamış yaratıklar kaynaşmakta...” (2016, s. 95). Buradaki tragedyaya özgü kozmik dil, politik bir değişim dalgasını örtük olarak ifade eder. Tragedyaların politikliği, kozmik düzen imgeleri içinde bir politik bunalım durumuna işaret etmelerindedir. *Oresteia* üçlemesi bu anlamda politik sözcüğünü kökensel anlamına götürür: “*Polise* (siteye, yurttaşlar topluluğuna) ilişkin” (Latacz, 2016, s. 116).

Üçlemenin ilk iki bölümü bir felaketin gelişimini, üçüncü bölüm ise Aiskhylos'un çözümünü anlatır. *Agamemnon*'un ilk sahnesinde saraydaki değişimi aktaran gözcü Troya'nın on yılın sonunda düştüğünü haber verir. Dolayısıyla başta ifade edilen saray sorununun Argosluların başındaki Atreusoğlu Agamemnon'un tahtında olmamasından kaynaklandığını anlarız. Buna bir de kan davasına yol açacak bir lanet eklenir: İphigenia'nın kurban edilmesi. Troya Savaşı'nda, kâhin, tanrıların öfkelerini dindirip zafere ulaşmak için Agamemnon'un kızının kurban edilmesini buyurmuştur. Agamemnon ise bir yanda "sunağın, kızının kanıyla kirletilmesi", diğer yandaysa "silah arkadaşlarına ihanet" arasında kalmasına rağmen kurban etmenin bu tür bir durumda "hak" olduğunu söyleyerek kan akıtmıştır (2016, s. 18). Aiskhylos, Agamemnon'u iki geçerli değer arasında bir trajik seçim yapmaya sürükler. Aile ve topluluk değerleri arasında tragedyalarda sıkça ele alınan bu çatışma *Antigone*'de tiran Kreon ile Antigone'yi karşılıklı bir felakete sürükler.

Agamemnon konusunu Homeros'un *İlyada*'sından almaktadır. Buna karşılık, İphigenia'nın kurban edilmesi *İlyada*'da bulunmaz (Thomson, 1990, s. 287). *Agamemnon*'a özgü olan bu konu Aiskhylos'un düşüncesini anlamak açısından kilit bir rol oynar: Kan yol açtığı kirlilikle önü alınması zor bir şiddet sarmalını doğurur (Girard, 2003, s. 46). Soy üzerindeki lanet ortaya çıkmıştır. Argos yönetiminde bir şeylerin değişeceği bellidir: "Çok kan akıtanlar, tanrıların / Gözünden kaçamazlar / ... / kadından yana / Kara Erinysler, er geç hesabını görürler" (2016, s. 26).

Hesabı görürken olayı bir kan davasına dönüştürecek olan kişi Klütaimestra'dır. Kızı Helenlerin Troya'da zafer kazanması için kurban edilen Klütaimestra – tıpkı *Persler*'deki Atossa gibi – gördüğü bir rüyayla sahneye çıkar ve zaferin "nice kurbanlar pahasına olduğu"nu söyler (2016, s. 22). Klütaimestra'nın sözleri, İphigenia'nın kurban edilmesinin neden Aiskhylos'a özgü olduğunu tragedyanın özelliği bağlamında açıklar: Muzaffer kralın kızının kurban edilişi, olay örgüsündeki, bir zaferi göreceli kulan, yükselişe içkin trajik öğedir. Keza, sarayın eskisi gibi gitmeyeceğini bir kez daha hatırlatan bu dizeler, Klütaimestra'nın kocası Agamemnon'u sevgilisi Aigisthos ile birlikte öldürmesinin ipucunu da verir. Klütaimestra, Atreusoğulları soyunun tepesine çökmüş bir lanetin buna neden olduğunu söyler. Kan döküldüğünde kadından yana tanrıçalar olan Erinysler intikam arzusuyla harekete geçip sarayın içine girmişler ve "o ilk kanlı cinayet"ın peşine düşmüşlerdir (2016, s. 44, 51). Sarayın "çok eskilerden gelen kanlı suçları", "eski öç alıcı ruh"lar ya da kâdim adalet anlayışının temsilcisi Erinysler tarafından tazmin edilmiştir (2016, s. 52). Korobaşı, "tanrı gibi yücelmiş" kahraman ve muzaffer kralın ardından yas tutulmasından söz etmeye başladığında, Klütaimestra, kızı İphigenia'nın "adice" katledilmesi nedeniyle Agamemnon'un öldürülmesinin meşru olduğunu ve yasının tutulmayacağını ekler (2016, s. 65).

Burada en iyi bilinen örneği *Antigone*'de bulunan tragedyada yas sorunu geçiş yapar ama özne (ya da fail) sorununu özellikle ifade etmeliyiz. Aiskhylos'un oyunları, kararı doğuran dinsel zorunluluk ile özgür tercih arasında konumlanan, "ikili güdülenme" ile açıklanabilecek bir "trajik antropoloji"nin seçkin bir anlatımını sunar (Vernant & Vidal-Naquet, 2012, s. 53). Aristoteles'in sözünü ettiği, bir baht dönüşüyle (peripeteia) mutluluktan mutsuzluğa ve trajik yıkıma götüren "soylu" trajik hata (hamartia), suçun öznedede temellenmediği, caninin dışında bulunduğu, bireysel iradeye dayanmayan eski bir düşüncenin ürünüdür (Aristoteles, 2012, s. 45; Vernant &

Vidal-Naquet, 2012, s. 64). *İlyada*'da "çılgin *ate*", kahramanın iradesi dışında, aklına "karanlıkta yürüyen" Erinysler tarafından yerleştirilmiş bir ilahi güçtür. Tragedyada ise *İlyada*'da "bir ruh halı" ya da "geçici bir çılginlık" olan *ate* "nesnel bir felaket"e dönüşür (Dodds, 2023, s. 21, 24). Platon'un tragedyada ozanlarına eleştirisinin nedeni yine de bu Homeros bağlantısında aranmalıdır: Platon, aklın buyruklarıyla yönetilen "ruh"u (psykhe) eylemin merkezine yerleştirirken Aiskhylos'un Klütaimestra'sının "ruhu Erinysler'in kendiliğinden diline gelen ağıtları"yla, onların kendi içinde "bir döngü gibi kıvranan" ve "adalet diye haykıran" sesiyle eyleme geçer (2016, s. 44).² "Özne", "yeraltından gelmiş" öfkeli öç varlıklarına karşı gelemez (2016, s. 53). Bu yüzden, Klütaimestra açısından "cinayet zorunlu bir arınma töreni, aileyi kalıtsal çılginlığından arındıran kusursuz bir kurban etme işi"dir (Thomson, 1990, s. 305).

Aiskhylos tragediyalarında koronun belirleyici rolü çokça vurgulanmıştır (Adam, 2019, s. 155; Latacz, 2016, s. 96). Bütün bu anlatılan soy lanetine ve özne dışı güçlerin etkinliğine karşın, koronun son cinayeti politik bir rejim değişikliğiyle ilişkilendirmesi dikkat çekicidir. Homeros'a demokratik bir kent-devletinden bakmaya ve konuları seçici olarak alıp yeni öyküler yaratmaya yönelen tragedya ozanı, iktidarın tiranca değişimine karşı şüpheyle yaklaşır. Agamemnon cinayeti koro tarafından kente tiranlık getirmek olarak yorumlanır (2016, s. 58). Ortada yönetsel kargaşaya neden olan bir kral cinayeti vardır ve koro, Klütaimestra'nın aşığı olan Aigistos'a çıkışı: "Argos'ta başımıza tiran kesileceksin ha?" (2016, s. 68). Buna ek olarak, üçlemenin birinci bölümü, Klütaimestra'nın Aigistos'a "egemenlik bizde" deyişle biter. Gözcünün saraydaki değişime dair ("saray artık eskisi gibi harika değil") kehanet benzeri sözleriyle başlayan Agamemnon egemenlik sorunu ile sona erer: Siyasal egemenlik el değiştirmiştir.

Üçlemenin ikinci bölümü olan *Adak Sunucular*, ilk ve son bölümler arasında bir bağlantı noktasıdır. Bölümün temel konusu, Agamemnon'un oğlu Orestes'in babasının öcünü almak için annesi Klütaimestra'yı öldürmesidir. *Persler*'in bir ölçüsüzlük olarak *hübris*in karşısına ölçülülük ve adaleti koyduğunu biliyoruz. *Adak Sunucular*, Aiskhylos'un adalet anlayışının bir boyutunu ifade eder. Koro bunu "değişmez yasa" olarak adlandırır: "Bir damla kan aktı mı yere / Başka kanlar fişkirir" (2016, s. 87). Oyunun ortasında en önemli geçiş Klütaimestra ile kendisini öldürmeye hazırlanan oğlu Orestes arasında diyalogda yer alır. Aiskhylos, Orestes'i dramatik bir biçimde anne katili olarak değil bir trajik durumun içinde betimler. Orestes "annemin canını bağışlasam mı?" diye sorduğunda ona Apollon'un Delfoi kehanetleri, tanrı buyruğu ve ettiği yemine sadakati hatırlatılır (2016, s. 106). Aiskhylos, Orestes'in eylemini onu "sarhoşluğa iten" Apollon ve kehaneti ile açıklar (2016, s. 112). Fakat aynı zamanda Orestes, büyük bir *hübris* ("tanrısızlık") ile tiranlığa sapan Klütaimestra ve sevgilisini ortadan kaldırmıştır (2016, s. 110). Tiranlıkla *hübris*in gitgide kesişmesi belli bir aşamadan itibaren her ikisinin de kutsala saygısızlığı ifade etmesindedir.³ Bu nedenle, koro Orestes'i "kentimizi özgürlüğüne kavuşturduğun yeniden" diye onurlandırır (2016, s.

2 Platon, *Devlet*'te tanrıları yanlış temsil eden ozanlara yönelik eleştirisine Aiskhylos'u da katar: "(T)anrıların kavgasından ve çatışmasından Zeus'la Themis'i sorumlu tutmaya kalkışan birini de hoş görmemek gerekir. Aiskhylos'un mısralarını gençlerin dinlemesine de izin vermeyeceğiz: 'Tanrı suça iter insanları / Bir evi kökünden yıkmak isterse' " (2016, s. 120).

3 Meşru bir kralla tiranı birbirinden ayıran şey aynı zamanda dindir (de Coulanges, 2011, s. 173).

113). Aiskhylos'un durumu adi bir cinayet olarak değil bir politik ilişki açısından ele aldığını ve oyunun son bölümünde konunun bir çözüme kavuşacağını burada anlarız.

4. Politik Düzeni Temellendirmek: Çatışan Adaletler

Aiskhylos'un politik düşünür kimliği en fazla üçlemenin son bölümü olan *Eumenidler*'de görünür. *Adak Sunucular*'daki bir diyalog, *Eumenidler*'in ana fikrini vermesi açısından önemlidir: Oresteia-Klütaimestra karşılaşmasına doğru giderken, koro, soy lanetinin yol açtığı suç zincirine karşı “yeni bir hukuk”un yaratacağı arınmadan söz eder (2016, s. 102). Aiskhylos döneminde arınma fikri, büyüsel alandan etik-politik alana aktarılmıştı (Dodds, 2023, s. 61). Bu aynı zamanda kirlenme düşüncesinin kabilenin ötesinde tüm topluma veya kent-devletin politik alanına yayıldığı anlamına gelir (Thomson, 1997, s. 254). Orestes'in eyleminin soya bağlı kan davasının yol açtığı kirlenmeden kurtuluşun yolunu açacağı daha ikinci bölümde sezdirilir. Koronun sözleri, *Eumenidler*'in genel yapısını oluşturacaktır: Kent-devletin temeli olacak yeni hukuk ve adalet.

Adaletin burada politik egemenlik işlevinden bağımsız düşünülmediğinin altını çizmeliyiz. *Adak Sunucular*'a yeniden dönersek, asıl mesele, tiranca bir yöntemle alaşağı edilmiş soyun yeniden egemen olmasıdır. Ne var ki, koro özel olarak bir erkek soyunun egemen olmasından söz eder (2016, s. 103). Klütaimestra'nın kral kocasını aşığıyla birlikte öldürmesi üçlemenin her bölümüne damgasını vuran bir ikiliği gün yüzüne çıkarmıştır: Kadını ve akıl-dışını temsil eden güçler ile erkeği ve akli temsil eden güçler arasındaki karşıtlık. *İlyada*'da kadınlara pek az yer verildiğini ve Yunan kent-devletinin bir “erkekler klübü” olduğunu hatırlarsak, söz konusu karşıtlık ve tarihsel bağlamı daha iyi anlaşılır (Vidal-Naquet, 2015, s. 77).

Aiskhylos'un oyunlarındaki Orpheusçu ve Pythagorasçı fikirlere dikkat çeken kaynaklar ise aynı karşıtlığın başka bir yönüne işaret eder (Adam, 2019, s. 173). Aiskhylos, Orpheusçuluk ve Pythagorasçılığın Olimpos dininin yanında gelişip canlandığı bir dönemde yaşamıştı. Aristophanes'in *Kurbağalar*'ının kurgu kişiliği Aiskhylos, şairlerin insanlığa faydalarından söz ederken Orpheus'a ve Hesiodos'a atıf yapar (1946, s. 53). Atina'da eğitim gören Romalı filozof Cicero dört yüzyıl sonra Aiskhylos'un bir Pythagorasçı olduğunu söyleyecektir (akt. Thomson, 1997, s. 294). Pythagoras'a atfedilen şu vecize bu konuda bir bağlantı kurmamızı sağlayabilir: “*Dike*, şehirlerdeki *Nomos* ile aynı mevkiye sahiptir; böylece üzerine düşen görevi adil bir şekilde yerine getirmeyen kişi, evrenin tüm düzenini ihlal eden bir kişi olarak görünebilir” (akt. Cornford, 2021, s. 117). Aiskhylos açısından *nomos* ve *moira* ilişkisine yukarıda dikkat çekmiştik. Pythagoras'a göre de kozmik adalet (*dike*) politik (kent-devletteki) adalet ya da *nomosla* ilişkilidir ve yasayı ihlal eden evrensel düzeni ihlal eder. Dünyanın adaletle yönetildiği böyle doğrulanır (Adam, 2019, s. 174). Ayrıca Pythagorasçı kozmolojide dünyanın kökeni aydınlık ve gece arasındaki kadim karşıtlığa dayandırılıyordu. Aiskhylos tragedyaalarında karanlık ve aydınlık güçler arasındaki mücadele, aydınlık Olimposlular ile önceki karanlık yer altı (Khthonik) tanrıları arasındaki savaşım olarak kendisini gösterir (Vernant, 2022, s. 15). Erinysler, kadim Gece Ana'nın

kızları olan ve eski Khthonik tanrılar düzeninin (panteonunun) intikam tanrıçalarıdır (Jeager, 2016, s. 101; Adam, 2019, s. 153). Aristoteles ise *Metafizik* kitabında çok daha kapsamlı bir Pythagorasçı karşıtlıklar tablosu ortaya koyar (1996, s. 103):

Sınır – Sınırsız
 Bir – Çok
 Erkek – Kadın
 Aydınlık – Karanlık
 İyi – Kötü

Bu tür kurucu ikilikler, Aiskhylos tragedyalarında etik-politik bir ruh kazanıp kent-devletin yeni düzenini açıklamaya yönelirler. Demokratik kent-devletin temelleri sınır kavramından başlayarak bu ikici metafizikle atılır.⁴ *Hübrisin* sınır ihlali anlamını düşünürsek, kent-devletin sınırı ile *hübrisin* sınırsızlığı karşılıklı olarak birbirini dışlar. Elbette Jacques Derrida'nın Batı metafiziği eleştirisinden hareketle, bu metafizik ikiciliğin ilk yanının sıradüzen açısından başta geldiğini belirtmeliyiz (Lucy, 2012, s. 210): Kent-devlet, sınırsıza karşı sınırdır; toplumun çokluğuna karşı devletin birliğidir; eril güçlerin dişil güçleri dizginlemesinin ürünüdür; karanlığa karşı aydınlığın zaferidir; kötülüğe karşı iyiliğin temsilcisidir. Aiskhylos tragedyaları karşıtlıklar tablosunu bazı eklemelerle geliştirir:

Yeryüzü – Yeraltı (güçleri)
 Olimpos – Eski tanrılar düzeni
 Akıl – Akıl dışı
 Eski adalet – Yeni adalet

Oresteia üçlemesindeki belirleyici karşıtlığın, ölçü olarak anlaşılan adalet sorununda düğümlendiğini vurgulamalıyız. Oyun, kent-devletin önderliği altında ölçülülük-kibir karşıtlığını temel alır. Burada asıl önemli olan, söz konusu karşıtlığın kent-devletle ilişkili hale geldiği politik ânı yeniden ifade etmektir: Aiskhylos, Homerosçu dilden çok, *hübrisin* kent-devlete belalar getirdiğini varsayan Hesiodosçu dile yakındır. Aiskhylos'un Olimpos'unun "hiç Homerosça olmadığı" da söylenmiştir. Aiskhylos düşüncesi, Zeus'un adaletle ilgilendiğine dair bir işaret bulunmayan *İlyada*'nın anlatisından farklılaşır (Friedell, 1999, s. 214; Dodds, 2023, s. 43). Kabileden kent-devlete geçiş sürecinin ozanı olan Aiskhylos tıpkı Hesiodos gibi *hübrisin* "bütün bir kentin yıkılması"yla sonuçlandığını düşünür (Hesiodos, 1977, 150). *Agamemnon*'da Klütaiestra'ya karşı konuşan koro "adalet tanrıçası Dike'nin sunağını (ölçüsüzlükle) tepmeye cüret eden" in uğrayacağı yıkımdan söz ederken Hesiodos'un düşüncesini yeniden ifade eder:

4 Bu bağlamda, Aiskhylos, tragedyaların kamusal tartışmanın gündemine getirdiği (biz-onlar, yurttaş-yabancı, dost-düşman gibi) sınırları konu alır. Aiskhylos ve Euripides tragedyalarının sınır kavramı açısından yorumlanması için bkz. Sezer, 2017, ss. 23–30.

“(Bu kirlenme) Kente dayanılmaz belayı getirir” (2016, s. 24). *Hübris*, ölçsüzlük ve sınırsızlık kent-devletin altını oyar. Kent-devletin temeli, ölçülülük anlamına gelen adalettir. Bu nedenle, Aiskhylos’un en fazla vurguladığı değer Yunan ilahiyatında Zeus’un kızı olarak bilinen Dike aracılığıyla vurguladığı adalettir (Adam, 2019, s. 157): “Adalet Tanrıçası Dike ışıkmaktadır / Yücelterek sofı yaşamı” (2016, s. 37).

Oresteia’da iki farklı adalet ve yasa anlayışı arasındaki gerilim oyun boyunca sürüp gider. Bir yanda Klütaimestra ve Aigistos’un adaleti vardır (2016, s. 41, 61, 67). Bu iki “tiran”, “kana kan” diyen eski adaleti ifade eder (2016, s. 108): “Zeus tahtta oturduğu için: Yapan, çeker! / Kuralı geçerlidir. Yasadır bu” (2016, s. 66). Klütaimestra’nın doğruladığı bu sözler, dikkat edilirse, Zeus’a söz konusu yasanın kaynağı olarak atıf yapmaz, sadece Zeus’un yönetiminde de bu yasanın geçerli olduğunu ima eder. Gerçekten, intikamcı (düzeltici) adalet, “Olimpos hanedanından da eski olduğunu varsayabileceğimiz kadim bir kuraldır” (Adam, 2019: 168). Kana dayalı adalet, soya bağlı kabile yaşamının temelidir: “Bir klan arkadaşını öldüren kimse topluluğun dışına sürülür, yakınlarının lânetleri ya da onların diliyle söylersek, onu çıldırtan ve bir yığın kemikten başka bir şey kalmayınca kadar kanını emen kurbanının intikam ruhları Erinysler ya da Arai’ler peşini bırakmazdı” (Thomson, 1990, ss. 54–55).

Kendisini kadından yana olarak tanımlayan tanrıça Erinysler “korkunç bir öfke” ile Atena’ya ve kenti Atina’ya kahrederler. Burada eski ve yeni tanrılar ile eski ve yeni yasa arasındaki tragedya özgü çatışan adalet anlayışları dile getirilir: “Ah siz, yeni kuşak tanrılar! Eski yasayı, en temel hukuku / Zorla aldınız elimden” (2016, s. 147). Oyunda karşıt taraflar kendi adalet anlayışlarını o kadar fazla öne sürer ki, *Adak Sunucular*’ın sonuna doğru “hakiki” adalet Tanrıçası Dike’nin ortaya çıkıp olaylara el koyduğu söylenir (2016, s. 109). Aiskhylos antik Yunan dinsel düşüncesindeki bir bağdan hareket etmektedir: “*Aletheia* (hakikat)... artık sadece dünya düzeni anlamına gelmeyen, aynı zamanda düşüncenin doğruluğu ve tutarlılığı da demek olan *Dike* (adalet) ile birlikte hareket eder” (Detienne, 2012, ss. 212–213). Aiskhylos’taki hakiki adalet “her şeyi dengeleyen Dike imgesi”ne dayanmaktadır (Friedell, 1999, s. 218). Dike’nin adaleti ise, Erinysler’den farklı olarak, adaletsizliği bedensel (ya da ailevi) değil toplumsal ve politik olarak cezalandırır (Thomson, 1997, s. 258). Bu aynı zamanda politik olarak kurucu olduğu anlamına da gelir.

Klütaimestra’nın kocasını İphigenia için öldürmesi, kan bağının evlilik bağına önceliğini anlatır. Klütaimestra ve Aigistos tarafındaki Erinysler’in temsil ettiği adalet, politik (kent-devletle ilgili) olmayan, kabilevi soy bağına dayalı kan ve intikam adaletidir. “Kan bağının kutsallığı” yeni toplumsal düzenle ilgili değildir (Kitto, 2017, s. 81). Hatırlatmak gerekirse, Aristoteles *Atinalıların Anayasası*’nda, Kleisthenes reformlarından Perikles demokrasisine uzanan kabileden devlete geçiş sürecini anlatırken, kabileleri soruşturmama ilkesine dayanan yeni bir politik bağ olarak yurttaşlığın yükselişinden söz ediyordu. Bunun en iyi örneği *Oresteia*’nın son bölümüdür. *Eumenidler*, çarpışan adalet ve yasa anlayışlarının Atina mahkemesinin huzuruna çıkarılmasını sahneler. Orestes, geçen zaman içinde çektiği acılarla öğrenmiş ve kan lekesinden “arınmıştır.” Kendisine yardım eden “koruyup esirgeyen” tanrı Apollon’a başvurduğunda, Apollon onu Atena’ya yönlendirir. Böylece Orestes, Apollon’un buyruğuyla, intikam arayan

Erinyesler'den kaçarak tanrı Atena'nın tapınağına sığınır. Sonunda Atina kent-devletini temsil eden Atena'nın huzurunda bir mahkeme kurulur. Eski tanrısal düzen yerini Apollon ile Atena'nın yeni düzenine bırakmıştır. Atena tarafları dinler. Bir tarafta, "geleneklere göre arınıp" Apollon tarafından Atena'ya gönderilmiş Argoslu misafir "yabancı" olarak Orestes'in iddiaları vardır; diğer taraftaysa kendi hak iddiaları ve öfkeleriyle tüm kenti acılara boğma tehdidi taşıyan Erinyesler (2016, ss. 134–135). Aiskhylos, bu mahkemeyi kent-devletin kuruluşunun politik adalette temellendirilmesine dönüştürür. Bu nedenle, Atena, davadan "tüm zamanlar için geçerli bir içtihat" çıkartabilmek için "en soylu yurttaşları" çağırır. Atena, Attika halkına ve yargıçlara hitap ederken, Areiospagos tepesinde kurulacak olan mahkemenin Atina kenti için kurucu bir nitelik taşıdığını vurgular (2016, s. 143). Bundan böyle sorun ne Argos'ta yaşananlar ne de soyut bir adalet sorunudur, doğrudan Atina'nın bir kent-devlet olarak kuruluşu ve kent-devletle ilgili somut politik adalettir. Oylar eşit çıktığında, Atena oyunun Orestes'ten yana olduğunu bildirir ve Orestes beraat eder. Atena'nın gerekçeleri, erkek yurttaşlara dayanan bir kent-devlet olan Atina'nın ataerkil kuruluşuyla tamamen uyumludur: "Bir anne doğurmuş değil beni, hayır, tümüyle / Babamdan olmuşum, babamın kızımı ben ve her şeyin / Erkekçesini severim" (2016, s. 146). Deyim yerindeyse, yaratılan politik kuruluş bir "devlet ana" değildir, devletin bir cinsiyeti varsa erkeğe dayanır ve devlet babadır. Aiskhylos'un anlatısında kent-devletin kuruluşu Atina'nın erkekler klübü olan siyasal düzenini meşrulaştırır. Devlet, ana soylu doğal düzene karşı ataerkil bir kültürel yaratımdır.

Yeni kent-devlet "eski dayanışmanın hayaleti"ni kovar (Dodds, 2023, s. 57). Eski dayanışmadan yeni politik düzene geçişin en önemli boyutlarından biri de dinseldir. Aiskhylos, eski hayaletlerin tasallut edici etkisini kent-devletin yurttaşlık düzlemini meşrulaştıran yeni bir tanrılar düzenini öne çıkararak azaltır. Sokrates'in yargılanmasından bilindiği gibi, demokratik kent-devletinde yurttaşın bir tanımı da "kent-devletin dinine tapınan kişi"dir ve Yunan dininin baskın boyutu bir "yurttaşlık dini" olmasıdır (de Coulanges, 2011, ss. 185–186; Vernant, 2016, ss. 43–53). Aiskhylos'un dinsel düşüncesi bu anlamda kent-devlet fikriyle iç içe geçer (Kitto, 2017, s. 82). *Oresteia*, eski yer altı tanrılarına karşı yeni kent-devletin tanrıları olarak Apollon ve Atena'yı yüceltir. Dolayısıyla Aiskhylos'un *Oresteia*'sı kent-devletin kuruluşuna politik-dinsel bir çözüm getirir. Eski düzenin temel ahlaki-dinsel birimi olan ve eski kozmik adalet fikriyle özdeşleşen ailenin yeni kent-devlete tabi bir ögeye dönüştürülmesi tanrılar düzenindeki değişimle tamamlanmıştır.

5. Aiskhylos'un Trajik Demokrasisi

Aiskhylos arkaik çağın mirasını yorumlarken akılcı hale getirerek "yeni dönemin kâhini" haline gelir (Dodds, 2023, s. 48). Akılcı yeni düzen tasarımının ortaya konulduğu *Oresteia* üçlemesine yönelik dikkatli bir çözümleme bunu açıklıkla gösterir. Eski adalet anlayışının akıl dışılığı oyununda çeşitli karakterler aracılığıyla dile getirilir: Koro, önce ölçüyü kaçırp "aklın dümenini kötüye kullanmak"tan söz eder; sonra, kendi nedenlerini açıklamaya çalışan Klütaimestra'yı *hübrisle* ve

“cinayetten sıyrılan kanla akli başından gitmiş” olmakla suçlar; Erinysler’in intikam ilahilerininse “akılları baştan alan” içgüdüsel bir temele dayandığı söylenir (2016, s. 37, 61, 129).

Bununla birlikte, Aiskhylos akıl dışı güçleri kent-devletin dışına itmez. *Oresteia*’nın sonunda Erinysler yeni düzen tarafından içerilerek Eumenidler haline getirilir ya da ehlileştirilir. Aiskhylos’un Pythagorasçı fikirlerle olası ilişkisinden söz etmiştik. Tıpkı sağlığı bedendeki (ıslak-kuru, sıcak-soğuk, acı-tatlı vb.) zıtların uyumu ile açıklayan Hippokrates gibi Aiskhylos da Atina demokrasisini Pythagorasçı müzikal uyum kuramının ışığında açıklar: İnsan bedeni gibi politik beden de sağlığını iç çelişkilerinin çözülmesiyle bulur (Thomson, 1997, s. 295).

Aiskhylos çelişkileri uzlaştırmayı Olimposlu genç Atena’ya bırakır. Atena, kent-devletin tanrısı olarak akla dayanan sözün gücüyle kent-devlet dışı ya da merkezkaç güçleri düzene dahil eder. Bu gücün adı, Atina’da demokrasinin gelişimiyle koşut olarak öne çıkan *Peitho*’dur: “Şu ikna tanrıçası *Peitho*, sözü ne kadar isabetle / Yerleştirmiş ki dudağıma, yumuşatıverdim / Yumuşamak nedir bilmez inatçı takımını” (2016, s. 154). Atena, ikna ediciliğin kaynağını büyük ustası Zeus’a atfederek devam eder. Aiskhylos’un *Zincire Vurulmuş Prometheus* tragedyasının ana fikri de akıl ve teknik ile güç ve iktidarın dengeye kavuşturulmasıdır (Latacz, 2016, ss. 133–143; Vernant, 2022, s. 185). *Zincire Vurulmuş Prometheus*’ta tekniğin ve zanaatkârlığın belirleyici rol oynamasının politik ve ideolojik bir anlamı da vardır. Demokratik rejim, politikayı soylu sınıfların kalıtsal bilgisinin ötesinde herkesin ulaşabildiği bir teknik bilgiye dönüştürür. Aiskhylos’un teknik ve zanaatkârlık vurgusu, doğanın sınırlamaları karşısında insanın özgürleşmesine verdiği katkıyla, Perikles demokrasisinin aristokratik güçlere karşı verdiği mücadeleyle birleşir (Vidal-Naquet, 2013, ss. 258–259).

Aiskhylos’un oyunları, antik Yunan düşüncesinde, hakikatin (aletheia) Dike’nin yanı sıra rasyonel ikna (peitho) ile birleştirildiği bir anı ifade eder (Detienne, 2012, s. 115). Aiskhylos iki adalet anlayışını nasıl ayırt ediyorsa, insanı tuzaklarla çıkmazlara düşüren, “yıkımın, Ate’nin rezil kızı” *peitho* ile Hesiodos’tan itibaren “ince sözlerle” iş gören bilge kralların iyi *peithosunu* da birbirinden ayırır. Atena’nın Orestes’in davasında çağrı yaptığı varlık “iyi Peitho”dur (2016, s. 151). Detienne, bu *peitho* biçiminin kent-devletin politik alanında ikna ve rızanın egemen olmasıyla gerçekleşen sözün sekülerleşmesi sürecini ifade ettiğini ayrıntılı bir çözümlemeyle ortaya koyar (2012, ss. 141–169). Demokratik rejime özgü *isonomia* ve *isegoria* geliştikçe, sözlü diyalog temel siyasal araç haline gelmiş ve eski sihirli-dini söz türlerine karşı zafer kazanmıştır.

Ancak bütün bunlar, Aiskhylos’un Perikles demokrasisini sonradan düşeceği açmazlarla, gülüyle dikenyle benimsediği anlamına gelmez. Eski düzene karşı demokratik güçlerin yükselişini onaylamakla radikal bir demokrat olmak arasında bir farklılık bulunmaktadır. Aiskhylos yeni politik düzenin söylemsel temellerini atarken bir yandan demokratik Atina rejiminin yeni değerlerini onaylar, diğer yandansa tragedyanın özündeki gerilimleri yansıtan “trajik bir demokrasi” anlayışı ortaya koyar (Vernant & Vidal-Naquet, 2012, ss. 342–346). Birçok tragedya uzmanı, *Eumenidler*’de kurulan mahkemeyi demokratik Perikles Atina’sında yapılan reformlarla ilişkili olarak yorumlamıştır. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*’nde Areios Pagos Meclisi’nin Pers

Savaşları'ndan sonra artan yetkilerinin Ephialtes ve Perikles tarafından kısıtlandığından söz eder (2018, ss. 30–31). Yetkilerin halktan oluşan meclis ve mahkemelere devredildiği bu politik-hukuksal reform Perikles'in sonradan çok eleştirilecek radikal demokrasi uygulamasının en önemli halkalarından biriydi (Martin, 2021, s. 158). *Oresteia*'nın bu reformlara yönelik ikili bir tutum geliştirdiğini söyleyebiliriz: Yeni bir hukuksal düzen ihtiyacı kent-devletin tartışmasız temelidir ama oyunda kurulan mahkeme o dönemde yetkileri gitgide halk mahkemelerine aktarılan soylu yurttaşlardan oluşmaktadır.

Eumenidler'deki duygu politikası ve politik rejim öngörüsü çözümlenirse Aiskhylos'un radikal demokrasinin sınırlarına nasıl işaret ettiği daha iyi görülür. Aiskhylos'un yaşadığı kent-devlet, aklın ve sözlü diyalogun kamusal yaşamın her yanında genişlediği bir politik akılcılık temelinde yükseliyordu. Radikal demokrasinin önderi Perikles tarafından *Cenaze Töreni Söylevi*'nde öne çıkarılan özelliği de buydu (Thukydides, 2019, ss. 86–91). Buna karşılık, *Eumenidler*'in tek duygu politikası Atena'nın iyi *peithosu* ya da ikna ve rıza ile iş görmesi değildir. Aynı Atena mahkeme koroya ve Erinysler'e söylevinde şunu da belirtir: "Ama / Korkuyu ve dehşeti kentten tümüyle kovmak da istenmemeli / Hiçbir şeyden ürkmeyen kişi, nasıl hep adil kalabilir ki!" (2016, s. 144). Korkuya dayalı duygu politikası başka bir yerde bu kez koro tarafından dile getirilir: "Çoğu kez sofuca yaşanır korku / Zihnin derinine yerleşmeli" (2016, s. 136). *Eumenidler*'in politik rejim önerisinin de bu duygu politikasıyla koşut olacağı tahmin edilebilir. Aiskhylos tragedyalarının *Persler*'den *Oresteia* üçlemesine ana fikri olan ölçülülük ve adalet politik rejimin de temelidir. *Eumenidler*'de bundan birkaç kez söz edilir: "İltifat etme sakın / Ne başıbozukluğa / Ne de köleleştiren zorbalığa! / Ölçülü dengededir göksel yücelik" (2016, s. 136). Atena'nın şu sözleri ise yeni kent-devletin ideolojik ölçüsünü belirler: "Yurttaşlara kendi iyilikleri için önerim şudur ki / Ne başıbozukluk, anarşi; ne de şiddetin, baskının / egemenliği, despotluk! / Bu ikisine de 'Hayır!' diyebilmektir en iyisi!" (2016, s. 144).

6. Sonuç

Aiskhylos'un *Persler*'i Atina'nın bir kent-devlet olarak gelişiminin tanığı ve sözcüsüdür. Fakat tragedyanın politikliği, basitçe kent-devletin bütünüyle onaylanması anlamını taşımaz. Aiskhylos kent-devletin yurttaşlarına *hübrisin* yol açtığı felaketlerin politik sonuçlarına yönelik uyarılarda da bulunur. *Persler*, *hübrisi* kent-devlet yaşamında gitgide tehlikeli hale gelen tiranlık tehdidi açısından ele alır. *Persler*'in bildirimini Lord Acton'un şu ünlü deyişle birlikte okuyabiliriz: "İktidar, yozlaşmaya meyillidir ve mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır" (akt. Martin, 2021, ss. 126–127). Dolayısıyla Aiskhylos'un *Persler*'i yükselen Atina'yı dünya gücü imparatorluktan farklı ve özgün bir politik biçime sahip olmasıyla yüceltir fakat aynı zamanda kent-devlette karşılaşılabilecek yeni politik sorunlara karşı bir dikkat de geliştirir.

Oresteia üçlemesi ise, demokratik kent-devletini yeni bir adalet ve yasa anlayışı üzerinde temellendirir. *Oresteia*, *hübrisi* sorununu kozmik ve politik adaletin bütünleştirilmesi açısından ortaya koyar. Aiskhylos bundan böyle Yunanlara dolaylı olarak hitap etmez. Önceki oyunun

kişileri Persler ve hitap ettiği kitle Atinalılar iken, bu kez doğrudan Yunan kent-devletlerine seslenir. Oyun iki Yunan kent-devletinde geçer: Argos ve Atina. Politik mekân açısından gerçekleşen değişiklik zaman açısından da söylenebilir. Oyunun ilk iki bölümünde Homeros'un anlattığı Troya Savaşı'ndan bahsedilirken *Eumenidler*'de Atina'nın çağdaş siyasal tarihine gelinir.

Böylece Aiskhylos'un etik-politik tutumu olgunlaşır. Buna göre, yeni-kent devlet, dinsel, hukuksal ve politik reform üzerinde gelişir: Kadim tanruların yeraltı düzeninin karanlığı, aile ve kabileyi önceleyen anlayışı yeni Olimpos tanrılarının egemenliği ile yer değiştirecek; eski soya bağlı adalet bir politik adaletle aşılabacak; akıl ve iknayı temel alan yeni bir politik anlayış egemen olacaktır. Bununla birlikte, Aiskhylos'un tragedyalarında sıklıkla karşılaştığımız eski düzenden yeni düzene geçiş düşüncesi modern Aydınlanma ve devrim anlayışından çok farklı bir reform anlayışına bağlıdır. Eski düzeni temsil eden güçler yeni düzenden dışlanmak yerine içerilirler ve işlev değiştirerek yeni düzende görevlendirilirler. Aiskhylos'u ölümünden yaklaşık 30 yıl sonra Peleponessos Savaşları'yla krize girecek radikal demokrasinin duygu politikası olan yurttaş cesareti ve akılcılığından ayırt eden şey, politik adaletin gerçekleşmesi yolunda iknanın yanında korkuya verdiği yerdir. Aiskhylos dünya görüşünün temeli haline getirdiği ölçülülüğü politik rejim önerisine de taşır. Bu politik öneriyi en iyi dile getiren sözler Pascal'a aittir: "İki ifrat. Aklı dışlamak, sadece aklı kabul etmek"; "Güçsüz adalet iktidarsızdır. Adaletsiz güç ise zorbadır" (2020, ss. 124, 143). Aiskhylos hem akıl hem de politik rejim konusunda ölçülülüğü önerir ve Aristophanes'in *Kurbağalar*'ında belirttiği gibi tragedyanın genel dünya görüşünün iyi bir temsilcisi olduğunu kanıtlar.

Kaynakça

- Adam, J. (2019) *Antik Yunan'ın Din Adamları*. Çev. Ö. Orhan. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Aiskhylos (2015) *Persler*. Çev. G. Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Aiskhylos (2016) *Oresteia*. Çev. Y. Onay İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Arıcı, O. (2005) *Muğlaklık ve Tragedya* [yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Aristophanes (1946) *Kurbağalar*. Çev. N. Hatko. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Aristoteles (1996) *Metafizik*. Çev. A. Arslan. İstanbul: Divan Yayınları.
- Aristoteles (2012) *Poetika*. Çev. N. Kalaycı. Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Aristoteles (2018) *Atinalıların Devleti*. Çev. A. Çokona İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aristoteles (2018) *Politika*. Çev. Ö. Orhan. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Bettalli, M. (2021) Yunanistan'da Savaş. U. Eco (der.), *Antik Yunan* (ss. 219–230). Çev. L. T. Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cornford, F. M. (2021) *Dinden Felsefeye*. Çev. Ö. Orhan. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- de Coulanges, F. (2011) *Antik Site*. Çev. İ. Kılınç. Ankara: Epos Yayınları.
- Detienne, M. (2012) *Arkaik Yunan'da Hakikatin Efendileri*. Çev. A. Beyaz. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Dodds, E. R. (2023) Antik Yunanistan'da Rasyonel ve İrrasyonel. Çev. A. Demirhan. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Engels, F. (2021) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Çev. M. Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Friedell, E. (1999) *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Çev. N. Aça. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Girard, R. (2003) *Şiddet ve Kutsal*. Çev. N. Alpay. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Hartog, F. (1997) *Herodotos'un Aynası*. Çev. E. Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hesiodos (1977) *İşler ve Günler*. Çev. S. Eyuboğlu & A. Erhat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jeager, W. (1946) *Paedia: The Ideals of Greek Culture, Vol. I*. London: Henderson & Spalding.
- Jeager, W. (2016) *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. Çev. G. Ayas. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kitto, H. D. F. (2017) *Yunanlar*. Çev. A. Yurdaçalış. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lafargue, P. (2001) Marx ve Edebiyat. *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. Çev. M. Belge. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Latacz, J. (2016) *Antik Yunan Tragedyaları*. Çev. Y. Onay. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Nicolai, R. (2021) Yunanistan'da Eğitim. U. Eco (der.), *Antik Yunan* (ss. 259–273). Çev. L. T. Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lucy, N. (2012) *Derrida Sözlüğü*. Çev. S. Gürses. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Martin, T. R. (2021) *Perikles*. Çev. Ü. E. Uysal. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon (2016) *Devlet*. Çev. H. Demirhan. İstanbul: Işık Yayınları.
- Sezer, D. (2017) Başkalarının Acısına Bakmak: *Persler ve Troyalı Kadımlar'da* Demokratik Eleştiri ve Kozmopolit Bellek. D. Sezer & N. Kalaycı (der.), *Siyasalın Peşinde: Dünyaya Tragedyalarla Bakmak* (ss. 23–78). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sophokles (1993) *Antigone*. Çev. S. Ali. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Sophokles (2017) *Kral Oidipus*. Çev. B. Tuncel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Springborg, P. (2020) *Batı Cumhuriyetçiliği ve Şark Hükümdarı*. Çev. F. B. Aydar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Stuttard, D. (2016) *Antik Yunan Tarihi*. Çev. E. Gökyaran. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Thomson, G. (1990) *Aiskhylos ve Atina*. Çev. M. H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınları.
- Thomson, G. (1997) *İlk Filozoflar*. Çev. M. H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınları.
- Thukydides (2019) *Peloponnesos Savaşları*. Çev. F. Akderin. İstanbul: Belge Yayınları.
- Vernant, J. P. & Vidal-Naquet, P. (2012) *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*. Çev. S. Tamgüç & R. F. Çam. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Vernant, J. P. (2016) *Eski Yunan'da Mit ve Din*. Çev. M. Erşen. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Vernant, J. P. (2022) *Antik Yunan'da Mit ve Düşünce*. Çev. N. C. Serbest. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Vidal-Naquet, P. (2015) *Homeros'un Dünyası*. Çev. D. Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yalazı, E. (2020) Klasik Çağ Hellen Siyasi İmgeleminde Persler: Bir Kent-devleti Tasavvuru. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7(3), 1718–1757.
- Zimmermann, R. (2017) *Antik Yunan Komedyaları*. Çev. A. Selen. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neither Anarchy nor Despotism: The Birth of the City-State and the Limits of Democracy in Aiskhylos's Tragedies

Firat MOLLAER

Athenian tragedy owes its existence to three great poets, but as far as the Athenian public of the time was concerned, the leadership and value of Aeschylus's works were indisputable. We know this from the fictional tragedy competition in Aristophanes's *The Frogs*. This competition, held at the end of the golden age of tragedy (405 BC), recognizes the value of tragedy on one hand and records its significance as an artistic form in Athenian cultural life on the other; it also establishes Aeschylus's position as a master. The competition is lost to Euripides, who says, "What can be considered bad if the audience approves?" and won by Aeschylus, who embodies the ideal of saving the country.

The Frogs was staged a year after the deaths of Sophocles and Euripides, at a time when the devastating effects of the Peloponnesian Wars between Athens and Sparta were leading Athens to collapse. The play expresses Athens's longing for a golden age during a period of depression. The democracy of Pericles, the determination of all values by the money economy, and the development of Sophism in Athens constitute Aristophanes's critical agenda. Aristophanes pits Aeschylus against Euripides. Euripides's tragedies represent a form of early individualism and Sophism that undermine all values through skepticism and questioning: "Aeschylus's tragedy, on the contrary, is a representation of the virtues of the polis of the early 5th century... In *The Frogs*, Aeschylus is also a symbol of those good old times when harmony still reigned and Athens was able to repel its external enemies with inner strength." Aristophanes's play affirms the function of tragedy as a means of education (*paideia*), contrasting two different forms of *paideia* and determining which theater and education are best suited for the city-state in crisis.

Tragedy serves as an artistic form with religious and political functions in the ancient Greek city-state. The tragedies of Aeschylus are the first examples of this. Beyond their artistic content, Aeschylus's plays are artistic-political works that shape the ideological foundations of the city-state and its new politics.

* Assoc. Prof., Bursa Uludag University, firatmollaer@uludag.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5415-5281

Aeschylus's *The Persians* serves as a witness and voice for the development of Athens as a city-state. However, the politicization of tragedy is not merely an affirmation of the city-state as a whole. Aeschylus also warns the citizens of the city-state about the political consequences of the disasters caused by *hybris*. *The Persians* discusses *hybris* in terms of the increasingly dangerous threat of tyranny in the life of the city-state. We can read Persia's declaration alongside Lord Acton's famous statement: "Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely." Thus, Aeschylus's *The Persians* glorifies the rise of Athens for having a distinct and unique political form, different from that of a world-power empire, while simultaneously fostering awareness of the new political problems that the city-state might face.

The *Oresteia* trilogy grounds the democratic city-state on a new conception of justice and law. It poses the problem of *hybris* in terms of the integration of cosmic and political justice. Aeschylus no longer addresses the Greeks indirectly; while the characters in the previous play were Persians and the audience was Athenian, this time he directly appeals to the Greek city-states. The play takes place in two Greek city-states: Argos and Athens. The change in terms of political space can also be understood in terms of time. While the first two parts of the play deal with the Trojan War as narrated by Homer, *The Eumenids* brings the contemporary political history of Athens to the forefront.

Thus, Aeschylus's ethical-political attitude evolves. Accordingly, the new city-state develops through religious, legal, and political reform: the darkness of the ancient gods' subterranean order and the primacy of family and tribe will be replaced by the sovereignty of the new Olympian gods; old genealogical justice will be replaced by political justice; and a new political understanding based on reason and persuasion will prevail. However, the concept of transitioning from the old order to the new, which we often encounter in Aeschylus's tragedies, relies on a very different understanding of reform than the modern notions of Enlightenment and revolution. Instead of excluding the forces of the old order, they are incorporated and employed in the new order by altering their functions. What distinguishes Aeschylus from the citizen courage and rationality of the emotive politics of radical democracy—which would come into crisis with the Peloponnesian Wars about 30 years after his death—is the emphasis he places on fear alongside persuasion in realizing political justice. Aeschylus integrates the temperance that underpins his worldview into his proposal for a political regime. The words that best express this political proposal are attributed to Pascal: "Two extremes: to exclude reason or to accept only reason; justice without power is impotent, and power without justice is tyranny." Aeschylus advocates for moderation in

Influence of Anti-Immigration Attitudes on Voter Behavior and Its Limits: Turkish Politics and the Case of the Victory Party

Göç Karşıtı Tutumların Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Sınırları: Türk Siyaseti ve Zafer Partisi Örneği

Giray GERİM^{*,**}

Abstract

Türkiye experienced a significant influx of migrants from Syria following the onset of the civil conflict in that country in 2011, subsequently accompanied by an additional wave of migration from other politically unstable regions over the past decade. Research shows that constituents of nearly all political factions within Turkish politics exhibit a distinctly negative disposition towards this surge of immigrants. While various political figures have articulated grievances within Turkish society concerning this matter to a certain degree, the first explicitly anti-immigration political entity, the Victory Party (Zafer Partisi – ZP), was founded in August 2021. Considering both the surveys assessing the views of Turkish society regarding refugees and immigrants and the electoral percentages attained by anti-immigration political parties in European countries experiencing immigration, the electoral achievement of this party has been markedly constrained, reaching only 2.23% in the general elections of May 2023 and 2.57% in the local elections of March 2024. This article focuses on and addresses the relative electoral underperformance of the party. By conducting a long-term analysis of Turkish politics using the process tracing methodology, it reveals that the cleavages that have been key in shaping Turkish party politics and the polarization built upon them—especially during the AK Party governments—have limited the party’s electoral support by preventing immigration from being perceived as a primary concern by voters. Thus, the article makes a significant contribution to the existing literature by demonstrating that prevailing divisions and polarizations within a nation’s political landscape serve a crucial constraining function in translating anti-immigrant sentiments into electoral outcomes.

* Assistant Professor, Istanbul University, giraygerim@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4549-3876

** This article is a revised and expanded version of an unpublished conference presentation titled “Limits of the Influence of Anti-Immigrant Attitudes on Voter Behavior: Turkish Politics and the Case of the Victory Party” presented at the International Conference on Political Sociology, themed “Democracy and Society: Challenges, Risks and Opportunities for Contemporary Democracies,” hosted by the University of Bologna, on 10-12 October 2024, organized by the Italian Sociological Association (AIS).

How to cite this article/Atf için: Gerim, G. (2025). Influence of Anti-Immigration Attitudes on Voter Behavior and Its Limits: Turkish Politics and the Case of the Victory Party. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 181-199. DOI: 10.14782/marmarasbd.1574198

Keywords: Anti-immigration Parties, Anti-refugee Attitudes, Anti-immigration Politics, Zafer Partisi (Victory Party), Turkish Nationalism

Öz

2011'de Suriye'de iç çatışmanın başlamasının ardından Türkiye bu ülkeden ciddi bir göçmen akınının hedefi haline gelmiş ve bunu son on yılda diğer istikrarsız bölgelerden gelen ek bir göç dalgası izlemiştir. Araştırmalar Türk siyasetindeki neredeyse tüm siyasi grupların seçmenlerinin bu göçmen dalgasına karşı belirgin bir şekilde olumsuz bir eğilim sergilediğini göstermektedir. Bu tarihe kadar çeşitli siyasi figürler belli bir ölçüde toplumsal şikâyetleri dile getirmiş olsalar da göç karşıtlığını siyasetinin merkezine oturtan ilk siyasi aktör olan Zafer Partisi (ZP) Ağustos 2021'de kurulmuştur. Hem Türk toplumunun mülteciler ve göçmenler konusundaki görüşlerini değerlendiren anketler, hem de yoğun göç alan Avrupa ülkelerinde göç karşıtı siyasi partilerin elde ettiği seçim yüzdeleri göz önüne alındığında, Zafer Partisi'nin seçim başarısı belirgin şekilde sınırlı kalmış ve parti Mayıs 2023 genel seçimlerinde %2,23, Mart 2024 yerel seçimlerinde ise %2,57 oy alabilmiştir. Bu çalışma, Zafer Partisi'nin görece olarak düşük kalan seçim performansını ele almaktadır. Süreç izleme metodolojisiyle Türk siyasetinin uzun vadeli analizini yapan bu çalışma, Türk parti siyasetinin şekillenmesinde kilit öneme sahip olan ayrışmaların ve özellikle AK Parti iktidarları döneminde derinleşen kutuplaşmanın, göçün seçmenler tarafından temel bir kaygı olarak görülmesini engelleyerek Zafer Partisi'nin seçmen desteğini sınırladığını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç Karşıtı Partiler, Mülteci Karşıtı Tutumlar, Göç Karşıtı Siyaset, Zafer Partisi, Türk Milliyetçiliği

1. Introduction

Anti-immigration attitudes and their political representation have garnered increasing attention in recent decades. One significant reason for this trend has been the unanticipated victories of anti-immigration parties in numerous countries. These parties have gained such prominence that they can become the second or third party in elections, even in Nordic countries known for their liberalism and tolerance, as well as in countries like Germany, France, and Italy (Zeisset, 2016). Consequently, numerous studies have aimed to examine the connection between immigration and the emergence of parties with anti-immigration positions, frequently described as radical or far-right (Abbondanza & Bailo, 2017; Edo et al., 2019; Harmon, 2017). The belief that mainstream political figures have inadequately addressed recent refugee crises has significantly contributed to this trend (Otto & Steinhardt, 2017).

Immigration has only recently emerged as a major political issue in Türkiye, in contrast to the majority of European nations. The influx of refugees resulting from the conflict in Syria in 2011 has gradually fostered the rise of anti-immigration attitudes and grievances within Turkish society. Although certain political parties and actors acknowledged these complaints and raised them on the political stage, the issue did not gain prominence on the main agenda until the 2019 elections. In August 2021, the first political party to prioritize an anti-immigration stance in its discourse was founded by Ümit Özdağ, a prominent figure in Turkish nationalist politics, who has been a vocal critic of Türkiye's refugee policies since the early stages of the Syrian crisis. The party established its ideological framework based on Turkish nationalism, following the principles outlined by Atatürk (Zafer Partisi, n.d.).

The ZP did not meet the threshold with a 2.23% vote rate in its inaugural election in 2023 (despite its presidential candidate securing a 5.17% vote rate in the first round) and was unable to elect any MPs to parliament. Subsequently, it could only achieve a 2.57% voter turnout in the March 2024 local elections. These results signify a relative failure compared to anti-immigration parties in Europe. Party leader Ümit Özdağ acknowledged that the party did not achieve its electoral objectives (Habererk, 2024).

The party aimed to attract anti-refugee voters, and research indicated a significant societal backlash regarding this issue, which was even observed among supporters of the ruling party (Karar, 2022). However, it largely failed to convert the negative perceptions and reactions to refugees in society into political success. In contrast to numerous studies in the literature that primarily focus on the success and emergence of anti-immigration political parties, this study seeks to identify the reasons for this relative failure by analyzing the social dynamics and voter behavior that influence Turkish politics. Thus, the conditions and factors that limit the translation of anti-immigration attitudes and sentiments into electoral support will be examined through the ZP case in Türkiye.

The study will first examine the Syrian refugee crisis and its effects on Turkish society and politics. Subsequently, the ideological stance, policies, and discourses of the ZP as Türkiye's first anti-immigration party will be analyzed in conjunction with this discussion. In the final stage, an analysis of the foundations, enduring patterns, and sociological dynamics of Turkish party politics will be conducted to uncover and address the causes of the party's underachievement.

2. The Syrian Refugee Crisis and Turkish Politics

The conflict that started in Syria in 2011 escalated into a civil war, leading to a significant migration movement towards neighboring countries and European nations. However, the country that received the most substantial influx of migrants among these is Türkiye. With a Syrian refugee population exceeding 3 million, Türkiye is considered "one of the largest refugee-hosting countries worldwide" (The UN Refugee Agency, n.d. a).

Largely due to its geographical position, Türkiye is not inexperienced in this regard, having faced migration waves before (Balta, Elçi & Sert, 2023; İçduygu, 2017; İçduygu & Kirişçi, 2009). Nevertheless, the recent refugee crisis has followed a different trajectory from previous ones in many respects. Türkiye adopted an "open door" policy from the beginning of the crisis, with the expectation that the civil war in Syria would end soon. Those arriving from Syria were initially considered "guests" in Türkiye. However, especially with the influxes in 2014-2015, this expectation began to change gradually (Akar & Erdoğan, 2019). In 2014, the refugee population was granted the status of "temporary protection." All individuals who entered the country through irregular or illegal means, who were identified by Turkish authorities, and who declared a valid reason for their entry or presence in the country, could access this status even if they could not present any identification documents from Syria. In 2016, legal regulations were enacted allowing refugees to

work. Thus, the temporary protection status came to encompass access to education, health care, social assistance, psychological support, and the labor market, among other benefits (The UN Refugee Agency, n.d. b). That same year, President Erdoğan began to mention the possibility of granting citizenship to refugees. With these steps and developments, the issue of refugees, which had not been perceived this way in the early years, began to become politicized (İçduygu, 2017).

As the Syrians' stay in Türkiye extended, societal reactions against them began to be voiced more loudly (Bayır & Aksu, 2020). As refugee camps became increasingly depopulated and were completely closed in 2019 (Tuncel & Ekici, 2019, p. 60), more refugees began to reside in metropolitan cities. These developments had significant reflections first in the social sphere and then in the political arena. Until 2017, among the four influential parties in Turkish politics, the ruling Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi – AK Parti) and the pro-Kurdish People's Democratic Party (Halkların Demokratik Partisi – HDP) maintained a moderate stance on Syrian refugees, while the main opposition, the Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi – CHP), and the other major opposition party, the Nationalist Action Party (Milliyetçi Hareket Partisi – MHP), held a relatively negative stance. After the failed coup attempt in July 2016, the MHP entered into an alliance with the ruling party, while the Good Party (İYİ Parti), founded by those who broke away from it, began to bring the refugee issue more prominently onto the political agenda. In December 2019, the Good Party organized a “workshop on the return of Syrian refugees to their country” in Ankara, where the party's leader, Meral Akşener, announced a “three-stage plan to ensure the return of Syrians to their homes” (Taşdemir, 2019). The issue of refugees began to gain much more attention in Turkish politics, especially with the 2019 local elections. Before the elections, key figures of the party, including Erdoğan, stated that the government's aim was to ensure the safe return of Syrians to their homeland and that Türkiye would not tolerate refugees disrupting public peace (Yavuz & Özcan, 2019). Following the elections, the opposition began to criticize the government's Syria policies more vocally. The Good Party's foreign policy authority, Ümit Özdağ, was at the forefront of those criticizing the government, assessing the issue in terms of national security and claiming that refugees were damaging the social fabric and creating security vulnerabilities in the country. CHP officials stated that the government's policies on this issue were not transparent and criticized the expenditures as unclear and uncontrolled (Yüksek, 2019). In this way, over the years, the refugee crisis has increased its visibility in Turkish politics.

3. The ZP as the First Anti-Immigration Party in Turkish Politics

Özdağ, the founder of the ZP, was a nationalist academic known throughout the country before entering active politics. In 2006, he ran against party leader Bahçeli in the MHP and was immediately expelled from the party. He returned to the MHP in 2010 by court order, was elected as a member of parliament from the party in 2015, and was appointed deputy chairman. However, shortly after that, he resigned from this position, called for a congress, and announced

his candidacy for party chairmanship. The congress planned for July 2016 did not take place, and Özdağ was expelled from the party again in November 2016.

After this, a group including Özdağ founded the Good Party under the presidency of Meral Akşener, who was also expelled from the MHP, in October 2017. Here, Özdağ made an effort to bring the refugee crisis to the party's and the country's agenda. However, he was expelled from the party at the end of 2020 due to conflicts he experienced with the party's senior staff and leadership in the following years. Although the expulsion was annulled by a court decision, he resigned from the party in March 2021, citing various issues, including the party's insufficient opposition to the refugee issue (Özden & Çimen, 2021). In the following months, Özdağ first organized a social movement under the name "Ayyıldız." Later, the movement became a party by submitting the foundation petition on the symbolically significant date of August 26, 2021, leading to the establishment of the ZP.

Within the bloc of nationalist parties, which have a combined vote of around 25% in Türkiye, the MHP reduced and softened its rhetoric about refugees after aligning with the ruling party under the umbrella of the People's Alliance (Cumhur İttifakı). The Good Party, on the other hand, usually avoided harsh rhetoric to respect international humanitarian norms, collaborate with the CHP during elections, and appeal to broader segments of society. In contrast, the ZP has adopted a harsh anti-refugee and anti-immigrant rhetoric, distinguishing itself from other nationalist parties by openly advocating for the forced return of refugees to their countries (Secen, Al & Arslan, 2024).

The ZP's primary concern has been to bring the complaints of refugees and illegal immigrants in society to the political arena. However, by framing this issue within a larger context, the party claims that other actors are either indifferent to the plan that is the source of the survival problems faced by the country or are complicit in it. According to the party manifesto, the migration flowing into Türkiye is part of the war that imperialism has waged against the country (Zafer Partisi, 2021). Türkiye is being destabilized, dragged into civil war, and dismembered through migration. The ruling party, referred to as the "palace regime," is seen as instrumental in this plan. The main opposition party, the CHP, labeled the "yellow opposition," is no longer the party founded by Atatürk. Almost 90% of the Turkish nation is against this invasion, which they view as a plan of imperialism, but this stance is not represented in politics. In this scenario, the ZP positions itself as the only actor capable of translating the will of the Turkish nation into political action and putting a stop to this plan; it is regarded as the "last defense line" of the Turkish nation.

Beyond this overarching narrative, the party also presents immigration as the cause of the problems that citizens face in their daily lives. In addition to direct economic issues such as the increased tax burden on ordinary citizens, rising unemployment due to the influx of illegal and cheap labor, and citizens receiving a smaller share of social assistance, the party's rhetoric attributes problems like the re-emergence of previously unseen diseases and the increase in drug trafficking to refugees, illegal immigrants, and uncontrolled borders (Deniz & Aksu Kargın, 2024;

Koca & Saç, 2024). Furthermore, the ZP contends that the government trivializes the troubles experienced by citizens and ignores the severity of the problem. In this context, party leader Özdağ frequently states that the figures provided by the government do not reflect the truth, claiming that there are 13 million refugees and illegal immigrants in the country, despite the Presidency of Migration Management, affiliated with the Ministry of Interior, reporting a total of 4,449,333 foreigners with legal rights to stay in Türkiye, including Syrians (Serbestiyet, 2024).

Although the party has struggled to find space in mainstream media, Özdağ has effectively utilized social media for party propaganda, playing a significant role in bringing the issues of refugees and illegal immigrants to the forefront of the government and opposition agendas. However, field research indicates that the recent refugee crisis has created a serious anti-immigration atmosphere in Türkiye, with a strikingly negative attitude among the public towards refugees and illegal immigrants even before the foundation of the ZP. For example, in a nationwide survey conducted in August 2021, 58.9% of participants stated that they would be disturbed by Syrians moving into their apartments next door. This rate was around 49.3% among AK Party voters and as high as 79.8% among CHP voters. In the same study, when asked, “If you were the president, what would you prefer to do regarding Syrians?”, 34.3% of participants chose the answer “I would send them back to their country, even if by force,” 58.38% opted for “I would establish the necessary contacts with Syria and ensure that conditions are created for them to return to their country,” and only 7.3% selected “I would focus on integration policies so that they can spend their lives in Türkiye.” Notably, even 27.6% of ruling party voters chose the option “I would send them back to their country, even if by force” (Cumhuriyet, 2021). In another nationwide survey conducted in the same year (SODEV, 2021), the combined responses of “I would not want it” and “I would never want it” to the question “What would be your attitude to having a Syrian neighbor?” totaled 55.7%. The percentage of those who found the government’s policies regarding Syrians “wrong” or “very wrong” was 66.7%, while this rate was 46.3% even among ruling party voters. Additionally, 75.6% of participants believed that refugees had a “negative” or “very negative” impact on the economy.

It is a fact that different political preferences and ideological attitudes create variations in the Turkish people’s perspective on the refugee crisis. Previous studies have empirically shown that a negative view of immigrants increases the probability of voting for the CHP and the Good Party while decreasing the likelihood of voting for the AK Party (Elçi, 2022). However, there is a significant negative attitude towards Syrian refugees nationwide, albeit at varying rates depending on the political party. It was in this context that the ZP entered the political arena and conducted its political propaganda with a nationalist discourse centered on anti-immigration. Despite this, the party’s vote rate remained at 2.27% in the general elections and 2.57% in the local elections.

So why was the party relatively unsuccessful in converting the anti-immigration sentiment and discontent in society into votes? The following section will attempt to provide a contextual explanation of the party’s failure by analyzing Turkish party politics and its sociological dynamics.

4. Research Design and Theoretical Framework

In the previous section, it was discussed that the first party to emerge with an anti-immigration stance, despite the high anti-immigration sentiment among Turkish voters, experienced a failure in the elections, which was also acknowledged by its leader. First and foremost, numerous studies reveal how anti-immigration parties influence the discourses of mainstream parties, demonstrating that their impact extends beyond the votes they receive (Abou-Chadi & Krause; Hutter & Kriesi, 2021; van Spanje, 2010). However, examining this influence is beyond the scope of this study; here, “failure” largely refers to the percentage of votes obtained in the elections. Additionally, it is important to note that many other factors, such as leadership, organization, financial power, and media visibility, may affect the success of this or any other party.

This study will focus on the results achieved by the party within a framework that prioritizes party politics and its social dynamics in Türkiye, as the specific contextual factors of Turkish politics play a much more decisive role in the success or failure of parties. To this end, it will adopt a qualitative methodological framework and employ a process tracing approach supported by secondary sources and empirical data.

The process tracing approach seeks to explain the causal mechanisms that give rise to specific outcomes in particular cases by analyzing them within a defined process (Beach & Pedersen; Blatter & Haverland, 2014; George & Bennett, 2005; Mahoney, 2012). It is a suitable methodological approach for case studies that seek answers to “why” and “how” questions, as it aims to uncover the causal conditions, mechanisms, and configurations that lead to the focal outcome (Blatter & Haverland, 2014; Kay & Baker, 2015). Essentially, questioning the contextual reasons for the failure of a new party makes process tracing an appropriate approach for this study. The main argument of the study is that the sociological dynamics of polarization, shaped by cleavages in Türkiye, significantly limit the voter potential of new actors, which is the fundamental reason for the relative failure of the ZP. To test the validity of this argument, process tracing will be operationalized in the analysis within a defined period.

In process tracing, establishing a clear timeline is critical for analysis, as it helps to establish temporal evidence and determine the time interval to focus on for causes (Ricks & Liu, 2018, p. 843). However, it is worth noting that even the most justifiable time frame “can be subject to debate” (Bennett & Checkel, 2015, p. 26). In the first stage, the cleavages that shaped politics from the foundation of the republic and the critical junctures that affected politics until 2002, when the AKP came to power, will be examined. In the second stage, the discussion will focus on how and why the period of consecutive AKP governments brought these cleavages back to the center of party politics and how politics became polarized around them. In the final stage, the ZP’s three-year political life will be analyzed, focusing on its relationship with these cleavages and polarization, as well as the sociological dynamics that determine its potential. As Collier (2011, p. 824) notes, the success of process tracing depends significantly on a “close engagement with case knowledge.” In this context, the discussions in the previous sections regarding the refugee crisis,

Türkiye's response, and the foundation of the ZP can also be considered as case knowledge, which will be incorporated into and referenced in the analysis.

5. Evaluating the Potential and Limitations of the ZP through Social Dynamics and Cleavages of Turkish Politics

Lipset and Rokkan's (1967) thesis posits that national and industrial revolutions create social and cultural fault lines, conceptualized as "cleavages," in societies, and that these are the main determinants of party politics. This thesis was developed based on Western European countries. However, it is possible to observe divisions and groupings around historically structured cleavages in almost every country, although their level of influence on politics varies. In Türkiye, the national revolution that established the nation-state after the collapse of the empire played a leading role in the formation of such cleavages, and cleavage theory provides critical insight into understanding Turkish politics (Özbudun, 2013, pp. 6-7).

Although the effects of the cleavages (owner versus worker and land versus industry) created by the Industrial Revolution on political life in the country were limited, the cleavages produced by the National Revolution (center versus periphery and state versus church) had a significant impact on the politics of modern Türkiye. It is important to note that assuming cleavages are merely reflected in political systems is problematic; such an approach overlooks the fact that cleavages can be activated, channeled, reinforced, distorted, reshaped, or repressed by the actors and operators of a political system (Sartori, 1969, p. 209).

In Türkiye, the AK Party has been the political actor that reshaped the political landscape by activating the cleavages already present in society and polarizing both society and politics since coming to power in November 2002 (McCoy, Rahman & Somer, 2018). Nevertheless, cleavages represent dynamic entities that undergo continual transformation as political actors engage with them or formulate their policies in relation to them. Furthermore, contemporary research has indicated that socio-economic and demographic changes across the globe have precipitated the emergence of novel cleavages in numerous nations (Bornschieer et al., 2024; Ford & Jennings, 2020).

It is imperative to consider these factors when analyzing the genesis of these cleavages and their significance in the political landscape of Türkiye, particularly in the context of evaluating the influence that an entity such as the ZP may exert on this political engagement.

5.1. Turkish Revolution and Emergence of Cleavages

The cadre led by Atatürk, who founded the Republic of Türkiye, embarked on sharp and rapid reforms in social, cultural, economic, and political life to establish the country as a secular Turkish nation-state within a single-party regime (Christofis, 2020; Haynes, 2022). One of the fault lines resulting from these reforms was ethnic in nature, leading to ethnic separatist

rebellions in the southeast of the country and the emergence of a Kurdish nationalist political line opposing nation-state politics. Initially, Kurdish nationalists continued their political activities within other leftist movements in the country. Following the 1980 military coup, a faction among them founded the PKK (Kurdistan Workers' Party), which is now recognized as a terrorist organization by many international actors, and launched armed attacks against Türkiye. From the 1990s onwards, Kurdish nationalists entered the Turkish political scene with a series of parties established one after another (often as a result of previous parties being closed down by judicial decisions), sometimes collaborating with leftist movements and sometimes acting independently.

The second fault line emerged from modernization efforts that sought to completely transform a traditional structure in which religion was central to all spheres (Mardin, 2006). This rupture led to the gathering of conservative and religious circles that were distanced from the revolution and the secular order it envisioned (Yavuz & Öztürk, 2019). In every attempt to transition to a multi-party system, these circles coalesced around newly established parties. Finally, in 1950, during the first multi-party election that could be considered free, the Democrat Party (Demokrat Parti – DP) won against the founding party of the republic, the CHP, and came to power. In the elections of 1953 and 1957, a scenario emerged in which two parties representing the center and the periphery were the dominant actors. However, despite the CHP losing the elections, critical institutions—perhaps most importantly, the military—remained largely in the hands of republican elites. As a result, the DP's rule ended with the military intervention in 1960. Nevertheless, a cleavage, sometimes referred to as secular-conservative and sometimes as center-periphery, continued to significantly impact voting behavior in Türkiye. The fact that the Justice Party (Adalet Partisi – AP), the successor to the DP, and the CHP once again became the leading actors in the general elections following the 1960 Coup, with their votes varying between 70% and 90% of the total, clearly illustrates this situation. The CHP's transition to the “left of center,” as Bülent Ecevit famously described it, also gave this cleavage the character of a right-left division in the 1960s.

Table 1. Votes of CHP, DP and AP in general elections between 1950-1980

Year	CHP (%)	DP (%)	AP (%)
1950	39.45	52.67	-
1954	35.35	57.51	-
1957	41.09	47.88	-
1961	36.73	-	34.79
1965	28.75	-	52.87
1969	27.36	-	46.55
1973	33.29	-	29.82
1977	41.38	-	36.88

Although there were political actors to the right or left of the two main parties, as discussed later, the primary division in politics was this cleavage. While the military government ended the activities of all existing political structures and actors in 1980, the parties and actors that

subsequently entered Turkish political life largely aligned themselves with one side of these cleavages.

The political arena diversified during the transition from military rule to civilian governance, with actors emerging on both the right and left wings. In particular, two parties—one advocating Turkish nationalism and the other promoting Islamism—gained power by eroding the voter bases of the center-right parties. On the left, the CHP, re-established in 1992, incorporated the Social Democratic Populist Party (Sosyaldemokrat Halkçı Parti – SHP), which had been established earlier and was seen as the successor to the former CHP, in 1995. However, the party struggled to achieve unity on the left, as Bülent Ecevit, the CHP leader before the coup, had also founded the Democratic Left Party (Demokratik Sol Parti – DSP), resulting in a division of support among left-wing voters.

Table 2. 1999 Turkish general election results and number of seats won by parties

Political Party	Vote Percentage	Number of Seats
DSP	22.19	136
MHP	17.98	129
FP	15.41	111
ANAP	13.22	86
DYP	12.01	85

As a result of the large-scale economic crisis experienced by Türkiye in 2002 and the decision to hold early elections, this prolonged coalition period came to an end, with all parties in parliament falling below the electoral threshold. A new era began in which cleavages once again took center stage in Turkish politics.

5.2. AK Party Period: Cleavages and Politics of Polarization

The establishment of the National Order Party (MNP) in 1970 initiated a series of Islamist parties that were created one after another and subsequently closed down by the Constitutional Court on the grounds that they were associated with activities against the secular regime. With the closure of the Virtue Party (Fazilet Partisi – FP) in June 2001, those in the traditional National Outlook line founded the Felicity Party (Saadet Partisi – SP), while the progressive wing established the AK Party. The founders claimed that they had changed and that the new party was not aligned with the National Outlook line. In the November 2002 elections, the AK Party received 34.28% of the votes. Since none of the parties in the previous parliament passed the 10% threshold to enter parliament, the AK Party secured a parliamentary majority and came to power alone. The second party was the CHP, with 19.39%. Thus, a party with Islamist roots dominated the new center-right, while the CHP became the leading actor on the left. The AK Party managed to emerge as the first party in every subsequent election. However, the policies that brought the party these victories and enabled it to maintain its position were heavily criticized for increasing polarization

in Türkiye to a very high level, undermining the foundation for democratic politics, and turning Türkiye into a country governed by an authoritarian regime (Esen and GümüŖçü, 2016; Somer, 2016; YeŖilada, 2023).

Initially, the party's election victory was generally welcomed positively, with arguments that it was a step towards democratization or that it would initiate a process in this direction. The AK Party also advanced Türkiye's membership negotiations with the EU, passed legislative packages aimed at democratization, and restructured civil-military relations in line with this argument (Lord, 2018). The efforts of the Gülenist Islamist group, influential in various state institutions, to pacify the Turkish army through criminal cases filed on charges of planning a coup were seen by the government as part of the fight against Kemalist secular tutelage, and the rights violations committed in these plots against segments described as "nationalists" were not widely discussed. However, after the 2011 elections, the predominant party regime in the country and the authoritarian tendencies of the ruling party began to become apparent. The harsh approach to the Gezi Protests in 2013 was the most obvious sign of authoritarianism. Towards the end of the same year, the government began its struggle with the Gülenists, its former ally, and in 2015, Türkiye recognized this organization as a terrorist group. Subsequently, the failure of the peace process initiated for the resolution of the Kurdish question (KöŖe, 2017) and the coup attempt carried out by the Gülenists in the Turkish army in July 2016 ushered in a new period in which alliances would be re-established and politics would be reconstructed.

While Erdoğan claimed that the country's independence and integrity were at risk, the MHP entered a new era by positioning itself alongside the AK Party. With the support of the MHP, the ruling party first passed changes that would transition Türkiye to a unique presidential system in the Turkish parliament in April 2017 and then adopted this system through a referendum. However, this policy change created a serious division within the MHP, leading those who left the party to form a new nationalist party, the Good Party (İYİ Parti) (Gerim, 2023). Before the 2018 general elections, the People's Alliance was established, with the AK Party and the MHP as its main components, while the Nation Alliance was formed, with the CHP and the Good Party as its leading actors. Erdoğan claimed that the pro-Kurdish HDP was a secret member of this alliance, frequently voicing this claim in subsequent elections.

In addition, the ruling party framed the struggle between its alliance and the rival alliance as a conflict between a national alliance and the West (İletifim BaŖkanlıđı, 2023). In fact, starting in 2022, the CHP and the Good Party cooperated with the Islamist SP, the Democracy and Progress Party (Demokrasi ve Atılım Partisi – DEVA), and the Future Party (Gelecek Partisi – GP), which were also founded by those who broke away from the AK Party. In January 2023, these parties officially joined the Nation Alliance. However, this did not reduce the polarization between the alliances in the country, and Turkish politics was reshaped around the old cleavages. Given Türkiye's current voter profile, this situation made it possible for the opposing alliance in the majoritarian system to appear in need of a pro-Kurdish party, allowing Erdoğan to recode the

permanent conservative-secular cleavage in his discourse within a framework of polarization based on having a national stance or not.

5.3. An Examination of the Potential and Limitations of the ZP

To better understand the potential and limitations of the ZP in Turkish politics and to evaluate its social response, it is critical to examine the ideological basis of the MHP, the most institutional structure of Turkish nationalism, and its place in Turkish politics. The MHP is a party that contains many contradictory ideological elements, such as nationalism, communitarianism, secularism, Ottomanism, Islamism, and militarism (Bacık, 2011). One of the most striking aspects of its ideological components is an understanding of nationalism that identifies the nation with the state. This statist stance, despite the party's general conservative discourse, also necessitated a certain degree of harmony with the dominant secularism in the state. For this reason, the MHP, which had displayed strong opposition to the government alongside the CHP until 2016, ended its opposition to the AK Party, which then appeared to have almost identified itself with the state (Gerim, 2023). The party was apparently convinced by the AK Party's argument that the state was in danger and began to offer unconditional support to the government. The MHP's alignment with the AK Party resulted in nationalists who did not wish to be associated with this side breaking away from the party. After this point, the MHP largely ceased criticizing the government on issues such as refugees and illegal immigrants, which were serious concerns among its base. The Good Party, founded by those who left the MHP, expressed its concerns on this issue in a cautious tone, positioning itself as a party trying to settle in the center. The party clearly stated that Syrian refugees created serious problems for Türkiye's security and posed demographic risks, as well as causing economic damage due to migration (Saylan & Aknur, 2023; Seçen, Al & Arslan, 2024). On the other hand, it emphasized solutions that included negotiations and diplomatic means instead of direct and collective deportations and expulsions (İYİ Parti Milli Güvenlik Politikaları Başkanlığı, 2022). One could argue that the Good Party's cooperation with the other five parties—particularly the CHP—within the Nation Alliance was crucial in preventing the party from adopting a more aggressive stance on the refugee issue and in maintaining its cautious approach. Consequently, this created space for actors like the ZP, who could express their opposition to immigration more directly. This was the general outlook on the nationalist side before the ZP entered the political scene a few years later.

It would not be incorrect to state that the ZP has played a noteworthy role in bringing societal complaints regarding refugee and illegal immigration issues to the political agenda. The party opposed the presence of Syrian refugees in Türkiye, which President Erdoğan attempted to alleviate with "Islamic brotherhood" (Yanaşmayan, Üstübcü & Kasli, 2019), based on the discourse that Türkiye was the nation-state of the Turks and the homeland of the Turks. The party openly declared that if it came to power, it would end this process, which it termed a "covert invasion," and that it would send the refugees and illegal immigrants back to their countries by force if necessary. This stance created pressure on the other parties, forcing them to address this issue

and adopt a more open position. However, the party faces significant obstacles in translating the anti-immigration and anti-refugee sentiment in society into voter support, considering the cleavage structures and social dynamics discussed earlier.

First of all, the party appealed to the largely secular side of the electorate. The previously mentioned emphasis in the party's founding texts and discourse on Atatürk and founding values clearly highlighted this aspect. Considering that the Turkish right has traditionally been associated with conservative and religious voters, and that even the Good Party, which broke away from the MHP, has made efforts to appeal to conservative voters with occasional Ottoman references in its center-oriented politics, it can be inferred that this discourse, which is devoid of a religious tone and contains significant secular emphasis, poses a risk of significantly limiting the ZP's potential within the right-wing context. Furthermore, it can be argued that the ZP's support for CHP leader Kılıçdaroğlu in the second round of the 2023 presidential elections will harm the ZP's claim to be an alternative for right-wing voters. Özdağ explained that his support for Kılıçdaroğlu was due to the acceptance of a consensus text that included seven conditions, such as sending all refugees back to their countries within a year in the event of election victory, not compromising on the national-unitary-secular state, and preserving the definition of Turkish citizenship in the constitution (Sayın, 2023). However, it is likely that his support for the leader of the left-wing opposition, whom he had previously harshly criticized and whose policies he claimed were a threat to the integrity of the country, created distrust among right-wing voters.

On the other hand, the ZP also faces challenges regarding the other side of the cleavage. Özdağ openly stated that the pro-Kurdish party, a de facto element of the opposition camp that united against Erdoğan, was related to terrorism and could not be accepted as a legitimate actor. Özdağ specifically targeted the CHP's close relations with this party, claiming that the CHP no longer followed the principles of the CHP founded by Atatürk. This objection may resonate with secular voters, a significant proportion of whom are considered Atatürkists. However, there is another problem in the context of left-leaning voters. As previously mentioned, in the 1960s, the main cleavages in the country evolved into a right-left polarization, which led to violent conflicts, especially in the 1970s. The MHP and its associated youth organization, the Ülkü Ocakları (Idealist Hearths), were widely regarded as responsible for the increasing violence during this period. Whether they have a pre-existing radical movement or network associated with them is a determining factor in the success of anti-immigration parties (Van der Brug, Fennema & Tillie, 2005, p. 566). In this respect, Özdağ's past with the MHP has the potential to create a negative perception of him among a significant segment of left-wing voters. Moreover, the fact that Sinan Oğan, another well-known politician with a MHP background, who was nominated by the party in the May 2023 elections, supported Erdoğan in the second round of this election has further fueled suspicions among left-wing and secular voters against Özdağ and the ZP.

In addition to the two dimensions discussed above regarding cleavages and ideological voter bases shaping Turkish politics, a third dimension related to them is the political polarization that has intensified under AKP rule, which has also negatively impacted the ZP's performance.

Although it is difficult to claim that they fully coincide, the historical cleavage that has manifested as support for and opposition to the AKP in the country also leads to negative voting behavior. This can be expected to result in voters eventually turning towards the largest political party on their side. In other words, although there are serious anti-immigration concerns within each party base, as previously shown, these do not outweigh the influence of polarization among voters and do not become a primary concern. In a recent field study conducted by Ipsos (2022), only 3% of the Turkish public considered the refugee problem to be among Türkiye's most important issues, while 70% agreed with the statement, "Syrians should be sent back to their country." The percentage of those who view it as a primary concern is strikingly close to the rate of votes the ZP received. However, empirical data suggest that this rate may also tend to increase over the years. In a study conducted by a research agency, ASAL, in 2023, the percentage of those who see refugees as Türkiye's most important problem was 3.5% (Cumhuriyet, 2023), while in the same agency's 2024 study, this increased to 6.2% (Yaycılı, 2024). An important example of the consequences that this variability can create is provided in Munro and Stockemer's (2021) study on the Alternative für Deutschland (AfD). They claim that, although critical attitudes existed in Germany in 2013, immigration was a secondary topic even among AfD voters. However, the large-scale crisis in 2015 and the government's inadequacy in responding to this crisis led to the rise of the AfD in 2017. In the case of Türkiye, how salient the issue will be and to what extent it will become a primary topic for voters is critical for the ZP's potential.

The last issue to be discussed is whether the cleavage between establishment and anti-establishment parties, which has begun to emerge in the West, will also manifest in Türkiye, apart from the obvious cleavages we have previously examined. As discussed earlier, cleavages are dynamic in nature, and new socio-economic and demographic developments have the potential to create new cleavages, especially in Western contexts. In addition to the traditional right-left cleavage, another division has begun to form between populist parties and traditional parties, with these parties finding support among young voters who work but face problems with the system, have economic grievances, dislike immigrants, and feel disconnected from religious institutions (Guth & Nelsen, 2019). In the Turkish case, it is too early to predict whether the ZP will be able to achieve such support. However, although the party's vote rate in the 2023 general elections remained at 2.27%, the fact that its candidate received 5.17% in the first round of the presidential election indicates the existence of a significant electorate that is protesting the prevailing atmosphere of polarization, even if we cannot justifiably argue that they identify with the ZP. Furthermore, research shows that the party's support among young people is higher than its general vote. In a recent nationwide survey conducted by the research agency KONDA (2024) on the political preferences of young people, the ZP was seen as the third party, with a rate of 5.1%, following the CHP at 24.1% and the AK Party at 11.2% among voters aged 18-30. In this survey, where 14.9% stated that they would not vote and 31.2% were undecided, another striking finding was that the ZP had the highest support among young voters compared to other nationalist parties, ahead of the MHP at 2.4% and the Good Party at 1.8%. This data suggests that the party's rhetoric, which is rooted in nationalist, republican, and Kemalist values, as well

as anti-immigration sentiments, is articulated more concisely and unyieldingly than that of other nationalist parties, garnering a substantial response among the youth in Türkiye and positioning it ahead of these parties in this respect. In support of this, the head of the ZP, Ümit Özdağ, consistently asserts that he understands this particular circumstance. It is significant to mention that in a declaration made in June 2024, he contended that the legal voting age in Türkiye ought to be lowered to 16, mirroring practices observed in several European nations (Özdağ, 2024). Another example of this situation is that Özdağ frequently contrasts refugees and Turkish youth in his discourse. His questions, such as “So what do you plan to do for Turkish youth?” referring to the government’s spending on Syrians, are noteworthy in demonstrating that the ZP prioritizes this issue in its politics (Özdağ, 2022).

6. Conclusion

This study examines the electoral performance and relative underachievement of the ZP, which can be considered the first anti-immigration party in Türkiye, within the framework of Turkish party politics. It aims to reveal the contextual reasons for the party’s relative failure to gain votes compared to its European counterparts, despite the high levels of anti-immigration attitudes and discomfort in Turkish society. Thus, it also contributes to the relevant literature on the role of anti-immigration attitudes in voter behavior. From a theoretical perspective, it is critical to reveal how permanent patterns and deep-rooted cleavages in a country’s politics can overshadow new discontents in society.

The study argues that cleavages in Turkish politics and the polarization based on them significantly limit the voter mobilization and support for the ZP. By revealing the historical significance of these cleavages and polarization in Turkish politics through process tracing, it analyzes the potential of the ZP in this context. The analysis utilizes secondary sources and field studies from the relevant literature. As a result, it reveals that cleavages, which continue to direct politics in Türkiye and have become central to politics amid high polarization—especially during the AK Party governments—prevent anti-immigration attitudes from becoming the primary and decisive concern for voters. However, it also notes that a cleavage that may occur between established party politics and anti-system parties, as seen in the West in recent decades, could increase the potential of the ZP, which is perceived to appeal especially to young voters.

The ZP’s emergence on the Turkish political scene has prompted established parties to include immigration in their agendas and policies. This is seen as crucial to preventing them from losing support to new parties. However, it should not be overlooked that the tougher immigration policies of mainstream political parties can boost the legitimacy of anti-immigration parties and increase their electoral potential (Dahlström & Sundell, 2012).

Lastly, it is important to note that a significant limitation of this study lies in its contextual analysis of the anti-immigration party’s relative shortcomings and prospects, which are confined to the realm of Turkish party politics and its associated social dynamics. This narrow focus results

in the exclusion of critical factors such as leadership, organizational structure, and financial resources, all of which are vital in assessing party success. Future research that examines the interplay between anti-immigrant sentiments and the success of anti-immigration parties, while incorporating these elements, could provide a more nuanced understanding of the subject.

References

- Abbondanza, G. & Bailo, F. (2018) The Electoral Payoff of Immigration Flows for Anti-Immigration Parties: The Case of Italy's Lega Nord. *European Political Science* 17, 378–403.
- Abou-Chadi, T. & Krause, W. (2020) The Causal Effect of Radical Right Success on Mainstream Parties' Policy Positions: A Regression Discontinuity Approach. *British Journal of Political Science* 50(3), 829–847.
- Akar, S. & Erdoğan, M. M. (2019) Syrian Refugees in Turkey and Integration Problem Ahead. *Journal of International Migration and Integration* 20, 925–940.
- Balta, E., Elçi, E. & Sert, D. (2023) Political Party Representation of Anti-Immigration Attitudes: The Case of Turkey. *Heinrich Böll Stiftung*, March 3. <https://tr.boell.org/en/2023/03/03/political-party-representation-anti-immigration-attitudes> (Accessed: 01.09.2024).
- Bayır, D. & Aksu, F. (2020) Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 8(2), 324–356.
- Beach, D. & Pedersen, R. B. (2019) *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bennett, A. & Checkel, J. T. (2012) Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practices. In A. Bennett & J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Philosophical Roots to Analytic Tool* (pp. 3–38). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blatter, J. & Haverland, M. (2014) Case Studies and (Causal-) Process Tracing. In I. Engeli & C. R. Allison (eds.), *Comparative Policy Studies: Conceptual and Methodological Challenges* (pp. 59–83). London: Palgrave Macmillan UK.
- Bornschieer, S. et al. (2024) *Cleavage Formation in the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christofis, N. (2020) Introduction: Accelerating Political Crisis in Erdoğan's Turkey. In N. Christofis (ed.), *Erdoğan's New Turkey: Attempted Coup d'Etat and the Acceleration of Political Crisis* (pp. 1–28). London & New York: Routledge.
- Collier, D. (2011) Understanding Process Tracing. *PS: Political Science & Politics* 44(4), 823–830.
- Cumhuriyet (2021) Türk Halkı, Suriyeli Göçmenlerle İlgili Neler Düşünüyor? Şimdiye Kadarki En Ayrıntılı Anket. August 13. <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/turk-halki-suriyeli-gocmenlerle-ilgili-neler-dusunuyor-simdiye-kadarki-en-ayrintili-anket-1860265> (Accessed: 28.08.2024).
- Cumhuriyet (2023) ASAL'dan Dikkat Çeken Anket. August 8. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/asaldan-dikkat-ceken-anket-turkiyenin-en-buyuk-sorunu-ve-sorunu-kim-cozer-2106750> (Accessed: 03.09.2024).
- Dahlström, C. & Sundell, A. (2012) A Losing Gamble. How Mainstream Parties Facilitate Anti-immigrant Party Success. *Electoral Studies* 31(2), 353–363.
- Deniz, T. & Kargın, İ. A. (2023) Twitter'da Göçmen-Karşıtı Söylemlerin Yükselişi: Zafer Partisi Örneği. *Göç Dergisi* 10(2), 215–231.

- Edo, A. et al. (2019) Immigration and Electoral Support for the Far-left and the Far-right. *European Economic Review* 115, 99–143.
- Elçi, E. (2022) Göçmenlere Karşı Tutumların Parti Tercihlerine Etkisi: Türkiye Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21(Özel Sayı), 46–73.
- Esen, B. & Gümüşçü, Ş. (2016) Rising Competitive Authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly* 37(9), 1581–1606.
- Ford, R. & Jennings, W. (2020) The Changing Cleavage Politics of Western Europe. *Annual Review of Political Science* 23, 295–314.
- George, A. L. & Bennett, A. (2005) *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Gerim, G. (2023) Far-Right Nationalist Politics in Turkey: Division of the Nationalist Camp Between the MHP and the Good Party. In E. Orofino & W. Allchorn (eds.), *Routledge Handbook of Non-Violent Extremism* (pp. 273–287). London & New York: Routledge.
- Guth, J. L. & Nelsen, B. F. (2021) Party Choice in Europe: Social Cleavages and the Rise of Populist Parties. *Party Politics* 27(3), 453–464.
- Habererk (2024) Ümit Özdağ'dan Seçim Sonrası Açıklama. April 1. <https://www.habererk.com/umit-ozdagdan-secim-sonrasi-aciklama> (Accessed: 20.08.2024).
- Harmon, N. A. (2018) Immigration, Ethnic Diversity, and Political Outcomes: Evidence from Denmark. *The Scandinavian Journal of Economics* 120(4), 1043–1074.
- Haynes, J. (2022) Politics, Identity and Religion in Turkey: From Atatürk to the AKP. In J. Haynes (ed.), *Routledge Handbook of Religion, Politics and Ideology* (pp. 302–313). Oxford & New York: Routledge.
- Hutter, S. & Kriesi, H. (2021) Politicising Immigration in Times of Crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48(2), 341–365.
- Ipsos (2022) Toplumun %3'ü Suriyeli Sığınmacıları En Önemli Sorunlar Arasında Belirliyor. May 30. <https://www.ipsos.com/tr-tr/toplumun-3u-suriyeli-siginmacilari-en-onemli-sorunlar-arasinda-belirliyor> (Accessed: 03.09.2024).
- İçduygu, A. (2017) Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: "Siyasallaşan" Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim* 140, 27–41.
- İçduygu, A. & Kirişçi, K. (2009) *Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*. Istanbul: Bilgi University Press.
- İletişim Başkanlığı (2023) Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye Bu Seçimle Birlikte Batı'ya Bir Mesaj Verecek. April 13. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-bu-secimle-birlikte-batiya-bir-mesaj-verecek> (Accessed: 05.09.2024).
- İYİ Parti Millî Güvenlik Politikaları Başkanlığı (2022) Suriyeli ve Diğer Ülke Uyruklu Sığınmacılar ile Kaçak Göçmenler, Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Millî Göç Doktrini. September 6. <https://iyiparti.org.tr/storage/img/content/2vGM/strateji-belgesi-ve-eylem-planı-6-eylul-2022-1-redakte.pdf> (Accessed: 05.09.2024).
- Karar (2022) Son Anket, 'Suriyeliler Gitsin' Diyenlerin Oranını Ortaya Koydu. March 17. <https://www.karar.com/guncel-haberler/son-anket-suriyeliler-gitsin-diyenlerin-oranini-ortaya-koydu-1656503> (Accessed: 20.08.2024).
- Kay, A. & Baker, P. (2015) What Can Causal Process Tracing Offer to Policy Studies? A Review of the Literature. *Policy Studies Journal* 43(1), 1–21.
- Koca, B. & Saç, Ü. S. (2024) Korkuyu Politikleştirmek: Fransız'da (Reconquete) ve Türkiye'de (Zafer Partisi) Aşırı Sağ. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 79(2), 325–350.

- KONDA (2024) *Gençlerin Politik Tercihleri Araştırması 2024*. <https://konda.com.tr/uploads/genclerin-politik-tercihleri-arastirmasi-2024-64df8822aead837953c985b7a856bc911a53b8524850b4725246f7b92b74b216.pdf> (Accessed: 05.09.2024).
- Köse, T. (2017) Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4(1), 13–40.
- Lipset, S. M. & Rokkan, S. (1967) Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In S. M. Lipset & S. Rokkan (eds.), *Party Systems, and Voter Alignments: Cross National Perspective* (pp. 1–61). New York: The Free Press.
- Lord, C. (2018) *Religious Politics in Turkey: From the Birth of the Republic to the AKP*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahoney, J. (2012) The Logic of Process Tracing Tests in the Social Sciences. *Sociological Methods & Research* 41(4), 570–597.
- Mardin, Ş. (2006) *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McCoy, J., Rahman, T. & Somer, M. (2018) Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. *American Behavioral Scientist* 62(1), 16-42.
- Muno, W. & Stockemer, D. (2021) A Model for Right-Wing Populist Electoral Success? Anti-Immigrant Sentiment and the AfD in Comparative Perspective. *Populism* 4(1), 25–56.
- Otto, A. H. & Steinhardt, M. F. (2017) The Relationship between Immigration and the Success of Far-right Political Parties in Germany. *ifo DICE Report* 15(4), 20–23.
- Özbudun, E. (2013) *Party Politics and Social Cleavages in Turkey*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Özdağ, Ü. (2022) Suriyeliler İçin 40 Milyar Harcadık Bir 40 Milyar Daha Harcarız Diyen Erdoğan Türk Gençleri İçin Ne Yapmayı Düşünüyorsunuz? X, December 17. <https://x.com/umitozdag/status/160.385.8684156731406> (Accessed: 05.09.2024).
- Özdağ, Ü. (2024) Zafer Partisi Seçme Yaşının 16’ya İndirilmesi Konusunu Bugün Diğer Siyasi Partiler İle Yapacağı Bayramlaşma. X, June 17. <https://x.com/umitozdag/status/180.265.3030359142462> (Accessed: 05.09.2024).
- Serbestiyet (2024) Özdağ: “13 Milyon Yabancı Var. 5 Milyonu Suriyeli Sığınmacı” Göç İdaresi: “Yasal Kalan Toplam Yabancı 4,5 Milyon, 3 Milyonu Suriyeli.” July 16. <https://serbestiyet.com/featured/ozdag-13-milyon-yabanci-var-5-milyonu-suriyeli-siginmaci-goc-idaresi-yasal-kalan-toplam-yabanci-45-milyon-3-milyonu-suriyeli-174636/> (Accessed: 26.08.2024).
- Özden, A. A. & Çimen, İ. (2021) İstanbul Milletvekili Ümit Özdağ İYİ Parti’den İstifa Etti. *Anadolu Ajansı*, March 4. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/istanbul-milletvekili-umit-ozdag-iyi-partiden-istifa-etti/2164310> (Accessed: 21.08.2024).
- Ricks, J. I. & Liu, A. H. (2018) Process-tracing Research Designs: A Practical Guide. *PS: Political Science & Politics* 51(4), 842–846.
- Sartori, G. (1969) From the Sociology of Politics to Political Sociology. *Government and Opposition* 4(2), 195–214.
- Sayın, A. (2023) Özdağ, Kılıçdaroğlu’na Destek Açıkladı. *BBC News Türkçe*, May 24. <https://www.bbc.com/turkce/articles/ceq67j2p216o> (Accessed: 03.09.2024).
- Saylan, İ. & Aknur, M. (2023) Discourses of Turkish Opposition Parties towards Syrian Refugees: Securitization and Repatriation. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24(2), 259–283.
- Secen, S., Al, S., & Arslan, B. (2024) Electoral Dynamics, New Nationalisms, and Party Positions on Syrian Refugees in Turkey. *Turkish Studies* 25(3), 419–449.

- SODEV (2021) Suriye Göçünün 10. Yılında Türkiye’de Suriyeli Göçmenler. November 29. <https://sodev.org.tr/wp-content/uploads/2022/02/SODEV-Suriyelilere-Bakis-Arastirmasi-Raporu-1.pdf> (Accessed: 28.08.2024).
- Somer, M. (2016) Understanding Turkey’s Democratic Breakdown: Old vs. New and Indigenous vs. Global Authoritarianism. *Southeast European and Black Sea Studies* 16(4), 481–503.
- Steinmayr, A. (2016) Exposure to Refugees and Voting for the Far-right: (Unexpected) Results from Austria. IZA Discussion Papers, no. 9790.
- Taşdemir, F. (2019) İYİ Parti Genel Başkanı Akşener, ‘Suriyelilerin Dönüşlerini Sağlayacak Üç Aşamalı Planı’ Açıkladı. *Anadolu Ajansı*, December 16. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/iyi-parti-genel-baskani-aksener-suriyelilerin-donuslerini-saglayacak-uc-asamali-plani-acikladi/1675311> (Accessed: 20.08.2024).
- The UN Refugee Agency (n.d. a) Refugees and Asylum Seekers in Türkiye. <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey> (Accessed: 05.08.2024).
- The UN Refugee Agency (n.d. b) Temporary Protection in Türkiye. <https://help.unhcr.org/turkiye/information-for-syrians/temporary-protection-in-turkey/> (Accessed: 03.08.2024).
- Tuncel, G. & Ekici, S. (2019) Göçün Siyasal Etkisi: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye Siyasetine Etkisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 9(2), 48–72.
- Van der Brug, W., Fennema, M. & Tillie, J. (2005) Why Some Anti-immigrant Parties Fail and Others Succeed: A Two-step Model of Aggregate Electoral Support. *Comparative Political Studies* 38(5), 537–573.
- Van Spanje, J. (2010) Contagious Parties: Anti-immigration Parties and Their Impact on Other Parties’ Immigration Stances in Contemporary Western Europe. *Party Politics* 16(5), 563–586.
- Yanaşmayan, Z., Üstübcü, A. & Kasli, Z. (2019) Under the Shadow of Civilizationist Populist Discourses. *New Diversities* 21(2), 37–51.
- Yavuz, M. H. & Özcan, N. A. (2019) 2019 Elections in Turkey: End of the Erdoğan Era? *Middle East Policy* 26(2), 85–94.
- Yavuz, M. H. & Öztürk, A. E. (2019) Turkish Secularism and Islam under the Reign of Erdoğan. *Southeast European and Black Sea Studies* 19(1), 1–9.
- Yaycı, A. C. (2024) “Türkiye’nin En Önemli Sorunu Nedir” Anketinde Açık Arayla İlk Sırada ‘Ekonomi’ Var. *Onedio*, July 27. <https://onedio.com/haber/turkiye-nin-en-onemli-sorunu-nedir-anketinde-acik-arayla-ilk-sirada-ekonomi-var-1236511> (Accessed: 03.09.2024).
- Yeşilada, B. A. (2023) The AKP, Religion, and Political Values in Contemporary Turkey: Implications for the Future of Democracy. *Turkish Studies* 24(3-4), 593–616.
- Yüksek, F. S. (2019) Türkiye’de Siyaseti Kuşatan Sorun: Suriyeli Göçmenler. *Euronews*, September 13. <https://tr.euronews.com/2019/09/13/turkiye-de-siyaseti-kusatan-sorun-suriyeli-gocmenler-siyasi-partilerin-tutumunu-akp-mhp-chp> (Accessed: 20.08.2024).
- Zafer Partisi (n.d.) Parti Tüzüğü. <https://zaferpartisi.org.tr/parti-tuzugu/> (Accessed: 20.08.2024).
- Zafer Partisi (2021) Zafer Partisi Kuruluş Manifestosu. <https://zaferpartisi.org.tr/kurulus-manifestosu/> (Accessed: 23.08.2024).
- Zeisset, M. (2016) The Happiest Xenophobes on Earth: Examining Anti-immigrant Sentiments in the Nordic Countries. *Res Publica: Journal of Undergraduate Research* 21(1), 1–20.

Zafer Saygılı, *Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024, 195 s.

Emirhan ALTUNKAYA*

Savunma sanayisi ve daha genel anlamıyla bu sektöre ilişkin gelişmeler, Dünya'da ve Türkiye'de son yıllarda giderek artan bir ilgiyle takip edilen bir alan haline gelmiştir. Buna paralel olarak bu alana ilişkin gerek medya yansımalarının gerekse akademik çalışmaların da önemli bir ivme kazandığını da gözlemlemek mümkündür. Bir yandan uluslararası siyasetteki jeopolitik gerilimlerin yoğunlaşması ve buna paralel olarak ülkelerin savunma kapasitelerini artırma çabaları, bir yandan da savunma sanayisindeki ekonomik ve ticari rekabetin gelişen teknolojinin de etkisiyle hız kazanması, konuyu ulusal ve uluslararası gündemin önemli parçalarından birisi haline getirmiştir. Bu süreçte, savunma sanayisi, yalnızca ulusal güvenlik politikalarının değil, aynı zamanda dış politika stratejilerinin ve ekonomik kalkınma hedeflerinin de merkezine oturmuştur. Günümüzde savunma sanayisi, ülkelerin savunma amaçlı yatırımları ve harcamalarının ötesinde, yüksek teknoloji araştırma ve geliştirme kapasitesi, uluslararası ticari ve ekonomik bağlantılar, stratejik özerklik ve uluslararası siyasetteki güç arayışlarını anlamak için önemli bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Böylelikle küresel siyasetin yakın dönemdeki evrimini ve ülkelerin küresel güç dengelerinde nasıl konumlandığını tartışmak için de önemli bir referans noktası sunmaktadır. Türkiye de bu bağlamda, savunma sanayisinde son yıllarda kaydettiği ilerlemelerle dikkat çeken bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Hem bölgesel güvenlik kaygıları hem de küresel stratejik hedefler doğrultusunda genel anlamıyla savunma harcamalarını artıran Türkiye, yerli ve milli savunma sanayisini güçlendirme ve geliştirme çabalarını da hızlandırmıştır. Savunma sanayisinin ulusal politika yapım süreçlerindeki bu yükselen rolü, Türkiye'nin dış politikada daha bağımsız ve proaktif bir aktör olarak konumlanma arayışını da desteklemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin savunma sanayisi ve savunma harcamalarına odaklanan çalışmalar, yalnızca güvenlik politikalarını anlamak açısından değil, aynı zamanda ülkenin uluslararası sistemdeki yerini değerlendirmek için de güncel ve ilgi çekici bir araştırma alanı sunmaktadır.

* Ar. Gör. Dr., Galatasaray Üniversitesi, ealtunkaya@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3244-2973

How to cite this article/Atıf için: Altunkaya, E. (2025). Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları (Kitap İncelemesi). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 200-202. DOI: 10.14782/marmarasbd.1600478

Tam da bu noktada, Dr. Zafer Saygılı tarafından kaleme alınan ve Şubat 2024'te Nobel Akademik Yayıncılık tarafından ilk basımı yapılan *Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları* adlı eser, 1920'li yıllardan günümüze Türkiye'nin savunma sanayisi atılımlarını ve savunma harcamalarını detaylı bir şekilde ele alarak güncel ve kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Kitap, yazarın doktora tez çalışmasına dayalı bir çalışma olarak, akademik bir derinlik ve titiz bir araştırmanın ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Yazarın hem uluslararası hem de yerel literatürü ayrıntılı ve disiplinli bir şekilde incelemiş olması ve bu bilgileri başarılı bir şekilde derlemesi, kitabın konuya ilgi duyan okuyucular için değerli bir kaynak haline gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, kitabın tablo ve şekillerle desteklenmesi, kimi zaman karmaşık olabilecek verilerin daha kolay anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi açısından oldukça faydalı olmuştur. Bu yaklaşım, kitabın kaynak eser olma hedefini destekleyen doğru bir karar olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, yazarın yirmi yıla yakın sürelik askeri kariyerinin kazandırdığı sektör bilgisi, terimlere ve ürünlere hakimiyet açısından kitabı zenginleştirmiş; okuyucuların fark edemeyeceği detayların incelenmesine olanak tanımıştır. Bu özellikleriyle *Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları*, savunma sanayisine ilgi duyan akademisyenler, araştırmacılar ve lisansüstü öğrenciler için değerli bir kaynak olmasının yanı sıra, bu alandaki gelişmeleri anlamak isteyen politika yapıcılar ve sektör profesyonelleri için de kapsamlı bir referans niteliği taşımaktadır. Kitap hem uluslararası hem de yerel bağlamda savunma sanayisi üzerine düşünmek ve analiz yapmak isteyen geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir.

Kitap, dört genel bölümden oluşan bir yapıya sahiptir. İlk ve üçüncü bölümler sırasıyla dünyada savunma sanayisi ve dünyada savunma harcamaları konularını ele alırken, ikinci ve dördüncü bölümler ise Türkiye'nin savunma sanayisi ve savunma harcamalarına odaklanmaktadır. Savunma sanayisi ve savunma harcamaları ayırımının yapılması, okuyucuların bu iki alan arasındaki farkları daha net bir şekilde kavrayabilmesi açısından oldukça faydalı olmuştur. Bu ayırım, genel okuyucular için konunun karmaşıklığını azaltarak daha anlaşılır bir çerçeve sunmaktadır. Bölümlerin bu şekilde yapılandırılması, savunma sanayisi sektörünün küresel görünümünü, tartışmalarını ve trendlerini anlamak için okuyucuya değerli bir rehberlik sağlamaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin bu küresel bağlamda nerede konumlandığını kavrayabilmek ve son yıllardaki atılımları ile hedeflerini tartışabilmek için bir temel oluşturmaktadır. Kitabın uluslararası ve ulusal bağlamları bu şekilde ayırarak ele alması, okuyucular için hem genel hem de özel düzeyde faydalı bir perspektif sunmuştur. Birinci ve üçüncü bölümler, yapıları gereği tanımlamalara ağırlık vermekte olup, bazı yerlerde tekrara düşme veya yüzeysel kalma eğilimi gösterebilmektedir. Ancak bu bölümler, uluslararası siyaset açısından savunma sanayisinin rolünü ve önemini anlamak için gereklidir. Kavramların ve tanımların net bir şekilde açıklanması, okuyucunun konuya hakimiyet kazanması açısından kritik bir işlev görmektedir. Bunun yanında, küresel verilerin aktarılması ve konuya ilişkin literatürdeki uluslararası tartışmaların ele alınması, genel bir bakış açısı sunarak kitabın uluslararası boyutuna katkı sağlamaktadır. İkinci ve dördüncü bölümler ise Türkiye'ye odaklanmakta ve daha detaylı, nitelikli bir inceleme sunmaktadır. Bu bölümler, güncel akademik yayınlar, raporlar, veriler ve somut örneklerle desteklenerek okuyucuyu içine çeken bir yapı sunmaktadır. Türkiye'nin savunma sanayisindeki

önemli firmaları, sektörün gelişimi ve son dönemdeki atılımlarını tartışan bu bölümler, kitabın genel bir kaynak eser niteliği kazanmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin sektörel hedefleri ve ulusal stratejileri üzerine düşünme ve analiz yapma alanı sağlayarak okuyucular için hem bilgilendirici hem de ilham verici bir içerik sunmaktadır.

Bununla birlikte, kitabın bazı bölümleri, özellikle yapılandırma ve içerik sunumu açısından geliştirilebilir yönler barındırmaktadır. Kitap, kimi noktalarda tekrara düşme eğilimi göstererek, okuyucular için zaman zaman takip zorluğu yaratabilmektedir. Özellikle, kitaptaki alt başlıkların, benzer terimleri veya kavramları tekrar eden biçimde tanımlaması ve kimi yerlerde bu alt başlıkların içerik bakımından derinlikten uzak kalması, metnin akıcılığını zaman zaman olumsuz etkileyebilmektedir. Bu noktada, bazı alt başlıkların doğrudan ana başlık altında özetlenmesi, kitabın hem daha derli toplu bir yapıya kavuşmasını sağlayabilir hem de okuyucular için daha akıcı bir okuma deneyimi sunabilirdi. Akademik çalışmaların kitaba dönüştürülmesi sürecinde sıklıkla karşılaşılan bu tür zorluklar, titiz bir editoryal süreçle aşılabılır ve eserin bütünlüğü ile okuma deneyimi iyileştirilebilir. Ayrıca, Kitabın sonuç kısmı, özellikle doktora tezine dayalı bir çalışma olması sebebiyle daha derinlikli bir analize yer verebilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Yazarın sonuç kısmında sunduğu öneriler hem ilgi çekici hem de kitabın özgün katkısını göstermesi açısından değerlidir. Ancak, Türkiye'nin savunma sanayisi ve harcamalarının küresel bağlamda nasıl konumlandığına dair bir kıyaslama analizi, sonuç bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alınmış olsaydı, kitabın akademik katkısı önemli ölçüde zenginleşebilirdi. Bu tür bir analiz, hem Türkiye'nin savunma sanayisindeki ilerlemelerinin küresel ölçekteki anlamını daha net ortaya koyabilir hem de kitabın, savunma sanayisi üzerine çalışan akademisyenler ve politika yapımcılar için daha güçlü bir referans kaynağı olmasını sağlayabilirdi.

Sonuç olarak, *Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları*, savunma sanayisi alanına ilgi duyan herkes için kapsamlı bir başvuru kaynağıdır. Kitap, Türkiye'nin savunma sanayisindeki tarihi gelişim sürecini anlamak ve bu süreci küresel bağlamda değerlendirmek isteyen okuyuculara değerli bir perspektif sunmaktadır. Bunun yanı sıra, savunma sanayisinin uluslararası ilişkilerdeki stratejik önemini kavramak ve Türkiye'nin bu alandaki konumunu daha geniş bir bağlamda değerlendirmek isteyenler için de önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Bu eser, savunma sanayisi literatürüne Türkçe bir kaynak olarak katkı sağlaması ve Türkiye'nin sektördeki hedeflerini tartışmaya açması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Yazarın sektörel tecrübesi ve akademik yaklaşımı, kitabı hem öğretici hem de düşündürücü bir eser haline getirmiştir. Ayrıca, yazarın somut örnekler ve güncel verilerle zenginleştirdiği bu çalışma, okuyucular için yalnızca teorik bir tartışma sunmakla kalmamakta, aynı zamanda pratik bilgilerle sektörün dinamiklerini daha yakından anlamalarına olanak tanımaktadır. Kitap hem akademik çevreler hem de politika yapımcılar için savunma sanayisi alanında geleceğe yönelik tartışmalar ve analizler yapma konusunda güçlü bir temel oluşturmaktadır.

BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

Paolo Gerbaudo, *Büyük Geri Tepme: Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika* (Çev. Kıvanç Tanrıyar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022, 336 s.

Ensar KIVRAK^{ID}

Paolo Gerbaudo'nun *Büyük Geri Tepme: Popülizm ve Pandemi Sonrası Siyaset* adlı kitabı, çağdaş Batılı kapitalist toplumları derinden etkileyen ve neoliberal küreselleşmenin kriziyle sonuçlanan bir dizi travmatik olayı ve bu krizlerin yarattığı siyasi sonuçları incelemektedir. Kitap, 2008 ekonomik durgunluğu, artan eşitsizlik, iklim değişikliği ve son olarak koronavirüs pandemisi gibi olayların, küreselleşme, serbest piyasa ve sınırsız bireysel özgürlük gibi neoliberalizmle özdeşleşmiş kavramlara karşı yaygın bir tepkiye yol açtığını savunmaktadır. Gerbaudo, bu tepkiyi "Büyük Geri Tepme" olarak adlandırmış ve bu dönemi, tarihin koordinatlarının tersine dönmüş gibi görüldüğü, toplumların içe ve geçmişe doğru yöneldiği bir dönem olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda kitap, neoliberalizmin krizi ve popülizmin yükselişi bağlamında günümüz siyasetine dair önemli bir analiz sunmakta ve bu süreçte egemenlik, koruma ve kontrol kavramlarının nasıl yeniden tanımlandığını ele almaktadır.

Kitap, son kırk yıldır küreselleşmeye öncülük eden neoliberalizmin sorgulanmaya başladığını ve devlet müdahalesinin yeniden önem kazandığını öne sürmektedir. Gerbaudo, neoliberalizmin temel ilkelerinin; özellikle de Hayek ve von Mises gibi teorisyenlerin savunduğu sınırsız bireysel özgürlük ve devlet müdahalesinin reddi ilkelerinin, günümüzün ekonomik ve siyasi sorunlarına çözüm üretmekte yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda yazar, neoliberal politikaların yol açtığı aşırı eşitsizlik, ekonomik dengesizlik ve demokratik yozlaşmaya dikkat çekmektedir. Kitabın temel iddiası, neoliberalizmin dışa dönük, küreselleşmeye dayalı ve piyasa odaklı yapısının, yerini içe dönük, korumacı ve devletçi bir anlayışa bıraktığı yönündedir.

Gerbaudo, neoliberalizmin krizinin, popülist hareketlerin yükselişine zemin hazırladığını iddia etmektedir. Gerbaudo'ya göre bu hareketler, kendilerini "halkın" gerçek temsilcileri olarak

1 Dr., Sakarya Üniversitesi, ensarkivrak@sakarya.edu.tr, 0000-0002-2248-0127

How to cite this article/Atıf için: Kıvrak, E. (2025). *Büyük Geri Tepme: Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika* (Kitap İncelemesi). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 203-206. DOI: 10.14782/marmarasbd.1552802

konumlandırarak, neoliberal elitlere, küresel kurumlara ve “yabancı” unsurlara karşı tepkisel bir söylem geliştirmektedirler. Bu bakımdan popülizmin hem sol hem de sağ versiyonları bulunmakla birlikte, son yıllarda sağ popülizm daha baskın hale gelmektedir. Özellikle Trump, Salvini ve Bolsonaro gibi liderlerin temsil ettiği milliyetçi sağ, göçmen karşıtı, İslamofobik ve kültürel olarak muhafazakâr bir gündemle kitlesel bir destek kazanmaktadır.

Ancak Gerbaudo'ya göre Büyük Geri Tepme, basitçe bir neoliberalizm çöküşü veya popülist bir tepki olarak görülemez. Bu süreç daha ziyade, neoliberal tez ile popülist antitezden doğan ve neoliberal genişleme döneminin birçok temel ideolojik ilkesini gölgede bırakan devletçi bir sentezi temsil etmektedir. Bu yeni devletçi anlayış hem sağın hem de solun siyasi söylemlerinde ve politikalarında kendini göstermektedir. Sağ popülizm devleti ulusal egemenliği korumak, sınırları kontrol altına almak ve “geleneksel değerleri” savunmak için bir araç olarak kullanmayı hedeflerken, sol popülizm devleti ekonomik eşitsizliği azaltmak, sosyal korumayı güçlendirmek ve demokratik katılımı artırmak için kullanmayı amaçlamaktadır.

Gerbaudo, Büyük Geri Tepmenin ideolojik dönüşümünü anlamak için *egemenlik*, *koruma* ve *kontrol* kavramlarına odaklanmaktadır. Bu kavramlar, neoliberal küreselleşme döneminde geri plana itilmiş, ancak günümüzün siyasi söylemlerinde ve çatışmalarında yeniden merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Yazar, bu kavramların hem sağ hem de sol tarafından farklı şekillerde yorumlandığını ve kullanıldığını vurgulamaktadır.

Bu kavramlardan egemenlik, önceleri, neoliberalizm tarafından ulus devletlerin gücünü sınırlamak ve küresel piyasaların önündeki engelleri kaldırmak amacıyla eleştirilmişti. Hayek gibi neoliberal teorisyenler, egemenliği “planlama diktatörlüğüne” ve totaliterliğe giden bir yol olarak görmekteydiler. Ancak Büyük Geri Tepme döneminde ekonomik krizler, göç dalgaları ve pandemi gibi olaylar, ulus devletlerin egemenlik haklarına ve yeteneklerine olan ihtiyacı yeniden gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Gerbaudo hem sağın hem de solun, egemenliği kendi siyasi gündemlerine göre yeniden yorumladığını belirtmektedir. Sağ popülizm, egemenliği ulusal sınırları korumak, göçü kontrol altına almak ve küresel kurumların müdahalesini reddetmek için kullanırken, sol popülizm egemenliği demokratik katılımı artırmak, ekonomik adaleti sağlamak ve kamusal hizmetleri güçlendirmek için kullanmayı tercih etmektedir.

Öte yandan koruma kavramı, neoliberalizmin bireysel özgürlük ve sorumluluk vurgusuyla zıtlık oluşturan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Gerbaudo, neoliberal küreselleşmenin yarattığı ekonomik belirsizlik, sosyal güvencesizlik ve kültürel değişimin, insanlarda yaygın bir “açık alan korkusu” (agorafobi) yarattığını savunmaktadır. Bu korku, insanların kendilerini, kontrol edemedikleri küresel güçlere karşı savunmasız ve korunmasız hissetmelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda koruma hem sağın hem de solun siyasi söylemlerinde merkezi bir yer tutmaya başlamıştır. Sağ popülizm, korumayı ulusal kimliği, geleneksel değerleri ve ekonomik çıkarları “yabancı” tehditlere karşı savunmak için kullanırken, sol popülizm korumayı sosyal hakları, çevreyi ve kamusal hizmetleri piyasa güçlerinin yıkıcı etkilerinden korumak için kullanmayı tercih etmektedir.

Kontrol kavramı ise neoliberalizmin piyasa mekanizmalarına ve bireysel tercihlere olan inancına karşı, devletin toplumsal ve ekonomik yaşamı düzenlemedeki rolünü vurgulamaktadır. Gerbaudo, neoliberal küreselleşmenin devletin düzenleyici ve denetleyici fonksiyonlarını zayıflatarak şirketlerin gücünü artırdığını ve demokratik hesap verebilirliği azalttığını öne sürmektedir. Bu bakımdan Brexit referandumu kampanyalarında sıkça kullanılan “kontrolü geri al” sloganının popülaritesi, insanların demokratik süreçler üzerindeki kontrolü yeniden ele geçirme arzusunu yansıtmaktadır. Ele alınan önceki iki kavramda da olduğu gibi kitap, kontrol kavramının da hem sağ hem de sol tarafından farklı şekillerde yorumlandığını iddia etmektedir. Sağ popülizm kontrolü sınırları denetlemek, göçü engellemek ve “düşman” unsurları bastırmak için kullanmayı hedeflerken, sol popülizm kontrolü ekonomik eşitsizliği azaltmak, kamu hizmetlerini iyileştirmek ve demokratik katılımı artırmak için kullanmayı hedeflemektedir.

Tüm bunların yanı sıra yazara göre Büyük Geri Tepme, sadece ideolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda yeni sınıf çatışmaları ve siyasi kutuplaşmalar da üretmektedir. Diğer pek çok çağdaş Marksist düşünür gibi, Gerbaudo da geleneksel işçi sınıfı ve sermaye sınıfı ayrımlarının günümüz toplumlarının karmaşıklığını yansıtmakta yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme, teknolojik değişim ve neoliberal politikaların, yeni toplumsal grupların ve bölünmelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. “Yeni orta sınıf” olarak adlandırılan ve çoğunlukla eğitilmiş, kentli ve küresel ekonomiye entegre olmuş bu yeni toplumsal gruplar, sol popülist hareketlerin de temelini oluşturmaktadır. Bu kesim, ekonomik güvensizlik, sosyal hareketlilik kaygısı ve kültürel değişimlerden kaynaklanan bir dizi endişe içerisindedir. Öte yandan, “eski orta sınıf” olarak adlandırılan ve geleneksel olarak küçük işletme sahipleri, esnaflar ve çiftçilerden oluşan diğer bir kesim ise sağ popülist hareketlere meylenmektedir. Bu kesim, küreselleşme, göç ve kültürel çoğulculuk nedeniyle statülerinin, değerlerinin ve yaşam tarzlarının tehdit altında olduğunu düşünmektedir.

Gerbaudo, Büyük Geri Tepmenin yarattığı zorluklara rağmen, ilerici bir siyasi gündem için umut olduğunu savunmaktadır. “Koruyan bir sosyalizm”in mümkün olduğunu ve bu yeni sosyalizmin egemenlik, koruma ve kontrol gibi kavramları demokratik bir şekilde yeniden tanımlayabileceğini öne sürmektedir. Gerbaudo’ya göre bu koruyan bir sosyalizm, ulus devletlerin egemenlik haklarını demokratik bir çerçevede kullanarak vatandaşlarını küresel piyasa güçlerinin yıkıcı etkilerinden korumayı hedeflemelidir. Bu koruma sosyal hakların genişletilmesi, kamusal hizmetlerin güçlendirilmesi, ekonomik eşitsizliğin azaltılması ve çevrenin korunması gibi politikaları içermektedir. Yazar ayrıca, koruyan bir sosyalizmin sadece ekonomik ve sosyal koruma sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda demokratik katılımı artırarak vatandaşların kendi yaşamları ve toplumları üzerindeki kontrolünü güçlendirmesi gerektiğini de vurgulamaktadır.

Son tahlilde Büyük Geri Tepme, neoliberal küreselleşmenin krizi ve popülizmin yükselişi bağlamında günümüz siyasetine dair sol perspektiften önemli bir analiz sunmaktadır. Yazar, ileriye dönük bir siyasi gündem için umut olduğunu savunarak, koruyan sosyalizmin mümkün olduğunu ve bu yeni sosyalizmin toplumsal adaleti ve demokrasiyi yeniden tesis ederek “demokratik vatanseverliği” tesis etme kapasitesini bünyesinde barındırdığını öne sürmektedir.

Öte yandan kitap, bazı eleştirilere de açıktır. Örneğin Jasmine Liu, Gerbaudo'nun "demokratik vatanseverlik" kavramının pratikte nasıl uygulanacağı konusunda yeterince ayrıntıya girmediğini öne sürmektedir. Liu, bu kavramın, solun siyasi zaferler kazanmak için göçmenlik karşıtı politikaları benimsemesi gibi istenmeyen sonuçlara yol açabileceğinden duyduğu endişeyi de dile getirmektedir. Ayrıca Liu, Gerbaudo'nun küresel eşitsizliğin ve jeopolitik dengesizliklerin Büyük Geri Tepme üzerindeki etkisini yeterince ele almadığını da savunmaktadır. Ona göre, Gerbaudo'nun analizi, küresel sistemden kopmadan neoliberalizmden uzaklaşmanın zorluklarıyla yeterince yüzleşmemektedir (Liu, 2021).

Maximilian Wolf ise Gerbaudo'nun "kontrol" kavramına ilişkin analizinin zayıf kaldığını savunmaktadır. Wolf, Gerbaudo'nun, teknokrasiyi savunurken ve uzmanlığın demokratik yönetimle mutlaka çelişmek zorunda olmadığını ileri sürerken, halkın karmaşık konularda nasıl bilgilendirileceği ve karar alma süreçlerine nasıl dahil edileceği konusunda ikna edici bir yol haritasına sahip olmadığını belirtmektedir (Wolf, 2022). Sonuç olarak kitap, sol için geleceğe yönelik olası bir yol haritası sunarken, bu haritanın pratiğe nasıl aktarılacağı ve potansiyel engellerin nasıl aşılacağı konusunda daha fazla tartışmaya ihtiyaç duymaktadır. Hepsinden de öte, neoliberal küreselleşmenin gerilemekte olduğu ön kabulü de pandeminin ve etkilerinin giderek unutulmaya yüz tuttuğu günümüzde bir kez daha sorgulanmaya muhtaç görünmektedir.

Kaynakça

- Liu, J. (2021) The Nation Strikes Back in "The Great Recoil: Politics after Populism and Pandemic. *Chicago Review of Books*, 3 Eylül. <https://chireviewofbooks.com/2021/09/03/the-great-recoil-politics-after-populism-and-pandemic/> (Erişim Tarihi: 04.01.2025).
- Wolf, M. (2022) The Great Recoil: Politics after Populism and the Pandemic. *ECPS Book Reviews*, 9 Mart. <https://doi.org/10.55271/br0011> (Erişim Tarihi: 04.01.2025).

BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

**İsmail Ermağan, *Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisi*, Ankara:
Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 332 s.**

Kerem YILDIRAK^{ID}

Tarih boyunca insanlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ilkel (avcı-toplayıcı) ya da modern (endüstriyel) yöntemler oluşturularak toplumsal/ulusal bilgi birikimlerini geliştirmişlerdir. Gelişen bu toplumsal/ulusal birikim askeri, siyasi, iktisadi vb. alanlara sıçrayarak bilgi önemli bir güç haline gelmiştir ve bu sayede bilginin gün geçtikçe gelişmesi ulusların dünya üzerindeki etkinliğini arttırmış ve yeni hareket alanları (küreselleşme vb.) meydana getirmiştir. Nitekim bu alanlar etkinliklerini farklı alt gelişmelerle desteklemiştir. Bunlar arasında zamanla ağırlığı hissedilen teknolojik ilerlemeler önemli bir kazanım olarak gündeme gelmiş ve teknoloji, mevcut küresel etkileşimleri değiştirmiş ve uluslararası ilişkileri yeniden şekillendirmiştir. Dolayısıyla yeniden inşa edilen uluslararası ilişkiler, teknolojik dinamikler temelinde küresel bir ilişki ağı oluşturmuş ve bu ağ zamanla genişleyerek kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. İsmail Ermağan tarafından kaleme alınan *Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisi* başlıklı kitap bu dönüşüme kendi bakış açısı ile ışık tutmaktadır.

Uluslararası İlişkiler (Uİ) alanında Türkçe olarak kaleme alınmış olan önemli bir rehber ve eğitim çalışması biçiminde değerlendirilebilecek olan bu eser, “teknolojiyi Uİ disiplininde interdisipliner bir vizyonla bir alt dal olarak yansıtabilmeyi” amaçlamaktadır (s. 7). Bu eserin incelenmeye değer bulunmasının sebebi, Uİ'nin sadece iktisadi, askeri, sosyolojik, psikolojik vb. alt unsurlara bağlı olmadığını, teknolojiyle birlikte onun ötesine geçerek daha geniş ve derin bir değerlendirilme yapılabileceğini göstermesidir. Yazar giriş kısmında bu amaçla, “teknolojik gelişmelerin her bir ulus için kaçırılmaması gereken bir itici kuvvet” olduğunu altını çizerek Uİ disiplinine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte kitap, teknolojinin geçmişten günümüze kadar uzanan serüvenini bilim, toplum/birey ve devlet ile ilişkilendirmekte ve tarihsel bir arka planla derinlemesine incelemektedir. Öte yandan uzay/siber uzay, bilişim sistemleri,

* Dr., İnönü Üniversitesi, keremylrdk@gmail.com, 0000-0003-0432-9981

How to cite this article/Atf için: Yıldırak, K. (2025). *Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisi* (Kitap İncelemesi). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(1), 207-212. DOI: 10.14782/marmarasbd.1443831

nanoteknoloji gibi alt teknolojik ilerlemelerin uluslararası etkilerine ışık tutmaktadır. Dolayısıyla salt Uİ kitabı olarak ifade edilmesinin ötesinde, geniş bir perspektifle yazılmış bir Uİ ve teknoloji atlası olduğunu düşündürmektedir.

Akademik bir üslup ve Uİ terminolojisi ile kaleme alınan bu eser, geniş yelpazede kavramsal tanımlamalarla başlamaktadır. Güncel anlatımlar/örnekler ile kavramların desteklendiği ve tarihsel ilerlemelerde Uİ'de önemli olduğu düşünülen Robert Cox ve Daniel W. Drazner gibi araştırmacılara yer verildiği görülmektedir. Kitap, kronolojik ve açıklayıcı bir çerçevede kategorize edilmiş altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak teknolojik gelişmeler ve endüstrileşmenin itici kuvvetleri olan yapay zekâ, siber evren, robotik vb. hakkında verdiği tanımlamalara değinmektedir. Daha sonra Uİ'nin uzay, siber uzay, yapay zekâ ve bilişim/yazılım sistemleri ile olan ilişkisine yer vermektedir. Öte yandan teknolojinin Uİ disiplininde nasıl şekillendiği ele alınmakta ve realizm, liberalizm ve eleştirel kuramlar içerisindeki yeri de tartışmaya açılmaktadır.

Kitabın birinci bölümünü Uİ'nin teknoloji ile olan ilişkisi ve teknolojiye ait olan kavramsal tanımlamalar (yapay zekâ, siber ağ, otonom sistemler vb.) oluşturmaktadır. Kavramlar kendi içerisinde değerlendirilerek ayrıntılı olarak işlenmektedir. Öte yandan teknoloji bütünü oluşturduğu kavramsal parçaların 21. yüzyıldaki etkilerine de (Metaverse, blockchain, akıllı fabrikalar, nesnelerin interneti vb.) yer verilmektedir. Dijital ortamda arsa alım-satım, bulut ve depolama zinciri, makine hataları ve performans ölçümü gibi güncel örneklerle konu pekiştirilmektedir. Bölümün ilerleyen sayfalarında teknolojinin geçmişten günümüze kadar olan serüveni – ateşin bulunmasından sanayi devrimine daha sonra siber uzay seviyelerine kadar – toplum ve birey nezdinde ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkiyle aynı zamanda toplumların/bireylerin ekonomik, sosyolojik, askeri ve siyasal araçlarının etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum ulusların sürekli yeni bilgi sahası üretme eğilimini arttırdığı ve zamanla sahip olunan kümülatif bilgi havuzunun teknoloji sahasını hem toplumsal düzeyde hem de küresel anlamda yeniden Uİ'yi tasarladığını göstermektedir. Küresel alanda uluslar teknolojik gelişmeleri bir güç unsuru haline getirerek çıkarlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Bu bağlamda makineleşme, küreselleşme, bilgisayar/internet ve ileri robotik gibi endüstriyel gelişmeler bu güç anlayışını pekiştirerek, Uİ ve teknoloji etkileşiminde sürekli yenilenen bir ağ sağlamaktadır. Dolayısıyla endüstrileşme olarak adlandırılan (Goloventchik, 2018; Baldwin, 2016) bu dönemlerde teknolojinin uluslararası sistemdeki tüm aktörleri kaçınılmaz olarak yeni teknolojiler üretme zorunluluğuna itmektedir. Bununla birlikte eserde sanayi çağı, bilgi çağı, inovasyon gibi olguların Uİ'deki kamu diplomasisi, dış politika, güvenlik, tarım, hukuk vb. alt disiplinler ile olan ilişkisi açıklanmaktadır.

Devletlerin uluslararası politikalarında rol oynadığı düşünülen siber uzay ve yansımalarının tartışıldığı/tanıtıldığı ikinci bölümde, siber uzayın Uİ'yi nasıl etkilediği ve güvenlik, istihbarat ve caydırıcılık gibi kavramlarla olan ilişkisi değerlendirilmektedir. Siber uzay gelişen teknolojik yeniliklerle (nesnelerin interneti, bulut bilişim, robotik, blok zinciri ve yapay zekâ gibi) Endüstri 4.0 dönemine öncülük etmektedir. Bu durum küresel anlamda devletlere yeni sınırlar, kabiliyetler ve hareket alanları oluşturmakta ve “dijital dünya”nın geleceğini etkisi altına almaktadır. Bu nedenle devletler arasında doğal bir siber risk (Stuxnet, Wikileaks ve Facebook davası gibi) meydana

gelmektedir. Öte yandan ulus içerisinde sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla oluşan “Deepfake” kavramı, uzay serüvenin getirdiği dijital vatandaşlık girişimleri (Bitnation, asgardia) gibi güncel ve teknolojik örnekler siber evrenin sürekli genişlediğini göstermektedir. Tüm bunların güvenlik, sosyolojik ve politik süreçlerle iç içe geçebileceği düşünüldüğünde devletlerin risk analizi yapma gereksinimi artmaktadır. Nitekim bilgi ve teknoloji çağında uluslar, siber saldırılara ve tehditlere karşı savunmasız hale gelmiş bulunmaktadır (s. 137). Devletler bu çağa uyum sağlamak ve güç yarışındaki yerini sağlamlaştırmak adına günden güne bilgi ve teknolojik birikimini artırma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmaktadır. Aynı zamanda etkin küresel kurumlar (NATO, AB, IMF vb.) ve temsilcileri siber risklere karşı dayanıklılık sürecini hızlandırmaktadır. Dolayısıyla eser bu noktada devletlerin, siber risklerin oluşturduğu belirsizlik ortamında güçlenmenin yollarını aradığının ve küresel anlamda kuvvetli bir hareket alanı için siber uzayın kontrolünü sağlamaya çalıştığının altını çizmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde, Uİ ve teknoloji arasındaki ilişki “siber fidyecilik” kavramı ile ilişkilendirilmekte ve bir “case” olarak irdelenmektedir. Eser bu noktada siber fidyecilik kavramıyla, devletlerin ve kurumların siber risklere karşı aldıkları önlemin yetersiz olabileceği üzerinde durarak şifreleme tekniklerinin arka planda büyük riskler oluşturacağını vurgulamaktadır (s. 147). Nitekim gelişen internet ve bilgisayar ağları şifreleme tekniklerinin giderek karmaşıklaşmasını sağlamaktadır. Bu durum dünya genelinde devletlerin dijital anlamda savunma mekanizmaları geliştirmesine ve zararlı yazılımları engelleyici küresel politikalar yürütmesine kapı aralamaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle kurumların ve şirketlerin (Kamu kuruluşları, bankalar, finans ve enerji şirketleri, ordu vb.) yükselişi, devletlerin mevcut teknolojik sistem içerisinde zararlı yazılımların kullanıldığı “korsan” tehditlerle (Lazarus, deathstalker, strongpity vb.) karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bu sistem içerisinde siber fidye tehdidi (Ransomware vb.) dünya genelinde ortalama 20 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Dolayısıyla devletlerin bu tehditlere karşı birbirlerini sürekli denetleyebileceği yeni güvenlik önlemleri almasına yol açmaktadır.

Uzay ve Uİ arasındaki bağlantıların ele alındığı dördüncü bölümde, uzay teknolojilerinin dünya sahnesindeki yansımaları ve Uİ teorileri (realizm, liberalizm, eleştirel teoriler) kapsamındaki değerlendirmeler tanıtılmaktadır. Kitap, uzayın tarihsel süreçte insanlığın sürekli ulaşmak istediği ve bir güç unsuru olarak değerlendirdiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda güçlü olmak küreselleşen dünyada belirsizliklerin mutlaklaşmasına, uluslararası kurumların yeni yönergeler çizmesine, toplumların bu bağlamda bilinçlenmesine ve devletlerin başta güvenlik alanı olmak üzere pek çok alanı kontrol edecek yeni hukuksal düzenlemeler yapmasına neden olmaktadır. Öte yandan uzayın, geçmiş dönemlerde ilkel sayılabilecek (tarımı kontrol etmek, takvim üretmek vb.) yöntemlerle dünyaya olan etkisi henüz keşfedilmemiş sınırlı bilgilerle değerlendirilirken, bugün ise uzayın dünya dışında turizmi, tarımı, madenciliği yapılabilecek bir yaşam alanı olarak belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla güvenlik, ekonomik kalkınma, çevre, mobilite, bilimsel deneyler, inovasyonlar ve kaynak yönetimi dahil olmak üzere uzay artık temel politika alanlarında hedeflere ulaşmak için en stratejik araçların başında gelmektedir ve Uİ bağlamında uzay yönetiminden uzay kirliliğine çok sayıda yeni sorun, yönetim ve paylaşma alanları belirlenmektedir (s. 174).

Tüm bu çerçeve paralel olarak uzay gücü ve savaşları, keşif, istihbarat, nükleer silahlanma ve uzay enerjisi gibi Uİ disiplininde yeni alt çalışma alanları doğurmaktadır. Böylece bir alt disiplin olarak teknolojinin ele alınması, doğal olarak realizm, liberalizm ve eleştirel teorilerle açıklanabilmesine imkân tanımaktadır. Eser bu noktada, askeri gücün mutlak görüldüğünü ve küresel anlamda belirsizliklerin derinleştiğini ifade eden realist görüşün uzay ile olan ilişkisine değinmektedir. Bu ilişki içerisinde uzay çalışmaları devletlerin askeri kuvvetlerini besleyen bir araç olarak görülmektedir. Dolayısıyla kara, hava, deniz üçlüsüne, realizm çerçevesinde uzay da bir askeri saha olarak eklenmektedir. Kitap bu tespiti uzay çalışmalarına katılmayan, uzayı bir güç unsuru olarak değerlendir(e)meyen devletlerin küresel sahnede zayıflayacağını ve askeri stratejisinin eksik yürütüleceğini iddia ederek açıklamaktadır. Öte yandan bölüm içerisinde, ABD'nin 1991'de uzaya yerleştirdiği uydular aracılığıyla Körfez Savaşı'nın seyrini değiştirdiği örneği verilerek realizm canlandırılmaktadır. Realizmin aksine iş birliğini önceleyen liberalizm yaklaşımı ile devletlerin uluslararası örgütler vasıtasıyla uzayda ortak çalışmalar yaparak hem ekonomik maliyetleri azaltabilmesinin hem de askeri gücün desteklenebilmesinin önü açılmaktadır. Devletler bu sayede stratejik olarak birbirlerine yaklaşmakta ve yönetişimin sürdürülebilmesi sağlanmaktadır. Uzay araçlarının birbirlerine uyumlu hale getirilmesini amaçlayan 1975'teki "Apollo-Soyuz" testi, ABD ve Rusya arasındaki uzay iş birliğinin ilk örneği olarak verilebilmektedir.

Modern dönemlerin geleneksel yaklaşımlarına karşın uluslararası siyaseti normatif olanla değerlendiren eleştirel teorilere göre devletler, küresel siyaseti inşa eden tüm argüman ve aksiyonları kendi anlayışı çerçevesinde değerlendirmektedir. Kitap bu anlayışa konstrüktivizm (inşacılık) ve post-yapısalcılık penceresinden bakmaktadır. Uzayı bir güvenlik sorunu olarak algılayan ve politikalarını buna göre düzenleyen devletler uzayı bir savaş alanı olarak tanımlamaktadır. Bu duruma konstrüktivizm penceresinden bakıldığında ekonomik, psikolojik, hukuksal ve toplumsal yapıların gelecekte yapacağı düzenlemeler bu algıya göre inşa edebilecektir. Nitekim bu inşa süreci bilim ve teknolojinin uzay sahasındaki gelişimiyle devletler arasındaki iş birliği yeteneğini kaçınılmaz kılmaktadır. Öte yandan bilginin doğuştan var olmadığını vurgulayan ve bilginin iktidar tarafından üretildiğini iddia eden post-yapısalcı bakış ise, uzayı bir savaş alanı olarak tanımlamanın uzayın silahlanmasıyla sonuçlanacağına vurgu yapmaktadır. Bu da küresel anlamda devletlerin uzaya yüklediği anlam ve güvenlik perspektifinin bir neticesidir. Dolayısıyla hareket alanları, önceden var olan bir yapısal ve anlatsal çerçevede gerçekleşmektedir (s. 177). Nitekim teknoloji üretmek sadece teknik altyapılar kurmak değil, aynı zamanda ekonomiyi, politikayı, hukuku, güvenliği ve en önemlisi toplumu yeni eylem ve söylemlerle ileriye taşımaktır.

Eserin devam eden beşinci bölümünde insan beyni gibi çalışan, düşünen ve harekete geçen makineler olarak tanımlanan yapay zekâ kavramı ve bunun üzerinden Türkiye'ye öneriler ifade edilmektedir. İlk olarak yapay zekâ kavramının ne anlama geldiği vurgulanmakta ve tarihsel örneklerle desteklenmektedir. Eser yapay zekâyı bilgisayar destekli bir makinen genellikle insana özgü niteliklere, çözüm yolu bulmayı, anlam çıkarmaya ve genelleme yapmaya sahip olduğunu ifade etmekte ve 1997'de ilk kez "Dark Blue" isimli bir yapay zekâ algoritmasının dönemin satranç ustası Kasparov'u yenmesini örnek olarak vermektedir. Bununla birlikte zamanla ortaya çıkan sürücüsüz metrolar, robot işçiler, sesli asistanlar, e-ticaret, dil çevirileri, ses tanıma gibi örneklerin

gündelik hayatımıza entegre oluşu vurgulanmaktadır. Öte yandan kitap yapay zekâ farklı bilimsel alanlarla temellendirmiş ve görsel grafiklerle ön plana çıkarmıştır. Devamında yapay zekanın bilgisayar bilimleri, felsefe, matematik, psikoloji, sinir bilimi, biyoloji ve dilbilim gibi alanlarla ilişkisinin olduğu ifade edilmektedir. Eser yapay zekanın gelecekte en önemli belirleyiciler arasında olacağını düşünerek ülkeler/devletlerin kendilerini bu alan için hazırlamaları ve ciddi alt yapılar oluşturmaları gerektiğini savunmaktadır. Eser bu saik ile Türkiye için çeşitli öneriler sunmaktadır. Bunlar arasında kaynakların yapay zekâ alanına da ayrılması, makul hedefler belirlenmesi, AR-GE fonlarının oluşturulması, bu alanda insan yetiştirilmesi ya da uzman ithal edilmesi, devlet politikası haline getirilmesi gibi tavsiyeler bulunmaktadır. Tüm bu fonksiyonları yerine getiren bir Türkiye'nin küresel teknoloji sahnesinde önemli bir yer kaplayabileceği düşünülmekte ve gelecek vizyonu açısından hayati olduğu vurgulanmaktadır.

Kitabın çığır açan teknolojiler olarak adlandırdığı ve bu teknolojinin uluslararası ilişkilerdeki yerini tartışmaya açtığı altıncı ve son bölümde, henüz gelişme aşamasında olan nanoteknoloji, biyoteknoloji, nöroteknoloji teknolojileri değerlendirilmektedir. Devrimsel bir nitelik taşıyan nanoteknolojiyle bilgisayarların cep telefonu boyutuna inmesi, mini çiplerin beyin ameliyatlarında uzaktan komutla kullanılması ve su/ateş/ısı geçirmez nano ürünlerin icat edilmesi; biyoteknoloji ile doğumlarda binde 34 olan çocuk ölümlerin binde 23'e düşürülmesi, 1996'da "Dolly" isimli koyunun klonlanması ve 2013 yılında yapay gözün üretilmesi; nöroteknolojiyle ABD'de Medtronic isimli uluslararası tıbbi cihaz şirketi beyin dalgalarını elektiriksel bir yolla ölçen tasarımın patentini alması, Elon Musk'ın "Neuralink" isimli projesiyle insan bilişini geliştirme çabasında bulunması ile birlikte çığır açan bu teknolojiler insanlığın geleceğini tahmin edilemez bir vizyona sürüklemektedir. Eser teknolojinin bu denli gelişimine, Uİ'nin bir alt disiplini olarak önem kazandığını ifade ederek dikkat çekmektedir (s. 281).

Giriş bölümünde de değinildiği üzere bu kitap, teknoloji ve Uİ arasındaki bağlantıya rehber niteliği taşımakta ve öğretici içeriğiyle farklı bakış açıları oluşturmaktadır. Kapsadığı çalışma alanı kendi içerisinde özgünlüğünü ve bütünlüğünü koruyarak, sadece Uİ disiplini içinde bulunan araştırmacılar için değil, aynı zamanda bu alanda emek vermek isteyen tüm lisans/lisansüstü öğrenciler ve eğitimci adayları içinde önemli bir temel sağlamaktadır. Öte yandan eser, genel okuyucu çevreleri için tarihsel bir arka planla kavram ve olguları açıklamış ve zengin örnek yelpazesıyla teknolojinin Uİ disiplini içerisinde nasıl somutlaştığını akademik bir üslupla incelemektedir. Öyle ki genel okuyucunun, akademisyen ve akademisyen adaylarının içinde yaşadıkları ülke için yeni değerlendirmeler ve keşifler yapabileceği düşünülmektedir.

Sade ve yalın bir şekilde yazılan kitap, anlaşılır ve sade bir dil kullanmaktadır. Tarihsel süreçlerin ve kavramların sistemik bir düzlemde irdelendiği ve Uİ/teknoloji alanında referans olacak akademisyenler, düşünürler kitabı zengin bir kaynakça sağlamaktadır. Bununla birlikte kitap sonunda yazarın teknoloji ve Uİ ilişkisi hakkında düzenlediği bir konferans analizi de konuyu desteklemektedir. Sonuç olarak bu eser, geniş açıda Uİ literatürüne tarihsel bir vizyon sunması ve özelde ise teknolojiyle Uİ'nin yeniden incelenmesi bakımından okunmaya değer olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Baldwin, R. (2016) *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*, Cambridge: Belknap Press.

Globoventchik, G. G. (2018) Digital Economy as a New Stage of Globalization. *Digital Transformation*. https://dt.bsuir.by/jour/article/view/61/0?locale=en_US (Erişim Tarihi: 02.02.2025).